

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ XLVI

YU ISSN 0350-185x

UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLVI

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан-Премк, др Ирена Грицкат, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Радослав Катичић, Блаже Конески, др Тине Логар,
др Александар Младеновић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан,
др Живојин Станојчић, др Драго Ђупић, др Егон Фекете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1990

Секретари часописа:

др Мирослав Николић и мр Васа Павковић

Израду и штампање суфинансира Републички фонд науке Србије

Издаје: Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнеза Михаила 35

Штампа: „Студио плус“, Нови Београд

САДРЖАЈ

Расправе и чланци

Милка Ивић: О речима које исказују људски створ у најнеодређенијем смислу	1—11
А. Н. Соболев: Заметки о падежних системах сербохрватских говорих контактних зон	13—28
Wegner Lehfeldt: О језичној карактеристици једнога рукописа из XV столјећа, написаног арапским писмом	29—45
Александар Младеновић: Нека текстолошка питања „Начертанија“ Илије Гарашанина	47—51
Радмило Маројевић: Вишезначност поетског текста и проблеми његовог превођења	53—62
Јасна Влајић-Роповић: Sh. <i>držan, aržovan, řždn</i>	63—68
Dan ko Šipka: Obrada homonimije u rječnicima srpskohrvatskog jezika	69—85

Прикази и критике

Александар Лома: Позајмљенице из непознатог језика у прасловенском (Georg Holzer, Entlehnungen aus einer bisher unbekanten indogermanischen Sprache im Urslavischen und Urbaltischen)	87—122
Светозар Стијовић, Александар Младеновић, Књига о Његову. Студије и чланци	123—127
Владо Ђукановић: Др Предраг Пипер, Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику (семантичка студија) ..	129—132
Александар Младеновић: Монографија о језику Андрије Змајевића	133—138
Александар Младеновић: Једна значајна књига о језику Јована Стејића	139—142
Слободан Реметић: Два издања „Мемоара“ Проте Матије Ненадовића	143—146
Томислав Јовановић: Хиландарски медицински кодекс N. 517 ..	147—158
Радослав Катичић: О једном одломку у рецензији Радмила Маројевића	159—160

Хроника

Биљана Сикимић: Шести међународни балканолошки конгрес ...	161—164
--	---------

Библиографија

Скраћенице	165—168
I. Општи теоријско-методолошки проблеми	168—177
II. Примењена лингвистика	177—185
а) Питања превођена, учење језика и сл.	177—182
б) Контрастивна проучавања језика	182—185
III. Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика	185—189
IV. Етимологија, историја речи, тумачење речи, ономастика, збирке речи	189—194
V. Несловенски језици	194—212
VI. Балканологија	212—214
VII. Старословенски језик и његове редакције	214—217
VIII. Српскохрватски језик	217—241
а) Фонетика (експериментална, физиолошка) и фонологија ..	217
б) Граматика и граматичка питања	217—223
в) Нормативна питања и питања развоја књижевног израза ..	223—228
г) Дијалекти	228—230
д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.	230—231
ђ) Историја српскохрватског језика	231—236
е) Стил	236—237
ж) Метрика	237
з) Методика наставе књижевног језика	237—238
и) Терминологија	238—241
ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)	241
IX. Македонски језик	242—256
а) Филологија	242—255
б) Фолклор	255—256
X. Словеначки језик	256—264
а) <i>Sodobna knjižna slovenščina, slovnica, fonetika, pravorečje, pravopis, metrika, stil, metodika, pouka</i>	256—259
б) <i>Zgodovina jezika, dijalekti, objava in obravnava starih besedil</i> ..	259—262
в) <i>Strokovni in splošni slovarji, terminologija</i>	262—264
XI. Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрватског и ког страног језика)	264—267
XII. Биографије, аутобиографије и сл. грађа	267—269
XIII. Библиографија	270—271
XIV. О становништву	271
XV. Разно	271—278

Регистар

Регистар речи и синтаксичких конструкција	279—281
Регистар имена	282—293

МИЛКА ИВИЋ
(Београд)

О РЕЧИМА КОЈЕ ИСКАЗУЈУ ЉУДСКИ СТВОР У НАЈНЕОДРЕЂЕНИЈЕМ СМИСЛУ

У српскохрватском, као у толиким другим језицима света, постоје речи које исказују људско биће на сасвим неодређен начин, не прецизирајући чак ни његов пол. Онај ко говори служи се њима у два случаја: (1) кад не зна (неће да каже) да ли је мушко или женско у питању (уп. *НЕКО звони, види ко је; Повређено је једно ЛИЦЕ* и сл.)¹ и (2) кад узима једнако у обзир оба пола.

Ово последње он не може избећи уколико се његово казивање не односи ни на кога конкретно, већ је сасвим начелног карактера² (уп. *Народ дужне памти него ПОЈЕДИНАЦ; ЧОВЕК је смртан* и сл.). Иначе, кад је о конкретном створу реч, а ради се о једнини, двојно асоцирање пола се искључује. Оно постаје остварљиво тек под окриљем множине; ако, наиме, није само једна људска јединка у питању, него их је више, отвара се, природно, могућност за то да неке од њих буду мушког, а друге женског рода (уп. *Међу ПОЈЕДИНЦИМА који су се бунили најгласнији су били баш тај чичица и једно сићушно, плавооко девојче; ЉУДИМА је наређено да се построје у два реда — жене напред, а мушкарици позади* и сл.).

Из досад изложеног происходи: прво, да има ситуација у којима непрецизираност пола служи, у ствари, обелодањивању његове „двојности“; друго, да речи које овде разматрамо подлежу неједнаким принципима семантизације у једнини и множини.

Множински облик већ по себи обезбеђује тим речима пријемчивост за „двојну“ интерпретацију пола. Уколико се, међутим, остваре у сингуларској форми, њихова семантизација зависи од тога да ли је казивање

¹Напомињем да су примери који се наводе у овом раду преузимани из разговорног језика аутохтоних Београђана и из текуће београдске штампе.

²Више о разликовању конкретног од начелног казивања в. у моме раду *О разликовању начелног од конкретног саопштавања у српскохрватском језику*, Глас ССCLII, књ. 13, Београд 1988, 1—6.

уопштено или референцијално³. У првом случају „двојност“ се допушта, а у другом искључује (јер — чак ако се за конкретну људску јединку и не зна тачно да ли је мушко или женско, подразумева се бар толико да је или једно, или друго, никад и једно и друго).

Има ситуација кад на људски створ треба указати искључиво као на представника одређене врсте живих бића. За такво његово исказивање неки су језици издвојили посебну лексему (немачки, рецимо, лексему *Mensch*), док други (српскохрватски, на пример) нису, него једном истом речју, зависно од комуникативног контекста, експлицирају или значење „мушки створ“ или значење „представник људског рода“ (онако како то српскохрватски чини својом речју *човек*).

Хомофонски однос између лексичке јединице са значењем „мушки створ“ и оне која је семантизирана у смислу „представник људског рода“ доводи до конфликтних ситуација које, по природи својој, могу бити интересантне и са једне општије, теоријски релевантне тачке гледишта. Ја ћу се овом приликом осврнути на две појединости оличене у фактима српскохрватског језика; напомињем, међутим, да би требало обавити одговарајућа истраживања и на другим странама, тј. понаособ у сваком оном језику у којем исти тип хомофоније долази до изражаја.

Гласовним склопом *човек* могуће је отелотворити лексичку јединицу са значењем „мушки створ“ и приликом конкретног казивања (уп. *На то ЧОВЕК приђе својој жени и поможе јој да устане* и сл.) и приликом начелног (уп. *То је било време кад је ЧОВЕК жени заповедао, а она беспоговорно слушала* и сл.), док лексичку јединицу са значењем „представник људског рода“ остварујемо искључиво онда кад говоримо сасвим начелно (уп. *ЧОВЕК себи обично опрашта оно што другима неће* и сл.). Са гласовним склопом *људ-*, који служи као корен за извођење множинских облика у оба случаја, тј. и кад је прва и кад је друга лексичка јединица у питању, ствари стоје овако: не само да је њиме значење „мушки створови“ исказиво како у конкретном смислу (уп. *ЉУДИ су стајали погнутих глава, а жене плакале* и сл.) тако и у начелном (уп. *ЉУДИМА се по правилу то чешће догађа него женама* и сл.), већ то исто важи и за значење „представници људског рода“ (уп., с једне стране, *Он је намеравао да се обрати окупљеним ЉУДИМА, али је, приметивши да се и она налази међу њима, од тога одустао* и сл., а с друге — *Историја ЉУДЕ вековима поучава, али се они показују изузетно лошим ђацима* и сл.). Та неједнакост у могућности семантизирања лексичких корена *човек-* и *људ-* показује се одговорном за избор бројног израза којим се, приликом избројавања мушких, односно и мушких и женских људских створова, исказују избројане количине.

Као што је познато, у српскохрватском важи ово правило: уз *два*, *три* и *четири* именица не добија плуралски облик, а уз остале бројеве

³У овом раду, а сходно савременој терминолошкој пракси у општој лингвистици, изрази изведени од *референција* (енглески *reference*) — *референцијалан*, *референцијално*, *референцијалност* — упозоравају на чињеницу да се у датом случају изречено односи на конкретно биће, предмет, догађај (конкретна бића, предмете, догађаје).

веће од *један* (додуше — под условом да се не завршавају на *један*, *два*, *три* и *четири*)⁴ добија (уп. *два вола* и сл. са *пет волова* и сл.). Сходно том правилу, вршећи избројавање са *два*, *три* и *четири*, говорни представници српскохрватског језика уместо плуралског корена *људ-* бирају сингуларски *човек-*: *два* (*три*, *четири*) *човека* (а *пет* (*шест*, *седам* ...) *људи*). Поступајући тако, они (упркос чињеници да се ту *човек-*, по изузетку, не односи на једнину него на множину) не престају семантизовати именицу с погледом на пол датих јединки по истом оном принципу којег се морају држати у свим осталим приликама кад је посредни гласовно сазвучје *човек*, а употреба референцијална — додељују јој значење „мушкарац“. Обавезом само такве семантизације изневеравају, међутим, један други принцип — онај по коме се, под оквирима множинске означености, именица може односити и на конкретне људе „мешаног“ пола.

Конфликтну ситуацију о којој је реч разрешио је сам језик тиме што је, ради обезбеђивања примене овог другог принципа, „увео у игру“, уз просте, и збирне бројеве,⁵ повезујући ове друге с плурализованом верзијом именице (*ДВОЈЕ* људи, *ТРОЈЕ* људи итд.) и додељујући им улогу средства за експлицирање информације „и мушко и женско“ при избројавању људских створова у количинама које су веће од оне почетне — „један“.⁶ Самим фактом да се „двојна“ интерпретација пола доследно везала за збирни број, простом је преостала улога упозоравања на значење „мушко“, тако да он њу остварује и у случајевима кад уз њега употребљена именица има плурализовану облик — уп. *ШЕСТОРО* људи и сл. као *ТРОЈЕ* људи и сл. (за значење „и мушко и женско“), а *ШЕСТ* људи и сл. као *ТРИ* човека и сл. (за значење „мушко“).⁷

⁴Ближе податке о томе шта ова уметнута напомена подразумева в. у моме раду *Нека запажња о броју и роду у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог XLV, Београд 1989, на стр. 29–31.

⁵Избројавање по овом принципу остварује се и на другим странама словенског језичког света. Одговарајућу пољску ситуацију, на пример, Hanna Dalewska-Greń и Kazimierz Feleszko (у своме раду *Место бројева у одређивању граматичког рода и броја у српскохрватском и пољском језику*, Научни састанак слависта у Вукове дане 13/1, Београд 1984, 29–40) описују овим речима (стр. 37, нап. 16): „У говорном језику често се могу чути конструкције *dwaŝ ludzie*, *dwoch ludz* које значе 'мушкарци' за разлику од *dwoje ludzi* 'мушкарац и жена'“, али такве конструкције остају „још увек изван књижевне-језичке норме“.

⁶Има, међутим, бројева који се не подају збирном образовању: *сто* (и све остале бројне јединице чији је завршни део изведен помоћу *сто*: *двеста*, *треста* итд., као и лексема *стотина*), *хиљада*, *милион* (и све сличне речи на *-он*: *билион* итд.), *милијарда*. Кад се таква лексичка решења појаве, било сама или у саставу сложеног бројног израза (*две хиљаде*, *осам милиона* и сл.), изостаје свака могућност за то да се при избројавању сигнализује разлика „мушко“/„женско“. Именица *људи*, једном речју, остаје у таквим случајевима, и том погледу, семантички непрозирна.

⁷Пошто тема мога рада нису бројеви него поједине именске речи врло специфичне семантике, ја се овде нећу освртати на образовања типа *двојица*, *петорица* и сл., мада и њих српскохрватски језик укључује у службу разликовања по полу — улога им је, као што је познато, да нагласе информацију „мушко“. Остаје, међутим, као будући

Потребно је, у овом контексту разматрања, подсетити се на чињеницу да и оне по свом морфолошком лику „мушке“ именице које људско биће означавају с погледом на његово припадништво одређеној врсти људи (*ученик, наставник, сведок, путник* и сл.) подлежу истим принципима исказивања пола као именица *човек*: у свом сингуларском облику оне су примењиве и на мушко и на женско само при неререференцијалној употреби, а при референцијалној нису; уколико се, међутим, остваре у плуралској форми, референцијалност престаје бити препрека за „двојно“ сагледавање пола. Зато што је то тако, и уз њих се бројеви већи од *један* уобличавају по истом оном принципу који важи у случају именице *човек*: прост број се бира онда кад је посреди значење „мушко“ (*три ученика, шест путника* и сл.), а збирни кад се ради о „мешаном“ роду (*троје ученика, шесторо путника* и сл.)⁸.

Пошто супротстављање простог броја збирном не служи, дакле, само у једном него у већем броју случајева као разликовно средство именичке означености, требало би му посвећивати примеренију пажњу приликом описа српскохрватских граматичких прилика. Ово тим пре што је и с општелингвистичке тачке гледишта посматрано такво супротстављање занимљив феномен; није, наиме, свакодневна појава у језичком свету да то како ће се разумети значење именице употребљене уз бројни израз не буде зависно од њене, него од његове морфологизације.

Именица *човек* (и њој одговарајући изрази у другим језицима) појављује се у функцији реченичног предиката како са одредбом (уп. *Она је заиста ПЛЕМЕНИТ човек* и сл.) тако и без ње (уп. *Да си ти био ЧОВЕК према њој она то не би урадила* и сл.). У овом другом случају именичком значењу „представник људског рода“ имплицитно је придодата одредба „прави“, „типичан“, чиме је оно преобраћено у изразито позитиван квалификатив (човечанство, очигледно, има високо мишљење о својој врсти, што као појава завређује темељитије осветљавање са психолошке тачке гледишта).

Посебни проблеми искрсавају кад покушамо поставити у предикатску позицију именицу *човек* са ближом одредбом, а у субјекатску реч којом исказујемо женско лице. Ево у чему је ствар:

У српскохрватском⁹ за женско лице можемо рећи: *Она је добар човек, Она је осетљив човек, Она је питом човек, Она је себичан човек* и сл., а

задатак да се прецизно утврде принципи по којима говорни представници, указујући на мушкарце, бирају синтетичко лексичко решење (*тројица, осморица* и сл.) уместо аналитичког *три човека, осам људи* и сл.

⁸ У својој раду *Употреба збирних бројева са именицама у множини* (Наш језик н.с. књ. XIII, 1963, на стр. 53) Бранко Милановић напомиње да и у приликама кад се ове именице, исказане у множини, „истовремено односе на лица и једнога и другог пола“ уз њих ипак чешће јавља прост број него збирни. Пошто је Милановићево испитивање ове појаве вршено пре више од двадесет и пет година, било би занимљиво поновити га да би се проверио актуелни фреквенцијски однос.

⁹ Да је овај рад срачунат на исцрпност описа синтаксичког понашања именице *човек*, као што није, не бисмо се смели задржавати искључиво на питањима њене детерминације у предикату, већ бисмо морали сачинити минуциозан преглед свих њених дистрибуционих могућности на синтаксичком плану. У том случају дошло би под

не можемо: * *Она је висок човек*, * *Она је снажан човек*, * *Она је стасит човек* и сл. Зашто?

Зато што интуитивно разабрамо да разлику између мушког и женског створа не оличавају њихове невидљиве, психичке особине, већ оне видљиве, физичке, па, сходно томе, доследно избегавамо да назив физичког својства, које се приписује женском лицу, повежемо с именицом у чијој се значењској садржини не истиче податак „женско“, одустајући, с друге стране, од такве доследности чим није спољашња, него унутрашња особина у питању. Друкчије речено, у овом другом случају опредељујемо се по слободном избору не само за *Она је храбра жена*, *Она је увиђавна жена* и сл., већ и за *Она је храбар човек*, *Она је увиђаван човек* и сл. Додуше, није сасвим искључено ни ово да се збуди: исту придевску реч тумачимо на два начина, зависно од тога да ли се она појављује у споју са „женском“ именицом или с изразом *човек*. У српскохрватском се са тим феноменом суочавамо по правилу онда кад женско лице треба окарактерисати по својству „бити поштен“. Ако онај ко говори изјави: *ОНА је поштен ЧОВЕК*, остали учесници комуникације разумеће да изреченом придеву треба приписати исти онај смисао који му припада у изјавама типа *ОН је поштен ЧОВЕК*; ако, међутим, реченица не гласи тако, него овако: *ОНА је поштена ЖЕНА* помислиће се, бар у оним срединама где се женским лицима не допушта свака слобода у односу на особе супротног пола, да се та позитивна квалификација „поштена“ додељује „њој“ пре свега, или чак искључиво, с погледом на „њено“ (по важећим социјалним мерилима) узорно понашање према мушкарцима.

Да би се све социолингвистичке и психолошке импликације овакве појаве могле темељито сагледати, потребно би било знати претходно нешто више о њеној распрострањености у језичком свету; међутим, засада се обавештеност науке о томе показује недовољном.¹⁰

„Двојно“ асоцирање пола немогуће је избећи још у једној комуникативној ситуацији — онда кад људски створ сводимо на јединку издвојену из мноштва коме припада и њему супротстављену.

Неки језици, међу њима и српскохрватски, имају реч која је посебно специјализована за означавање људског бића у том смислу (уп. у српскохрватском *појединац*), док је други немају¹¹, него једним ис-

рефлектор пажње још неке занимљиве синтаксичке околности. Задржавајући се само на руским језичким приликама, Daniel Weiss је поједине од њих већ ставио на дневни ред синтаксичких разматрања својим радом *Kurica ne ptica, (a) baba ne človek*, Slavistische Linguistik 1987. Referate des XIII. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens Tübingen 22.—25.9.1987, Herausgegeben von Jochen Raecke (=Slavistische Beiträge 230/, München 1988, 413—443.

¹⁰Кад је о именици *човек* реч, није мање важно ни то питање под којим све условима она може својим семантичким опсегом да обухвати и појам „дете“. У једнини, при начелном казивању, очигледно може (уп. пример *Човек је смртан*, где се под изразом *човек* подразумева људско биће било ког пола и било ког узраста). Нејасно је, међутим, које су све могућности у том погледу доступне множинском облику *људи*. Засада, пре свега зато што још увек не располажемо довољно експлицитним потврдама у језичком материјалу, одустајем од ближег разматрања ове теме.

¹¹О томе сам већ говорила у својем раду *Quelques réflexions autour des termes sig-*

тим лексичким решењем, зависно од датих комуникативних околности, исказују једном приликом податак „особа“, а другом „појединац“ (уп. у француском *individu*¹²). Чак и кад језици по истом принципу посебном лексичком ознаком експлицирају значење „појединац“, то још увек не значи да је семантички набој те посебне ознаке у сваком од тих језика идентичан; карактеристично је, рецимо, да пољска именица *jednostka*, која на први поглед у потпуности одговара српскохрватској именици *појединац*, може, за разлику од ове, да се појави, праћена одредбом, у предикатској позицији (уп. пољски пример *Był wysoko cenionym osobnikiem*, *SOLIDNĄ JEDNOSTKĄ*¹³; у српскохрватском се, међутим, не остварују реченице типа **Био је солидан (озбиљан, паметан и сл.) појединац*). Којег су домета и шта све имплицирају у теоријском погледу разлике које постоје међу појединим језицима на тој страни, остаје тек да се прецизно сагледа и на одговарајући начин формулише.

Што се конкретно тиче српскохрватског израза *појединац*, он у једнини никада не добија референцијалну функцију (уп. непостојање реченица типа **Појединац је на то ово рекао: ...*, **Чуо сам то од непознатог појединца* и сл.), а при неререференцијалној (која, међутим, доследно не укључује предикатску употребу) обавезно подразумева „двојно“ асоцирање рода (тј. у начелним изјавама као *ПОЈЕДИНЦА можеш обманути, али цео народ не можеш назив појединац* применљив је и на мушко и на женско). За разлику од јединине, множина омогућује овој именици референцијално означавање људских јединки, уз подразумевање да је њих мало и да при том у обзир могу доћи оба пола (уп. *Појединцима, а међу њима баш тој старици и њеном унуку, додељена је и извесна помоћ за оправку стана*). Релативно често коришћење множинске форме ове именице од стране говорних представника непосредна је последица чињенице да та форма, у ствари, функционише у језику као антонимијски парњак високофреквентном изразу *многи људи*. Наиме, српскохрватски прилог *мало* не подлеже адјективизацији као његов антоним *много* (*много људи* → *многи људи*), тако да се та лексичко-морфолошка „празнина“ на равни антонимијских односа надомешта додељивањем парњачке улоге именичким облицима *појединци* и *неколицина*.

Реч која је специјализована за то да, исказујући људску јединку, оставља ову у пуној анонимности, може по својим граматичким одликама бити како именица тако и заменица. Језик обично искоришћава оба ова лексичко-граматичка решења, додељујући им при том неидентичан распоред на синтаксичком плану.

Ни инвентар, а ни правила синтаксичког понашања лексичких

nifant 'individu', '(une, la) personne', који ће бити објављен у јубиларном зборнику пољског професора Станислава Каролака (посебна публикација Катедре и Института за романске језике Шлеског универзитета).

¹²В. примере и објашњења која се дају под том одредницом у репрезентативном речнику француског језика *Trésor de la langue française*. Tome dixième, Paris 1983.

¹³Пример је преузет из репрезентативног речника пољског језика *Słownik języka polskiego PANU*, одредница *osobnik*.

јединица са овом означеношћу не показује се свуда истим. Насупрот, рецимо, двома српскохрватским именицама — *особа* и *лице* стоји само једна словеначка — *oseba*; српскохрватској именици *лице* није доделив квалификатив типа *занимљив*, *паметан* и сл. (уп. неприхватљивост реченице **Био је занимљиво лице*), а руској *лицо* јесте (уп. *Карл Федорыч был презанимательное лицо*¹⁴); говорни представници српскохрватског језика се никад једно другом не обраћају са *Особо!* (него, евентуално, са *Човече!*, односно са *Жено!* — уколико је женски створ у питању), док говорни представници чешког, са својим изразом *osoba*, то и те како чине (уп. *Ale, osoba, rád bych zvěděl, je-li to tak všude*¹⁵ и сл.) итд. Све овакве различитости које постоје у словенском језичком свету требало би што пре подробно, прецизно пописати и описати. Боља обавештеност науке о таквим појединостима донела би у крајњем исходу, поред осталог, и побољшање лексикографске обраде одговарајућих речи у сваком од тих језика понаособ.

Други задатак који би такође требало обавити своди се на истраживање принципа по којима се, у свакоме од разматраних језика појединачно, бирају тамо постојећи називи за људску јединку са анонимном означеношћу. Ја ћу, са своје стране, покушати овом приликом да учим принцип који је у том погледу „на снази“ у савременом српскохрватском.

Намеравајући да исказују људску јединку као својерсну непознаницу, говорни представници (стандардног) српскохрватског се интуитивно приклањају једном од следећих израза: *неко*, *особа*, *лице*, *личност*.¹⁶ Њихов избор се при том не остварује насумице, већ уз пуно поштовање извесних у језику важећих правила о употреби ових израза.

Иако се по свом морфолошком понашању реч *неко* не сврстава међу именице него међу заменице (типа *нико*, *свако*, *било ко* итд.), ну су њена семантичко-синтаксичка својства удружила с именицама *особа*, *лице* и *личност* у јединствен микросистем лексичких решења намењених истој комуникативној служби. Пошто се не подаје плурализовању / избројавању, заменица *неко* бива, под тим околностима, редовно замењена именицом-чланицом заједничког им микросистема (уп. *То мора НЕКО да потврди*, с једне стране, а с друге: *То морају ДВЕ ОСОБЕ да потврде*; из истих разлога долази до замене речи *нешто* речју *ствар*¹⁷ у следећим примерима: *Рекао ми је НЕШТО што ме је замислило | Рекао ми је*

¹⁴Пример је преузет из репрезентативног речника руског језика *Словарь русского языка*, АН СССР, одредница *лицо*.

¹⁵Пример је преузет из репрезентативног речника чешког језика *Příruční slovník jazyka českého ČAVU*, одредница *osoba*.

¹⁶Пошто мој опис српскохрватских прилика не претендује на исцрпност (него на то да припомогне сагледавању проблема са принципске стране), ја у овај списак не уврштајем из туђег језика преузете речи *индивидуа* и *персона*, имајући у виду чињеницу да оне, по фреквенцији употребе, далеко заостају за изразима са приложеног списка.

¹⁷В. о томе више у моме раду *О једном просентенцијализатору чије је постојање зависно од неиспустивог детерминатора*, *Wiener Slavistischer Almanach*, Band 13, 1984, 109–111.

ДВЕ СТВАРИ које су ме замислиле). Са семантичке тачке гледишта посматрано, *неко* је најнеутралнији члан микросистема којем припада. Неидентификованост, наиме, о којој се избором речи *неко* саопштава може бити схваћена како у спецификованом смислу¹⁸ (тј. *неко* може упућивати на једну специфичну људску јединку — уп. *Данас ћу се срести с неким ко је и теби врло драг* и сл.), тако и у неспецификованом (тј. не мора бити јасно да ли се под *неко* подразумева једно исто или више разних лица — уп. *Обично јој неко изјутра донесе новине, једном ја, други пут Вера ...* и сл.)¹⁹.

Изрази *особа*, *лице* и *личност* нису у стању да искажу такву неспецификованост (уп. претходно наведени пример са примером *Једна особа јој сваког јутра доноси новине*); они се, по тој својој одлици, супротстављају изразу *неко* као маркирани (у јакобсоновском смислу речи) чланови микросистема немаркираном.

Оно што означавају собом *особа*, *лице* и *личност* у прва два случаја није „снимљено“ ни из каквог посебног угла, а у трећем јесте — „личност“ је људска јединка сагледана као оваплоћење укупности личних јој својстава. Овај трећи израз, једном речју, у поређењу са претходно поменутиим, издваја се нешто специфичнијом семантиком, па му стога и припада периферније мсто у датом микросистему.

При обављању референцијалне службе, ниједна од трију поменутих именица не иступа сама, већ само у споју са каквом одредбом (због тога се од њих и не образује облик посесивног придева²⁰; *неко*, међутим, не зависи од одредбе, па отуда и има према себи посесивно образовање — *нечији*). У предикатској позицији недетерминисани²¹ могу бити изрази *личност* и *неко* (уп. *Она није једноставно дете, она је ЛИЧНОСТ; Ма пусти га! Ти си НЕКО, а он је нико*²² и сл.). Ту *личност* исказује значење „особа са изразитим личним особинама“, док се семантички садржај израза *неко*

¹⁸Изрази *спецификована/неспецификована неодређеност* (енглески *specific/non-specific indefiniteness*) употребљавају се овде сходно терминолошкој пракси у савременој логици и општој лингвистици.

¹⁹Дешава се понекад да треба правити разлику између неколико конкретних људских јединки, а при том их све задржати у пуној анонимности. У таквим случајевима говорни представници српскохрватског прибегавају супротстављању израза *неко* без икаквог додатка том истом изразу са додатком редног броја почев од *други* па надаље, већ према томе колико се конкретних лица има у виду: *НЕКО је предложио да се одмах напише одговор, НЕКО ДРУГИ је рекао да с одговором не треба журити, а НЕКО ТРЕЋИ је јетко добацо: „Ма какав одговор, јесте ли ви, људи, нормални!“* и сл. То којим се све лексичким средствима врши овакво разликовање у појединим језицима представља проблем за себе, који тек очекује своју обраду.

²⁰Не образује се ни од именице *појединац*, али из других разлога — зато што та именица у јединици нема референцијално значење.

²¹Тиме се хоће рећи само то да се они могу јављати и без експлицитног присуства одредбе. Иначе, одредба је увек имплицитно ту (в. објашњење које следи о томе шта у таквим приликама значе *личност* и *нико*), као, уосталом, и онда када се без експлицитне детерминације именица *човек* постави у предикатску позицију (именицу *човек* тада, наиме, редовно интерпретирамо у смислу „ПРАВИ човек“).

²²Често се у изјавама овог типа, ради веће експресивности, изразу *неко* додаје, као

(који под овим синтаксичким околностима редовно стоји у експлицитном или имплицитном контрасту према *нико* = „безвредна особа“) тумачи у смислу „особа од угледа“²³.

Због своје специфичне семантизираности, именица *личност* не допушта ближе одређивање по некој људском створу инхерентној особини, а приклања се детерминацији по утиску који тај створ оставља на друге, по његовој успешности и сл. Друкчије речено, говорни представници српскохрватског не кажу *млада личност, *глупа личност, **лепушкаста личност*, *пуначка личност и сл., а кажу *занимљива личност*, *позната личност*, *несвакидашња личност*, *контроверзна личност* и сл.

Именица *лице* има своју примену првенствено у језику службених извештаја, правних прописа и канцеларијских аката. Отуда се с том именицом повезују одредбе којима се указује на нечији друштвени статус или узраст — уп. *војно лице*, *службено лице*, *свештено лице*, *расељено лице*, *малолетно лице* и сл., док је потпуно немогуће остварити квалитативну детерминацију (уп. неприхватљивост исказа типа *паметно лице, *лепо лице, *непријатно лице, *пуначко лице и сл.). Разлог доследном одустајању од такве детерминације треба тражити у следећем: будући да се у споју са квалитативном одредбом појављује хомофона реч *лице* чије је значење „предња страна главе у човека“²⁴, називу неидентификованог људског створа тај се спој ускраћује очигледно зато да би се онемогућиле непримерене асоцијације.

За разлику од именица *личност* и *лице*, *особа* се без тешкоћа повезује са придевима који исказују инхерентну особину: *лепа особа*, *паметна особа*, *вредна особа*, *разговорна особа* и сл. Не противи се ни квалификацији по изазваном утиску, успешности и сл.: *занимљива особа*, *значајна особа* и сл., а може се ближе одређивати и по критерију узраста: *старија особа*, *малолетна особа* и сл. Међутим, детерминацију по друштвеном статусу по правилу не прихвата (тј. не каже се *војна особа, *свештена особа и сл.)²⁵ по својој прилици зато што је за прихватање такве детерминације (у језику правне службе) специјализована именица *лице*.

Због тога што се изрази *жена/девојка* искоришћавају ради разликовања по особини „удата“/„неудата“, кад је реч о младом женском створу чије се брачно стање не зна (не жели открити), говорни представници стандардног језика обично одустају од ових израза па место њих бирају семантички потпуно неутрално и самим тим неупоредиво примереније лексичко решење

својеврсно појачање, и *нешто*, па се све то ставља у контраст са *нико* и *ништа*: *Ти си неко и нешто, а он је нико и ништа*.

²³ До овакве семантичке интерпретације израза коме је својствено значење „неко“ долази и у другим језицима; уп. рецимо у (разговорном) енглеском: *He's a somebody*.

²⁴ Дефиниција је преузета из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, одредница *лице*.

²⁵ Подсећам на то да се у овом раду описује пре свега она лексичка реалност која је својствена истичнијим областима српскохрватског језичког подручја; на територији Хрватске сасвим су обични примери као *правна особа* и сл.

— именицу *особа* (уп. *То је сасвим млада особа, нема можда ни двадесет ... са То је сасвим млада жена, нема можда ни двадесет ...*, односно са *То је сасвим млада девојка, нема можда ни двадесет ...*). Пошто, захваљујући тој својој специфичној предности над именицама *жена* и *девојка*, израз *особа* (баш у том сингуларском морфолошком лику, који је при том и у граматичком погледу „женски“) у бројним приликама заузима њихово место на синтаксичком плану, њему се првенствено приписује својство ознаке женског лица²⁶; кад се ради о предикатској позицији у којој се сингуларски остварена именица *особа* ближе одређује по инхерентној особини, чак је немогуће реченичним субјектом означити мушкарца (т.ј. рекло би се, рецимо, *Он је за ту прилику непожељна особа*, за то што „бити непожељан“ није нека унутрашња особина субјекта „он“; али се никако не би могло рећи за „нега“ **Он је лепа, млада особа*, **Он је љубазна особа* и сл.). Међутим, чим се са јединине пређе на множину, нема више никаквих препрека за то да у обзир буду равноправно узета оба пола (уп. *То је шкодљиво за старије особе*, где се под исказом *старије особе* подједнако подразумева и мушко и женско).

Остаје нам да на крају изведеном неке закључке од општијег значаја поводом свега што је овде речено. Ево тих закључака:

(I) Лексичке јединице које спадају у категорију „заједничких или општих“²⁷ именица разликују се међу собом по датим им референцијалним способностима, па се стога разматрање поменуте категорије не може сматрати потпуним уколико у њему изостаје одговарајући осврт на ову појаву.

(II) При контрастирању множине са једнином, није увек довољно имати у виду само морфолошку ситуацију именице; плурализација понекад мења на битан начин принцип њеног семантизовања, што би такође требало пажљиво регистровати.

(III) Пошто се, приликом исказивања људских створова, не води само рачуна о разлици „мушко“/„женско“, већ и о трећој могућности — „и мушко и женско“, потребно би било, у сваком језику понаособ, прецизно истражити којим се све лексичко-граматичким средствима постиже сигнализовање ове треће, „мешане“ ситуације.

(IV) Испоставило се да именице са значењем „особа“, „лице“ не могу функционисати на синтаксичком плану без присуства одредбе, што је по-

²⁶ *Słownik języka polskiego PANU*, објашњавајући како се пољском речју *osoba* (која је смисаоно еквивалентна српскохрватској истога сазвучја) означава „*jednostka ludzka, człowiek*“ додаје и напомену да, уколико је именица остварена у једини, она реферире „*część o kobiecie*“. Наши домаћи речници, међутим, по правилу изостављају сваки осврт на овај примат „женске“ интерпретације именичког значења. Репрезентативни *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице српске, штавише, наглашава способност израза *особа* да значи људску јединицу „без обзира на пол“ (в. под том одредницом напомену дату између заграда у дефиницији). Овакву нашу лексикографску праксу свакако би требало на одговарајући начин што пре побољшати.

²⁷ Назив те категорије употребљен је овде сходно нашој домаћој терминолошкој пракси — в. Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд 1964, на стр. 177.

датак вредан сваке пажње — проширује сазнања језичке науке о могућим видовима феномена познатог под називом „обавезна детерминација“.²⁸

Summary

Milka Ivić

ON WORDS DENOTING HUMANS WITH MAXIMAL INDEFINITNESS

The author gives a principled account of various phenomena concerning the use of words which denote humans in a totally indefinite way, i.e. without giving any information even about their sex or age (cf. in English *somebody*, *people*, *person*, *individual*). Utilizing data from Serbocroatian, she highlights some problems of general theoretical interest (such as questions of whether a given lexical item of this semantic type (1) is capable of both specific and non-specific references, (2) requires the presence of a (non-omissible) modifier, (3) admits modifications concerning inherent human properties without any restriction, (4) allows, under particular semantic conditions, transparency of its meaning content in respect of sex). One of the basic conclusions of the author's analysis of common nouns belonging to this class of indefinite terms is that both their referential possibilities of precluding/expressing information concerning sex vary depending on their occurrence in the singular/the plural (among others, it is only in the plural that such a noun may be used referentially to denote the "mixed" situation, i.e. to point to humans consisting, without discrimination, of males and females).

---

²⁸ Више података о том феномену и његовом називу наћи ће заинтересовани у мојој књизи *Лингвистички огледи* на стр. 189—196.

А. Н. СОБОЛЕВ
(СССР)

ЗАМЕТКИ О ПАДЕЖНЫХ СИСТЕМАХ СЕРБОХОРВАТСКИХ ГОВОРОВ КОНТАКТНЫХ ЗОН

Традиционная балканистика, определяя положение сербохорватского языка в кругу балканских как периферийное (см., например, Попов 1984, с. 43, со ссылкой на мнения Г. Бирнбаума, Г. Шаллера и В. Георгиева), усматривает его значение для балканской лингвистики, во-первых, в рассмотрении ряда проблем, связанных с пограничным торлакским (призренско-тимокским) диалектом (Schaller 1975, s. 72), во-вторых, в исследовании вопроса, „в какой степени распространяются и, в пространственном отношении, как далеко заходят типичные балканизмы на территорию сербохорватского языка“ (Бирнбаум 1968, с. 79; см. об этом же и Sedlaček 1970, 291), в-третьих, в изучении степени проникновения и функционирования балканизмов в стандартном языке (Попов 1984, с. 28—37). К последним двум направлениям, как представляется, примыкают и исследования И. Грицкат о балканских инновациях в памятниках сербской письменности.

В центре внимания всех этих исследований обычно стоит балканизм, понимаемый как инновация. Различая инициацию (*initiation*) и распространение (*spread*) балканской инновации, обычно признают, что её возникновение исторически является прежде всего результатом языковых контактов, но так как наши сведения об инициации очень ограничены и её невозможно наблюдать непосредственно, то источником информации оказывается распространение (*spread*) новообразования, изучение которого и поставлено в современной балканистической сербокroatистике во главу угла. Однако, традиционные представления о значении сербохорватского языка для балканистики могут быть значительно дополнены, если обратиться именно к исследованию процессов инициации балканизмов непосредственно в контакте. Это возможно сделать на материале сербохорватских говоров контактных зон.

Таковыми, по всей видимости, можно считать современные говоры сербохорватского языка, контактирующие (или контактировавшие в прошлом) с неславянским балканским языком и приобретающие в результате контакта балканские структурные черты. Эти говоры,

однако, в географическом и лингвистическом смысле не принадлежат балканославянскому языковому континууму, и появляющиеся в них балканизмы не являются инфильтратом из смежных балканославянских диалектов. На территории распространения сербохорватского языка можно выделить черногорскую и банатскую контактные зоны (зоны, соответственно, славяно-албанского (ранее славяно-албанско-романского) и славяно-румынского контакта); к говорам контактных зон следует причислить также и описанный П. Ивичем диалект галипольских сербов, длительное время взаимодействовавший с новогреческим языком.

Зона сербо-албанского лингвоэтнического контакта, называемая нами „черногорской“, начала складываться в 7—8 в.в. ряде районов Черногории и Северной Албании с появлением здесь славянского населения, в отличие от славянского элемента в Центральной и Южной Албании принадлежавшего не к болгаромакедонской, а к сербской группе (Селищев 1931, с. 50, 56). Хотя условия этнического контакта в данной зоне в средние века выяснены далеко не в достаточной мере, сам факт его существования подтверждается свидетельствами ряда исторических документов, например, данными описания Скадарского округа начала 15 века, согласно которым, как писал А. М. Селищев, „многие сёла в этом крае были смешанными — там жили славяне и албанцы“ (Селищев 1931, с. 85). В Диоклетии (Зете) в 14—15 в.в. албанская речь, выйдя из употребления, была заменена сербской (Селищев, 1931, с. 79). Достаточно полные сведения о взаимоотношениях двух этносов на территории Черногории представлены в монументальном труде П. А. Ровинского, материал которого позволяет составить довольно чёткую картину распространения албанского элемента по различным районам интересующей нас зоны, определить его роль в формировании этноязыкового облика отдельных племён.

В Краине ещё в 11 веке было сербское население, но уже в ряде грамот сербских кралей „местами прямо упоминаются арбанаси и особенно краинские; это означает, что в Краине они держались массою“. К 19 веку сербское население этого района полностью албанизировалось, в то же время часть албанцев доселилась непосредственно из самой Албании (Ровинский 1897, с. 39, 44). В Црмнице, где былое присутствие албанцев подтверждается данными топонимии и свидетельствами памятников письменности (так, в грамоте краля Владислава Вранинскому монастырю 1242 г. упоминается право кочевавших со скотом албанцев на зимовку в сёлах (Ровинский 1897, с. 34)), есть, по утверждению П. А. Ровинского, роды албанского происхождения, так как до неманического периода арнаутов в этом районе было много, и „часть их только приняла сербский облик и, смешавшись с сербами, совершенно исчезла в сербской среде, а частью, может быть, и выселилась или осталась при пастушеском образе жизни в горах“ (Ровинский 1897, с. 3, 8, 40). В Риекской нахии также обнаруживаются следы албанского населения в топонимии и „есть целые роды на Цеклине, происшедшие из Албании“ (Ровинский 1897, с. 44, 8). То, что албанцы имелись и в Катунской нахии, подтверждается упоминанием „албанской межи“ в дарственной записи Иванбега 15 века (Ровинский 1897, с. 13). И в Лешанской нахии в 19 веке были доселенцы из Албании

(Ровинский 1897, с. 55). Даже в „совершенно албанском городе“ Улцине были семейства из Герцеговины и Боки; после 1878 г. эта „арнаутская область“ постепенно заселялась сербским элементом (Ровинский 1897, с. 7, 127).

В этническом составе черногорского племени Кучи, как писал П. А. Ровинский, „мы имеем... три наслоения: первое население, о котором никто ничего не знает, это и есть старожилы. За ними следует доселение, вынужденное турецким гонением после падения сербского царства; это в массе было сербское население, с примесью однако из Албании. И наконец прямое доселение из Албании, которое создало сильный род Дрекаловичей, совершенно ассимилировавшийся с сербами и возобладавший в целых Кучах“ (Ровинский 1897, с. 81–82). Позднейшее доселение албанцев привело к принятию кучами албанских черт „как в физическом типе, так и в одежде, обычаях и нравах... Многие усвоили даже арнаутский язык. Так в Фундане всякий, кроме сербского языка, знает непременно и по-арнаутски; а жители Орахова до присоединения их к Черногории совсем не умели говорить по-сербски“ (Ровинский 1897, с. 84). В племени Затребач, представляющем собой „сбег из различных местностей Албании и Черногории“, преобладает албанский элемент, „и вследствие того все они говорят по-арнаутски... Впрочем, войдя в состав Черногории, они начали уже говорить по-сербски... (Ровинский 1897, с. 85). Отметим также и то, что, по свидетельству П. А. Ровинского, и албанское племя Хоти „до недавнего времени“ говорило по-сербски (Ровинский 1897, с. 13).

В настоящее время албанский этнический элемент обнаруживается в десятках населённых пунктов Черногории (районы Рожай, Плав, Титиград, Бар, Краина, Шестани, Улцинь) (Ђокај 1984, s. 180–181), а славянские семьи (включая и позднейших переселенцев) по данным А. М. Селищева в начале 20 века жили в Скадаре, во Браке, в Каменице, в Диригляте на Бояне (Селищев 1931, с. 91).

Вышеприведённый материал позволяет утверждать, что называемая нами черногорской зона сербо-албанского этноязыкового контакта непрерывно существует вот уже в течение тринадцати веков. Взаимодействие сербохорватского и албанского языков здесь происходило, во-первых, в результате непосредственного этнического смешения их носителей (Кучи, Затребач; отмечены также смешанные браки у мрковичей), во-вторых, осуществлялось при контактах на совместных пастбищах, что, как отмечал Л. Вуйович для черногорского племени Мрковичи и албанского Анамали, „с давних пор должно было быть причиной возникновения двустороннего билингвизма“ (Вујовић 1969, с. 79), при торговых операциях и на зимовках. Для языковой ситуации данной зоны характерно, и это уже не раз отмечалось в литературе, что ранее в контактных процессах участвовал также и романский элемент, который, однако, был гетерогенным: в городах функционировал далматинский язык, во внутренних областях — валашский (с дальнейшей ассимиляцией его носителей); можно также отметить и позднее венецианское и итальянское влияние. Вследствие этого, по справедливому замечанию М. Пижурницы, при исследовании результатов языковых смешений для сербохорватских

говоров Черногории „конкретная идентификация источников влияния иногда затруднена (например, отделение албанского от романского влияния), особенно в случаях, когда отдельные черты суть свойства большого числа языков, которые могли вступить в прямой контакт“ (Rižurica 1984, s. 86).

Настоящие заметки посвящены исследованию инноваций в сфере падежного и предложно-падежного синтаксиса сербохорватских говоров черногорской контактной зоны. Материалом для исследования послужили диалектологические описания говоров Црмницы, Мрковичей, Враки и „восточно-черногорского диалекта“.

В синтаксисе именного словосочетания исследуемых говоров инновационными являются процессы перехода от беспредложного управления определением, выраженным генитивом (домаћин куће), или от согласования определяемого слова с притяжательным прилагательным (кућни домаћин) к управлению предложно-падежному. В структуру субстантивной синтагмы активно проникает предлог ОД с генитивом, расширяющий спектр своих значений и сферу своего употребления таким образом, что это невозможно объяснить лишь внутриязыковым развитием (например, переносом значений).

При выражении определительных отношений конструкция с предлогом ОД может приобретать посессивное в широком смысле значение „источник, происхождение лица или предмета“: млеко о-краве; сир о-овце; млеко о-козе; месо о-вола (Вујовић 1969, с. 298); ла^ојно о-вола (Вујовић 1969, с. 369); ово ми је дијете о-сестре (Петровић 1974, с. 165); месо од-овце (Милетић 1940, с. 511); ови-је о(д)-Петине^ак (Вујовић 1969, с. 298). Вследствие определённого семантического сдвига конструкция ОД + генитив ед. числа имени какого-либо лица может приобретать значение „член семейства этого лица“. По словам М. Стевановича, в „восточночерногорском диалекте“, где „предлог ОД с генитивом существительного означает принадлежность, ... то же, что и притяжательное прилагательное, образованное от этого существительного“, конструкции типа: познаде ли ме које од Тодора = од Тодорових (Стевановић 1933, с. 97), послужили источником для образования новых: Бљеу ли отишли у млин од Богдана (Богданови)? Знаду ли од Томана (Томанови)? Ка ће од Станка у пазар (Станкови)? Ако те виде од војводе (војводини) неће ти дат да прођеш. Мисле ли од стрика (стрикови) у планину? (Стевановић 1933, с. 97). Здесь, как нам представляется, происходит определённая адвербиализация всего выражения с утратой предлогом ОД собственно предложной семантики. Подобные конструкции в значении „кто-либо из семейства“ отмечены и для говора Црмницы: Беше ли ко дома од Мила (Милетић 1940, с. 510).

Употребляется конструкция с ОД и в значении „часть предмета и весь предмет“: глава од-јагњета; очи о(д)-зеца (Милетић 1940, с. 510); праг от-куће (Милетић 1940, с. 511); глава о-змије (Вујовић 1969, с. 373); врата о-града (Вујовић 1969, с. 365); доша ми је на праг от куће (Петровић 1974, с. 164), а также „с какой-либо единицей управления“ (по терминологии Б. Милетича, Милетић 1940, с. 511) в значении, которое можно определить как близкое к чисто посессивному: старешина от-куће није дома; ће ви је

домаћин от-куће (Петровић 1974, с. 164); капетан од-гриба (велика мрежа); капетан о(т)-цијеле ове најје; командир о(д)-нашега баталијона; кмет о(т)-села (Милетић 1940, с. 510—511).

Часты примеры употребления предлога ОД и для обозначения „качественной характеристики лица или предмета“; чојак от-ријечи; чојак от-бесе (Петровић 1974, с. 164); лекар о-ранак (хирург); министар о(д)-нечеса (Вујовић 1969, с. 298). Сюда же можно отнести и пример *karte od igre* (Pižurica 1984, с. 94).

Традиционно сербохорватская диалектология считает появление конструкции типа *karte od igre* или *кмет од села* результатом романского влияния; одним из последних, например, это мнение высказал М. Пижурица (Pižurica 1984, с. 93). Однако, не забывая об отмечавшейся уже выше трудности „конкретной идентификации источников влияния“, следует согласиться с М. Пижурицей в том, что „глубина проникновения этих моделей, если они исключительно нового (скорее всего итальянского или венецианского) происхождения, удивляет. То, что эти модели могли найти „приемлемые структуры“ и в очень, вероятно, старых наносах, показывают частые топонимические синтагмы типа *grlo od mrtvice...*“ (Pižurica 1984, с. 94).

Следует, как нам кажется, обратить внимание на полную структурную идентичность этих топонимических названий, несомненно периферийных для языковой структуры вообще, и аналогичных албанских: поток о-шкурте (Вујовић 1969, с. 298) — *lumi i devollit; vrg od božurnoga vrga* (Pižurica 1984, с. 94) — *mali i dajtit*. Несомненно вторичность данных сербохорватских конструкций по отношению к албанским топонимам. Совпадения в структурном оформлении черногорских конструкций с предлогом ОД (синтагм типа: *vrg od božurnoga vrga; grlo od mrtvice; kita od jablanovca* (Pižurica 1984, с. 94); глаица о(д) пепела; гуштер о-магле (даждевњак) (Вујовић 1969, с. 298) и соответствующих генитивных албанских (*lumi i devollit; gjarpëri i kënetës*) могут быть объяснены лишь тем, что при калькировании последних в условиях развитого двуязычия препозитивный (синтагматический) артикль албанской синтагмы воспринимается носителем сербохорватского языка (при отсутствии в последнем категории определенность/неопределенность) если не как предлог, то по крайней мере как главный маркер синтаксической генитивной связи.

В этой связи небезынтересно, что, как пишет И. И. Воронина, „модель албанского генитивного словосочетания имеет следующий вид: ядро словосочетания + особый член словосочетания + генитивное определение: *shtëria e fshatarit* (дом крестьянина)“ (Воронина 1972, с. 144), причём по вышеуказанной модели конструируется любое албанское генитивное словосочетание. Артикль в такой синтагме, будучи грамматически зависимым от ядра, в то же время тесно структурно связан с зависимым членом словосочетания, то есть принадлежит одновременно обоим компонентам последнего. Таким образом, албанский синтагматический артикль „скрепляет словосочетание изнутри, соединяет в одно синтаксическое целое два существительных, формально выражая факт смысловой и синтаксической связи между ними“ (Воронина 1972, с. 146).

При калькировании подобных конструкций на сербохорватский место данного маркера и занимает наиболее близкая по структуре и синтаксической функции в словосочетании славянская языковая единица — предлог. В данном случае — первоначально аблативный предлог ОД, управляющий генитивом имени существительного. Определённое воздействие именно на такое восприятие албанского артикля носителем сербохорватского языка может оказывать и „функционирование частицы в роли предлога“ в самих северногегских албанских говорах. Так, в говоре Кельменди некоторые пространственные значения могут выражаться беспредложной конструкцией. „Роль предлога выполняет частица *i*, стоящая перед существительным (топонимическим)“: *kem ra i shkrel (nga shkrel, nëpër shkrel)*; *kem shkua i hot e kem dal n'rasa i fikut (nga hoti)*; *kem ra ga i bog (nga boga)* (Shkurtaј 1975, f. 68).

Не отрицая и несомненную роль калькирования ряда романских и албанских (с предлогами PREJ, NGA) предложно-падежных конструкций в развитии у предлога ОД ряда новых значений, мы хотели бы обратить внимание на своего рода „выравнивание“ структуры субстантивного словосочетания в черногорских говорах по единой модели (ОД + генитив), которая структурно идентична генитивной албанской синтагме. Это достаточно ярко показывает приводимая таблица соответствий:

Значение	Конструкции	
	сербохорватские	албанские
отношение к материалу	кошула о-лана слама о-зоби	buka e grurit lëngu i domateve
источник, происхождение лица или предмета	месо од-овце млеко о-краве дијете о-сестре	mishi i dërrit qumështi i lopës djemtë e punëtorëve
часть предмета и весь предмет посессивное	очи о(д) зеца домаћин от-куће	sytë e Evës drejtori i shkollës
качественная характеристика лица или предмета	чојак от-ријечи чојак од-бесе	njeri i bësës njeri i fjalës
отдельные конструкции	поток о-шкурте гуштер о-магле	lumi i devollit gjarpëri i kënetës

Список соответствий, вне всякого сомнения, может быть продолжен.

Отметим и факт совпадения тенденций развития синтаксиса именного словосочетания в славянских и албанских говорах черногорской контактной зоны. Учитывая, что соотношение: ОД + генитив (млеко о-краве) — посессивное прилагательное (кравље млеко) в черногорских говорах сопоставимо с соотношением: генитив (qumështi i lopës) — аблатив (qumësht lope) в албанском, нельзя не обратить внимания на отмеченные как сербскими, так и албанскими диалектологами тенденции: в черногорских говорах соответствующего разряда прилагательных либо вообще нет (Вујовић 1969, с. 298), либо они вытесняются из употребления; в албанских же гегских и боснийских говорах, по замечанию И. Ајети, „вместо аблатива стоит генитив“ (Ајети 1961, с. 103). И так, структурно идентичные албанские и сербохорватские конструкции, вытеснив конкурентные, оказываются практически единственно возможным в соответствующих говорах средством выражения генитивных значений,

своеобразной единой сербо-албанской структурной моделью N(Nom) + маркер + N(Gen) с различным лексическим наполнением.

И ещё одна параллель. Как албанская генитивная конструкция, так и сербохорватская с предлогом ОД обнаруживают одинаковую способность к адвербиализации (правда, приводимые примеры имеют различные значения): *Ai është i fjalës* (*Ai është njeri i fjalës*); ако те виде од војводе неће ти дат да прођеш (ако те виде људи од војводе...).

В сербохорватских говорах черногорской контактной зоны инновацией является расшатывание оппозиции социатив/инструментал орудия, выражающейся в славянских языках (в том числе и литературном сербохорватском) противопоставлением конструкций беспредложный инструментал (копа мотиком) и С + инструментал (иде с Иваном).

Наиболее широкий ареал охватывает проникновение предлога С с инструменталом в сферу употребления беспредложного инструментала, то есть, появление у данной конструкции орудийного (собственно инструментального) значения: гађаше га са-пушкама (Вујовић 1969, с. 300); ми смо ловили су мрежом; еси л то мога све покосит су оном тупом косом; дошли су с лађама преко блата; наћерамо камена су с колима (Петровић 1974, с. 172); разбио му је главу с каменом; неће се мој с мотиком но га прекопајте с палом; вежи сино с уривком (Стевановић 1933, с. 528); ударијо-га-је з-дрвом; дофати воде с ламицом (Милетић 1940, ц. 528). При этом исконно употреблявшийся в орудийном значении беспредложный инструментал либо исчезает (в говоре Мрковичей “правильные примеры скорее случайность, чем результат действия языкового чутья” (Вујовић 1969, с. 302)), либо функционирует параллельно с инновацией (Врака, Црмница).

Разрушение оппозиции происходит и в обратном направлении: беспредложный инструментал начинает употребляться в социативном значении: оћаше се Мујом; мину волома; иде орудом; ви тргујете Реком и Виром (Вујовић 1969, с. 304); дође један царски слук азнама на-коња (азне = новац, благо) (Вујовић 1969, с. 370); мужом лежи а никат ш њим не збори; Симом сам дружио много; није се враћа но е отиша Раком и ујаком; копала на баштину а домаћином није зборила; седамнајс година сам ја јетрвом љеба јела (Петровић 1974, с. 172); нешто се свађа директором; не смијем пустијем коњем; бљеше Милићем у пријатеља; познаје се Радованом; не смијемо прасадма тако рано кретат (Стевановић 1933, с. 109); играју-се ћецом; данас овудијен пасаше Кучи офцама; бљеше поша И(в)ом у-тазбину (Милетић 1940, с. 532). Примеры подобного рода отмечены и в говоре Нижней Зеты: бијо сам тамо Раком Матића; о марту са(м) диза офцама (Петровић 1974, с. 172, сноска). Необходимо отметить, что лишь в говоре Мрковичей социативное значение выражается инструменталом „почти всегда без предлога С, кроме как перед местоимениями, особенно указательными“ (Вујовић 1969, с. 304); в остальных говорах употребление в этом значении предлога С регулярно (Стевановић 1933, с. 108; Милетић 1940, с. 531; Петровић 1974, с. 172–173). В „восточночерногорском диалекте“ существенно географическое распределение примеров „беспредложного социатива“: он известен исключительно

в зетскоподгорицкой и кучкобратоножичской частях говора; именно из этих районов все 11 примеров, приводимых М. Стевановичем (Стевановић 1933, с. 109).

Отмечены колебания в употреблении обеих конструкций при выражении значения „характеристика действия“: учињет то тешко(м) муком (Милетић 1940, с. 532); нагна-сам-га с-вельом муком (Милетић 1940, с. 532), и в ряде других значений: (просекутив) идем овом улицом; со-тим путем иди (Вујовић 1969, с. 302); это Нико-Са(в)о(в) иде с-пољем (Милетић 1933, с. 533); идемо снегом; пошо-е мором (Вујовић 1969, с. 302); немо одит пољем (Милетић 1940, с. 533); (качественная характеристика) чек брадом (Вујовић 1969, с. 307); ко оно бљеше дугачком косом; нијесам гледа ђојку сас љепчим стасом до ону твоју (Петровић 1974, с. 172); и мали с тијелом могу бити велики с душом (Стевановић 1933, с. 108); (объект действия) послужи-не ракијом; послужише-не с ка(в)ом (Милетић 1940, с. 128); („славянский инструментал“) дог-беше ђететом послушна-ли беше; док сам била ж-ђојком друкче-(ј)е било (Милетић 1940, с. 530).

Интересно, что в говоре Црмници Б. Милетичем не обнаружено проникновения предлога С в ряд конструкций: доша-сам јутром рано; родом-(ј)е из Ли(м)њана а-домом из-Брчели (Милетић 1940, с. 533, 531).

Приведённый материал свидетельствует в первую очередь о широком распространении в говорах черногорской зоны конструкции „предлог С + инструментал“, которая, приобретая ранее не свойственные ей значения и вытесняя беспредложный инструментал, становится основным средством выражения социативно-орудийных и иных описанных выше значений. Эта тенденция, несомненно, является ведущей в говоре Црмници и „восточночерногорском диалекте“. С другой стороны, говор Мрковичей в выборе средств выражения социативного значения демонстрирует обратную тенденцию: здесь употребительнее беспредложный инструментал (мину волома). При этом во всех остальных рассмотренных выше значениях либо обе конкурирующие конструкции равноупотребимы, либо частотнее С + инструментал.

Причиной такого развития сербские диалектологи единодушно считают иноязычное влияние. М. Стеванович, объясняя проникновение предлога С в конструкции типа то је најбогати селяк и са живијем и са земљом, говорил о „несомненном опосредованном или непосредственном итальянском влиянии“ (Стевановић 1933, с. 108). П. Ивич считает, что „во всё́м этом видно романское и албанское влияние“ (Ивић 1956, с. 163). Несомненно следует признать таковое влияние на расширение сферы употребления конструкции с предлогом С (очевидно её структурное соответствие аналогичным романской и албанской предложным конструкциям). Однако, если принять во внимание действие, хотя и ограниченное, противоположной тенденции в говоре Мрковичей, это объяснение явно недостаточно. По-видимому, иноязычное влияние (расширение функций предлога С под воздействием неславянских предложных конструкций) было лишь „начальным импульсом неразличения социатива и инструментала орудия“ (Pižurica 1984, с. 93). Дальнейшее же развитие, пройдя период конкуренции обеих форм во всех значениях, вело к выбору и закреплению

одной из них (конструкции с предлогом С для всех описываемых значений в основной массе говоров зоны и беспредложного инструментала для социативного значения в говоре Мрковичей).

Важен и тот факт, что в последнем, согласно данным описавшего этот говор Л. Вуйовича, обнаруживается своеобразная тенденция к восстановлению оппозиции социатив/инструментал. Действительно, в этом говоре беспредложный инструментал, будучи вытесненным из своей исконной сферы употребления конструкцией С + инструментал, приобретает социативное значение, сам в свою очередь вытесняет из данного значения конкурентную предложную конструкцию. Оппозиция восстанавливается, но члены её как бы поменялись местами (идем с Иваном — копам с мотиком $\Rightarrow$ идем Иваном — копам с мотиком). Это означает, что внутреннее развитие, вызванное расшатыванием оппозиции социатив/инструментал (в данном случае под внешним воздействием), привело к восстановлению той же оппозиции.

Таким образом, утрата оппозиции социатив/инструментал является не обязательным, но лишь возможным следствием расширения под иноязычным воздействием функций конструкции С + инструментал, то есть, влияние романских и албанского языков (для систем которых данная оппозиция не является релевантной) не ведёт к её обязательной утрате в сербохорватских черногорских говорах. Именно поэтому в данном случае было бы корректнее говорить не об утрате оппозиции, а о её расшатывании под иноязычным воздействием, что может в результате дальнейшего внутреннего развития (конкурентной борьбы форм) иметь результатом её утрату.

СХЕМА 1

ОБЩЕСЛАВЯНСКОЕ СОСТОЯНИЕ:

	СОЦ.	ИНСТР.
	+++++++	
	— беспредложный инструментал	
++	— с + инструментал	

„ПЕРЕХОДНОЕ СОСТОЯНИЕ“
(ГОВОР ЦРМНИЦЫ, ВОСТОЧНО-
ЧЕРНОГОРСКИЙ ДИАЛЕКТ):

	СОЦ.	ИНСТР.
	+++++++	+++++++

ГОВОР МРКОВИЧЕЙ:

	СОЦ.	ИНСТР.
	+++	+++++++ +++++

Развитие способов выражения значений социатива и инструментала в черногорских говорах в целом представлено на схеме 1.

Отметим также ещё одно обстоятельство. Беспредложный инструментал лучше сохранён и наиболее активен прежде всего в говорах, наиболее тесно контактирующих с албанским языком (Мрковичи, Врака). Об этом же говорит и географическое распределение конструкций с беспредложным инструменталом в „восточночерногорском диалекте“. Пока нам ещё не совсем ясно, какое отношение имеет этот факт к тому, что в ряде северногегских албанских говоров для выражения ограничительных отношений часто используются не аккузативные конструкции с предлогом МЕ, а падежи без предлога. В говоре Кельменди эти отношения может выражать беспредложный аблатив: *i math shtatit (i math me trup); jam kput kamsh (më janë këputur këmbët)* (Shkurtaј 1975, с. 68). Аблатив может выполнять эти же функции и в говоре Хоти: *i math shtatit; a kput kamsh; ka luoјit мес; jam çkue teshash* (Shkurtaј 1974, с. 394). Согласно данным Г. Шкуртая, в этом говоре и „обстоятельство орудия“ (plotësi и mjetit) иногда выражается беспредложным аккузативом: *i ka ra pesh „i ka ra me peshë“; e ka pre: kme:s „e ka pre me këmesë“; e ka the:r tfurk „e ka therë me tfurk“; t çaj pollovina „te çaj me pollovina“* (Shkurtaј 1974, с. 394).

В исследуемых говорах широко распространено явление утраты локатива при предлогах У и НА. Его значения, как пространственные так и переносные, выражаются теми же предлогами с аккузативом (бывшим коррелятом локатива при этих предлогах по оппозиции цель движения/местонахождение: идем у град — живим у граду): (место) волоје купувасмо у Скадар (Вујовић 1969, с. 310); кућа му је у Раш (Петровић 1974, с. 169); што је граја у село? (Стевановић 1933, с. 104); нема још тога зла у-наше крајеве (Милетић 1940, с. 480); свилу-је купува на-Вир (Вујовић 1969, с. 310); живи на Копилје (Стевановић 1933, с. 104); лежи на тра(в)у (Милетић 1940, с. 481); (время) у петнајсту годину са(м) родила дијете (Петровић 1974, с. 169); (способ) река му је у-љутњу (Петровић 1974, с. 169) и т.д.

В данном случае произошло сокращение числа падежей, с которыми употреблялись эти предлоги, до одного — аккузатива. Утрата локатива при этих предлогах, вне всякого сомнения, вызвана албанским и романским влиянием (Ивић 1956, с. 163): в этих языках нет характерной для славянских языков оппозиции цель/место, выражающейся, в частности, противопоставлением аккузатива и локатива при предлогах У, НА. В албанском, например, те же значения будут выражаться предлогом НЕ с одним и тем падежом (аккузативом *në qytet* в литературном языке, локативом *n pyllt „in den Wald“; në letrët „in dem Brief“* в ряде тоскских диалектов) (Buchholz 1987, с. 243, сноска). Важно отметить, что в данном случае языковой контакт не приводит к полной утрате локатива в черногорских говорах: будучи вытесненным из ряда своих значений аккузативом, он сохраняется как живая категория при предлогах О, ПО, ПРИ.

Более сложную картину представляет употребление в сербохорватских говорах черногорской контактной зоны аккузатива и инструментала при

предлогах НАД, ПОД, ПРЕД, ЗА. Исследуемые говоры демонстрируют единство только в том, что во всех них утрачено различения аккузатива как падежа цели движения (идем под шатор) и инструментала как падежа местонахождения (стоим под шатором).

В „восточночерногорском диалекте“ результатом этого является то, что при предлогах НАД, ПОД, ПРЕД и ЗА инструментал и аккузатив абсолютно равноупотребимы как в лативном, так и в локативном значении: (место) стоји над ону велику провалију; сваки дь^ан дојаве над нашим катуном ка да се ругају (Стевановић 1933, с. 107); сваке године летују под Каменик; не квасиш се барем ти под шатором (Стевановић 1933, с. 107) и т.д.; (цель) изађи пред врата; изиђи пред кућом (Стевановић 1933, с. 106); умб^аче се за брдо; метни тамо за креветом (Стевановић 1933, с. 106, 107) и т.д.

Ни один из падежей ни при одном из предлогов не обнаруживает тенденции к монополизации какого-либо значения. „Восточночерногорский диалект“ демонстрирует то „переходное состояние“ равновесия, которое должны были пройти в своём развитии все говоры исследуемой зоны.

Иная ситуация в говоре Црмници. Здесь аккузатив практически полностью отступил перед инструменталом в области выражения целевого значения; употребляются только конструкции типа: ста(в)и та јаја по(т)-кокошком (Милетић 1940, с. 487). Аккузатив при предлогах НАД, ПРЕД, ЗА возможен лишь в „исключительных случаях“, а при предлоге ПОД и „с географическими понятиями“: увече-смо отишли под-брдо (Милетић 1940, с. 488). Интересно, что, утратив своё исконное целевое значение, аккузатив в этом говоре при предлогах ПРЕД и ЗА в значении „место“ употребляется наряду с инструменталом. При двух же других предлогах (НАД и ПОД) аккузатив реже инструментала (Милетић 1940, с. 492—493). Таким образом, оба пространственных значения могут выражаться в говоре инструменталом, а в переносных значениях отмечены колебания в употреблении обоих падежей.

Итак, в говоре Црмници несомненно проявляется ещё не закончившая своё действие тенденция к ограничению функционирования аккузатива с предлогами НАД, ПОД, ПРЕД, ЗА в пространственных значениях, что ведёт к монопольному закреплению обоих этих значений за инструменталом. Последний же стремится стать единственным падежом управления при данных предлогах.

В говоре Мрковичей ситуация ещё более своеобразна: исследуемые предлоги (в говоре нет предлога НАД) как бы разделились на две группы, одна из которых (ПОД) тяготеет к употреблению во всех значениях с аккузативом (Милетић 1940, с. 311), вторая (ПРЕД, ЗА) — также во всех значениях с инструменталом. Это состояние сопоставимо с положением в албанском языке, где предлоги PARA, PAS („перед“, „за“) употребляются с аблативом, в то время как MBI и NËN („над“, „под“) управляют аккузативом.

Повторим, что, по всей видимости, „восточночерногорский диалект“ демонстрирует некое „переходное“ состояние равновесия, которое должны

были пройти в своём развитии все говоры черногорской контактной зоны. В дальнейшем, в результате нарушения этого равновесия, сферы употребления аккузатива и инструментала дифференцируются таким образом, что каждый предлог стремится к управлению во всех значениях только одним падежом — либо аккузативом, либо инструменталом.

Графически эти процессы представлены на схеме 2.

СХЕМА 2

ОБЩЕСЛАВЯНСКОЕ СОСТОЯНИЕ:

ЦЕЛЬ	МЕСТО
+++++++	

– инструментал

– аккузатив

„ПЕРЕХОДНОЕ СОСТОЯНИЕ“
ВОСТОЧНО-ЧЕРНОГОРСКИЙ ДИАЛЕКТ:

ЦЕЛЬ	МЕСТО
+++++++	+++++++

ГОВОР ЦРМНИЦЫ:

ПРЕДЛОГИ *над, под*

ЦЕЛЬ	МЕСТО
	+++++

ПРЕДЛОГИ *пред, за*

ЦЕЛЬ	МЕСТО
	+++++++

ГОВОР МРКОВИЧЕЙ:

ПРЕДЛОГ *под*

ЦЕЛЬ	МЕСТО
+++++++	+++++++
+++++++	+++++++

ПРЕДЛОГИ *пред, за*

ЦЕЛЬ	МЕСТО

Способы выражения так называемого „датива цели“ в черногорских говорах также претерпели значительные изменения, связанные с утратой оппозиции лативность/локативность, цель/место, выразившейся ранее в противопоставлении „динамических“ целевых конструкций „статическим“ местным (иду к другу — я был у друга). Эти процессы тесно связаны с утратой этой же оппозиции в системе пространственных наречий, возникшей под романским и албанским воздействием.

Беспредложный датив цели и конструкция К + датив (восходящие

исторически ещё к праславянскому) либо совсем редки: да идете кућама своима (Милетић 1940, с. 298); иди к ономе ћетету (Петровић 1974, с. 168), либо полностью вытеснены из употребления. Значение „дели перемещения“ в этих говорах выражается рядом предложно-падежных конструкций, которые могут быть классифицированы следующим образом:

конструкции с первообразными предлогами У, ПРИ, общеславянскими по происхождению, имевшими первично лишь значение „местонахождение“: ајде у Илије да донесеш рало; дош^а је у тетке (Стевановић 1933, с. 102); поша е у Ибра Медова; отишли су у Марка нашега (Стевановић 1933, с. 163); одвели су не при-гори; води га при-блату; а он се све прибија при оној ћеци мојој (Петровић 1974, с. 174); понеси то при-винограду; зва-сам-га да дође при-мене (Милетић 1940, с. 534);

конструкции с собственно сербохорватскими предлогами,

а) имевшими первоначально статическое значение (КОД): дође мусафир ко-те сиромашнице (Вујовић 1969, с. 369);

б) возникшими как предлоги с динамическим значением „направление движения“ ПУТ и ПРЕМА: идем пу(т)-Бара (Вујовић 1969, с. 299); минуше тамо пу-цркве (Петровић 1974, с. 163);

конструкция ГЕ + номинатив, возникшая в результате калькирования албанской ТЕК + номинатив. Это локальное новообразование отмечено только в говоре Мрковичей: пођосмо ге-ца^омија на Куње; дошла-си ге-ђевојка (Вујовић 1969, с. 269—270).

Принятие „статическими“ конструкциями „динамических“ значений в черногорских говорах несомненно является примером самостоятельной внутренней перестройки славянской языковой системы, вызванной утратой в результате языкового контакта оппозиции цель/место.

Вместе с тем во всех исследуемых говорах при обозначении движения и какой-либо цели часто употребляются и „двойные“ предложные конструкции (ЗА У, ЗА НА): воду-су-им прекинули која је ишла за-у-град (Вујовић 1969, с. 299); кренуо је за у Америку (Стевановић 1933, с. 105); кренуо је за у Скадар (Петровић 1974, с. 171); мислите ли скоро за на планину? намислио је за на Цетиње (Стевановић 1933, с. 105); спрема се за на Цетиње (Петровић 1974, с. 171), имеющие полное структурное соответствие в албанском языке (për në shtëpi и т.д.). Наличие этих соответствий позволяет объяснить удвоение предлогов не эллипсисом в предложениях типа: спремио се за путовање у Бар — спремио се за у Бар, как это делает М. Стеванович (Стевановић 1933, с. 105), а калькированием албанской конструкции. Это подтверждается также тем, что в говоре Мрковичей обнаруживается достаточно большое число конструкций с двумя предлогами (не только в чисто пространственном значении), для многих из которых можно найти албанские соответствия (për tek; deri në; gjer në и т.п.): за ге идите? (с. 299); пуштак волове, пратик-ге пу(т)-куће (с. 366); ови Тођемили су пратили и вратили тога њиова до преко границе (с. 377); имај у дрвак за-преко-зиме (с. 299). Естественно также предположить, что на основе заимствованной и адаптированной модели в говоре создаются и новые конструкции, не имеющие прямых иноязычных соответствий, —

заимствуется как бы идея выражения тех или иных значений с помощью простого удвоения предлогов.

Инновация в сфере предложно-падежного синтаксиса могут быть и простым калькированием отдельных предложно-падежных конструкций. Примером этого является употребление предлога БЕЗ (обычно управляющего генитивом) с аккузативом или номинативом существительного в говоре Враки: остала сам у Приштину без-џаолги залагај леба су четворо ђеце; никога немам без једну сестру (Петровић 1974, с. 171), что соответствует албанской конструкции РА + аккузатив.

В говоре Мрковичей отмечены также случаи прямого заимствования предлогов. Так, из романского через албанское посредство заимствован предлог СУПРАЈ „по, в соответствии с, в зависимости от“ (с рядом фонетических вариантов): како су плаћали? — супрај годинак како су биле (према годинама) (Вујовић 1969, с. 282). Из турецкого заимствован предлог КАРШИ „напротив“, известный и албанскому языку: школа-е карши онога дуба (Вујовић 1969, с. 282).

Рассмотренный материал показывает, что наибольшее значение для падежного и предложно-падежного синтаксиса имеют процессы инициации разрушения языковой оппозиции и монополизации одного из способов выражения каких-либо отношений. В синтаксисе сербохорватского языка существуют структурно-семантические оппозиции, представленные двумя коррелятами — падежными формами (коррелят-1 и коррелят-2). Если, например, коррелят-1 имеет структурное соответствие в контактирующем с сербохорватским языке (для которого данная оппозиция не релевантна), и в то же время это структурное соответствие, выражая те же отношения, является и семантическим соответствием обоих коррелятов, то происходит проникновение коррелята-1 в сферу функционирования коррелята-2, что может иметь своим следствием разрушение оппозиции в сербохорватском языке.

Дальнейшее развитие происходит как бы два этапа. Первый можно было бы назвать „переходным“; основное его содержание либо во внутриязыковой конкурентной борьбе форм, бывших ранее коррелятами по оппозиции (причём такой внешний фактор как наличие у одного из коррелятов структурного соответствия в контактирующем языке не обязательно играет решающую роль в отборе и закреплении форм), либо в отсутствии всякой конкуренции между этими формами. Конкурентная борьба форм ведёт ко второму этапу развития. В исключительных случаях подвергшаяся разрушению оппозиция может восстанавливаться: семантические различия вновь вызывают к жизни необходимость различения форм, создание новых коррелятов в той же оппозиции. Но всё же главным содержанием данного этапа развития является полная победа одной из конкурирующих форм, принимающей значения как первого, так и второго коррелята и становящейся монопольным средством выражения тех или иных отношений. Если принять во внимание тот факт, что и в контактирующем языке те же отношения выражаются монопольно одной конструкцией, то нетрудно сделать вывод, что в целом всё это развитие имеет своей целью адаптацию с помощью собственно сербохорватских средств определённого

„способа грамматического мышления“ (по терминологии И. Грицкат), характерного именно для контактирующего с сербохорватским языка.

Так, для албанского характерно, что предлоги MBI, NËN, PARA, PAS управляют лишь одним падежом (аккузативом: NËN, MBI или аблативом: PARA, PAS). Идея однопадежного управления адаптируется в черногорском говоре Црмници таким образом, что соответствующие вышеназванным албанским сербохорватские предлоги НАД, ПОД, ПРЕД, ЗА тяготеют к управлению исключительно инструменталом, а в говоре Мрковичей её реализация ещё более приближена к „албанской модели“: предлог ПОД тяготеет к аккузативу, а предлоги ЗА и ПРЕД — к инструменталу.

Достаточно широко распространённым явлением в предложно-падежном синтаксисе сербохорватских говоров черногорской контактной зоны является прямое калькирование лексико-синтаксических моделей романских и албанского языков, причём, как мы пытались показать, предложения калькируются не только иноязычные предлоги, но и морфосинтаксические единицы, функции которых, подобно функциям албанского препозитивного артикля, могут восприниматься как предложные.

Отметим также способность ряда сербохорватских предложно-падежных конструкций самостоятельно развивать новые, ранее им не свойственные значения (например, в результате утраты в говоре оппозиции цель/место), а также тот факт, что прямое заимствование предлогов, несмотря на условия тесного лингвоэтнического контакта, остаётся явлением локальным и для языковой структуры периферийным.

СОКРАЩЕНИЯ

СДЗб — Српски дијалектолошки зборник

Црногорски говори — Црногорски говори: Резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању, Црногорска академија наука и умјетности. — Научни скупови, књ. 12, Одјељење умјетности, књ. 3, Титоград, 1984.

ЛИТЕРАТУРА

Бирнбаум 1968 — Бирнбаум Г.: Славянские языки на Балканах и понятие так называемых языковых союзов, *Glossa*, vol. 2, I 1968, с. 70–92.

Воронина 1972 — Воронина И. И.: О структурном своеобразии албанского генитивного словосочетания, *Вестник Ленинградского университета*, 1972, №8, серия: История, язык, литература; вып. 2, с. 144–146.

Вујовић 1969 — Вујовић Л.: Мрковићки дијалекат, СДЗб, књ. 18, 1969, с. 73–398.

Ивић 1956 — Ивић П.: Дијалектологија српскохрватског језика, Нови Сад, 1956.

Милетић 1940 — Милетић Б.: Црмнички говор, СДЗб, књ. 9, 1940, с. 209–663.

Петровић 1974 — Петровић Д.: Из синтаксичке проблематике говора Врачана, *Годишњак Филолошког факултета у Новом Саду*, књ. 17/1, 1974, с. 161–182.

Попов 1984 — Попов Б.: Положај српскохрватског језика у балканском језичком савезу, *Јужнословенски филолог*, књ. 40, 1984, с. 21–43.

- Ровинский 1897 — Ровинский П. А.: Черногория в её прошлом и настоящем. Том 2. Часть 1. Этнография, Сборник Отделения русского языка и словесности имп. Академии наук, т. 63, СПб, 1897.
- Селищев 1931 — Селищев А. М.: Славянское население в Албании, София, 1931.
- Стевановић 1933 — Стевановић М. С.: Источноцрногорски дијалекат, Јужнословенски филолог, књ. 13, 1933—1934, с. 1—129.
- Ajeti 1961 — Ajeti I.: Istorijски razvitak gagijskog govora Arbanasa kod Zadra, Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine. Djela, knj. 16 (Balkanološki institut, knj. 3), Sarajevo, 1961.
- Alexander 1983 — Alexander R.: On the Definition of Sprachbund Boundaries: The place of Balkan Slavic, Ziele und Wege der Balkanlinguistik, Berlin, 1983, p. 13—26.
- Buchholz 1987 — Buchholz O., Fiedler W.: Albanische Grammatik, Leipzig, 1987.
- Ђокај 1984 — Ђокај Ђ.: Неке карактеристике говора Албанаса у Црној Гори и узajамни uticaji црногорских и албанских говора, Црногорски говори, с. 179—187.
- Пиџурка 1984 — Пиџурка М.: Tragovi међујезићких dodira u govorima Crne Gore, Црногорски говори, с. 83—95.
- Schaller 1975 — Schaller H. W.: Die Balkansprachen, Heidelberg, 1975.
- Sedlaček 1970 — Sedlaček J.: Význam studia srbocharvatského jazyka pro balkanistiku, Studia balkanika bohemoslovaka, Brno, 1970, s. 291—296.
- Shkurtaј 1974 — Shkurtaј Gj.: E folmja e Hotit, Dialektologjia shqiptare, 2, Tiranë, 1974, f. 344—428.
- Shkurtaј 1975 — Shkurtaј Gj.: E folmja e Kelmendit, Dialektologjia shqiptare, 3, Tiranë, 1975, f. 5—129.

Резиме

А. Н. С о б о л е в

НАПОМЕНЕ О ПАДЕЖНИМ СИСТЕМИМА СРПСКОХРВАТСКИХ ГОВОРА КОНТАКТНИХ ЗОНА

Истражујући зону лингвистичких контаката у граничном географском појасу између Црне Горе и Албаније и усредсређујући своју пажњу на говор тамошњег црногорског живља, аутор утврђује принципе по којима је долазило до измена у оквиру наслеђеног падежног система под утицајем суседног албанског језика.

WERNER LEHFELDT
(Konstanz, Savezna Republika Njemačka)

O JEZIČNOJ KARAKTERISTICI JEDNOGA RUKOPISA IZ XV STOLJEĆA, NAPISANOG ARAPSKIM PISMOM*

Nedavno smo skrenuli pažnju serbokroatista na jedan srpskohrvatski tekst s kraja XV stoljeća, koji je napisan arapskim pismom (usp. Lehfeldt, u štampi). U tome radu smo ukazali na značaj spomenutoga rukopisa za povijest srpskohrvatskoga jezika s obzirom na vrijeme kada je taj spomenik nastao. Taj se značaj zasniva baš na upotrebi arapskoga pisma koje je pisac adaptirao na način koji mu je omogućio fonetsko-fonološki zapis svoga srpskohrvatskog govora.

U članku o kojem je ovdje riječ obradili smo samo jedan problem, naime reflekske prasl. ž koji su brojno zastupljeni u našem rukopisu. S obzirom na to da rukopis, također, pruža bogat materijal za proučavanje fonetskih, morfoloških, sintaktičkih i leksičkih pojava, vrijedno je produžiti njegovu analizu. To je svrha ovog članka.

Ovde ćemo dati samo jednu, krajnje sažetu, vanjsku karakteristiku našeg rukopisa. Više podataka čitalac može naći u prvom članku (Lehfeldt, u štampi). Rukopis se čuva u Carigradu, u Aya-Sofya-knjižnici pod brojem 4749. On obuhvaća 52 lista s tekstom na objema stranicama. Na gotovo svakoj stranici su četiri bloka s po četiri retka: prvi redak je napisan na arapskom jeziku, drugi na persijskom, treći na grčkom, a četvrti na srpskohrvatskom jeziku. Drugi, treći i četvrti redak su prijevodi arapskoga teksta na početku. Sadržajno imamo pred sobom zbirku razgovora između dvaju fiktivnih lica koja razgovaraju o različitim stvarima. Može se pretpostaviti da je rukopis služio kao udžbenik za razgovore na jezicima koji su u njemu zastupljeni. Evo jednog takvog razgovora:

fol. 4a (3) ... *vīdī'q dānās 'ōnōgāj*

---

* Srdačno se zahvaljujem gospodinu profesoru Asimu Peci na njegovoj neprocjenjivoj pomoći i podršci koju mi je pružio prilikom pisanja ovoga rada. Isto tako se srdačno zahvaljujem gospodinu doktoru Georgu Kedvešu na jezičnim ispravcima.

- (4) *hā vīdī'ō gā sām kdē gā sī vīdī'ō nā tīrgū*
 fol. 4b (1) *kōn stāčōnā kōjē plātnō prōdājū štō jē čīnī'ō*
 (2) *ōndjē kūpōvā'ō jē plātnō 'ōprānō*
 (3) *ʔŋ nē 'ōprānō tānkō ʔŋ dēbēlō*
 (4) *nījē negō tānkō štō čīnī 'ōnōj čīnī 'ōnōj*
 fol. 5a (1) *kōšūlu ...*

Kao što smo veći spomenuli, lingvistički značaj carigradskog rukopisa zasniva se na upotrebi adaptiranog arapskog pisma za pisanje srpskohrvatskoga – a isto tako i grčkoga – teksta. Ovdje ne možemo ulaziti u pojedinosti grafematske analize, koja je, djelimično, dosta složena. Neke informacije čitalac može naći u prvom članku o rukopisu br. 4749. Kompletna grafematska analiza se nalazi u posebnoj knjizi (Lehfeldt, Hrsg., 1989, 23–53), posvećenoj proučavanju paralelnoga rukopisa br. 4750 iz Aya-Sofya-knjižnice. S obzirom na to da su grafematski sistemi obaju rukopisa gotovo identični, ono što je rečeno o sistemu rukopisa br. 4750 vrijedi, također, za rukopis br. 4749 koji nas ovdje zanima. U prvom članku, u spomenutoj knjizi, isto tako se objašnjavaju principi na kojima se zasniva naša transkripcija.

Ovdje samo nekoliko riječi o adaptiranom arapskom pismu: pisac razlikuje sve srpskohrvatske samoglasnike, mada „originalno“ arapsko pismo ima slova samo za *a*, *i*, *u* odn. *ā*, *ī*, *ū*. On je, isto tako, u stanju da piše sve suglasnike. Tako, na primjer, on raspolože posebnim slovima za *ʃ* i *ʃ̄* za razliku od *l* odn. *n*. Samo izuzetno jedno isto slovo služi za iskazivanje više fonema. To je, u principu, samo slučaj s adaptiranim slovom *ʒ* (u transkripciji *ǰ*), kojim se nekoliko puta pišu suglasnici *g*, *ǰ* i *ǰ̄*, mada za *g* i *ǰ̄* ima i posebna slova.

U prvom članku dali smo sliku raspodjele refleksa prasl. *ǰ* u carigradskom rukopisu, pokušavajući, u isto vrijeme, odrediti razvojno stanje tih refleksa i ustanoviti dijalekatsko-geografsku pripadnost srpskohrvatskog govora koji se odražava u danom tekstu. Što se ovoga drugog pitanja tiče, došli smo do zaključka, da taj govor „pripada istočnohercegovačkim govorima, vjerojatno onim govorima, koji su se govorili ne mnogo daleko, možda na sjeverozapadu, od dubrovačkoga područja“. Ovaj rezultat služiti će nam kao polazna točka za daljnje proučavanje rukopisa. Mi ćemo, dakle, prihvatiti taj rezultat i staviti ćemo ga u sumnju samo onda kad nema drugih mogućnosti da interpretiramo materijal koji ćemo ovdje iznositi. S druge, pak, strane pokušat ćemo još više precizirati dijalektsko-geografsku pripadnost govora. Glavna je svrha naše rasprave dati potpuniju sliku o razvojnom stanju istočnohercegovačkog štokavskog govora prevodioca srpskohrvatskoga teksta rukopisa br. 4749. Ovdje odmah treba skrenuti pažnju na to, da će ova slika, kao rezultat našega istraživanja, biti potpunija, ali još uvijek ne potpuna. Razlog za ovu relativnu nepotpunost je, prvo, u tome što za čitav niz jezičnih osobina ima materijala koji, možda, nije uvijek reprezentativan za govor u cjelini. Tako, na primjer, u cijelom rukopisu postoje samo dva oblika lok. pl., dok je, opet, imperativ potvrđen velikim brojem oblika. Drugo, naša slika o govoru prevodioca neće

biti sasvim potpuna i za to što nećemo istražiti sve jezične osobine za koje ima materijala. To, u prvom redu, vrijedi za leksiku, kojoj će biti posvećena posebna rasprava.

Jedan od naših zadataka je da stavimo na raspolaganje serbokroatistici materijal rukopisa. Zato ćemo u svim značajnim slučajevima — a takva ih je većina — ponuditi cio materijal. Koncentrirat ćemo se na glasovne i morfološke osobine. S obzirom na to da nas, prije svega, zanima određivanje razvojnoga stanja govora prevodioca, grupirat ćemo materijal polazeći od praslavenskih glasovnih i morfoloških pojava, a sve vezano za razvoj koji karakterizira srpskohrvatske govore i narječja na pojedinim etapama njihovog razvitka.

1. Glasovne osobine

1.1. Refleks prasl. *ę*

Praslovenski nosni samoglasnik *ę* u govoru prevodioca je dao *e*. Ovdje ćemo navesti samo nekoliko potvrda, jer se taj proces, kao što je poznato, vrši već potkraj X stoljeća (usp. Belić 1969, 71; Vuković 1974, 96; Brozović, Ivić 1988, 7); *jezīcī* 2a(2); *mēsō* 13b(2), 28(b)1; *žēdān* 18b(1); *mī'[e]šēc* 50a(1).

1.2. Refleks prasl. *o*

Kompliciranija je situacija s refleksom praslavenskoga nosnog samoglasnika *o*. Poznato je da je *o* u štokavskim govorima zamijenjeno visokim vokalom zadnjega reda — *u* u istom razdoblju u kojem je *ę* prešlo u *e* (usp. Belić 1969, 71; Vuković 1974, 96; Brozović, Ivić 1988, 7). U velikoj većini slučajeva mi, zaista, i nalazimo očekivani refleks *u*. Da navedemo samo jedan dio potvrda, iz obimnog materijala: *būdeę* 2a(4), 14a(3), 20a(2), 24a(3), 32a(1), 50a(3); *dūgū* ak. sg. ž. r. 3a(1), 40a(1), 47b(4) bis; *rābōtū* 3b(1), 26a(4), 29b(3), 32b(2), 36b(1); *prōdājū* 3 l. pl. prz. 4b(1); *tektū* 3 l. pl. prz. 6b(3); *sū* 3 l. pl. prz. 10b(4), 14a(2), 14b(1), 21b(2), 24a(3), 24b(4); *mūdrī* 10b(4); *knīgū* 6b(2), 34a(1), (2); *rūčnik* 16b(4); *hōcū* 1 l. sg. prz. 19a(2), 29b(4); *glāvū* 21a(2); *glāv]ū* 49a(2); *drīžāhū* 3 l. pr. ipf. 33a(2), (5); *māāhū* 3 l. pr. ipf. 33a(3); *šāļū* 1 l. sg. prz. 35b(2); ...

U jednom broju primjera pisac iskazuje refleks. prasl. *o* grafemom koja obično označava samoglasnik *o*. Navodim sve potvrde: *na ēlāvō* 4a(2) (slovo *ę* — u transkripciji *é* — ovdje i u drugim slučajevima nesumnjivo označava *g*); *štō 'ūčīnī knīgō mōjū* 16a(1) (ali *štō 'ūčīnī knīgū mōjū* 34a(1)–(2)); *nā pērničō* 21b(1); *jēdnō dūgū pi'esnō* 47b(4); *kōjū dūgū pi'snō* 47b(4); *zā pōlōvīnō* 15a(1).

Pri interpretiranju navedenih primjera nikako ne smijemo jednostavno polaziti od piščevih omaški, nego treba, najprije, uzeti u obzir slijedeće činjenice.

(a) U „originalnom“ arapskom pismu nema slova za vokal *o*. Da bi, ipak, mogao jednoznačno pisati ovu fonemu u srpskohrvatskom tekstu, pisac se služio dodatnim slovom: uzeto je slovo *wāw* s *damom* (و), koje u arapskom označava

ū i w, i kombinirao ga sa slovom alif (ا), koje služi za iskazivanje ā: اُ . Iz ovoga proizilazi da je pisac za označavanje o morao svaki put slovu za ū dodati jedan znak, naime alif. Već ovaj fakat govori protiv mogućnosti da se oblici sa o, umjesto očekivanoga u, interpretiraju kao rezultat nepažljivosti pisca, kao pisarske omaške.

(b) Osim toga treba imati na umu da ima i takvih slučajeva u kojima nailazimo na o mjesto očekivanoga u, gdje nemamo reflekske prasl. *o*. Usp.: 'ḡrāḡni 6a(3); 'u sircō nāšemō 'b(4); srāmōješ 11a(2); 'u 'ōgnō 13b(3) (ali 'ōd 'ōgnū 28a(1)); nā sedā!štō lok. sg. 17b(3) (ali 'u selū 23a(3)); nē rōgāj-sē 27b(1); nēmō 27b(1) (ali k-nēmū 47a(3)), (4); kā 'uḡteḡ 47b(1)—(2); 'ōdūḡcām 49b(3).

(c) Kao što to potvrđuje posljednji primjer, ima i takvih oblika gdje se u piše mjesto očekivanoga o: nāprāḡlāmū 1 l. pl. prz. 6b(2) (ovaj primjer nije sasvim siguran, jer ovdje imamo samo slovo ḡamu, koje u arapskom označava kratko u); svūjgā 15b(2) (ali svōjgā 39b(3)); 'unōgāj 17b(3) (opet samo ḡama!; ali 'ōnōgaj 20a(3)); bōgōmūlāc 18a(1) (ali mōh-sē 50a(1)); dōkulē 40b(3) (samo wāw bez ḡame); kāmān 44b(1); glāḡōlēniḡ 47b(2) (ali glāḡōlēniḡ 9b(2), glāḡōlēniḡ 33a(1)); pōmūc 51b(2) (ali pōmōḡū 20a(2)); 'ōdūḡcām 49b(3)).

Pošto smo isključili mogućnost jednostavnih pišćevih pogrešaka, možemo predložiti slijedeću interpretaciju opisane situacije: govor pisca je sigurno poznao foneme u i o. Za to u prvom redu govori činjenica da je prevodilac i/ili pisac upotrebljavao specijalno, novo slovo za u koje se u velikoj većini slučajeva i upotrebljava „pravilno“, tj. tamo gdje mi očekujemo taj samoglasnik. Ali, fonetski obje foneme nisu uvijek bile potpuno odvojene, bilo je prijelaznih stupnjeva. To je pisac osjećao i ponegdje svojom grafijom iskazivao. Drugim riječima, pisac nije uvijek bio siguran u fonetsku vrijednost realizacija fonema u i o.

1.3. Refleks prasl. poluglasnika ʔ i ʔ

Ukoliko poluglasnici nisu ispali, oni su gotovo uvijek dali samoglasnik a. Naravno, prvo su se stara dva poluglasnika izjednačila — u našem slučaju, kao i u najvećem dijelu štokavskih govora, u korist onoga poluglasnika koji je bio boje vokala a, tj. u korist ʔ. To vrijedi i za takozvane sekundarne poluglasnike. Iz velikog broja potvrda navest ćemo, opet, samo jedan dio: sām 1 l. sg. prz. 3b(2), 4a(4), 5b(1), (4), 8b(3), 9a(3), 9b(3), 12a(1), 14b(4), 17b(3), (4), 18b(1), (3) (4) bis, 19b(3), 20a(3), 23a(3), 27b(2), 28b(1), 29a(2) bis, (3), 32b(1), 35a(1), 36b(2), (4), 37a(2), 38a(2), (3), (4) bis, 38b(3), 42a(3), 42b(4), 46a(2), (3); nī'esām 10a(2), 22a(1), 28a(2), 29b(2); nī'esām 10a(3), 39a(1), 39b(1); nī'sām 42b(2); dānās 4a(3), 5b(2), (4), 7b(3), 11b(4), 18a(4), 28a(2), 28b(1), 32b(1), 38b(1), 41a(3), 41b(1), 43b(4); dānāskā 18b(4); dān 15b(4), 37a(4), 40a(3), 41a(3) bis, 41b(1), 43a(4); 'ōtāc 3b(3), (4), 37b(4), 38a(1), 46b(3); tvōrāc 1b(4); pi'evālāc 6b(1), 31a(1); klādenāc 13b(1), 19a(3); bōgōmūlāc 18a(1); ḡrāc 8b(1); ḡōvōḡlāc 22a(4); zābōrāḡlāc 22b(1); bōjalāc 22b(3); kōnāc 26b(2); mōmāc 8b(1), 10a(3), 28a(3), 35b(3); dōbītāk 14a(4), 15a(2); jedān 15b(4), 22a(2), 24a(4), 29b(3),

36a(4), 40b(3), 44a(3); *tānikō* 4b(3), (4); *hātār* 5a(3), (4), 5b(3). Samo u jednom obliku na mjestu poluglasnika pisac je upotrijebio jedno novo slovo, koje je bilo specijalno izrađeno za pisanje samoglasnika *e*, naime kombinaciju alifa (|) s drugom iznad sebe i sa fathom (ˆ) ; *nī'emēc* 11b(4).

Interpretacija refleksa *a* ne predstavlja nikakav problem: to je normalni štokavski refleks. Prema Beliću (1969, 83) proces zamjenjivanja poluglasnika samoglasnikom *a* počeo je potkraj XIII/početak XIV stoljeća. Novija istraživanja (Ivić, Grković 1971; Ivić 1972; Brozović, Ivić 1988, 9) su pokazala, da su prvi oblici *s a* mjesto poluglasnika potvrđeni tek 1331. godine, a u Dubrovniku još kasnije 1395. godine. Za nas je važno da dubrovački spomenici, koje su pisali kancelar Nikša Zvijezdić (1430–1455) i njegovi nasljednici, po pravilu imaju *a* na mjestu poluglasnika (usp. Rešetar 1952, 36). Prema istraživanjima P. Ivića zamjena poluglasnika *s a* već „potkraj XIV века чврсто се укотвила у Дубровнику“ (1972, 11). Dakle, krajem XV stoljeća, kada je nastao naš rukopis, *a* je, sasvim sigurno, bio normalni refleks poluglasnika u Dubrovniku i u susjednim govorima. Što se tiče oblika *nī'emēc* (ukoliko nije u pitanju preuzeta leksema, i u tom glasovnom sklopu), to *e* je ovdje, možda, posljednja „uspomena“ na stari refleks poluglasnika koji se u dubrovačkim ćirilskim spomenicima do druge polovine XIV stoljeća bilježio samo samoglasnikom *e* (usp. Rešetar 1952, 36). U dubrovačkim latiničkim spomenicima „(старије, односно учено) *e*“ (Rešetar 1952, 37) dolazi još do prvih godina XV stoljeća, mada „га у живом говору крајем XIV. вијека није више било ...“ (Rešetar 1952, 36).

1.4. Refleks prasl. slogotvornog *!*

Praslavenskomu slogotvornom *!* odgovara, s jednim izuzetkom, refleks *u*: *dūgū* ak. sg. fem. 3a(1), 40a(1), 47b(4); *dūgā* 'debitum' 24a(2), 26a(2), (3); *dūgē* 'debitum' 24a(4); *dūžānījē* 25a(4), 25b(1); *ūdūžī-se* 40a(3); *pūn* 46b(1); *nāpūnī* 13b(1); *sūzāmī* 6b(3); *jābūkē* 43a(1); *mūnjā* 50a(2); *vuhvā* 23a(1). U jednom obliku refleks je *!* iskazan grafemom za *o*: *mōčī* imper. 13a(3).

Refleks *u* odgovara našem očekivanju, jer, prema Rešetaru (1898, 146), „baš za dubrov. okolicu po povećama XV. vijeka može se slutiti da je tamo već u to doba *u* bio redovni zamjenik samoglasnoga *!* (...)“ (usp. i Rešetar 1895, 11: „Während also in der Stadt Ragusa der Entwicklungsprozess des silbenbildenden *!* erst mit dem Ende des XVI. Jahrh. zum Abschluss gelangte, scheint derselbe auf dem ragusanischen Flachlande (...) rascher vor sich gegangen zu sein.“). U samom Dubrovniku još početkom XVI stoljeća uz *u* govorilo se, po svojoj prilici, i starije *uo* (usp. Rešetar 1898, 148; 1938, 194–196; 1952, 42).

Što se tiče oblika *mōčī*, njegova interpretacija nije jednostavna. Naime, s jedne strane treba uzeti u obzir da dubrovački kancelari Rusko (1392–1430), Nikša Zvijezdić (1430–1455) i Marinko Cvjetković (1454–1466) znaju za stariji refleks *o* (usp. Rešetar 1898, 145; 1936, 188, 190; 1952, 41 sl.), tako da

„se ne može sumnjati da je zbiļa u dubrov. dialektu u XV. vijeku moglo biti od / i o, koje je, kako nam pokazuje R [t.j. Ranjinin lekcionar iz 1508. godine], negdje pri kraju XV. vijeka izravnieno s običnijem u - uo ...“ (Rešetar 1898, 145). Dakle, oblik *mōčī* mogao bi biti trag bivšega, starijeg refleksa praslavenskoga / i. U vezi s time zanimljivo je da su poslednji tragovi starijega, diftonškog izgovora refleksa / i baš zasvjedočeni u jednom psaltiru koji je „poznati dalmatinski književnik B. Kaših r. 1632–1635. prirednio u dubrov. dijalektu i s pomoću nekog starijeg dubrov. teksta: *муочати, муочах*“ (Rešetar 1952, 44). Protiv mogućnosti da se u obliku *mōčī* održava fonema o mjesto u ipak govori slijedeće: pisac rukopisa, po svojoj prilici, nije bio rodom iz Dubrovnika, nego iz dubrovačkoga zaleđa — u širokom smislu riječi —, i već smo vidjeli da je dubrovačka okolica potkraj XV stoljeća imala regularni refleks u. Osim toga, treba imati na umu i to da, kao što smo gore pokazali, pisac nije uvijek bio siguran u fonetsku realizaciju fonema u i o. Dakle, sasvim je moguće da slovo o u obliku *mōčī* odražava fonemu u, samo da fonetska realizacija ove foneme u danom slučaju nije bila potpuno odvojena od foneme o.

1.5. Refleks -i < -lʲ na kraju sloga

Rukopis sadrži pet imenica sa samoglasnikom o mjesto starijega lʲ na kraju riječi. To su ovi primjeri: *pō 9a(3)*; *sō 17a(1)*; *pākāō 10b(3)*; *kāō 40b(4)*, *41a(1)*; *dēbēō 41b(3)*. Isto vrijedi za veliku većinu oblika sg. m.r. radnoga pridjeva. Iz cjelokupnoga materijala, od više od 100 potvrda, da navedemo samo nekoliko primjera: *čūō 3a(2)*; *čūō 3a(2)*, *17b(4)*, *27a(3)*, *27b(4)*, *29b(2)*; *vdiō 4a(3)*, (4) bis, *22a(1)*, *27b(4)*, *42b(4)* bis; *vdiō 21b(4)*; *dōšāō 5a(4)*, *5b(1)*, *12a(1)* bis; *ōdāšāō 46b(3)*; *ṭō 8a(1)*, (2), *28a(2)* bis, (3), *28b(1)* bis, *38a(3)*; *ūzēō 42b(1)*; *rēkāō 3a(2)*, (3), *50b(2)*; *rēkāō 10b(4)*; *ūkrāō 7b(1)*; *sbengāō 44a(3)*; *kāpōvāō 46b(2)*. Dva puta nailazimo na oblike gdje je refleks -lʲ ∅: *jesī-lī čū ū 17b(4)* (ali u istom retku: *hā čūō sām 17b(4)*); *jesī-lī isprāvi ōnōj 23a(4)*.

Refleks - o opet, odgovara našem očekivanju. Prijelaz -i > -o u novoštokavskim govorima Dubrovnika i njegove okolice potkraj XIV stoljeća bio je već završen. Potvrda za taj proces u dubrovačkim spomenicima ima od prve polovine XV stoljeća (usp. Rešetar 1895, 21; 1936, 192; 1952, 49; Belić 1969, 78; Vuković 1974, 108).

Što se tiče oblika s refleksom ∅, za njih ne možemo predložiti „sigurnu“ interpretaciju, mada je još Daničić (1874, 391) pokazao da takvih oblika „no nekim stranama“ ima počevši od XV stoljeća. Čini se da je ova pojava tipična za istok srpskohrvatskoga jezičnog područja. Tako, na primjer, u paralelnom carigradskom rukopisu br. 4750, čiji govor pripada kosovsko-resavskom dijalektu, ima čitav niz oblika tipa *ču sim*, *vide sim* itd. (usp. Lehfeldt, Hrsg., 1989, 315 sl.). Da li, možda, ovaj refleks u našem spomeniku ne ukazuje na blizinu govora našega prevodioca čakavskim govorima, koji, djelimično, znaju za takve oblike (usp. Popović 1960, 306)?

1.6. Fonema h

Govor prevodioca rukopisa, očigledno, dobro je čuvao suglasnik *h*. Navest ćemo čitav materijal: (1) korijeni: *hītār* 5a(3), (4), 5b(3); *hlēb* 13b(2), 28b(1); *hlēb* 38b(2); *hlēbā* 11a(3); *hl'ēb* 17a(1); *Buḥārā* 12a(1); *'ahī?ti* 13a(1); *hāḥne* 13a(2); *jāhāj* 13b(4); *jāhāh* 15b(4); *jāhājūčī* 29a(4); *nāhōcū* 14b(2), 46a(1); *nāhōgū* 39a(3); *'ah* 10a(2); *dāh* 16a(1); *hōti'eniḡe* 21a(1); *hōti'eniḡā* 20b(2); *hōti'eniḡū* 21a(3); *hōcū* 29b(4); *hōcēs* 32a(4), 43a(3), (4), 43b(2), 47a(3); *vuhvā* 23a(1); *hrānīh* 24b(4); *jūhū* 28b(1); *jūhē* 28b(2); *hūh* 34b(3); *hūhmō* 34b(4); *hōdi* 41a(2); *hōḡeniḡe* 41a(2); *'odhōdīm* 47b(1); *kč'ūh* 41b(2); *hā* 3a(1), (2), 4a(4), 5a(3), 5b(2), (4), 8b(1), 17b(4), 21b(2), 22a(1), 23a(4), 28b(3), 30a(3), 36a(2), 40b(3), 41a(1), (3), (4), 42b(4), 43a(3), 43b(1), 47a(3), 48b(2); (2) Nastavci: (a) imenički i zamjenički nastavci ak./gen. i lok. pl.: *čistiḡeh* 1b(4); *sviḡeh* 1b(4); *ḡih* 14a(3), (4), 14b(1), 21a(2), 22b(4), 24a(2) bis, 24a(4), 24b(2), 25a(1), (3), 26a(4), 32a(2), 40a(1), 52a(1); *pōslednīh* 26a(3); *slāvniḡeh* 33b(1); *glūšāniḡeh* 33b(3); *ne znānḡiḡiḡeh* 52b(1); *zv'ezdāh* 52b(2); *'ih* 44a(3); *ḡh* 24b(3); (b) glagolski nastavci: 1 l. sg. aor./ipf.: *nāprāvīh* 6b(1); *dōḡōh* 8a(3), 42b(3); *prōdāh* 15a(2); *jāhāh* 15b(4); *pādōh* 15b(4); *zālōžīh* 16a(1); *pōklōnīh* 16b(2); *'ōsvānōh* 18a(4); *pīh* 18b(2); *nāsiḡīh* 18b(2); *'ūčīnīh* 20a(1); *pōspi'ēšīh* 20a(4); *rēkōh* 22a(3); *si'edōh* 27b(3); *plāḡīh* 30a(3); *vḡāḡīh* 34a(2); *vīdi'ēh* 34a(2); *'ōmijestāh* 34b(1); *'ōstāvīh* 39b(3), 48b(1); *zābōrāvī'ēh* 39b(3); *prōsīh* 39b(4); *kūbīh* 44b(1); *nā'ūčīh* 45b(3) bis; *'iskāh* 46b(4); *nāḡōh* 47a(1); 1 l. pl. aor. *nāstāhmō* 9b(4); 2 l. pl. aor.: *bīhāte* 27a(3); 3 l. pl. ipf.: *dīžāhū* 33a(2), (5); *māḡhū* 33a(3) — Jedini izuzetak je aoristni oblik *pōdōk* 20b(3), sa *k* mjesto *h*.

Ako pogledamo navedene primjere, sa sačuvanim *h* u svim položajima, gdje mu je po etimologiji mjesto, s gledišta današnje dijalekatske situacije, vidjet ćemo da oni potvrđuju gore pomenutu lokalizaciju govora prevodioca: dok je *h* danas nepoznat većini štokavskih govora (usp. Belić 1969, 105; Ivić 1958, 117), taj suglasnik čuvaju govori na zapadu i jugozapadu (usp. Vuković 1974, 189), naime „najistočniji deo Dalmacije, od Dубровника на запад, затим најстарији део Црне Горе — њена источна половина“ (Belić 1969, 106). Ali, ne smijemo zaboraviti da je u vrijeme postanka našega spomenika teritorija koja je znala za *h* bila mnogo veća nego danas. Današnja je situacija rezultat slabljenja i iščezavanja toga glasa na najvećem dijelu štokavske teritorije, jednoga procesa, koji se vršio „od kraja XVI века до средине XVIII века“ (Belić 1969, 106). Prema tome, 'lokalizirujuća' snaga čuvanja suglasnika *h* u svim pozicijama slabija je nego se čini na prvi pogled. U tome kontekstu značajan je oblik *s k* umjesto očekivanoga *h*: *pōdōk*. Još je Vuk konstatirao da se *h* mijenja u *g* „у Ер'еговини, и то понајвише на крају ријечи“ (citirano prema Peco 1963—1964, 211). Takve oblike navodi i Rešetar 1907, 121), na primjer *dōdog*, *videg*, *nādog*. A. Peco je ustanovio da u istočnohercegovačkom „поред примјера ове врсте, који нису тако чести, знатно чешће имамо *k* мјесто *x* у финалним позицијама: *бијак*, *дадог*, ...“ (1963—1964, 211). Ovaj posljednji oblik u potpunosti odgovara našem obliku *pōdōk*. Ako projiciramo Pecinu opservaciju u prošlost, onda oblik *pōdōk* ukazuje, valjda, na početak zamjene frikativnoga velara *h* pregradnim

'partnerom' *k* u istočnohercegovačkom. Takva bi interpretacija potvrdila našu lokalizaciju govora prevodioca među istočnohercegovačke govore na sjeverozapadu od Dubrovnika (v.g.).

1.7. Refleks prasl. skupine *vb-/vǃ-* na početku riječi

Materijal: *ǃzmǃ* 6a(1), 32b(2), 39a(4), 48b(3); *ǃzmǃm* 45a(3); *ǃzǃǃ* 42b(1); *ǃstǃnǃ* 7b(1), 14b(1), 15b(2), 46b(3); *ǃzǃǃzǃ* 13a(2); *ǃsǃǃǃ* 13a(4); *ǃpǃǃǃ* 20a(1); *ǃpǃǃǃ* 40a(2); *ǃǃǃǃ-sǃ* 40a(3); *ǃǃǃǃǃm* 49b(3).

Refleks *u* odgovara našem očekivanju, jer se prijelaz *vb- < vǃ-* i *vǃ-* u *u* izvršio već „oko polovine XII века, и то у свим штокавским говорима новора и старога типа“ (Belić 1969, 80). Na regularni refleks *u* nailazimo i u dubrovačkim spomenicima (usp. Rešetar 1952, 37). Za oblik *ǃǃǃǃǃm* s o umjesto očekivanoga *u* vrijedi ono što smo već rekli o nepotpunoj fonetskoj izdiferenciranosti fonema *u* i *o* u govoru prevodioca.

1.8. Refleks prasl. glasovne skupine **vǃs-*

U našem spomeniku praslovenskoj skupini **vǃs-* bez izuzetka odgovara skupina *sv-*: *svǃ* 14a(2), 38a(1); *svǃǃǃ* 1b(4); *svǃǃǃ* 32b(3); *svǃǃǃ* 51b(2), (3); *svǃǃǃ* 50a(3); *svǃǃǃǃǃ* 24b(3).

1.9. Promjena *-jd-* > *-ǃ-* i *-jt-* > *-ǃ-*

Za interpretaciju oblika, koji se mogu izvesti iz starijih s glasovnim skupinama *-jd-* ili *-jt-*, treba imati na umu neke rezultate grafematske analize rukopisa: slovo *ǃ* – u transkripciji *ǃ* – odgovara, u većini slučajeva, ili fonemi *g* ili fonemi *ǃ*. U našim oblicima fonema *g* nikako ne dolazi u obzir, tako da ostaje samo druga mogućnost. Situacija se pomalo komplicira time što nekada isto slovo iskazuje fonemu *ǃ*. „Normalno“ slovo za *ǃ* je *ǃ*, bez točaka – u transkripciji *ǃ* – koje u nekoliko slučajeva označava, isto tako, fonemu *ǃ*.

Sada da navedemo čitav materijal: *pǃǃǃ* imper. 8a(2); *pǃǃǃ* imper. 13a(3); *dǃǃǃ* imper. 8a(3), 8b(3), 9b(1), 20a(1), 28b(3), 34a(4); *dǃǃǃ* 45a(1); *pǃǃǃmǃ* 1 l. pl. prz. 45a(1); *dǃǃǃǃ* 1 l. sg. aor. 8a(3); *pǃǃǃǃ* 3 l. sg. aor. 27a(4), 37a(3) bis, 37a(4) bis; *dǃǃǃǃǃ* 23b(3); *pǃǃǃ* inf.; *kǃn nǃǃǃǃǃ* 46a(1)–(2).

Iz navedenih primjera možemo zaključiti da je u govoru prevodioca takozvano prvo jotovanje već bilo izvršeno. Ova konstatacija, opet, odgovara našem očekivanju, jer već iz XIII/XIV stoljeća imamo potvrde za promjene *-jd-* > *-ǃ-* odn. *-jt-* > *-ǃ-* (usp. Rešetar 1952, 47; Peco 1977, 323), „koje su nastupile samo u centralnim štokavskim govorima, i prenosile se nejednako u pravcima periferijskih štokavskih govora“ (Vuković 1974, 176). Što se tiče dubrovačkih spomenika, može se reći da u privatnim poveljama XV stoljeća imamo redovno potvrde za izvršenu promjenu (usp. Rešetar 1895, 20; 1952, 47). U Dubrovačkom zborniku od godine 1520. *-ǃ-* < *-jd-* odn. *-ǃ-* < *-jt-* su

„чврсто правило“ (Rešetar 1952, 47). Naši oblici, dakle, potvrđuju Rešetarove opservacije o završenosti tih promjena u dubrovačkom govoru prema kraju XV stoljeća. A mi, da to ponovimo, pretpostavljamo da je naš pisac rodnom, negdje, iz dubrovačkoga zaleđa (v.g.).

1.10. Razvojno stanje takozvanoga „novijeg jotovanja“

Naš rukopis sadrži zanimljiv materijal, koji se odnosi na problem „novijega jotovanja“, to jest jotovanja, koje je posljedica gubljenja poluglasnika iz tvorbenoga morfema њ-, kao što su primjeri: *bratъja* > *bratja*; *grozdъje* > *grozdje* i t.d.

Da navedemo, najprije, čitav materijal: (a) sa *n*: *izgubęnję* 15a(3); *ꝋd padeňjā* 15b(3); *kõn nãčęňňā* 46a(1)–(2); *ꝋ rãsirdeňiję* 49a(4); *bezzãkõnję* 50a(4) – ali češće dolaze oblici sa sufixsom *-nije*, kao na primjer *tržęniję* 14a(3); *čtęniję* 12b(2); *hõti'ęniję* 20b(1); *glãgõteniję* i t.d. Drugi oblici sa *n* u poziciji ovoga jotovanja su: *mũnjā* 50a(2); *skõrnā* 12b(4); *skõrnę* 12b(4), 41b(3) (usp. *skõrniję* 14b(1)); *skõrnārā* 14b(2); *põklāňā tvõgā* 27a(3); *spõrnõ* 46b(2); (b) sa *l*: *ũljā* 17a(4); *ũlję* 17b(1); (c) sa *d*: *grõzdję* 43a(1); (d) sa *t*: *trejňõm* (sic!) 14b(4); (e) sa *b*: *grõpjā* (sic!) 25a(1); (f) sa *p*: *skõrpjā* 11a(1); (g) sa *v*: *zdrāvjā* 29b(2).

Oblici s *ň* potvrđuju da je proces jotovanja *n* već bio počeo u govoru prevodioca našega rukopisa. Da se, zaista, samo može govoriti o početku, pokazuju drugi oblici, gdje u poziciji novijega jotovanja nemamo *ň*, nego skupinu *nj*. Za jotovanje *l*, i drugih suglasnika, nema nikakvih potvrda. S izvjesnom dozom opreznosti smijemo pretpostaviti, da kod svih tih suglasnika novije jotovanje još nije bilo govorna realnost.

Naš je materijal zanimljiv u vezi s pitanjem kronologije novijega jotovanja i to zato, što pisac ima na raspolaganju posebna slova za obilježavanje palatalnoga *ň* (ѣ) za razliku od *nj* (њ) i palatalnoga *l* (љ) za razliku od *lj* (њ). To je utoliko važnije što „stari način pisanja posebnõ ovih glasova i glasa *j* ne dopušta da po starim spomenicima utvrdimo vrijeme ove promjene“ (Vuković 1974, 177).

Tradicionalno gledište, koje vodi porijeklo od A. Belića (usp. Belić 1969, 126–128), dolazi do izraza kod J. Vukovića (1974, 177): „Hronološki je ovoj promjeni određeno mjesto u početku XVII vijeka (podrazumijevajući, svakako, i kraj XVI-og), ali će pojava, po svoj prilici, biti i starija. Za kombinacije *nj* i *lj* može se pretpostaviti i velika starina ove promjene, po tome što su suglasnici *n* i *l* veoma podložni jotovanjima (...)“ (usp. također Ivić 1958, 97 sl.; Peco 1969, 145, gdje se izlaže gledište A. Belića).

A. Peco, opet, smatra da se začeci novoga jotovanja sonanata *l* i *n* javljaju potkraj XV stoljeća, i to, posebno, u Dubrovniku, gdje „je почетком XVI века, ако не и нешто раније, ... место старијих група *љје*, *њје* у изговору било *ље*, *ње*“ (1969, 163); usp. također 1969, 145, 148–150). Ako imamo na umu da je dubrovačko zaleđe u mnogome bilo „progresivnije“ nego govor samoga

Dubrovniku, onda naš materijal nudi zaključak, da ovu Pecinu hipotezu moramo malo relativirati, da ne možemo, bez daljnjega, prihvatiti njegovo mišljenje prema kojem je „bez sumnje ta ... osobina bila znatno ranije prisutna u govoru dubrovackog jekavskog zaleđa, ...“ (1969, 151). Kao što smo gore vidjeli, naš materijal, materijal jednoga govora iz dubrovačkoga zaleđa u širem smislu, ukazuje samo na početak novijega jotovanja, i to samo kod sonanta *n*, dok za jotovanje *l* nema potvrda. Oblici *‘ulja* i *‘ul’ē* veoma su zanimljivi, jer oni jasno pokazuju da je pisac dobro razlikovao palatalno *l* od glasovne skupine *lj*. Naravno, zbog prisustva samo dvaju oblika sa *l* u poziciji novijega jotovanja, ne možemo isključiti mogućnost da je proces jotovanja već bio počeo i kod ovoga sonanta, što, u principu, vrijedi i za ostale suglasnike. Ali, fakat, da ni kod jednoga od drugih suglasnika nema traga ovom procesu, potvrđuje, kako nam se čini, da je kod njih novo jotovanje zaista počelo tek kasnije, tj. poslije početka XVI stoljeća. Jasno je, svakako, da se novije jotovanje nije vršilo skokovito i istovremeno kod svih suglasnika, nego da je postepeno obuhvatalo sve više i više suglasnika, počevši od sonanata, koji su „prvi bili na udaru“ (Peco 1969, 169) ovome jotovanju.

Tragove takozvanoga jekavskog jotovanja, tj. jotovanja sonanata *l* i *n* u poziciji ispred *je < ē* obradili smo u raspravi posvećenoj refleksima prasl. *ě* u našem spomeniku (Lehfeldt, u štampi).

2. Morfološke osobine

Rukopis sadrži veoma zanimljiv materijal za određivanje razvojnoga stanja morfološkog sistema govora prevodioca. Prvo ćemo analizirati deklinaciju imenica i zamjenica, a zatim konjugaciju glagola.

2.1. Nastavci lok. sg. muškoga i srednjega roda

Da navedemo najprije čitav materijal: *nā pūtu* 4a(1); *nā pūtu* 8a(4); *nā tīrgū* 4a(4) (ali *gdē dā gā ištū* — *‘ū tīrg* 46b(4)); *‘ū vñōgrādū* 14b(3), 47a(1); *‘ū seļū* 23a(3), 29a(3), 29b(1); *‘ū stāčōnū* 34a(3); *‘ū rūkāvū* 35a(2) bis; *‘ū svīršānijū* 21a(3); *pō sāsātānijū* 31a(3); (ali: *pō skōnōānijē* 25b(2), 26a(3)); *‘ū zdrāvijū* 37a(3); *‘ū spāsānijū* 37a(4) (ali: *‘ū spāsēnijem* 37a(2)); *‘ū blūdstvū* 37b(2); *‘ū rāsīrdeņijū* 49a(4); *‘ū evāgēlijū* 51a(4); *‘ū psālīrū* 51a(4); *‘u fūrkanū* 51a(4); *‘ū sīrcō* 6b(4); *‘ū ōgñō* 13b(3); *nā sēdālištō* 17b(3); *‘ū vřemēnō* 26a(2); *‘ū dōbrō vřemēnō* 37b(1); *‘ū palēō* 51a(3) *‘ū hōgēnijē* 41a(2).

Što se oblika sa slovom *ō* u nastavku tiče, to ovdje vrijedi ono što smo izložili u paragrafu 1.2., naime, pisac nije uvijek bio siguran u fonetsku vrijednost realizacija fonema *u* i *a*. Zbog toga za te oblike ne pretpostavljamo poseban nastavak s fonemom *o*, nego polazimo od saznanja da imamo samo jedan nastavak s fonemom *u*, čija se fonetska realizacija koleba između alofona *u* i *o*.

Ako prihvatimo ovu interpretaciju, i ako apstrahiramo nekoliko oblika u kojima se mjesto očekivanoga lokativa upotrebljava neki drugi padež — ili akuzativ, ili instrumental —, onda možemo konstatirati, da je jedinstveni nastavak lok. sg. m. i sr. r. novije *-u*. Dakle, nema traga od drugih starijih nastavaka *-ě* odn. *-i*, koji su se, prema A. Beliću (1965², 10), „u velikoj polovini štokavskih govora“ upotrebljavali do kraja XV stoljeća. Tek „od toga vremena почиње у њима преовлађивати наставак *у*“. Dakle, s gledišta uklanjanja nastavaka *-ě* odn. *-i* govor našega prevodioca bio je opet veoma „progresivan“. Ova se slika dobro podudara s dubrovačkom situacijom potkraj XV stoljeća: dubrovačkom kancelaru Nikši Zvijezdiću (1430–1455) pravilo je „нови завршетак *-у*, којим он у пријеписима редовно замјењује *-у*, ... И у свим споменицима правило је *-у* а *-у* је риједак изузетак, ... “ (Rešetar 1952, 57; usp., također, Rešetar 1936, 199 sl.; Schütz 1963, 104, 106 sl.).

2.2. Nastavci dat. i lok. sg. imenica a-deklinacije

Da navedemo najprije čitav materijal: *‘ā rābbōtjē* 5a(2), (4) (ali: *nā rābbōtjē* 27a(3)); *nā spi’ēšnē veħca* 38b(3); *‘ā vrēčē* 7a(4); *nā službi* 7b(4); *‘ā mōjōj rāca* 44b(4). Oblik *dūši mōjōj* 31a(2), sudeći prema kontekstu, treba interpretirati kao gen. sg.: *‘ izlī’ēzenijē dūši mōjōj ...*

Navedeni materijal višestruko je zanimljiv. Jasno je da je zamjena završetka *-ě* tvrdih osnova „mekim“ završetkom *-i* već bila počela, ali nikako nije bila završena. Oblik *‘ā vrēčē*, čak, pokazuje utjecaj tvrdih osnova na meke. Ovu je pojavu već konstatirao Daničić (1874, 52): „Овакве су ријечи XIV и XV вијека прелазиле међу оне с оснoвом на *a*, па су имале *ѡ* (*ε*) мјесто *и*. ... Далје нема тога.“

Zamjena „tvrdoga“ *-ě* „mekim“ *-i* prema Daničiću (1874, 22) počela je u XIV stoljeću, i to „у споменицима писанијем у крајевима садашњег не само западнога него и јужнога говора“ (usp., također, Belić 1965², 39).

Što se dubrovačkih spomenika tiče, već je kancelar Džive Parmezan (1348–1363) uzimao *-i* i za tvrde osnove (usp. Rešetar 1952, 62), i za Nikšu Zvijezdića (1430–1455) *-i* je već normalni završetak i za tvrde i za meke osnove (usp. Rešetar 1936, 200; 1952, 62). U Dubrovačkom zborniku od god. 1520. od toga pravila nema izuzetaka (usp. Rešetar 1933, 220), a to isto vrijedi i za druge dubrovačke spomenike s kraja XV i početka XVI stoljeća (usp. Rešetar 1952, 62). Možemo, dakle, pretpostaviti, da je dubrovački govorni jezik u vrijeme nastanka našega spomenika znao samo za završetak *-i*. Utoliko je zanimljivije što, po svojoj prilici, u govoru prevodioca rukopisa ovo razvojno stanje još nije bilo postignuto. Zaslužuje pažnju i to, što imamo u našem materijalu sigurnih primjera s jekavskim refleksom *-je-* kao morfološkim obilježjem u lok. sg.: *‘ā rābbōtjē*, *nā spi’ēšnē*, *‘ā vrēčē*. Poznato je da „ни у једном јекавском споменику прије краја XV. вијека нема ни једног сигурног примјера да би у том догађају био јекавски рефлекс *-je-*, већ се увијек пише *-ε* или *-ѡ*“ (Rešetar 1933, 220), ukoliko se uopće upotrebljavao ovaj „književni“ završetak.

Možemo, dakle, konstatirati, da je u pogledu zamjene *-ě* završetkom *-i* govor prevodioca našeg spomenika bio relativno „konzervativan“. Vidjet ćemo, da ima još i drugih tragova „konzervativnosti“.

2.3. Nastavak nom. pl. muškoga roda

Materijal: *jezīcī* 2a(2); *pi'evcī* 21b(2); *rōbi* 23b(2), 24b(1); *prītnicī* 23b(2); *dnī* 40a(4); *vī'etrī* *vēlīcī* 50a(3). — Ovaj materijal ne zahtijeva posebnoga komentara, jer su navedeni oblici karakteristični i za današnji jezik. U oči pada samo da je riječ *dan* već preuzela završetak nom. pl. imenica od *o*-osnova, kao što je to poznato iz starije dubrovačke pismenosti (usp. Rešetar 1952, 65; u obliku *dni* za nom. usp., također, Leskien 1914, 446). Jednosložna muška imenica *rob* u pluralu nije proširila svoju osnovu sa *-ov-*, šta je inače tipično, na primjer, za jezik Dubrovačkoga zbornika (usp. Rešetar 1933, 215).

2.4. Nastavci dat. i lok. pl.

Materijal: (a) dat. pl. *o*-osnova: *svī'etōm* 1b(2); *pōčēnnīkōm* 2a(2); *vī'ernīkōm* 22b(4); *rōdīteļēm* 24a(1); *sī'erōmāhōm* 49b(2); *tūgīnōm* 49b(3); *znānnīkōm* 52a(1); (b) dat. pl. *i*-osnova: *gōstōm* 8a(1); (c) dat. pl. *a*-osnova: *sīrōtām* 49b(2); *ōdāvīcām* 49b(3); (d) lok. pl. *o*-osnova: *nā nē znānnīcijēh* 52b(1); (e) lok. pl. *a*-osnova: *zvī'ezdāh* 52b(2). — Iako navedeni materijal nije mnogo obiman, on, ipak, nudi zaključak da je govor prevodioca čvrsto čuvao stare nastavke dat. i lok. pl., kao što je to karakteristično, čak, još i danas u nekim arhaičnijim govorima, na primjer u govorima zapadne Bosne (usp. Belić 1965², 65, 68, 72, 73; o teritoriji rasprostranjenosti starih završetaka usp. Rešetar 1907, 156–160). S povijesno-geografskoga gledišta važno je da se slika, koju pruža naš rukopis, podudara s normalnim, redovnim prilikama u spomenicima starije dubrovačke pismenosti (usp. Rešetar 1933, 218, 219, 222; 1952, 60–63). Posebno treba spomenuti da je, očigledno, imenica *gost* prešla u deklinaciju imenica *o*-osnova.

2.5. Nastavci instr. pl.

Materijal: *meḡū* *lūdī* 11b(1); *plēcīmī* 21a(4); *z dīrvī* 41b(4); *sā sūzāmī* 6b(3). — Ni ovaj materijal nije obiman, ali dosta zanimljiv. Navedeni primjeri potvrđuju starije završetke instr. pl., kao što su se oni do dana današnjega čuvali u nizu štokavskih govora, na primjer u zapadnoj Bosni (usp. Belić 1965², 68; Peco 1982, 54). I ovdje vrijedi konstatacija da se navedeni oblici podudaraju s „normalnom“ slikom starije dubrovačke pismenosti (usp. Rešetar 1933, 218, 222; 1952, 60, 63, 65). Zanimljiv je, prije svega, oblik *lūdī*, koji potvrđuje utjecaj deklinacije *o*-osnova na deklinaciju imenica *i*-osnova (usp. Daničić 1874, 125 sl.; Belić 1965², 66). Upravo taj oblik možemo naći i kod dubrovačkoga kancelara Ruska (1392–1430), uz stariji oblik *λυδμυ*. Općenito govoreći, nema u našem spomeniku ni traga onoga razvitka koji je u mnogim

štokavskim govorima konačno dao jedan jedini završetak za dat., instr. i lok. pl. (usp. o tom procesu, na primjer, Leskien 1914, 437–441). To je i shvatljivo, s obzirom na vrijeme kada je nastao naš rukopis (kraj XV stoljeća).

2.6. Proširenje pokaznih zamjenica i priloga sonantom -j

Oblicima pokaznih zamjenica koji se svršavaju na bilo koji samoglasnik, izuzevši *i*, redovno se dodaje sonant *-j*: Isto vrijedi i za neke priloge koji se svršavaju na *-o*. Materijal: (a) zamjenice: *ʋʋej* gen. sg. ž. r. 2a(1), 19a(1); *ʋnej* gen. sg. ž. r. 12a(3) (ž. r. ?), (4) 28b(2) ~ *ʋnē* 28b(3); *ʋnōj* ak./nom. sg. sr. r. 3a(4), 4b(4) bis, 5a(1) ter, 7a(2) bis, 10a(1), 11a(3), 23a(4), 30a(1) (ž. r. ? : *ʋnōj spī'ēšnā*); *ʋvōj* ak./nom. sg. sr. r. 11b(1), 14b(3), (4), 15b(1), 16b(1), 18a(1), (2), 33a(1) — usp. također *ʋvōj rī'ēč* 11a(4); *tōj* ak. sg. sr. r. 2a(2), (3) — usp. također *tōj rābōtā* 44a(4); *ʋnōgāj* gen. sg. m./sr. r. 4a(3), 9a(2), 20a(3); *ʋnōgāj* 17b(3); *ʋvōgāj* gen. sg. m./sr. r. 21a(4), 41a(1); *ʋnōmōj* dat. sg. m. r. 19a(4); (b) *tākōj* 19b(2), 28a(2), (3), 33a(5), 35b(3), 43(3); *ʋvākōj* 52a(2).

Zamjenički oblici sa sonantom *-j* na kraju tipični su za spomenike starije dubrovačke pismenosti, „али у неједнакој мјери. Ипак се уопће може рећи да је код свих више облика с тим *-j* неголи без њега, ...“ (Rešetar 1952, 70; usp., također, Rešetar 1933, 226). Isto tako prilozi tipa *takoj* i *ovakoj* dolaze u dubrovačkoj pismenosti (usp. Rešetar 1952, 70). S jezično-povijesnoga gledišta navedeni oblici s *-j* na kraju ukazuju na arhaičnost jezika prevodioca. Takvi oblici karakteristični su i za mnoge stare srpske rukopise (usp. Belić 1965², 116, 131 sl.; Ivić 1973, 340). S obzirom na to da čestica *-j* dolazi gotovo kod svih odgovarajućih zamjeničkih i priloških oblika, ne možemo njoj, očigledno, pripisati posebnu funkciju, kao što je to moguće kod drugih spomenika (usp. Schütz 1963, 132 sl.).

2.7. Proširenje nekih zamjeničkih oblika sekundarnim -em

U našem spomeniku dolazi pet oblika lok. sg. m./sr. r. pokaznih zamjenica s nastavkom *-em* odn. *-am* na kraju: *ʋ ʋnōmām* 2b(2); *ʋ selū ʋnōmēm* 29a(3), 29b(1); *ʋ ʋvōmēm* 6a(4); *ʋ nēmijēm* 31b(2). — Oblici tipa *ovomem*, *tomem*, *onomem* tipični su za stariju dubrovačku pismenost (usp. Rešetar 1933, 227; 1952, 71).

2.8. Oblici 1 l. sg. prz.

Rukopis sadrži veliki broj oblika 1 l. sg. prz. Ovaj materijal pruža nam mogućnost da odredimo stepen širenja novijega završetka na *-m* u govoru prevodioca: I razred: *žvēm* 9a(4); *ʋzmēm* 45a(3); III razred: gr. 1: *ištēm* 2b(3), 3a(3), 18b(4) ~ *ištū* 46b(4); *ʋpīšū* 20a(1); *lāžēm* 28a(3) ~ *lāžū* 45a(1); *plāčū* 36a(2); *kāžū* 36b(1); gr. 2A: *čūjū* 3a(3); *pōjū* 31b(2); gr. 2B: *sviātūjēm* 22b(1); *psūjēm* 28a(4); *ž[i]vūjū* 37b(2); IV razred: *kīrsmām* 4a(3); *znām* 5a(3), 7a(4), 46b(3), 48a(1); *grī'ēšām* 6a(4); *pōklānām sē* 9a(1); *ʋmām* 16a(4), 29b(3),

35a(2); *nādām-se* 20a(2); *sviřšām* 20b(2); *ʔglūšām-se* 21a(2); *glēdām* 22a(1); *ʔglēdām* 35a(3); *ūdārām* 36a(4); *pi'evām* 47b(4); V razred: gr. 1: *gōvōřim* 2b(2), 22a(4); *nā'ūčim* 6a(1), *ūčim* 47b(2) ~ *nā'ūčijū* 31b(3); *nāhōčū* 14b(2), 46a(1), *nāhōgū* 39a(3) ~ *ʔdhōdīm* 47b(1); *pōstām* 18a(3); *lūbim* 22b(2); *nāpōřim* 29b(4); *lūbim* 34b(1); *šāqū* 35b(2); *nā'ōstrim* 39a(4); *gōsām* 43b(4); *nārūčū* 48b(4); gr. 2: *vīdīm* 19b(3), 29b(2); VI razred: *ūmi'ēm* 16b(3) ~ *ūmi'jū* 19a(2); VII razred: *nečū* 8a(4), *hōčū* 1^a(2), 29b(4), *nēčū* 39b(1) ~ *čēm-se* 45b(1).

Kao što vidimo, jedna trećina navedenih oblika ima još stari završetak -u, dok dvije trećine pokazuju noviji završetak na -m, a ima potvrda i za oba završetka kod istoga glagola. Ali, važno je diferencirati ovu sliku po razredima. Tako, prije svega, vidimo da u V razredu ima isključivo oblike s novijim -m. Ovo zapažanje potvrđuje, inače poznatu činjenicu, da se završetak -m u štokavskom narečju javljao najprije kod glagola s osnovom na -a-, i to od XIII stoljeća (usp. Daničić 1874, 262; Leskien 1914, 528; Svane 1958, 129; Belić 1969⁴, 57; Rešetar 1933, 236). Isto tako potvrđuje se mišljenje da širenje završetka -m, takoreći u drugom valu, počinje od XV stoljeća i da obuhvata glagole s prezentskom osnovom na -i- — ovdje imamo 13 novih i 6 starih oblika —, a tek onda, od svršetka XV stoljeća, i ostale glagole; usp., naprimjer, III razred, gdje imamo 8 starih i 6 novih oblika (usp. Daničić 1874, 263 sl.; Leskien 1914, 528; Belić 1969⁴, 57; Rešetar 1933, 236). Ne iznenađuje ni činjenica što u VII razredu imamo samo jedan oblik sa završetkom -m, dok četiri puta dolazi -u. Ovdje se, i u suvremenom jeziku, čuvao stari završetak. — O raspodjeli staroga i novoga završetka u dubrovačkoj pismenosti usp. Rešetar (1952, 78).

2.9. Oblici 2 l. sg. imperativa

Materijal (primjeri): *spt'ešāj* 4a(1); *kirmsāj* 4a(1); *pitāj* 7b(1); *řgrāj-se* 8a(4); *prōkāj-se* 11b(1); *čekāj* 12b(4); *čūj* 13a(3); *prōdāvāj* 13b(2); *sāblūdāj* 26b(3) ~ *sāblūdāj-im* 24a(4); *smi'ej-se* 35b(2); *dā'-mī* 39a(2); *ʔgrī'ej-se* 42a(1); *pōpi'evāř-mī* 48a(1) ~ *řazūmī'e* 2a(2); *ʔgrī'e-se* 13b(3); *pōvi'e-nām* 27b(3); 47b(4).

Navedeni materijal zanimljiv je zato što ima u njemu nekoliko oblika u kojima se -j na kraju imperativne osnove na samoglasnik gubi. Takvi oblici dolaze, među ostalim, i u starijoj dubrovačkoj pismenosti. Tako, na primjer, našim oblicima *řazūmī'e* i *pōvi'e-nām* u Dubrovačkom zborniku odgovaraju oblici *разумје'*, *разумје'ме*, *учовује'ме*, koje navodi Rešetar (1952, 80; 1933a, 240). Tamo ima i oblika s -a- na kraju imperativne osnove, kao, naprimjer, *умафујме*, *нрпunosuedафујме* i dr. (1933, 240) — usp. u našem rukopisu *pōpi'evāř* (o gubljenju -j na kraju imperativnih osnova na samoglasnik usp. također Daničić 1874, 344; Belić 1969⁴, 67; Rešetar 1907, 195 sl.).

Kao zaključak našega istraživanja mogli bismo reći slijedeće: Što se tiče glasovnih osobina, građa rukopisa potvrđuje, da govor prevodioca pripada centralnim, inovatorskim govorima štokavskoga narečja. Zastupljene su sve tipično novoštokavske tendencije, i to gotovo isključivo na veoma

„progresivnom“ razvojnom stupnju. Kao i u slučaju refleksa prasl. *ě*, koje smo istraživali u drugom radu, novoanalizirani materijal rukopisa dobrim dijelom se podudara s onim što znamo o razvojnom stanju dubrovačkoga govora potkraj XV/početkom XVI stoljeća. Isto tako je potvrđeno zapažanje da pisac srpskohrvatskoga teksta, po svoj prilici, nije Dubrovčanin po porijeklu (usp., na primjer, refleks u prasl. slogotvornog *h*, koji u gradu Dubrovniku prevladava tek potkraj XVI stoljeća; oblik *pōdōk s k* mjesto *h*).

Zanimljivo je, da je govor prevodioca s morfološkoga gledišta dosta konzervativan. Progresivan je samo s obzirom na nastavak *-u* u lok. sg. m. i s. roda imenica i na širenje završetka *-m* oblika I l. sg. prz. Ali, ako poredimo ovo zapažanje s onim što znamo o razvoju morfologije u centralnim štokavskim govorima, onda vidimo, da je ova relativna konzervativnost sasvim „normalna“, da je karakteristična i za dubrovački govor potkraj XV/početkom XVI stoljeća.

U početku rasprave rekli smo da ćemo pokušati još točnije odrediti dijalekatsko-geografsku pripadnost govora prevodioca. Čini se da nam analizirani materijal za to još ne pruža dovoljno mogućnosti. Da li, možda, ekavski reflesi prasl. *ě* (usp. par. (4) rasprave Lehfeldt, u štampi) zajedno s oblicima *čū·ō sām jest-ŕ* i *isprāvī ōnōj* (usp. par. 1.5.) ne upućuju na nekakvu povezanost govora prevodioca sa čakavskim govorima? Ali, ovdje se mora imati u vidu i činjenica da se čakavski govori sa *e* mjesto *ě* nalaze na sjeveru čakavskoga područja (usp. Peco 1989, 213), kao i to da su prvi dubrovački pjesnici imali više ikavskih refleksa *ě* (usp. Rešetar 1936, 186; 1951, 27, 28, 45), iako tako nisu govorili.

Važno je, svakako, da je potvrđen zaključak do kojega smo došli u raspravi posvećenoj refleksima *ě*: govor pripada istočnohercegovačkim govorima, vjerojatno onim govorima, koji su se govorili ne mnogo daleko, možda na sjeverozapadu, od dubrovačkoga područja. Da bismo ga doista mogli još točnije lokalizirati, trebalo bi istražiti leksički materijal rukopisa. To je zadatak posebne rasprave.

Što dublje ulazimo u analizu carigradskog „lugata“, tim je vidljivije, da nam je nepoznati prevodilac ostavio spomenik, čiji se značaj za istraživanje povijesti srpskohrvatskoga jezika jedva može procijeniti.

LITERATURA

- Белић, А.: 1965², *Историја српскохрватског језика. Књ. II, св. 1: Речи са деклинацијом*. Друго издање. Београд.
- Белић, А.: 1969⁴, *Историја српскохрватског језика. Књ. II, св. 2: Речи са конјугацијом*. Четврто издање. Београд.
- Белић, А.: 1969, *Основи историје српскохрватског језика. I. Фонетика*. Београд.
- Brozović, D., Ivić, P.: 1988, *Jezik, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb (Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije).
- Даничић, Ђ.: 1874, *Историја облика српског или хрватског језика до свршетка XVII вијека*. У Биограду (ново издање München 1981).

- Ивић, П.: 1972, 'Судбина полугласа у српскохрватском језику', *Књижевност и језик* 19, бр. 2–3, 6–11.
- Ивић, П.: 1973, 'О језику писама султаније Маре', *Јужнословенски филолог* 30, 337–345.
- Ivić, P.: 1958, *Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung. Erster Band: Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe*, 's-Gravenhage.
- Ивић, П., Грковић, М.: 1971, 'О почецима замене полугласа са а у ћириличким споменицима', *Зборник за филологију и лингвистику* 14, 53–59.
- Lehfeldt, W. (Hrsg.): 1989, *Eine Sprachlehre von der Hohen Pforte. — Ein arabisch-persisch-griechisch-serbisches Gesprächslehrbuch vom Hofe des Sultans aus dem 15. Jahrhundert als Quelle für die Geschichte der serbischen Sprache*. Herausgegeben von W. Lehfeldt. Mit Beiträgen von T. Berger, Ch. Correll, G. S. Henrich, W. Lehfeldt, Köln-Wien.
- Lehfeldt, W.: u štampi, 'О рефлексима прасл. *ž* у једном рукопису из XV вијека, написаном арапским писмом', *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*.
- Leskien, A.: 1914, *Grammatik der serbokroatischen Sprache. 1. Teil: Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre*. Heidelberg.
- Пецо, А.: 1963–1964, 'Једно поређење Вукова језика са говорима јекавске Херцеговине', *Јужнословенски филолог* 26, 177–218.
- Пецо, А.: 1969, 'Промене непалаталних сугласника у вези са *j* на српскохрватском подручју', *Јужнословенски филолог* 28, 143–188.
- Peco, A.: 1977, 'Poći-podeti i slični glagolski oblici', *Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Posebna izdanja. Knjiga 34. Odjeljenje društvenih nauka. Knjiga 6*, 317–325.
- Пецо, А.: 1982, 'Икавскошћакавски говор западне Босне (II дио: Акцент, Облици, Текстови)', *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник III*, 7–258.
- Peco, A.: 1988, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Beograd.
- Popović, I.: 1960, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden.
- Rešetar, M.: 1895, 'Die ragusanischen Urkunden des XII.-XV. Jahrhunderts (Schluss)', *Archiv für slavische Philologie* 17, 1–47.
- Rešetar, M.: 1898, 'Primorski lekcionari XV. vijeka', *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Knjiga CXXXIV, Zagreb, 80–160.
- Rešetar, M.: 1907, *Der štokavische Dialekt* (Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung VIII), Wien.
- Решетар, М.: 1933, *Дубровачки Зборник од год. 1520*. Српска краљевска академија. Посебна издања. Књига С. Филозофски и филолошки списи. Књига 24, Београд.
- Решетар, М.: 1936, 'Никша Звијездић — дубровачки српски канцелар XV вијека', *Српска краљевска академија. Глас CLXIX. Други разред. Филозофско-филолошке, друштвене и историске науке* 87, Београд, 167–209.
- Решетар, М.: 1938, 'Језик српскога Молитвеника од г. 1512', *Српска краљевска академија. Глас CLXXVI. Други разред. Филозофско-филолошке, друштвене и историске науке* 90, Београд, 171–238.
- Решетар, М.: 1951, 'Најстарији дубровачки говор', *Глас Српске академије наука СССР*, Београд.
- Решетар, М.: 1952, 'Најстарија дубровачка проза', *Српска академија наука. Посебна издања. Књига CXII*, Одељење литературе и језика. Књига 4, Београд.
- Schüz, J.: 1963, *Das handschriftliche Missale Illyricum Cyrillicum Lipsiense. Erster Band: Philologisch-linguistische Monographie*. Wiesbaden.

Svane, G.: 1958, *Die Flexionen in štokavischen Texten aus dem Zeitraum 1350–1400* (*Sprachgeschichtliche Untersuchungen über älteres Serbokroatisch*). Aarhus.

Vuković, J.: 1974, *Istorija srpskohrvatskog jezika, I dio: Uvod i fonetika*, Beograd.

Zusammenfassung

Werner Lehfeldt

ZUR SPRACHLICHEN CHARAKTERISTIK EINER IN ARABISCHER SCHRIFT ABGEFASSTEN HANDSCHRIFT AUS DEM 15. JAHRHUNDERT

Der Aufsatz ist der zweite Teil einer Untersuchung zu einer viersprachigen – Arabisch, Persisch, Griechisch, Serbokroatisch – Handschrift vom Ende des 15. Jahrhunderts, die in der Aya-Sofya-Bibliothek von Istanbul aufbewahrt wird. Ging es in dem ersten Teil ausschließlich um die Reflexe von ursl. *ě* in der Mundart des Schreibers des serbokroatischen Textes, so werden in dem vorliegenden Artikel weitere lautliche und einige morphologische Merkmale analysiert, insgesamt 19, etwa die Reflexe der ursl. sog. Halbvokale, die Reflexe von ursl. *ĭ* und *-l < -lb* am Silbenende, der Entwicklungsstand des Phonems *h* und der sog. 'neueren Jotierung', die Endungen des Lok. Sg. der maskulinen und der neutralen Substantive, des Dat. und Lok. Sg. der a-Substantive, des Dat. und Lok. Pl. sowie des Instr. Pl., bei den Verben die Formen der 1. Pers. Sg. Präs. und der 2. Pers. Sg. Imper.

Die Analyse der lautlichen Merkmale bestätigt die in dem ersten Teil der Untersuchung gewonnene Einsicht, daß die Mundart des Schreibers des serbokroatischen Textes den zentralen, innovatorischen Mundarten der štokavischen Dialektgruppe zuzurechnen ist, da in ihr alle typisch neuštokavischen Tendenzen zu beobachten sind, und zwar in einer sehr fortgeschrittenen Entwicklungsphase. Unter morphologischem Aspekt hingegen ist die Mundart recht konservativ. Diese Feststellung widerspricht aber nicht der zuvor ermittelten dialektgeographischen Einordnung, denn sie entspricht dem, was wir aus anderen Quellen über die Entwicklung der Morphologie in den zentralen štokavischen Mundarten wissen.

АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ
(Београд)

НЕКА ТЕКСТОЛОШКА ПИТАЊА „НАЧЕРТАНИЈА“ ИЛИЈЕ ГАРАШАНИНА

Познати спис Илије Гарашанина из 1844. године, о којем је реч у овом раду, научној јавности је близак по издању које је под насловом *Програм спољне политике Илије Гарашанина на концу 1844. год.* приредио Миленко Вукићевић почетком овога века.¹ У напомени под текстом уз ово своје издање М. Вукићевић, поред осталог, истиче: „[...] и предајем јавности овај програм [тј. начертаније] од речи до речи, онако, како га је написао сам његов аутор“ (321). Ове приређивачеве речи могу, али не морају, да се схвате искључиво тако као да је он у овом послу пошао од рукописа који потиче од Гарашанинове руке. Његова формулација: „како га је написао сам његов аутор“ не гарантује да се ради баш о Гарашаниновом аутографу текста који је Вукићевић издао, тј. омогућује да закључимо да је тај текст, истина, написао поменути аутор, али да рукописни примерак, који је послужио као основ овом издању, не мора потицати непосредно од самог Гарашанина већ и од нечије друге руке. Имајући пред собом један рукописни текст „Начертанија“ — о којем није пружио никакве ближе податке (!) — Вукићевићу је, као историчару, у првом плану био важан садржај документа који се нашао пред њим и њега је, његову садржину, желео „предати јавности“, и то, како он каже, „од речи до речи, онако, како га је написао сам његов аутор“. А чијом је руком тај текст био писан — то је детаљ који за Вукићевића није био од прворазредне важности. Да је то тако могло бити, показује нам и следећи податак из цитиране Вукићевићеве опаске под текстом: помињући „да на полеђини [рукописа] тога програма пише: „Увод по коме су даља дјејствија сљедовала““ (321–322), овај приређивач не каже ништа о томе да ли је ову напомену написала иста рука која је написала и претходни цео текст „Начертанија“. За овакав неакрибичан Вукићевићев однос према предлошку, чије је издање приредио за штампу, узроке можемо данас тражити не само у тајности која је изгледа обавезивала овога приређивача

¹ Уп. Дело, Београд, 1906, књ. 38, 321–336.

да ништа ближе не саопштава о самом том рукопису „Начертанија“,² већ и у ондашњој нашој едиционој пракси која се одликовала, бар код појединаца, ниским степеном критичности. То би, свакако, у нашим очима могло правдати овај Вукићевићев приређивачки поступак, али то нас истовремено не може и уверити да је он пред собом имао рукопис „Начертанија“ који је настао непосредно испод Гарашанинове руке.³

М. Вукићевић ништа не говори ни о азбуци којом је писано „Начертаније“ које је он издао, тако да нама остаје само да са сигурношћу претпоставимо да је тај текст био написан нашем нероформисаном ћирилицом каквом се средином XIX века и иначе писало и штампало у српској средини, а каквом је написан и Захов састав („план“), тј. текст овог програма који је, својом руком, до половине 1844. године написао Фрања Зах, званични представник пољске емиграције у Београду.⁴ Пошто је, међутим, текст који је издао М. Вукићевић засада једини „прави“ Гарашанинов, заправо једина верзија која би требало да буде најближа оригиналу (засада непостојећем Гарашаниновом аутографу), наша пажња према њему не сме попуштати — бар док се не пронађе, евентуално, Гарашанинов рукопис овога „Начертанија“ писан његовом руком. Због тога се морамо постарати веродостојност овога Вукићевићевог издања учинити што већом. Иако је, истина, историчарима у првом плану важна садржина одређеног текста — без обзира на филолошке појединости у њему које својом различитошћу не мењају смисао — ипак је од несумњивог значаја и чување саме језичке аутентичности одговарајућег текста који се издаје и проучава. Такав степен научности, у случају о којем је реч, постићи ће се приређивањем једног новог, критичког издања поменутог Вукићевићевог текста „Начертанија“.

На неопходност оваквог поступка наводи нас низ момената из Вукићевићевог издања овог Гарашаниновог текста. Ту су, пре свега, извесне језичке неправилности које се морају уклонити, као нпр.

а) Вукићевић има *по које главнима начелима* 321, Захов текст: *покоє главнимъ начелама* 75, а Страњаковић: *по којим главним начелима* 406, 75. Очигледно је да се Вукићевићева и Захова форма *по које* мора мењати.

б) Акузатив множине *предјеле* како доносе Вукићевић (323) и Зах (76) мора се такође мењати у номинатив множине *предјели* како је то учинио Страњаковић у другом (76) а не и у првом свом издању „На-

²Уп. Драг. Страњаковић, „Начертаније“ Илије Гарашанина, Гласник Историског друштва у Новом Саду, Сремски Карловци, 1931, књ. IV, св. 3 (у наслову стоји и „свеска 10“), 394.

³Сам Драг. Страњаковић, који се детаљно бави овим питањем, истиче да „је Вукићевић издао „Начертаније“ вероватно, или по оригиналу или по копији, коју је лично писао Илија Гарашанин“ (н. д., 394 — истакао А. М.).

⁴Уп. Драг. Страњаковић, *Како је постало Гарашаниново „Начертаније“*. — Споменик, Београд (Српска краљевска академија), 1939, књ. ХСI, други разред, књ. 70, стр. 65, 68, 69, 70, 71. Рукопис овог Заховог текста, који је Страњаковић издао у поменутом раду, налази се данас у Београду, у Архиву Србије (списи Илије Гарашанина, бр. 123). На све податке, којима се служим у овом раду, љубазно ми је указао проф. др Љубомир Дурковић-Јакшић, на чему му, и овога пута, срдачно захваљујем.

чертанија“ (407).

в) Вукићевићев придев у синтагми *српско-словенско царство* 324 највероватније није тако гласио у Гарашаниновом језику већ *српскославенско* како доноси Зах (77) и Страњаковић (408, 77), а какав је фонетизам и иначе тај придев имао у српском књижевном језику 40-их година XIX века.

С тим у вези је и Вукићевићева недоследност у именици и придеву: *Словена* 324, *Словенима* 324, 327, *словенског* 326, поред *Јужни Славени* 324, *Славене* 328, *славенских* 326 и сл. — која се свакако мора уједначинити у корист корена *слав-* како се редовно доноси у Заховом тексту.

г) Вукићевићево *њега са Аустријом* 329 Страњаковић је с правом изменио у *него са Аустријом* 413, 85.

д) Вукићевић доноси у двоструком фонетском лику именицу: *књажевство* 331, *књажевства* 321, 332 (×2), поред *књажеводство* 325, 336, *књажевству* 325, *књажевствима* 325 и сл. — од којих је први (*књажевство*) свакако био ближи Гарашаниновом језику; уп. и придев: *књажевско* 331, 332.

ђ) Поред *вјероисповеданија* 335, Вукићевић има и *вероисповеданија* 333, што свакако овако недоследно (*вјер-* и *вер-*) није одликовало Гарашанинов језик којем је свакако рускословенски јекавизам био ближи мада је понегде могло доћи и до екавизирања, што показује слог *-ве-* у оба наведена случаја.

е) Синтагма *њена порекло* 336, коју је Вукићевић донео, мора се свакако мењати у *њино порекло* а не у *њина порекла* како то чини Страњаковић у свом другом издању „Начертанија“ (336), док ју је у свом првом издању овога текста (418) оставио непромењену. Ради се о Срему, Банату и Бачкој, дакле о „предјелима“ с којима Србија „у најпријатељскијем сојузу стоји“ и да су „[њино] порекло, језик вјера, [...] и обичаји једни и исти са српским у Србији“ 336.

ж) Очигледне штампарске грешке у Вукићевићевом издању: *мјеније* 330, *по декада* 328, *скончати* 332, *утројенија* 332, треба свакако исправити у *мненије*, *по некада*, *скопчати*, *устројенија*. Придев: *млогогодишњу* 336, *млогодишњем* 331 — ако је тако и могао чинити одлику Гарашаниновог говорног језика као хаплоглошка појава (изостављање једног од двају узастопно једнаких слогова) - у издању „Начертанија“ не би могао такав остати већ га треба донети с указивањем на испуштени слог: *млогогодишњу*, *млогогодишњем*.

Не завршавајући, наравно, овим списак примедби на Вукићевићево издање „Начертанија“, прећи ћемо на неколико опаски у вези са Страњаковићевим издањима овог Вукићевићевог текста.

з) Вукићевићев назив *Програм спољне политике Илије Гарашанина на концу 1844. год.* 322 Страњаковић — додајући главни наслов *Начертаније* 406 и *Гарашаниново начертаније* 75 — самостално допуњује и мења: *Програм спољне и националне политике Србије на концу 1844*

406 односно *Програм спољашње и националне политике Србије на концу 1844. године* 75.

и) Из Вукићевићевог издања „Начертанија“ многи примери су непотребно измењени у Страњаковићевим издањима овога истога текста. Тако Вукићевић доноси: *разчишљен план* 322 а Страњаковић: *размишљен план* 76 (у првом свом издању: *рашчишљен план* 407; ради се свакако о трпном придеву руског глагола *расчислитъ*, „прорачунати“ са значењем „прорачунат“), затим: *бурја* 322 — *бура* 407, 76; *за Србе* 323 — *за Србију* 408, 77; *Србли* 324 — *Срби* 79 (*Србли* 409); *Србаља* 331, 332 — *Срба* 87 (*Србаља* 414); *намјеренијама* 327 — *намеренијама* 82 (*намјеренијама* 411); *правителство* 325 — *правитељство* 409, 80; *сво тежјење* 327 — *сво* [!] *тежјење* 411, *све тежјење* 82; *презирањем* 328 — *презрењем* 83 (*презирањем* 411); *отечества* 329 — *отачества* 85 (*отечества* 413); *извршеније* 332 — *извршење* 88 (*извршеније* 415); *примјетити* 322 — *приметити* 76 (*примјетити* 407); *дјејствовати* 324 — *дејствовати* 78 (*дјејствовати* 408); *процветавати* 324 — *процветати* 78 (*процветавати* 409); *оће* 325 — *хоће* 409; 79; *желити* 327 — *желети* 411, 82; *не сљедује* 328 — *не сљедује* 84 (*не сљедује* 412); *преправити* 329 (*пре-* < *при-*) — *приправити* 412, 84; *сусретати* 329 — *сурести* 84 (*сусретати* 412); *народњег јединства* 333 — *народног јединства* 416, 89; *војене* 326 — *војне* 81 (*војене* 410); *таково* 323 — *таково* 77 (*таково* 407); *гди* 326 (×2) — *где* 80 (×2), *гди* 410 (×2) и сл.

ј) Поједине делове из Вукићевићевог издања Страњаковић није донео. Тако је, на пример, испустио читаву једну реченицу: *За овај план природи сходне српске политике нешто принети и приуговорити јест што ми овде желимо и кушамо* 322. Испустио је такође и поједине речи: *В. да је она још мала* 322 — *С. да је она мала* 407, 76; *В. уређена, праведна, крјепка и изображена* 336 — *С. уређена и изображена* 96 (*уређена, праведна, крјепка и изображена* 418).

Понекад је Страњаковић додавао неке речи којих у Вукићевићевом издању нема: *В. да у овом стању* 322 — *С. да она у овом стању* 75 (*да у овом стању* 407), *В. и цела мораће* 328 - *и цела, права држава постати, мораће* 83 (*и цела мораће* 412).

Једном је Страњаковић у свом другом издању „Начертанија“ сасвим променио смисао кад је Вукићевићево *као прстом* у реченици: При овом послу правителство би морало први корак у томе учинити с тим да изради и наименује једног трговачког агента у Дулцину, који ће оданде српском трговцу *као прстом* показати куд треба да иде 334 — изменио у *као простом* 90.

У неким детаљима важно је консултовати и поменути Захов рукопис да би се утврдила тачност текста. Тако Вукићевић доноси: *будући да су [Њино] порекло, језик, вјера, права и обичаји једни и исти са српским* у Србији 336. У Заховом рукопису место *права* стоји *нрави* 96 („нарав“, „природа“), што је вероватније да је било и у тексту који је Вукићевић имао пред собом, а што није добро прочитао. Сасвим је логично узети да Срби у Банату, Срему и Бачкој нису тада имали иста права као и Срби

у Србији, али да им је нарав, природа, била с њима врло слична или иста — што је несумњиво.

*

У закључном осврту на ово што је овде изнесено у вези с текстом „Начертанија“ треба рећи да се и после ове мале анализе потврђује напред поменута мисао о потреби приређивања једног критичког издања овог Гарашаниновог текста полазећи, наравно, од Вукићевићевог издања као основног. У том послу морао би се консултовати: а) Захов рукопис, б) оба Страњаковићева издања „Начертанија“, в) два рукописа „Гарашаниновог политичког програма на концу 1844“ која се чувају у Народној библиотеци Србије (Одељење посебних фондова, сигн. Р 343 IIIа и Р 163) и г) познати немачки и мађарски превод „Начертанија“ (уп. Д. Страњаковић, „Начертаније“ Илије Гарашанина, 393). Поред овога, морао би се добро проучити језик Гарашанинових писама, писаних његовом руком, и других таквих списа, ако их има. На тај начин би се добила — после једног детаљног филолошког приступа и одређене језичке реконструкције — верзија „Начертанија“ Илије Гарашанина, која би могла бити у великој мери блиска засад непостојећем оригиналном списку овога познатог српског политичара средином XIX века.

Београд, 1987.

Resumée

Aleksandar Mladenović

QUELQUES QUESTIONS SUR LE TEXTE DE NAČERTANIJE D'ILIJAJA GARAŠANIN

Dans cet article l'auteur exprime le besoin d'une nouvelle édition de *Načertanije* de Garašanin. Bien sûr, le texte fondamental dans ce travail serait l'édition de Vukićević de ce texte, mais d'autres textes seront aussi consultés. A ces fins il faudra rechercher en détails la langue d'Ilija Garašanin dans les autographes qui proviennent de sa propre main.

РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ
(Београд)

ВИШЕЗНАЧНОСТ ПОЕТСКОГ ТЕКСТА
И ПРОБЛЕМИ ЊЕГОВОГ ПРЕВОЂЕЊА
(„Двенадцать“ А. Блока)*

0. Увод. — Вишезначност песничког текста може бити захвалан предмет за лингвистичка и поетичка истраживања. Један од облика научне синтезе лингвистике песничког текста и поезике и њихових методологија свакако је област уметности превођења. С друге стране, поезика симболизма уопште и Блоково песничко дело нарочито дају драгоцене примере вишезначности песничког текста која је уграђена у песничко дело као стваралачки принцип. Зато ћемо ми нашу тему о многозначности поетског текста и проблемима његовог превођења разматрати на примеру поеме „Двенадцать“ Александра Блока и њених српскохрватских превода са освртом на друге словенске језике и преводе. Размотрићемо посебно вишезначност наслова, лексичку вишезначност, граматичку вишезначност, привидну лексичку вишезначност и привидну граматичку вишезначност.

1. Вишезначност наслова. — Као што се истраживање симболичке структуре поеме „Двенадцать“ А. Блока мора почети од симболике њенога наслова, тако је и разматрање вишезначности песничког текста у оригиналу и преводу целисходно почети од наслова. У рукопису поеме, испред седме песме, Блок је оставио значајну белешку, која разоткрива песникову симболистичку постику наслова: „Двенадцать (человек и стихотворений)“. Белешка не означава првобитни наслов дела, како се понекад тумачи¹, него је у њој експлицитно изнета песникова концепција симболике наслова: она одражава временски пресек у стваралачком процесу кад је Блок одлучио

* Овај рад представља српскохрватску верзију реферата који је аутор поднео на међународној научној конференцији „Проблеми изучавања уметничке књижевности у контексту совјетске културе“ (Лењинград, 18–21. април 1989). Конференцију су организовали Лењинградски универзитет и Међународна асоцијација професора руског језика и књижевности (МАПРЈАЛ).

¹ М. Babović, *Prva poema o Oktobru: „Dvanaestorica“ A. A. Bloka*, *Savremenik*, Beograd, 1967, XIII, knj. 26, sv. 11, 355.

да у наслову „Двенадцать“ повеже тематски и композициони план поеме. Тематски план асоцира, с једне стране, на дванаест војника црвеногардејских патрола у првим данима револуције², с друге стране, на зачетак хришћанства у време учитеља и његових ученика („дванаест апостола“) и, с треће стране, на „дванаест разбојника“ у фолклором инспирисаној Некрасовљевој поеми³. Ова унутрашња раздвојеност колективног јунака на „дванаест апостола“ и „дванаест разбојника“ превазилази се, с једне стране, „нежной поступью надвьюжной“ Исуса Христа, с друге стране, карикатуралним приказивањем припадника старог света, којих је такође дванаест (старушка, буржуй, писатель-вития, товарищ поп, барыня в каракуле, жена сабеседница, проститутка, бродяга, голодный пес, Ванька, Катька, лихач). Композициони план поеме не исцрпљује се формалним бројем глава, него и чињеницом да су песме стилски, ритмички и садржајно толико разноврсне да се наслов „Двенадцать“ може везивати и за жанр поеме (реч је о поеми лирском циклусу песама). Значајно је да Блок поему дели на песме, а не на главе, како већина руских књижевних историчара назива основну композициону јединицу поеме. Шири филозофскоисторијски план наслова поеме односи се на број дванаест као крај једног циклуса историје света, после кога се неизбежно рађа нови свет и почиње нови историјски циклус, нова ера у развоју човечанства. Конкретно изражавање броја дванаест кроз „двенадцать человек“ и „двенадцать стихотворений“ само упућује на ово скривено значење наслова, а тиме и песме. Тако је Блок узео стари симболични број дванаест и хришћански симбол „дванаест апостола“ да би у једном великом историјском тренутку овековечео издисај старог света и рађање новог („Двенадцать“ је тако поема о дванаестом часу старог света). Али ови стари симболи добили су у поеми нова значења и нови садржај, па симбол „двенадцать“ постаје и композициони, и садржајни, и идејнофилозофски принцип поеме.

У превођењу вишеслојног насловног симбола на друге језике може се као циљ поставити преношење његове сложене семантичке структуре, уз услов да и наслов у преводу указује на конкретан број јунака. У погледу могућности преношења симболике наслова сви словенски језици се могу поделити у три групе. Једни имају исту или врло сличну структуру бројева за количину са руским језиком, тј. немају посебан бројни облик за 'дванаест мушких лица'. Тако је поема на чешки језик превођена под насловом „Dvanáct“, на белоруски „Дванаццаць“, на украјински „Дванадцять“, на бугарски „Дванайсет“, „Дванадесет“ и „Дванадесетте“. Сви ови еквиваленти, без обзира на различиту стилску вредност и граматичку оформљеност бугарских наслова (први има разговорну стилску обојеност, а последњи је са чланом), чувају вишезначност наслова Блокове поеме. У украјинском језику постоји реч *дванадцяттеро*, која значи дванаест лица уопште (без указивања на род) и дванаест (конкретних)

²Црвеногардејске патроле у првим данима револуције бројале су по дванаест војника (види: Джон Рид, *Десять дней, которые потрясли мир*, Москва, 1957, 86).

³Види: Н. Скатов, *Некрасов: Современники и продолжатели*, Ленинград, 1973, 310; А. Е. Горелов, *Гроза над соловьиным садом: Александр Блок*, изд. 2-е, Ленинград, 1973, 442.

ствари, али је она стилски обојена (спада у разговорни стил).

У пољском језику за наслов поеме узет је бројни облик за лица мушког рода „Dwunastu“. Ако би се употребио бројни облик *dwanascie*, којим се означава апстрактан број, количина ствари и број лица (ако у тај број нису укључена мушка лица), било би искључено основно значење оригинала (‘дванадцатъ человек’). Два наведена бројна облика се међусобно искључују, а то значи да се у пољском у једном бројном облику не могу изразити сва основна значења симболичког наслова Блокове поеме.

У осталим словенским језицима постоји граматичка могућност за уже и шире тумачење наслова оригинала. На словачки језик поема је превођена под насловом „Dvanást“ (Ј. Фелдек) и „Dvanásti“ (П. Скукалек) — прво је немаркирани број (‘дванадцатъ’), а друго маркирани (‘дванадцатъ человек’). На словеначки М. Клопчич је поему превео под насловом „Dvanaajst“, а Д. Лудвик под насловом „Dvanaajstorica“. На македонски је поема преведена под насловом „Дванаесетмината“ (Г. Тодоровски), у фрагментима и под насловом „Дванаестмина“ (без постпозитивног члана), али се у књижевној критици среће и немаркирани бројни облик „Дванаесетте“. На српскохрватски језик поема је преведена десет пута, у девет превода (С. Винавер, Ј. Бадалић, И. Куњина-Александер, М. Пешић, И. Сламниг и А. Шољан, Б. Булатовић, Г. Витез, М. Сибиновић, М. Милинковић) у наслову је обележени бројни облик „Дванаесторица“ (‘дванадцатъ мужчин’), а једино је у нашем преводу немаркирани бројни облик „Дванаест“.

И поред педесетогодишње традиције (прва верзија Винаверовог превода објављена је 1921. године, а наш превод 1973. године) и именичких својстава облика *дванаесторица* (облик *дванаест* је непроменљив), мислимо да је песнички адекватан само наслов *Дванаест* (у македонском *Дванаесетте*, у словеначком *Dvanaajst*, у словачком *Dvanást*). Овакав наслов је, прво, у складу са ауторовом концепцијом која је, као што смо видели, експлицитно изнета, друго, он преноси све слојеве значења наслова изворника и чува његову симболичку природу у складу са поетиком симболизма као песничке школе, треће, он има шире симболичко поље, већу информативност, мање је предвидљив и има неупоредиво већу синтаксичку спојивост.

2. Лексичка вишезначност. — У првој песми поеме у стиховима:

Хлеба!
 Что *впереди*?
 Проходи!

посведочен је вишезначни прилог *впереди* који у структури песничког дела чува два различита значења — просторно (‘на некомотором растојанију пред кем-, чем-л.’) и временско (‘в будущем’). Неки истраживачи сматрају да се у стиху *Что впереди?* поставља питање на које одговор да је финале поеме:

„напред је Исус Христос“⁴. Други сматрају да се поставља питање „шта ће бити у будућности?“, „шта ће донети нови дан?“⁵. По нашем мишљењу, питање *Что впереди?* има шире семантичко поље од било кога посебно узетог значења и сугерише у исто време и једно и друго, и шта је напред у простору и шта је напред у времену. Овакво тумачење полази од тога да је у поеми „Дванадцат“ примењена симболистичка поетика. Проблем је овде наћи таква језичка средства у језику превода која ће моћи да изразе оба значења оригинала. Већина преводилаца поеме на српскохрватски језик полази од првог значења у директном или у модификованом облику: „Тко је тамо?“ (Бадалић), „Куда се гре?“ (Пешић), „Напријед — шта је?“ (Булатовић). Друго значење даје само С. Винавер: „Шта ли нас чека ...“ И. Куњина-Александер је употребила адвербијал *пред нама*, који има оба значења: прво, просторно, на које одговор може бити крај поеме — „пред нама је Христос“, и, друго, временско, „шта ће бити сутра?“, „шта ће донети будућност?“ Не би се, међутим, могло рећи да је преводилац имао јасну концепцију ових могућих значења изворника. Из одговора на постављено питање изгледа да је и Куњина-Александер питање схватила само у првом значењу:

Што је пред нама? —
— Тама!

Овакав одговор би могао, ако се питање другачије схвати, дати поеми други смисао, омогућавајући криво тумачење идејне основе поеме — да је пред дванаесторицом (револуцијом) тама. У нашем преводу наведени стихови гласе:

Хлеба!
Шта је пред нама?
Прођи само!

И стихови који се трипут понављају у другој песми (трећи пут само други стих):

Свобода, свобода,
Эх, эх, без креста!

могу бити тумачени на два начина. Прво, као песникова замерка револуцији „што је донела слободу без Христа“, мотивисана страхом „да се таква слобода не изметне у 'све је дозвољено'“, као „песников уздах“, трипут поновљен да „изрази тугу што је слобода дошла *таква*“⁶. И, друго, као радост дванаесторице што је слобода дошла „без крста, без свих дотадашњих светиња“⁷, као победничко ликовање наратора и

⁴Л. К. Долгополов, *Поэмы Блока и русская поэма конца XIX — начала XX веков*, Москва — Ленинград, 1964, 164; Rolf-Dieter Kluge, *Интерpretација револуције у поеми А. Блока „Dvanaestorica“*, *Umjetnost riječi*, Zagreb, 1971, XV, br. 1, 59.

⁵Види, на пример, рад Б. Човића *Symbolika poémy Dvanást' Aleksandra Bloka*, *Nový život*, 1967, XIX, бр. 3—4, 113.

⁶М. Babović, *op. cit.*, 357—358

⁷D. Nedeljković, *Prilog tumačenju lika Isusa Hrista u poemi „Dvanaestorica“ A. Bloka*, *Savremenik*, Beograd, 1971, XVII, knj. 34, sv. 11, 359.

црвених гардиста⁸. Вишезначност наведених стихова резултат је вишезначности узвика *эх*, који се употребљава, с једне стране, „при израженим сожаленима, упрека, досада“, с друге стране, „при израженим восхищенима, восторга“. Преводиоци, по правилу, двозначност мењају у једнозначност, неодређеност у одређеност. За прво тумачење се, на пример, определио Ј. Бадалић, који мења и смисао стихова: у њима се не одређује нова слобода него се негативно карактеришу дванаесторица:

Эх, эх, некрста́ ли
Слобода, слобода!

За друго тумачење се изричито одређује Винавер:

Эх, эх, без крста!
Што је згода та слобода!

У првој варијанти свог превода Винавер чува неодређеност оригинала и могућност различитих тумачења:

Слобода, слобода,
Эх, эх, без крста!

У овом преводу, који прихвата и Г. Витез, стихови су схваћени као рефрен и не мењају се, што није случај са неким другим преводима (у једном од њих налазимо чак три различите варијанте другог стиха).

3. Привидна лексичка вишезначност. — Занимљив случај привидне лексичке вишезначности дају нам следећи стихови из дванаесте песме:

— Кто там машет красным флагом?
— Приглядись-ка, эка *тьма*!
— Кто там ходит беглым шагом,
Хоронясь за все дома?

Реч *тьма* је овде употребљена у значењу 'отсутствие света, освещения; темнота, мрак', на шта указује и контекст стиха и контекст читавог дела⁹, а тако је углавном и семантизују наши преводиоци. Књижевни историчар М. Стојнић у прозном преводу ове строфе опрг дељује се за значење 'большое количество, множество', тј. за хомоним *тьма* у том значењу: „— Ко то маше црвеним барјаком — Видиш да је *под њим маса света*! Ко то журним

⁸ Г. А. Ременик, *Поэмы Александра Блока*, Москва, 1959, 157–158.

⁹ Уп. и ову белешку А. Блока: „Самое конкретное, что могу сказать о Христе: *белое пятно* впереди, белое как снег, и оно маячит впереди, полумерещится — неотвязно; и там же бьется *красный флаг*, тоже маячит в *темноте*“ (А. Блок, *Сочинения в двух томах*, Москва, 1955, т. 1, 773; подвукао Р. М.)

одмиче кораком кријући се иза сваке куће?“¹⁰. Овакво песничко „решење“ налазимо већ код Ј. Бадалића, који је такође књижевни историчар:

- Тко то маше рујним стијегом?
- *Цијели народ иде*, гле!
- Тко то тамо кида бијегом
Кријућ се у палате?

4. Граматичка вишезначност. — Примере граматичке вишезначности садрже они стихови поеме „Дванадцат“ у којима именица у номинативу једнине може бити схваћена као семантички номинатив (са предикативном компонентом у трећем лицу једнине) или као семантички вокатив (са предикативном компонентом у другом лицу једнине). У стиховима из прве песме:

Завивает ветер
Белый снежок.
Под снежком — ледок.
Скользко, тяжело,
Всякий ходок
Скользит — *ах, бедняжка!*

издвојене речи изражавају саосећање према беспомоћном човеку, оличењу старог света, који пада на клизавици. То саосећање је можда лажно, можда је то иронија према старом свету коме је дошао судњи час. Питање је само да ли наратор и после узвика говори о човеку који пада на клизавици, или му се непосредно обраћа. Графичка издвојеност последњих двеју речи, узвик *ах* и знак узвика указују да је *бедняжка* семантички вокатив, при чему је интонација исказа промењена па наратор израз сажаљења (или жаоку ироније) упућује објекту свог приповедања. У свим српскохрватским преводима, са изузетком нашег, наведено место се граматички семантизује као номинатив.

Семантички паралелизам и узвичник после парних стихова сугеришу да су све именице у вокативу, тј. да је реч о непосредном обраћању појмовима које оне означавају, и у стиховима из треће песме:

Эх ты, горе-горькое,
Сладкое житье!
Рваное пальтишко,
Австрийское ружье!

Преводиоци поеме на српскохрватски језик и на друге словенске језике по правилу последња два стиха тумаче као номинативне реченице. За

¹⁰М. Stojnić, *Ruski pisci XIX i XX veka*, knj. II, Sarajevo, 1974, 247.

вокатив се одређују Ј. Бадалић, М. Пешић и македонски преводилац Г. Тодоровски:

Ех, ти таго-најгажна,
слатки прежни дни!
Жакетче искинато,
пушко немска *ти*!

Синкретизам номинатива и вокатива у руском језику отвара различите могућности тумачења граматичке конструкције и у следећим стиховима:

Трах-тарарах! Ты будешь знать,
.....
Как с девочкой чужой гулять!..
Утек, подлец! Ужо, постой,
Расправлюсь завтра я с тобой!

У наведеном примеру контекст не допушта да утврдимо да ли је именички облик *подлец* употребљен у номинативном или у вокативном значењу, а глаголски облик *утек* у другом или трећем лицу једине. Зато су могућа два тумачења овог места. Могуће је, прво, да је именица у вокативу, а глагол у другом лицу, што би значило да се Пећка обраћа Вањки, као у претходној и наредној реченици. Друго, именица може бити у номинативу, а глагол у трећем лицу једине, што би значило да се Пећка обраћа својим саборцима и да се интонација истакнутих речи разликује од претходног и наредног дела текста. Да би се у преводу сачувала неодређеност лица (друго или треће) и неодређеност падежа (номинатив или вокатив), тј. да би и у преводу било неодређено коме се Пећка обраћа, било би потребно да и језик превода има глаголски облик за означавање прошле радње који не разликује друго и треће лице једине, а да именица *подлец* добије еквивалент који има исти облик за два падежа. У бугарском преводу М. Исајева:

Избјага, кучето, Охоо, постой,
пак утре ще ми падне той!

оба услова су задовољена (глаголски облик *избјага* је у аористу па може бити схваћен као друго и као треће лице једине, а именицу средњег рода *куче* карактерише синкретизам номинатива и вокатива), али је цео исказ пренет у треће лице са субјектом *тој.*, тако да контекст одређује падеж именице (номинатив) и лице глагола (треће лице једине).

Наведени примери показују да је граматичка вишезначност најчешће спољашњег карактера, да није уграђена у текст као стваралачки принцип свесне ауторове креације. Зато се таква вишезначност у преводу разрешава: преводилац треба да се определи за оно значење граматичке конструкције за које ужи и шири контекст даје највише елемената. У последњем примеру, кад је семантичко поље граматичке конструкције широко и обухвата најмање два плана, више контекстуалних и композиционих фактора иде

у прилог тумачењу да је реч о непосредном обраћању, у другом лицу. То значи да је адекватније прво преводилачко решење:

*Утече, хуло! Нека, нека,
Обрачун сутра тебе чека!
(наш превод)*

За ово решење се, међутим, није определио ниједан преводилац који је морао да конкретизује значење изворника.

У стиховима из прве песме:

Вон барыня в каракуле
К другой подвернулась:
— Ужь мы плакали, плакали ...

прошло време *мы плакали* може се уже и шире тумачити: као женски род ('плакале смо') и као заједнички род ('плакали смо'). У прилог првог тумачења може се навести, поред сентименталности која је својствена женама, чињеница да су ликови у поеми више типови и симболи старог света него конкретне личности, па и јунакиња говори у име госпођа племићког сталежа. У тексту поеме дат је само исечак њеног разговора са другом женом. Њен исказ је неприродно прекинут: она се оклизнула и пала. Тако је мисао истргнута из контекста ситуације. Зато се ови стихови могу и друкчије тумачити: да госпођа прича како су сви плакали, и жене, и деца, и мушкарци, као припадници класе која губи тло под ногама, као припадници старог света. У српскохрватском језику перфекат има у множини категорију рода, с тим што се облик за мушки род употребљава и за означавање немаркираног (заједничког) рода. Зато се у српскохрватским преводима у којима је употребљен перфекат преноси само једно од могућих значења оригинала — уже („— Ала смо се *исплакале* ...“, превод М. Пешића) или шире („Ах, што смо *плакали, плакали* ...“, превод С. Винавера). Двосмисленост изворника чувају само они српскохрватски преводи у којима је употребљен аорист („— Очи своје, очи *исплакамо* —“, превод Ј. Бадалића), али аорист перфективних глагола не преноси друге компоненте оригинала — указивање на трајање и незавршеност радње. Занимљиво је упоредити пољски превод С. Полака са чешким преводом Б. Матезиуса. Пољски преводилац је употребио глаголски облик за мушка лица („— *Mużmy płakali, płakali* ...“), што у контексту значи да су плакали мушкарци и жене, или мушкарци, жене и деца. Да је употребљен други облик „*mużmy płakały*“, значило би да су плакале жене, или жене и деца, тј. да међу вршиоцима радње нису била мушка лица. Чешки преводилац се определио за облик женског рода („*Obi jsme si vuplakaly* ...“), који у контексту значи да су плакале жене, или жене и деца. Да се определио за облик за мушка лица *vuplakali*, стих би имао шире значење: да су плакали мушкарци и жене, или мушкарци, жене и деца. Треба истаћи да се разлика између двају могућих чешких превода огледа само у правопису, дакле само у писаном облику превода. У говорном језику, пошто се *-i* и

-у једнако изговарају, могу се изразити оба могућа значења оригинала и тако сачувати неодређеност у погледу рода вршиоца радње.

5. Привидна граматичка вишезначност. — У речима проститутке које ветар доноси:

... И у нас било собрание...

... Вот в этом здании...

... Обсудили —

Постановили:

На время — десять, на ночь — двадцать пять...

... И меньше ни с кого не брать...

... Пойдем спать...

контекст указује на род и лице вршиоца радње, без обзира на то да ли ћемо облике *обсудили* — *постановили* тумачити као неодређеноличне облике или као предикате личне реченице са изостављеном личном заменицом *мы*. У првом издању свог превода (1921) Винавер узима облике за мушки род:

... Тамо, у оној кући...

... Беше расправа.

... Па смо углавили —

Укарарили...

Јер није адекватно прогумачио наведено место: „То су војници-стражари који су погађали у најам, по кућама, да чувају, у дане безвлашћа, куће од разбојника“, и они говоре о „цени за чување куће, на кратко време и на целу ноћ“¹¹. У преводу Ј. Бадалића (1927) облици су правилно граматички семантизовани:

... У оном тамо двору...

... Ми биле смо на збору...

И ријешиле смо...

Одлучиле смо...

б. Закључак. — Као што наведени примери показују, вишезначност поетског текста морамо посматрати као саставни део уметничког поступка песничко-символическе или као објективну уметничку реалност која настаје због вишезначности природног језика. У првом случају тесрија песничког превођења тражи адекватно преношење симболичке песничке слике или вишезначности песничког језика, а у другом препоручује одређивање за оно тумачење које се боље уклапа у ужи и шири контекст. Привидна вишезначност се разрешава правилном преводном семантизацијом. Словенски језици често имају различите могућности изражавања у процесу превођења вишезначности поетског текста¹².

¹¹S. Vinaver, *Komentar k poemu „Dvanaestorica“*, *Kritika*, Zagreb, 1921, II, br. 11–12, 437.

¹²Подробнија тумачења о поезици превођења Блокове поеме са библиографским

Резюме

Радмило Мароевич

МНОГОЗНАЧНОСТЬ ПОЭТИЧЕСКОГО ТЕКСТА И ПРОБЛЕМЫ ЕГО ПЕРЕВОДА
(„Двенадцать“ А. Блока)

Одной из форм научного и методологического синтеза лингвистики поэтического текста и поэтики является теория художественного перевода. Поэтика символизма вообще и поэтическое творчество Блока в частности дают прекрасные примеры многозначности поэтического текста, заложенной в художественном произведении в качестве творческого принципа. Поэтому проблему многозначности поэтического текста и ее отражения в переводе автор рассматривает на материале поэмы „Двенадцать“ Александра Блока и ее сербскохорватских переводов, с учетом особенностей перевода и на другие славянские языки. В данной работе рассматриваются в частности вопросы многозначности заглавия, лексической многозначности и мнимой лексической многозначности, грамматической многозначности и мнимой грамматической многозначности.

Автор приходит к выводу, что многозначность поэтического текста следует рассматривать либо как составную часть художественного метода поэта-символиста, либо как объективную художественную реальность, возникающую в результате многозначности естественного языка. В первом случае теория художественного перевода требует адекватной передачи символики поэтического образа или многозначности поэтического языка, а во втором — рекомендует выбор такого решения, которое лучше вписывается в узкий и широкий контекст. Мнимая многозначность снимается правильной переводной семантизацией. При этом следует учитывать то, что славянские языки нередко имеют различные выразительные возможности для передачи многозначности поэтического текста.

подацима види у: Р. Маројевић, *Симболика поеме „Двенадцать“ А. Блока и проблеми њеног преводѣња на сродни словенски језик*, Зборник за славистику Матице српске, Нови Сад, 1976, књ. 11, 15–54; исти, *Библиографија српскохрватских превода поеме „Двенадцать“*, исто, 54–57 (библиографија је објављена на руском језику, без указивања на аутора, са само једном допуном, у зборнику: *Александр Блок: Исследования и материалы*, Ленинград, 1987, 230–232); исти, *Лингвистика и поетика преводѣња (међусловенски превод)*, Београд, 1989.

JASNA VLAJIĆ-POPOVIĆ
(Beograd)

SH. ĀRZĀN, ARZŌVAN, ŔZĀN

U prvom tomu *Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (u daljem tekstu RSANU)¹ nalazi se odrednica *držān, -āna* m. sa značenjem „debela crkvena sveća“ koje je ilustrovano sledećim primerima: „Čelo glave arzan sveća gori“²; „Crkva Nikoljac dobija mnoge manje sveće za druge potrebe. To su arzani ili harzani. Njih daju esnafi i pojedine uglednije i imućnije porodice.“³; „Trgovački arzan su sveće u jednom polileju. Čim izgori jedna od tih sveća, odmah je nadoknađuje neki trgovac, i to se čini redom.“⁴

Dalje obrađivač, kao na ekvivalent ovoj, upućuje na odrednicu *arzŏvān², -āna*, m. propraćenu samo jednim citatom: „Pred Rada je izlazila Mara / I iznela sveću arzovana“⁵.

Prema napomeni koja upućuje i na oblik *rzan* kao ekvivalent, u građi RSANU našli smo sledeće primere: „Pjevačica mi kaza, da je to smiješan loj i vosak zajedno: Pa užeže rzan jasnu sveću“ (preuzeto iz Vukovog *Rječnika*). Tu je i potvrda iz narodne pesme: „Pa užeže rzan jasnu sveću / Te odšeta konjma u ahare“⁶. Navod iz Vukovog *Rječnika* preuzet je i u *Srpsko-nemački rečnik* Đ. Popovića⁷ i *Srpskohrvatsko-nemački rečnik* Ristića i Kangrge⁸: *rzan, -ana*, m. „Mischung von Unschlitt und Wachs zum Kerzenziehen“.

¹ *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, 1-14, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1959 nn.

² Narodne pesme, *Vienac uzdarja narodnoga*, o. An. i riji Kačić-Miošiću na stolietni dan preminutja, 1861. u Zadru, 133.

³ Milenko Filipović, *Glasnik Etnografskog muzeja* 8, Beograd 1933, 96.

⁴ Ibidem.

⁵ Narodne pesme, Milan Đ. Milićević, *Dorde Kratovac, Svetitelj Srbin*, Beograd 1885, 17.

⁶ Vuk, *Pjesme* II, 490.

⁷ Pančevo 1895.

⁸ Beograd 1928.

Zanimljivo je da *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (u daljem tekstu RJAZU)⁹ donosi sve ove oblike osim prvog, *arzan*, praktično u istom izboru i sa jednako malobrojn timer potvrdama. Kratka etimologija reči *arzan* „ital. *arso* 'zapaljen, užežen'“ očito je u RSANU preuzeta iz RJAZU gde stoji uz odrednicu 2. *arzovan* „zapaljen“; od tal. *arso* /„upaljen, koji gori“/.

Oblik *arzovan*, sa objašnjenjem iz RJAZU, pominje i Skok¹⁰, bez daljeg produbljivanja tumačenja, uz ogradu da nastavak *-ovan* ostaje neobjašnjen i bez odgovora na pitanje otkud italijanizam u sremskoj narodnoj pesmi.

Imajući u vidu sve pobrojane primere, došli smo do sumnje u ovu etimologiju, što nam se nameće sa nekoliko razloga:

1° Fonetika oba jezika, kako italijanskog, tako i srpskohrvatskog, dozvoljava opstanak grupe *-rs-* bez ozvučavanja spiranta, tj. ne diktira ozvučavanje spiranta (cf. ital. *borsa* > sh. *borsa*).

2° Tvorbi pomoću sufixa *-an* od pretpostavljene osnove *arso* teško bi se mogla naći paralela ili motivacija u srpskohrvatskom jeziku.

3° Geografija nikako ne ukazuje na to da bi poreklo reči iz istočnih krajeva, i to vezanih za običaje pravoslavne crkve, trebalo tražiti u participiju italijanskog glagola (pri čemu ni sam glagol nije pozajmljen u naš jezik)¹¹.

4° Ne vidimo dobar razlog da se kao obeležje sveći pripiše to što ona gori, sagoreva, što joj je, inače, osnovna odlika.

Danas nam se čini da ključ rešenja može da bude u obliku *arzan* koji ćemo bolje sagledati tek u širem citatu opisa običaja u crkvi Nikoljac u Bijelom Polju („... idući iz Vasojevića niz Lim... čim se pređe granica i uđe u bivši Sandžak“) (cf. napomenu br. 3): „Osim rabadžijske, na sličan način crkva Nikoljac dobija mnoge manje sveće za druge potrebe. To su *arzani* ili *harzani* (ovde i dalje tokom citata kurziv je naš — JV-P). Njih daju esnafi i pojedine uglednije i imućnije porodice. Trgovački *arzan* su sveće u jednom polijeleju. Čim izgori jedna od tih sveća, odmah je nadoknađuje neki trgovac, i to se čini redom... Glavni su *arzani* na svećnjaku pred carskom ikonom Hristovom. To su, sada, 4 sveće koje budu, kad su nove, teške po 4–5 oka, a prilažu ih, po jednu: Marići, Morakovci i dve kuće Pajevića.

⁹ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXII na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1886–1974.

¹⁰ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I*, Zagreb 1971, 57 str. s.v. *ardura*.

¹¹ Jedina ograda od ove tvrdnje ticala bi se glagola *arditi* koji Skok beleži u Budvi (ERHSJ I, 57 s.v. *ardura*), mada jedini primer kojim je ilustriran „Vidi kako more ardi (... za vrijeme ardure)“ ostavlja mesta sumnji da se tu radi o denominalu lokalnog porekla jer je imenica *ardura*, sudeći po datim primerima, rezervisana baš za fosforescenciju mora, a ne da opiše neko drugo gorenje, paljevinu. Ovaj ili njemu sličan glagol nismo pronašli ni u jednom od većih dijalekatskih rečnika sa našeg Primorja koje smo pregledali: M. Hraste, P. Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, Köln–Wien 1979; J. i P. Dulčić, *Rječnik bruškog govora* (Brusje na Hvaru), *Hrvatski dijalektološki zbornik VII/2*, Zagreb 1985; P. Mardešić-Centin, *Rječnik komiškog govora*, *Hrvatski dijalektološki zbornik IV*, Zagreb 1977, 273–310; B. Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, Zagreb 1973; Z. Turina, A. Šepić-Tomin, *Rječnik čakavskih izraza područja Bakarca i Škrjave*, Rijeka 1977.

Arzani se donose, postavljaju i pale prviput na večernji uoči slave (Nikoljdan), a za sledeći Nikoljdan donose se novi. Pojedinci prilažu još potrebne sveće za ostale polijejele i za svećnjake na 'časnoj trpezi'.

Sznao sam da sličan običaj vlada i u Prijepolju. Jače porodice prilažu redovno potrebne sveće za 'časnú trpezu' i za polijeje u manastiru Mileševi."

Dakle, *arzani* su nešto što crkva dobija, njih donose i prilažu crkvi ili manastiru.

Dva momenta koji se tiču realija, pre svega to što se radi o elementu pravoslavnog običaja, a zatim i činjenica da su *arzani* sveće koje crkvi daruju baš trgovci (a ne rabadžije ili dunderi o kojima se prethodno govori), naveli su nas da rešenje potražimo u grčkom jeziku. (O problemu tvorbe i fonetike u okviru srpskohrvatskog jezika biće reči nešto kasnije). Grčki glagol $\chi\alpha\rho\iota\zeta\omega$ „pokloniti, darivati“ prisutan je u crkvenoj terminologiji, te je kao takav bio predmet pozajmljivanja u susedne balkanske jezike: mak. *arizam*, *аризам*, *харисам*¹², arom. *āhārzēscu*, *hārzēscu* „dati, darivati; častiti“¹³, bug. *харџвам*, *харџжа*¹⁴, rum. *hārāzi* „dati, pokloniti; osvetiti, nameniti“¹⁵.

Savremeni srpskohrvatski književni jezik ne poznaje ovaj glagol, ali da je on postojao u starosrpskom znamo na osnovu dve potvrde iz XIV veka (najstarija iz 1357. g.) zabeležene kod Daničića: *harizati* „donare“¹⁶. (Nešto ranije, 1243. godine, u starosrpskom je zabeležena i imenica *harizma* „poklon“¹⁷.) O postojanju ovog glagola u narodnim govorima imamo nekoliko potvrda u dijalekatskim izvorima iz jugoistočne Srbije: *arizujem*, *arizem* „pokloniti, dati kao dar“, *arizan* „poklonjen“¹⁸, *arize* „pokloniti, obećati poklon“¹⁹, *arizem*

¹²A. Таховски, *Грчки зборови во македонскиот народен говор — прилог кон етимолошкиот речник на македонскиот јазик*, Филозофски факултет на Универзитетот, Скопје, Историко-филолошки оддел, Посебни изданија книга 1, Скопје 1951, 12–13.

¹³T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*. București 1963, 72, 551.

¹⁴Филипова-Байрова М., *Гръцки заемки в съвременния български език*, София 1969, 169.

¹⁵A. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife 1966, 395.

¹⁶Д. Daničić, *Rječnik iz književnih starina srpskih* III, Beograd 1864, 408. Ove potvrde donose i RJAZU i M. Vasmer, *Die griechischen Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin 1944, 62. U Skokovom ERHSJ (I, 655 s.v. *har*) rominje se glagol *harizati* samo kao denominal na *-izati* (< *-ιζειν*) što na nivou sh. jezika nije baš najispravnije tumačenje jer je starosrpski glagol grecizam, poreklom direktno od gr. $\chi\alpha\rho\iota\zeta\epsilon\upsilon\upsilon$ i trebalo bi da stoji kao zasebna odrednica, u etimološkoj vezi na nivou grčkog jezika, ali u srpskohrvatskom nezavisna od *har* „milost, briga“ < $\chi\acute{\alpha}\rho\iota\sigma$ „idem“.

¹⁷M. Vasmer, *Die griechischen Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin 1944, 62.

¹⁸N. Živković, *Rečnik pirotskog govora*, Pirot 1987, 3.

¹⁹D. Zlatković, *Poslovice i poređenja u pirotskom govoru*, *Srpski dijalektološki zbornik* XXXIV, Beograd 1988, 613.

„darivam crkvi“,²⁰ *arizujem* „poklanjam“²¹. Primere iz Niša i Jalovika primetio je, i kao grecizme opisao, još Ivan Popović²².

Za nas nije bez značaja i to što su u bugarskim dijalektima zabeleženi brojni oblici glagola *arizam* „darujem“ i odgovarajuće imenice, takođe grecizma, *аризмо* (< *χάρισμα* „poklon“) kod koje u nekoliko slučajeva dolazi do specijalizacije značenja. To nije samo običan poklon, već je *аризмъ* „poklon“ devojci posle svadbe, mimo miraza²³, *аризмо* „poklon mladencima od svekra i svekrve“²⁴, *аризмъ* „poklon na svadbi ili krštenju“²⁵, *аризмъ* „novac ili stoka koje gosti daju kao poklon mladoj ili detetu“²⁶, *аризма* „novčani poklon novorođenčetu“²⁷.

Imajući u vidu izloženu srpskohrvatsku, ali i bugarsku dijalekatsku građu, rekli bismo da semantičkih prepreka predloženoj etimologiji nema.

Tvorbena bismo oblik (*h*)*arizati* (cf. *arizan* „poklonjen, dobiven na dar“ u Pirotu). Alternacija oblika sa očuvanim ili bez inicijalnog *h*- uobičajena je pojava u narodnim govorima, i to ne samo kod preuzimanja stranih reči (*hiljada* — *iljada*, *harno* — *arno*). Izvestan fonetski problem predstavljalo bi sinkopiranje vokala *-i-* u drugom slogu koji je u glagolskom obliku naglašen. Očito je do toga došlo na terenu novoštokavske akcentuacije pa je prilikom poimeničenja participa preuzet imenički akcenat: *arizān* > *arizān*. Kako je *arizan* trgovački prilog crkvi, ne bi trebalo sasvim isključiti ni mogućnost da su cincarski oblici *hārzescu*, *hārzitōr* i sl. sa već postojećom grupom *-rz-* izvršili fonetski uticaj na srpskohrvatske oblike, imajući u vidu istorijsku činjenicu o ulozi i značenju cincarskih trgovaca na Balkanu.

Pretpostavljamo da se particip prvobitno javljao kao atribut uz sveću i da je vremenom u narodnoj pesmi posao stalni atribut (tipa *rujno vino*, *ruse kose* i sl.). U slučaju dekompozicije sintagme *arizan sveća* (do koje je došlo, npr. u Bijelom Polju), njen prvi deo, atributiv, osamostalio se kao imenica (možda po ugledu na *sila momak*, *ljepota devojka* i sl.) jer je to zbog semantičke neprozirnosti izgledalo najispravnije.

²⁰V. Nikolić, Okolina Niša i Lužnica, *Srpski etnografski zbornik 8*, Beograd 1910, 374 u ovakvom kontekstu: „Jedan čovek ukrao vosak i odneo da pokloni crkvi. 'Donel sam da arizem /u fusnoti stoji tumačenje *priložim* / ovija vosak na crkvu', rekao je on svešteniku kad je dao vosak. 'Hvala, sinko, reče sveštenik, Bog će ti platiti i naknaditi.' 'Da zapišem dedo, na moje ime, da se znaje, dek sam si ja arizal vosak.'...“

²¹Izvor Jalovik / kod Knježevca tj. Kalne / — A. Belić, O dijalekatskom materijalu O. Broha u knjizi *Die Dialekte des südlichstien Serbiens, Srpski dijalektološki zbornik II*, Beograd 1911, 103.

²²I. Popović, Novogrčke i srednjegrčke pozajmice u savremenom srpskohrvatskom jeziku, *Zbornik radova S.A.N. XXVI*, Vizantološki institut, knj. 2, Beograd 1953, 204.

²³Врачанско, *Българска диалектология IX*, София 1979, 224.

²⁴Казанлъшко, *Българска диалектология V*, София 1970, 107.

²⁵Софийско, *Българска диалектология II*, София 1965, 63.

²⁶Софийско, *Българска диалектология I*, София 1962, 242.

²⁷Родопи, *Българска диалектология II*, София 1965, 124.

Ovde moramo da pomenemo i prezime *Arizan*, *Arizanović*, u novije vreme šire poznato preko romana Ivana Ivanovića *Arizani*²⁸. U predgovoru ovom porodičnom romanu stoji da su Arizani / Arizanovići u svoje selo na Južnoj Moravi, po predanju došli iz Hercegovine, a do Vlasine, gde su osnovali selo Arizani, stigli su još u doba Arsenija Čarnojevića. Naravno, ovakvo porodično poreklo nikako ne mora da znači da je i ime doneto iz Hercegovine, već im je ono verovatno dato po dolasku u novi kraj, možda anegdotalno.

Oblik *arzdvan* koji se samo jednom javlja u narodnoj pesmi smatramo proširivanjem osnovnog *držān* zbog potreba stihova, mada ne treba isključiti ni mogućnost da se u njemu čuva svedočanstvo o nekadašnjem postojanju glagola *arzdovati, čiji bi participij pravilno glasio *arzdvan*.

U slučaju Vukovog neubiciranog oblika *řzān* moramo imati rezerve prema njegovom tumačenju koje u sebi već sadrži izvesnu ogradu: „P je va-čica mi kaza da je to smiješan loj i vosak zajedno“²⁹. Fonetska bliskost reči *držān* i *řzān*, s obzirom na poznatu pojavu da se u pozajmljenicama često javlja vokalna *ř* umesto strane reči na vokal + *r* (osim poznatijih primera kao što su sh. *garca* i *grza* < ital. *garza* ili sh. *mrđin* < rum. *marginē*, i sl., posebno je interesantan fonetski razvoj identičan našem *řzān* kod oblika *rzoval* „molbenica, supplicazione“ ... preko turskog *arzuhal* (RJAZU XIV, 369), koje se u našem jeziku javlja i u obliku *arzovan* (RJAZU ga beleži kao 1. *arzovan*, za razliku od našeg 2. *arzovan*). Najzad, ni istovetnost semantičkog konteksta u kome se javljaju reči *arzan* i *rzan* za sada ne ostavlja mesta dilemi da li se tu ipak radi o istoj reči ili ne.

Summary

Jasna Vlajić-Popović

SERBOCROAT *držān*, *arzdvan*, *řzān*

Proposed in this paper is a new etymology of Scr. *arzdvan* „ignited, burning“ (referring to candles only) so defined by RJAZU (and further accepted by Skok) and etymologically traced back to Ital. *arso* (< *ardere*) „ignited, burning“.

²⁸BIGZ, Beograd 1982.

²⁹Na Vukovu ogradu u vezi sa značenjem ove reči *r* adovezuje se Skokova uzdržanost u tumačenju njene etimologije. „Ako je od turskog *rugan*, nejasno je z mjesto *g*“ (Skok ERHSJ III, 178). Ovo je u nedostatku bolje ideje preuzeo od Matzenauera koji i sam kaže da *rzan* može da potiče od turskog *rugan*, mada je svestan fonetskih smetnji, gubljenja samoglasnika i promene suglasnika, koje ovakvo objašnjenje podrazumeva (A. Matzenauer, Prispjevky ke slovanskemu jazykozpytu, *Listy filologicke* 17, Praga 1890, 198). Sumnju u ovu etimologiju pojačava ne samo njena starost i nepouzdanost zbog odsustva paralela u drugim balkanskim jezicima koji takođe obiluju turcizmima, već pre svega činjenica da imenica *rugan* (sa danas češćom varijantom *revgan*) u turskom jeziku nema ovo srpskohrvatsko značenje, nego „lak“ i „ulje, buter, masnoća, mast; firnajz; lak, mast i sl.“ (prema *Redhouse Turkish-English Dictionary*, Istanbul 1988¹⁰).

Along with its approximate equivalent *řzān*, a hapax from Vuk's Dictionary explained as a „mixture of tallow and wax“ (in a context with candles too) so far interpreted, by Matzenauer only, as a possible loan from Turkish *rugan* „oil, fat, ointment; varnish“, *arzdvan* is considered in connection with the word *arzān* „a thick church candle“, hitherto not noticed by etymologists. A couple of attestations given by RSANU and the wider context they occur in, indicate that it is a kind of a votive candle, offered as a gift to the Church (Greek Orthodox).

Therefore we interpret *(n)arzdvan* as a past participle from of the verb *(h)arizati* „to offer, donate“ < Gk. *χαρίζειν* „idem“, used as a standing attribute in the syntagmatic formation *arzan sveća* which later underwent a decomposition.

Possible objections regarding some phonetical, morphological or semantic problems in the way of this etymology are discussed and overruled as not justified.

DANKO ŠIPKA
(Sarajevo)

OBRADA HOMONIMIJE U RJEČNICIMA SRPSKOHRVATSKOG JEZIKA

1.1. Ovaj se rad sastoji od dva dijela: u prvom se prikazuje razvoj obrade homonimije u rječnicima srpskohrvatskog jezika, a u drugom daje pregled obrade po tipu.

1.2. U izbor su ušli štampani rječnici koji predstavljaju većinu vremen-skih perioda, teritorija i rječničkih tipova. (O kojim se rječnicima konkretno radi, može se vidjeti iz spiska na kraju.) U prvom dijelu predočavam o građu analiziranih rječnika, a u drugom se samo upućuje na rječnike bez predočavanja građe.

1.3. Postoji više ciljeva posmatranja obrade homonima. Pošto se radovi o homonimima u našem jeziku javljaju odnedavno i budući da ih ni danas nema mnogo, obrada homonima u rječnicima može da pokaže različita shvatanja o homonimima kod raznih autora u raznim vremenima. Analiza pokazuje i zavisnost obrade homonima od tipa rječnika ili autorovog shvatanja pojave. Uz to, može se vidjeti i variranje homonimske mase u zavisnosti od perioda u kome je rječnik nastao i građe na kojoj se zasniva.

1.4. Ovdje ćemo koristiti grubo određenu terminologiju, pošto preciznija određenja u ovakvom tipu rada nisu ni potrebna. Tako pod *polisemijom* podrazumijevamo više značenja jedne riječi (npr. *baba* — 1. starica, 2. majčina ili očeva majka i sl.), *paronimija* je pojava iste forme kod riječi različite gramatičke kategorije, a bliskog značenja (*dobro* — imenica i prilog), a *homonimija* je podudaranje formi više različitih riječi, i to *puna homonimija* — podudaranje svih formi i u pismu i u govoru (*atlas*² — zbirka karata i *atlas*² — tkanina), *homofonija* — podudaranje samo nekih formi (*biti*, *bijem* i *biti*, *budem*), *homofonija* — podudaranje samo u govoru (*Kadžić* i *Kačić*), te *homografija* — podudaranje samo u pismu (*lūk* i *lūk*).

2. Razvoj obrade homonimije

2.0. Obrada homonimije biće u ovom dijelu promatrana vremenski (po vijekovima). Kao početak leksikografije srpskohrvatskog jezika uzimamo

Vrančićev rječnik (v. Vrančić), prvi štampani rječnik koji sadrži jedan idiom tog jezika. Analizu završavamo s krajem 19. vijeka. U ovom dijelu treba odgovoriti na tri osnovna pitanja:

- a) da li su u rječniku razgraničeni članovi homonimskog gnijezda,
- b) da li je homonimija razgraničena od srodnih pojava, prvenstveno od polisemije, i
- c) da li su međusobno razgraničeni tipovi homonimskog odnosa.

16. vijek

2.1. U ovom periodu štampan je samo Vrančićev rječnik (v. Vrančić), pa je on i jedini pokazatelj shvatanja homonimije na početku srpskohrvatske leksikografske vertikale.

Sljedeći elementi strukture ovog rječnika bitni su za mogućnosti određenja homonimije:

- a) alfabetiranje po latinskim odrednicama, srpskohrvatski idiom je u poziciji *L₄*,
- b) nenavođenje dodatnih informacija (npr. akcenatskih znakova, drugih paradigmatških formi) uz čakavske odrednice.

Alfabetiranje po latinskim odrednicama uslovljava da je mogućnost razgraničenja homonimije od polisemije najveća za latinski jezik. To je Vrančić i iskoristio — homonimiju bilježi kao dvije zasebne odrednice, pri čemu se, uz latinske homoforme daju pored osnovnih i drugi oblici paradigme, a polisemiju kao jednu odrednicu kojoj odgovara više odrednica drugih jezika u istom nizu. To se vidi iz primjera homonimičnih leksema *ius* — juha i *ius* — pravda (str. 56), te *saltus* — skok i *saltus* — šuma (93), homoforni *malus* — jabuka i *malus, a, um* — zao (59), te *palus, udis* — blato i *palus, li* — kolac (73) i, konačno, polisemične lekseme *bellum* — rat, boj (13). Dakle, latinske odrednice jasno pokazuju da je Vrančić razlikovao homonimiju od polisemije.

Kod čakavskih odrednica homonimija se mogla razgraničiti od polisemije rasporedom odrednica samo u veoma rijetkim situacijama kada su dva latinska ekvivalenta čakavskih značenja takve fonetske strukture da su jedna do druge. Tako je u primjeru gdje polisemičnoj leksemi *nadokladanye* odgovaraju latinske *auctarium* (prilog) i *auctio* (dražba). U svim drugim slučajevima razlika se može samo rekonstruisati na osnovu sinonima uz jedan član para, npr. *pod* (74) — *tlo, pod* (102), *dim* (40) — *dim, velim* (49); ili uz oba *lugh, popely* (19) — *luugh, gay* (57). Uz ovo, autor je grafičjom međusobno razlikovao članove homografskih gnijezda, što se vidi iz primjera *duugh* (26) — *dugh* (57) i *paas* (19) i *pas* (16). Homotone i homoforme nisu mogle biti razgraničene.

Dakle, već u prvom našem štampanom rječniku nazire se ideja razlikovanja homonimije i polisemije, koja, usljed opšte nerazvijenosti leksikografske obrade nije mogla biti striktno provedena.

17. vijek

2.2.0. Posmatračemo dva rječnika — Mikaljin i Habledićev. Postoje dvije bitne crte koje povezuju ove rječnike:

- a) u poziciji L_1 nalazi se idiom srpskohrvatskog jezika,
- b) svako značenje ili pojavljivanje lekseme u sintagmi bilježi se zasebnom odrednicom.

Tako značaj prve činjenice biva potvrđen drugom, pa o razgraničenju homonimije od polisemije ne možemo govoriti ni u jednom od ova dva rječnika.

2.2.1. Za Mikaljin rječnik specifično je to što se dodatne gramatičke informacije daju samo za pridjeve (nastavak ženskog i srednjeg roda), što se odrednice bilježe velikim ili malim početnim slovom bez sistema i što postoje dva akcentska znaka (' i `), a da se dužina vokala bilježi i geminiranim postvokalskim konsonantom. Sve ove činjenice bitno utiču na obradu homonimije, a na njenu masu utiče i to što je rječnik zasnovan pretežno na štokavskoj leksici. Tako nalazimo razgraničene homografe — *lúk, cargljeni i lúk za strigljati* (403) i homoforme — *bitti: imati bitje i Bitti: izbitti* (16–17).

2.2.2. Habledić bilježi glagole u prezentu, a bazira se uglavnom na kajkavskoj leksici, što utiče da se homonimska masa razlikuje od Mikaljine. Bilježi se dužina vokala, pa se tako mogu razlikovati homografi, a homoforme se mogu razgraničiti samo kod pridjeva, jer se jedino uz njih navode drugi paradigmatički oblici osim osnovnog rječničkog. To se vidi iz primjera *luk i lúk za strelyanye* (i2) i *dug, ga, go longus, a, um i dúg debitum* (d1).

2.2.3. Dakle, 17. vijek donosi neke novine u razlučivanju članova homografskih i homoformskih gnijezda, ali ne i u razlikovanju homonimije od srodnih brojeva.

18. vijek

2.3.0. U ovom se vijeku javljaju tri štampana rječnika — Belostenčev (v. Belostenec), Jambrešićev (v. Jambrešić) i Della Bellin (v. Della Bella). Postoji nekoliko bitnih osobina koje povezuju Belostenčev i Jambrešićev rječnik. Radi se u oba slučaja o dvosmjernim rječnicima, pa u oba rječnika postoji dio u kome je alfabetiranje izvršeno po idiomima srpskohrvatskog jezika. Za razliku od ta dva, Della Bellin rječnik alfabetiran je po talijanskim odrednicama, a srpskohrvatski idiom je na poziciji L_3 . Razlika je u tome što Della Bellin bilježi glagole u infinitivu, a druga dva rječnika u prvom licu singulara prezenta, što uvjetuje razliku u zabilježenoj homonimskoj masi. Pogledajmo kako je u svakom od rječnika bilježena homonimska masa.

2.3.1. Belostenec ne koristi mogućnost da homonime zabilježi kao dvije, a polisemične lekseme pod jednom odrednicom. U rječniku nalazimo primjere da se i jedno i drugo bilježi na oba načina. Homonimi se bilježe kao dvije odrednice u slučaju *Szvět. Sanctus i Szvět. Mundus* (526), a pod jednom u primjeru *Grád v. Tucha 2. Grád [D.] Tvargya* (114). I polisemija se bilježi čas pod jednom odrednicom: *Bàba, sztaricza, Sztárka [Scl.] Baka. Anus, ús, Vetula*

... 2. *Bàba po otczu, ali po matere* ... 3. *Bàba puporezna* (4–5), a čas po dvije: *Glavní, na, no Capitolis, le i Glavní, na, no, pervi, poglavni* (105). Iz primjera *Szvet i Grad* vidi se da su homografi razgraničavani. Primjer *Szvet* ujedno pokazuje nerazgraničavanje dobrog dijela homoforni. Pošto se sve odrednice bilježe velikim početnim slovom, dobar dio homotona ostao je nerazgraničen: *Jaycze, Grad i Jaycze [D.] Jaje. Ovum, vi* (137). Primjer *Dim. Fumus, mi 2. dim. dico* (72) pokazuje specifičnost homonimske mase usljed bilježenja glagola u prezentu.

2.3.2. Građa pokazuje da Jambrešić ne razlikuje homonime od srodnih pojava. Tako su u primjerima *Luk beli Luk divji Lúk nebeszki Lúk za strelyanye* (i) na isti način zabilježeni homonimski odnos između leksema *Luk* i *Lúk*, kao i dva značenja ove druge lekseme. I više značenja riječi *Baba* zabilježene su kao posebne odrednice — *Baba v. Vetula. Anus, Baba mati otcza moga, ali mater v. Avia, Baba pupkorezna v. obstetrix.* (i), kao i homonimične lekseme *Lug, v. Lixivium i Lug loza v. Saltus, Sivla* (i). Iz primjera *Pász v. Cingulum i Pasz v. Canis* (i), ili *Dug v. Longus i Dúg v. Debitum* vidi se da je autor razlikovao članove homografskih parova. Posljednji primjer ujedno pokazuje nerazlikovanje homoforni. Stanje je slično i u latinskom rječniku, gdje se homonimi i značenja jedne polisemične lekseme bilježe kao jedna odrednica — *Jūs, jūris 1. Pravda, Pravicza. Das Recht ... 2. Oblaszt, 3. Juha, Chorba* (456) — dvije homonimične lekseme i *Cêles, etis, m. Gell Bêrzecz kony ... 2. na bêrzom konyu vojník — jedna* (97). Jedina razlika je u tome što su razgraničene homoforme i što se homoforme i homografi uvijek daju kao zasebne odrednice, kako je u primjerima *Målum, i, n. Cic. Jabuka i Målum, i, n. Cic. Zlo i Målum! Interjectio* (532) ili *Pålua, i, m. i Pålus, udis, f.* (602).

2.3.3. Analiza italijanskih primjera pokazuje da je Della Bella bilježio homonimiju i razgraničavao je tako što je homonimične lekseme davao kao dvije zasebne odrednice, a polisemičnost lekseme obrađivao pod jednom odrednicom. Primjer *notare* (II 143–4) dobra je ilustracija za oba postupka. Uz prvu odrednicu *notare* autor poslije opisne definicije na talijanskom i latinskog ekvivalenta daje štokavsku leksemu *plivati, plivam, plivaosam*. Druga odrednica *notare*, odnosno drugi član homonimskog para, polisemična je leksema. Uz nju se daju — za prvo značenje: talijanski sinonim (*fegnare*), latinski ekvivalent (*noto, as*) i štokavska značenja *bigljezciti, zabigljezciti, zlamenovati*, upućuje se na odrednicu *annotare* (uz koju stoje štokavske lekseme *bigljezciti, zabigljezciti, zlamenovati*), uz drugo značenje upućuje se na odrednicu *considerare*, gdje nalazimo, poslije talijanske opisne definicije i latinskog adekvata, štokavske adekvate *smiscgljati sto alliti na sto*, uz treće značenje daju se štokavska značenja *upaziti, paziti, zarcjati*. U štokavskim odrednicama homonimija nije mogla biti ovako razgraničena od polisemije, a najpouzdaniji kriterij za međusobno razgraničavanje članova homonimskog gnijezda su sinonimi koji se navode uz pojedine lekseme. Tip i obim ovog rječnika pružaju u tom pogledu velike mogućnosti. Tako uz *lugh* stoji *pepeo* (I 200), a uz *lug dubrava, gora, gay* (II 316). Homoforme se razlikuju po tome što se uz osnovni oblik navodi i neka fleksijska forma, ili se naznačuje o kojoj se vrsti riječi radi (ovo posljednje za nepromjenjive riječi). Tako se uz imenicu *tezcjak* navodi genitivni završetak

aka i oznaka roda *m.* (160), a uz pridjev *tezczak* navode se oblici ženskog i srednjeg roda *tezcka* i *tezcko* (I 378). Uz prijedlog *pod* navedena je (uz talijansku odrednicu) oznaka *prepos.* (I 343), a uz imenicu *pood* navodi se genitivni oblik *poda* i oznaka roda *m.* U grafiji treba razlikovati obilježavanje kvantiteta vokala od različitog pisanja konsonanata koje ne utiče na dužinu vokala. U prvom slučaju radi se o razgraničavanju leksema koje su danas homografi. To je autor radio na dva načina: a) udvajanjem vokala (tako se označava njegova dužina) i b) udvajanjem konsonanata u postvokalskoj poziciji (tako se obilježava kraćina prethodnog vokala). Prva mogućnost iskorištena je u primjeru *paas* (I 210) i *pas* (I 179), a druga u primjeru *gradd* (II 381) i *grad* (I 212). Ovo, međutim, nije dosljedno — imenica *težak* i pridjev *težak* zabilježeni su isto: *tezczak* (I 60 i I 378). Drugi slučaj, različito pisanje konsonanata bez uticaja na vokale nije iskorišten za razgraničenje punih homonima nego je posljedica nesredene grafije. Ima primjera gdje je konsonant u jednoj leksemi gnijezda udvojen: na primjer, *biti* (I 319) — značenje je „postojati“ i *bitti* (I 145) — značenje je „tući“, u nekim primjerima jednom članu para dodat je konsonant — kao *lugh* (I 200), u značenju „pepeo“ i *lug* (II 316) u značenju „gaj“, ali ima i takvih slučajeva gdje su puni homonimi napisani istovjetno, kao, na primjer *pako*, *kla* (II 31), u značenju „pakao“ i *pako*, *kla* (II 185) u značenju „smola“, „katran“. Kao sredstvo za razgraničavanje više značenja jedne lekseme poslužili su sinonimi koji se navode uz svako novo značenje. Tako se uz imenicu *bitje* (u značenju „suština“) navode sinonimi *narav*, *bichje* i *bistvo* (I 319), a uz istu imenicu u značenju „materija“ *sucjanstvo*, *bistvo*, *sucjanos* (II 373). Autor je imao sluha i za razgraničavanje finih preliva značenja, što pokazuje leksema *grjeh* (I 269) u značenju „zločinstvo“ i (I 314) u značenju „sagrešenje“. Polisemičnost je, dakle, obilježavana sinonimima — kao i puna homonimičnost leksema.

2.3.4. Na kraju se može reći da je 18. vijek donio dva rječnika (Bestostenčev i Jambrešićev), koja, iako im je to njihova struktura omogućila, nisu razgraničila homonimiju i polisemiju u idiomima srpskohrvatskog jezika, i jedan (Della Bellin), koji nije mogao rasporedom građe razlučiti homonimiju od polisemije srpskohrvatskog idioma, ali se na osnovu italijanskog jezika vidi da su mu te dvije pojave bile poznate. Što se tiče izdvajanja podvrsta homonimije i međusobnog razgraničenja leksema u tom odnosu, u sva tri rječnika razgraničavani su homografi.

19. vijek

2.4.0. Uzeli smo u posmatranje sedam rječnika. U samo jednom od njih, Mažuranić-Užarevićevom (v. Mažuranić) srpskohrvatski idiom nije na poziciji *L₁*, a u svim ostalim (v. Voltić, Stulli, Vuk, Šulek, JAZU, Broz-Iveković) jeste. Dakle, najveći broj rječnika ima mogućnosti razgraničavanja homonimije od polisemije rasporedom građe.

2.4.1. Teško da se kod Voltića bilo šta može tvrditi kad je u pitanju obilježavanje homonimskih parova i njihovo razgraničavanje od polisemičnih leksema. Naime, u većini slučajeva homonimi se bilježe kao dvije odrednice, a polisemične lekseme kao jedna, ali postoje i primjeri u kojima su homoni-

mične lekseme zabilježene pod jednom odrednicom, čime se razgrađuje sistem bilježenja. Tako su homonimi zabilježeni kao dvije odrednice u primjerima *Luka, ke f. — porto — Seehafen m.* i *Luka, ke f. — bosaglia — Gehölze* (220), *Mast, ti f. — unguento, untume — Salbe f, das Fett i Mast, ti f. — colore, tinta, mistura per tingere — Farbe f.* (228), te *Sud, da m. parezze, e tribunale — Urtheil n., Gericht i Sud, da m. — vasso, Gefäss n.* (509), dok se u primjeru *Kosa, se f. značenja aufgeschlagenes Haar i Sichel* (184) daju pod istom odrednicom, kao i značenja *Waschlauge, Wald i Pflug* pod odrednicom *Lug, ga m.* (220). Polisemija se daje pod jednom odrednicom, što se vidi iz primjera *Jezik, ka m. lingua, e linguaggio — Zunge f. u. Sprache* (107) ili *List, ta m. — foglia, foglio, e lettera — Laube n. u. Brief* (211). Iz ovih primjera ujedno se vidi da je polisemija razgraničavana od sinonimije i dubletnosti tako što je između sinonima stavljen zarez, a između različitih značenja *e* (u talijanskom) i *u*. (u njemačkom). Homoforme i homografi daju se dosljedno kao dvije odrednice. Tako se homoforme bilježe u primjerima *Dan, na, no — dato, consegnato — gegeben i Dan, na m. Dan, dneva m. giorno, di, tempo — Tag, m.* (34). (Dvije deklinacije imenice *dan* navode se kao dvije zasebne odrednice i spajaju klamarima sa talijanskim i njemačkim ekvivalentima, iz čega se vidi kako su morfološki dubleti razgraničavani od homoforma.) I homografi se bilježe kao zasebne odrednice, ali se akcenat obilježava nedosljedno. Dužina vokala nekad se uopšte ne bilježi, na primjer: *Luk, ka m. scalonga — Schlotte f. i Luk, ka m. — arco, archetto — Bogen m.* (220), nekad se bilježi udvojenim vokalom, na primjer: *Paas, sa m. — cintura, cintolo — Gürtel i Pas, sa m. — cane — Hund m.* (367, 372), nekad se dužina obilježava jednim znakom: *Grad, da m. granndine, granuola — Hagel, m. i Grád, da m. — città — Stadt f.* (74), a nekad drugim: *Most, ta m, — mosto — Most m. i Mōst, ta m. — ponte — Brücke f.* (249). Zanimljivo je da tamo gdje se dužina obilježava udvojenim vokalima odrednice obično neće biti navedene jedna do druge. Autor koristi i udvojeni konsonant da obilježi kratki silazni akcenat prethodnog vokala, na primjer: *Muka, ke f. — farina — Mehl. n. i Mukka, ke f. passione, pena, tornamento — Leiden n.* (252–3). Tako se na osnovu analize Voltičevog rječnika može zaključiti sljedeće: Homonimska masa je specifična budući da se unutar „ilirskog jezika“ unose riječi iz više idioma, autor je bilježio homonimiju i razgraničavao je od polisemije nedosljedno, homoforme su dosljedno bilježene kao dvije odrednice i razgraničavane, a homografi se bilježe kao dvije odrednice, ali je njihovo međusobno lučenje nedosljedno, homotone nisu mogle biti zabilježene jer se sve domaće odrednice bilježe velikim inicijalom.

2.4.2. Od tri Stullijeva leksikona za nas je zanimljivo *Rječosložje*, gdje je srpskohrvatski idiom na poziciji L_1 . Građa iz tog rječnika pokazuje da su kao dvije odrednice dosljedno bilježeni homografi, homoforme i paronimi, dok su polisemične i homonimične lekseme, uz neke izuzetke, navođene pod jednom odrednicom. Tako su kao dvije odrednice i uz međusobno razgraničenje date homoforme *pòd (prep.) i pòd, òda, m.* (II 43), *bitti, jesam, biosam i bitti, iem, iosam* (I 28) ili *Ar, ra m. i Ar, adv.* (3). Na isti način daju se i paronimi *Dobro, adv. i Dobro, obra, n.* (I 120) ili *Gospòdski, a, o i Gospòdski, Na gospodsku* (I 188). Kao dvije odrednice zabilježene su i homografe *Grád, áda m. i Grád, ádda m.* (I 191). *Lùk, lùka i Luk, ùka* (I 393) ili *Mùka, e, f. i Mukka, e, f.* (I 453). Posljednji

primjer pokazuje da je kao dodatno sredstvo za bilježenje akcenta korišten udvojeni konsonant iza vokala (obilježava kratkosilazni akcentat). I slučajevi morfoloških varijanata odnosno jednokorjenih dubleta bilježeni su kao dvije odrednice, ali su obje varijante klamarima spajane s jednim tumačenjem, kako je u slučaju varijanata *Sudac, udca, m., Sudacsac, acsa, m. i Sudak, ka m.* (II 397). Polisemične lekseme dosljedno se bilježe pod jednom odrednicom, što pokazuju primjeri *List, ista, m. Gjorg. foglio, foglia, pagina carta, lettera, folium, bracteolo, pagina, charta, epistola* (I 382) ili *Mūx, ūxa, m. Zlat. uomo, marito, vir, homo* (I 454). Na isti način bilježe se i homonimične lekseme, kao *Mír, íra m. u značenjima mondo, mundus i paoe, pax* (I 426), *Luka, e, f. Hob. selva, silva, Ekt. porto, portus* (I 399) *Lūg, ūga, m. Gjorg. cenere, cinus, Gund. bosco, selva, nemus, silva* (I 398). No, u bilježenju punih homonima postoje i nedosljednosti, koje razgrađuju sistem bilježenja. Tako su kao dvije odrednice zabilježene *Lira, e, f. oruđe skladnopjetno* i *Lira, e, f. pjenez* (I 381), ili *Sūdac, ūdca, m. giudice, judex* i *Sūdac, ūdca m. mali sud, vasetto* (II 397). Moguće je, doduše, ove nedosljednosti tumačiti time da je u prvom slučaju izostalo bilježenje akcenta, a u drugom se daju dvije odrednice jer *Sudac* u značenju 'mali sud' ima dublete. Na kraju možemo zaključiti: homonimi se u ovom rječniku ne izdvajaju na osnovu značenja, nego na osnovu forme — ukoliko se lekseme podudaraju u gramatičkim obilježjima i akcenatskom liku, biće zabilježene kao jedna odrednica bilo da se radi o homonimima ili polisemičnim leksemama, ukoliko se nešto od toga razlikuje, biće navedene dvije odrednice; homografi se razgraničavaju akcentom, homoforme navođenjem drugih oblika i naznakama o gramatičkim obilježjima, a većina homotona ne bilježi se stoga što se odrednice daju inicijalom.

2.4.3. U pogovoru fototipskom izdanju Karadžićevog rječnika iz 1818. Pavle Ivić daje sljedeću sliku stanja obrade homonima i rječniku: „Način obrade značenja u Rječniku ima samo jednu osetniju slabost: nerazlikovanje značenjskih nijansa iste reči ('polisemije' po terminologiji današnje lingvistike) od glasovnog poklapanja reči sasvim različitih po značenju (homonimije). Tako su npr. od rečju *kum* 'kršteni kum' i 'vjenčani kum' izneseni na isti način kao i značenja 'oboriti' i 'pohvaliti' kod reči *povaliti* (gde su se dve potpuno nesrodne reči slučajno poklopile zahvaljujući ispadanju *h*) ili kao *kupa* u značenju 'čaša', i *Kupa* 'voda u Rvackoj'“ (str. 93). Ovo je tačno ukoliko se posmatra samo odnos punih homonima i polisemičnih leksema. Vuk zaista ne razlikuje te dvije kategorije, ali pravi razliku na osnovu drugog kriterija. Kao dvije zasebne odrednice on bilježi homoforme i homografe, a na isti način bilježi i paronime. Tako dobijamo situaciju da su na jednoj strani izdvojeni puni homonimi i polisemične lekseme (oboje se bilježi pod jednom odrednicom, a značenje se razdvaja ciframa iza nje), dok su na drugoj strani kao dvije odrednice obilježeni homografi, homoforme i paronimi. Vidimo, dakle, da tu kriterij mogućnosti pronalaženja zajedničkog imenitelja za značenja ne igra nikakvu ulogu. Ipak, ne možemo reći da je podjela vršena nasumice, bez ikakvog kriterija. Osnovni kriterij podjele je to da li se na formalnom planu javlja ikakva razlika među leksemama. Dakle, ako se lekseme sistemski razlikuju (na morfološkom i/ili prozodijskom planu) one će biti u rječnik uvrštene kao dvije zasebne odrednice. Morfološke i prozodijske varijante

iste lekseme bilježi drukčije od ove grupe, što je još jedna potvrda da sistem razgraničavanja postoji. Ilustriramo ove konstatacije primjerima. U prvom izdanju rječnika kao dvije odrednice obrađuju se homoforme *Biti, bijem* i *Biti, budem* (33), *Dovesti, vedem* i *Dovesti, vezem* (133), kao i glagoli *Zavesti* (182), *Odvesti* (491), *Povesti* (570), *Izvesti* (242). I imenice veoma često čine homofornni par: *More, n.* i *More! interject.* (412), *Oko, n* i *Oko, praep.* (503), *Jova, f.* i *Jova, m.* (287), *Vran, m.* i *Vran, na, no* (80) i slično. Na isti način obilježeni su i paronimi *Dobro* — kao imenica i prilog (133) ili *Zlo* — takođe kao imenica i prilog (232–3). Kao dvije odrednice bilježe se i homografi, na primjer: *Grād* i *Grād* (106), *Pāra* i *Pāra* (542). Vuk bilježi homografe zasebno čak i kada razlika ne dolazi do izraza u nominativu nego u nekom drugom padežu, na primjer: *Lūg, lūga* i *Lūg, lūga* (374). Nerijetko se u paru javlja istovremeno i homofornija i homografija, na primjer *Dūg, m* i *Dūg, ga, go* (152) ili *Vřci, vrgnem* i *Vřci vřšem* (87). Varijante iste lekseme navode se drukčije — ili su navedene kao dvije odrednice ili spojene vitičastom zagradom, kao *Āna* i *Āna* (7), *Oglédati, am, v. impf.* i *Ogledati, am, v. pf.* (486) ili se varijante navode u zagradi uz odrednicu, na primjer *odatlē (ôdâtlē, odâtlē)* (490). Kao primjeri za navođenje punih homonima i polisemičnih leksema mogu poslužiti oni koje navodi Ivić. U bilježenju postoje i neke nedosljednosti. Tako su homografi *Miriti, mirim* i *Miriti, mirim* (402) navedeni pod istom odrednicom, dok se puni homonimi *Věk, m* (=stoljeće) i *Věk, m.* (=kozji glas) navode (64) kao zasebne odrednice (zato što vek u značenju 'kozji glas' ima dublet *Veka*, s kojim je povezan vitičastom zagradom). Odrednica *miriti* ujedno nam pokazuje da je tehnički bilo moguće bilježiti i homografe, odnosno homoforme unutar jedne odrednice. To, dalje, znači da na ovakav način bilježenja Vuk nije bio primoran, nego je to posljedica specifičnog stava o homonimiji. U nedosljednosti bi spadala i činjenica da su pridjevi i prilozi na *-ski* bilježeni pod jednom odrednicom, na primjer *Gospodski* (105), *Srpski* (789) i slično. Ovdje je, dakle, odstupljeno od uobičajenog načina bilježenja paronima. Drugo izdanje rječnika ne donosi promjene u osnovnom opredjeljenju. Dešavaju se promjene samo u nekim pojedinačnim slučajevima, na primjer pisanjem glasa *h* gdje mu je po etimologiji mjesto neki su parovi uklonjeni, a neki, opet, uspostavljeni. I u trećem izdanju nastavljena je praksa iz prvog, s tim što su pred zasebne odrednice (homografe, homoforme i paronime) stavljeni brojevi. Priređivači ovaj postupak i obrazlažu u Predgovoru (na strani XXI), pa tako dobijamo još jednu potvrdu da je način bilježenja homonimije posljedica stava, a ne slučajnost: „... vidi se i da je ciframa 1., 2., 3. itd. (u uglastoj zagradi) ispred reči označivana razlika među omonimima, jer su oni na taj način isticani i u azbučnom redu, samo što tu cifre nisu stavljane u uglaste zagrade: da je svaki takav dodatak sada nov, jasno je kad se kaže da u II izdanju nigde nije bilo cifara, te se razlika morala hvatati ili po akcentu: *āk* i *āk*, *āman* i *āmān* ... ili po drugim oblicima tih reči *bñnja, f.* i *bñnja, m.* *vār, m.* i *vār, f.* ...“. Time što bilježi velikim početnim slovom riječi koje se i inače tako pišu treće izdanje rječnika razlikuje primjere iz najbrojnije grupe homotona. U prvom izdanju, naime, sve se odrednice bilježe velikim početnim slovom, a u drugom verzalom. Homotone se, inače, bilježe kao dvije odrednice samo ako su u sprezi sa različitim akcentom ili oblicima para. Ovo je sasvim razumljivo, budući da

se u prva dva izdanja ovi parovi ni po čemu nisu razlikovali od drugih. Kao primjer mogu poslužiti lekseme *bratić* (*Bratić*), gdje su članovi para navedeni pod jednom odrednicom (I 46, II 40, II 41) te *víd* i *Víd* (dvije odrednice) (I 65, II 59, III 61). Tako možemo zaključiti: postoje pouzdani dokazi da je Karadžić homonimiju i srodne pojave klasifikovao na osnovu kriterija forme, a ne značenja; homoforme i homografi dosljedno su razgraničavani u sva tri, a homotone samo u trećem izdanju rječnika.

2.4.5. Analiza njemačkih odrednica rod Mažuranića i Užarevića pokazuje da su puni homonimi i paronimi bilježeni kao dvije odrednice, a polisemične lekseme kao jedna. Pri tome, višeznačnost lekseme razgraničavana je od dvostruke definicije sinonimima tako što je prvo odvajano tačkom i zarezom, a drugo samo zarezom. Razgraničavani su i članovi homofornskih parova. Bilježenje punih homonima kao dvije odrednice vidi se iz primjera *Schauer, m. suša, krov, Schauer, m. (vom Regen), grad, tuča plaha, plahovita kiša, Schauer, m. gledalac, gledatelj* (308) ili *Borg, m. bravac, uškopljeno prase* i *Borg, m. poček, vera zajam* (108). Homoforme se bilježe na isti način, s tim što se iz gramatičke obrade vidi razlika u formi — *Weg, m. put cesta, drum staza* i *Weg, interj. ča odatle, otale* (427) ili *Haft, f. sužanjstvo, tamnica, apsa* i *Haft, m. petlja, kopča* (202). Iz posljednjeg primjera vidi se i kako je polisemija razlikovana od sinonimskih definicija. Obrada polisemičnih leksema vidi se i iz primjera *Kohl, m. broskva, kupus, kelj* (233). Paronimi se navode kao dvije odrednice, što se vidi iz primjera *Schlagen, v. ... biti, udarati, tući* i *Schlagen, n. bijenje, udaranje, kucanje* (313). Domaće homoforme i homografi obično se jednako bilježe. Tako se jednako bilježi *dug* pod *Schuld* (322) i *dug* pod *Lang* (243) ili *težak* pod *Schwierig* i *težak* (327) pod *Bauer* (73). U oba slučaja radi se o leksemama koje su istovremeno homoforme i homografi. Postoje, doduše, i neki primjeri gdje se luče članovi homografskog para, kako je u slučaju *grád* pod *Schauer* (vom Regen) (308) i *grad* pod *Stadt* (341). Homotone se razlikuju grafijom — *luka* pod *Hafen* (201) i *Luka* pod *Lucca* (479). Na osnovu svega možemo reći: Mažuranić i Užarević razlikuju homonimiju i polisemiju onako kako je to i danas uobičajeno, što se vidi iz njemačkih odrednica; homonimija naših odrednica nije, usljed nepostojanja specifičnih sredstava za obiježavanje homonimskog odnosa, mogla biti odvojena od polisemije; naši homografi rijetko se luče međusobno, a homoforme nikako; naše homotone međusobno se razlikuju.

2.4.6. U Šulekovom se rječniku kao dvije odrednice bilježe slučajevi međujezičke homonimije, kao i primjeru *Bar, merc. v. Baar* i *Bár, chem. Barium* (72) ili *Grad, phys. (tuča, led)* i *Grad ggr. phys. math. astr. lat. gradus, stupanj (stepen)* (367) — radi se o homonimiji između njemačkih odrednica (štampanih goticom) i naših (štampanih latinicom). Kao dvije odrednice bilježe se i paronimi — *Biel, bot. lat. albus, weis* i *Biel, (f) v. Bjelina* (94) ili *Kāmen, arch. (coll kamenje)* i *Kamen adj. arch. steinern* (466), homoforme *Dan (m.) astr. Tag, tal. giorno* i *Dan (adj), math. gegeben, tal. dato* (204), koje se u većini slučajeva međusobno razlikuju napomenama o gramatičkim obilježjima te homografi — *Grād, hist. Burg, tal. castello* i *Grād, phys. (tuča, led)* (367) ili *Pas, astr. Hund (ein Sternbild), tal. cane* i *Pas, zool (pojas) lat. cingulum,*

Gürtel (753). Zanimljivo je da je akcenat bilježen i kod onih leksema koje su homografične sa riječima iz opšteupotrebne leksike, kao u primjeru *Lûk, math. arch. (obluk) Bogen, tal. arco* (562). Kao dvije odrednice bilježe se i prevodni ekvivalenti, i to jedan do drugog ukoliko su istog ili bliskog fonemskog sastava — *Conto, merc. račun i Conto, merc. Rechnung, račun* (173), gdje se daju talijanski i njemački ekvivalent. Kao jedna odrednica bilježe se puni homonimi — *Sud, phil. stil. lat. iudicium... sud, mech. (posuda), Gefäss, tal. vaso* (1116), *Otok, ggr. (ostrvo) Insel, tel. isola... bot. lat. tumor, Geschwulst* (736) ili *Kosa* u značenjima *vlasí, orude i pačina* (500) a na isti način bilježi se polisemija leksema, kao u našem primj. ru *Hvatac* (405) ili u slučaju njemačke lekseme *Concentration, chem. 1. sgušćavanje 2. sgušćaća* (166). Brojevi se koriste za razgraničenje odrednica ukoliko se polisemija ili homonimija ostvaruju u istoj naučnoj oblasti, kako je u prethodnom primjeru. Ukoliko se značenja ostvaruju u različitim naučnim oblastima, biće razdvojena naznakom o oblasti, što se vidi iz primjera homonimičnih leksema ili iz primjera talijanske polisemične lekseme *Commune, mat. (solito), običan, stil. zajednički, opći* (165). Iz ovog primjera vidi se i kako su značenja polisemičnih i homonimičnih leksema razlikovana od dvostruke definicije sinonimima. Na kraju možemo zaključiti: homonimska masa u Šulekovom rječniku sužena je tipom rječnika, a dosljedno navođenje naznaka o sferi upotrebe lekseme pokazuje nam da li se značenja leksema ostvaruju u istom terminološkom sistemu ili ne; kao i u Vukovim rječnicima, izdvojeni su s jedne strane homografi, homoforme i paronimi, a s druge polisemične i homonimične lekseme — dakle, prezentacija homonimije bitno se razlikuju od one koja je danas uobičajena; homoforme i homografi razgraničavani su akcentom, odnosno napomenama o gramatičkoj obradi, dok je to bilo nemoguće uraditi s većinom homotona.

2.4.7. Rječnik JAZU ima daleko širu homonimsku masu nego bilo koji od dosad nabrojanih rječnika, jer je materijal na kojem se rječnik bazira ograničen samo vremenom njegovog nastanka, budući da građa nije ni teritorijalno ni funkcionalno sužena. I sam obim rječnika (23 toma) govori o tome kolika je homonimska masa uključena. Zanimljivost građe ovog rječnika je to što su u njega uključena i geografska imena, što uvećava broj homotona. Obrada značenja izuzetno je bogata — navode se sinonimske i opisne definicije, latinski ekvivalenti, primjeri, daju se tumačenja porijekla riječi, a zabilježeni su i izvori. (Obrada, doduše, unekoliko varira i vremenom se mijenja, što je i prirodno za rječnik koji se radi u tako širokom vremenskom rasponu). Gramatička obrada je uobičajena i dosljedna, a postoje znaci za razgraničavanje svih akcenata i postakcentske dužine. Sve odrednice bilježe se velikim slovom. No, što je najvažnije, ovo je prvi rječnik u kome postoje sredstva za obilježavanje homonimije — brojke ispred odrednica, kako nešto kasnije (1898) homonimiju bilježe priređivači trećeg izdanja Karadžićevog rječnika. Takva rječnička struktura daje ove mogućnosti: homonimija može biti obilježena i jasno razgraničena od srodnih pojava specifičnim sredstvima, članovi homografskih i homofornih parova mogu biti međusobno razgraničeni, a većina homotona ne može.

Lekseme *baba* ilustruju postupak u obradi homonima. Prvo se daje odrednica 1) *BABA f.* i iza nje navode, odvojena brojkama, značenja 1) *očina i*

materina mati, 2) *starica*, 3) *babica*, *primalja*, 4) *dojkinja*, 5) *dadilja*, 6) *Hekata* (*Baba od zlata*), 7) *planina u Hercegovini i Srbiji* a zatim 2) *BĀBA f.* i i iza nje 1) *rak morski*, 2) *neka mala morska riba*, 3) *nakovaň za klepañe kose* i 4) *BĀBA m.* u značenju *babo, otac* (I 128). Iz ovog primjera vide se svi značajni elementi obrade homonima — lučenje homonimije (zasebna odrednica i brojka ispred nje) i polisemije (brojke iz iste odrednice), nerazlikovanje homotona (*BĀBA* u značenju *planina*), te razlikovanje homografa i homoforma (*BĀBA f.* i *BĀBA m.*). Navešćemo još neke primjere koji ovo ilustruju — u primjeru 1) *BĀČINA f. stan, bačija, katun* 2) *BĀČINA f. aug. bāk* 3) *BĀČINA f. 1) selo u Srbiji* 2) *selo u Dalmaciji kod Makarske* (I 142) vidimo kako se navode puni homonimi, homografi i homotone. Primjer 1) *BĀČA m. hyp od bač* i 2) *BĀČA f. bošča* (I 141) pokazuje obradu homografa i homoforni. Obim homonimske mase ilustruje i podatak da se pod slovom *A* u ovom rječniku navodi preko 40 homonimskih gnijezda (puna homonimija, homografija, homotonija i homofornija). Na kraju za ovaj rječnik možemo reći: radi se o do tada najširoj zabilježenoj homonimskoj masi; homonimija se obilježava i razgraničava od polisemije onako kako je to i danas uobičajeno, a za to su prvi put u jednom našem rječniku upotrijebljena specifična sredstva razgraničavanja (brojke ispred odrednice); članovi homofornih i homografskih gnijezda razgraničavani su gramatičkom obradom i bilježenjem akcenata, što nije slučaj s homotonama.

2.4.8. Građa iz Broz-Ivekovićevog rječnika pokazuje da su puni homonimi bilježeni pod jednom odrednicom, kao i više značenja jedne lekseme. Tako su pod odrednicom *kosa* zabilježena značenja 1) *die Sense*, 2) *ćurčijnska kōsa*, 3) *die Haare* 4) *eine Art Berge* (I 565), dakle na isti način kao i značenja polisemične lekseme *mrša* — 1) *mršava ženska glava* i 2) *mršo* (I 711). Kao dvije odrednice bilježe se homografi, homotone i homoforme. Sve se to vidi iz odrednica *Bār, m.* — grad, *bār, m.* — biljka i *bār* — riječca (I 32). U ovom gnijezdu javljaju se sva ta tri odnosa. Homografi se registruju čak i kad razlika ne dolazi do izraza u osnovnom obliku — 1. *lūg, lūga* i 2. *lūg, lūga* (I 639). Bilježenje homoforma, homotona i homografa kao dvije odrednice dosljedno je. Upotreba brojeva ispred njih, međutim, nije. Brojevi su stavljeni bez ikakvog sistema. Tako gnijezda *lug* (I 639), *luk* (I 639), *kao* (I 511) imaju, a gnijezda *biti* (I 57–8), *bar /Bar/* (I 32) kao i *dovesti* (I 252–3) nemaju brojeve ispred sebe. Na kraju možemo reći: homonimija je određena onako kako je to učinjeno u Vukovim rječnicima, a ne onako kako je to danas uobičajeno — dakle kao dvije odrednice biće zabilježeni samo oni homonimi koji se razlikuju u nekim formama, grafiji ili zvuku; pri bilježenju homonimije dosljedno je korišten raspored odrednica, a brojevi ispred odrednica bilježeni su bez sistema; članovi homofornih, homotoni i homografskih gnijezda dosljedno su razgraničavani.

2.4.8. Na kraju se mogu iznijeti opšte konstatacije vezane za 19. vijek. Uočljivo je postojanje dvije struje u razgraničenju homonimije od srodnih pojava — jedna polazi od forme, pa razgraničava pune homonime i polisemične lekseme, s jedne strane, a homografe, homotone, homoforme i paronime, s druge; dok druga razgraničenje vrši semantički, pa razlikuje polisemiju od homonimije bilo koje vrste. Prvu struju nalazimo kod Stullija, Vuka, Šuleka

i u Broz-Ivekovićevom rječniku. Druga je prisutna u rječniku Mažuranića i Užarevića, te u Rječniku JAZU. Voltićev rječnik, s početka vijeka, nema sistem za razgraničenje, pa stoji po strani ova dva toka. U 19. vijeku prvi put se javljaju (u Rječniku JAZU) brojevi kao tehnička sredstva za razgraničenje homonimije i polisemije. Doduše, oni se tu nalaze ispred odrednice, a ne iza i natpisani kao što je to danas. Dakle, dvije činjenice obilježavaju ovaj vijek: dominacija struje koja razgraničenje vrši po kriteriju forme, i pojava tehničkih sredstava razgraničenja homonimije od srodnih pojava.

20. vijek

2.5. Kao što smo na početku već rekli, analizu pojedinačnih rječnika završavamo s krajem 19. vijeka. 20. vijek ne posmatramo na taj način iz više razloga, a prije svega zato što će tipovi obrade biti predočeni (u 3. dijelu) mahom na materijalu rječnika 20. vijeka. Osim toga, veliki broj rječnika i rječničkih tipova unio bi nepotreban balast u ovaj rad, upravo, učinio bi ga mehaničkim popisom obrade po pojedinim rječnicima. Neophodno je jedino dati opštu konstataciju da ovaj vijek donosi utemeljenje principa koji je započet u rječniku JAZU — razgraničavanje na osnovu semantičkog principa i obročavanje odrednica.

3. Pregled obrade po tipu obrade i komentar

3.0. U ovom dijelu biće izdvojeni načini postupanja s homonimijom u rječnicima našeg jezika. Pregled tipova obrade homonima u rječnicima prikazaćemo u dva dijela — u prvom će se posmatrati uslovljenost homonimske mase, odnosno njena suženost u zavisnosti od tipa rječnika, dok će u drugom biti riječi o tipovima razgraničenja homonima od srodnih pojava i međusobnom razgraničavanju članova raznih homonimskih gniježda.

3.1. Pod uslovljenošću homonimske mase tipom rječnika shvatamo njenu suženost u rječniku u odnosu na tu masu u jezičkom sistemu. Ovakvo posmatranje moguće je budući da nema rječnika koji bilježi cjelokupno leksičko blago. Tako se homonimska masa u pojedinim rječnicima, kako smo vidjeli, razlikuje po tome kako i koliko odstupa od one u sistemu. Postoje tri osnovna faktora koji uslovljavaju karakter homonimske mase:

- a) tip građe na kojoj se rječnik zasniva,
- b) tip rječnika, i
- c) količina građe koja se u rječnik unosi.

Po tipu rječnika građa može biti sužena:

- a) vremenski,
- b) teritorijalno,
- c) funkcionalno.

U rječniku je, razumije se, moguće kombinovanje ovih uzročnika suženosti.

Vremenska suženost građe javlja se u svakom rječniku, pa stoga ne možemo govoriti o nesuženoj rječničkoj građi. Osnovno je pravilo da je rječnička

građa uslovljena vremenom nastanka rječnika. Izuzetak su rječnici koji se bave nekim jezičkim razdobljem znatno ranijim od vremena u kojem se rječnik sastavlja, kakav je, na primjer, Daničićev (v. Daničić). Vremenska ograničenost građe uslovljava da se u rječniku ne javljaju svi parovi koji u cjelokupnom leksičkom sistemu postoje ili su postojali. U odnosu na današnje stanje sistema razlika je u tome da se neki parovi koji danas postoje ne javljaju (riječi koje su u međuvremenu ušle u leksički sistem) ali i da se javljaju parovi koji danas ne postoje (riječi koje su u međuvremenu izašle iz upotrebe). Kao primjer vremenske uslovljenosti može da posluži čitav spisak hronološki poredanih rječnika našeg jezika iz prethodnog poglavlja.

Što se tiče teritorijalne suženosti rječnika, postoje dva osnovna odnosa:

- a) rječnici koji obuhvataju građu sa cjelokupne teritorije našeg jezika,
- b) rječnici koji se baziraju na građi sa određene, sužene teritorije.

Rječnici koji se baziraju na određenoj suženoj teritoriji dalje variraju po tome o kojoj se teritoriji radi i koliko je ta teritorija sužena. Kao primjer nesuženog rječnika može da posluži Rječnik JAZU (v. JAZU). Rječnici su obično suženi dijalektom — kajkavskim (v. Finka) ili čakavskim (v. Hraste). Sužavanje može da ide od čitavog dijalekta (Hraste), preko govora određenog područja (v. Turina) do mjesnog govora (v. Houtragers).

I funkcionalno rječnici mogu da budu

- a) nesuženi i b) suženi.

Primjer nesuženog rječnika je ponovo Rječnik JAZU (v. JAZU). Građa može biti sužena po raznim osnovama — tako se Rečnik MS(MH) (v. MS(MH)) zasniva na književnom jeziku, Sabljakova Šatra (v. Sabljak) na žargonu, Šetkin (v. Šetka) ili Simeonov rječnik (v. Simeon) na terminologiji i sl. Posebno je zanimljivo funkcionalno suženje na dio idiolekta, kako imamo kod Stevanovića (v. Stevanović) i Pavkovića (v. Pavković).

Tip rječnika znatno rjeđe sužava homonimsku masu u njemu. Postoje dva osnovna odnosa između tipa rječnika

- a) rječnik svojom neutralnom strukturom ne uslovljava homonimsku masu,
- b) rječnik specifičnog tipa uslovljava homonimsku masu.

Kao primjer prvog tipa može da posluži bilo koji opšti rječnik (v. SANU, JAZU, MS(MH)). Drugi tip odnosa ilustruje rječnik *Šta je šta* (v. Velikanović), gdje se ne radi o suženoj homonimskoj masi usljed vremenski, teritorijalno ili funkcionalno sužene građe na kojoj se ovaj zasniva, nego od specifičnosti rječničkog tipa (ideografski rječnik) da unosi samo nazive za stvari.

Uslovljenost homonimske mase količinom građe koja je u rječnik ušla veoma je prost odnos — što je u rječniku uneseno više riječi, to bi homonimska masa trebalo da bude šira. Kao primjer mogu da posluže svi analizirani rječnici (vidi spisak izvora na kraju).

Kao što smo rekli, svi ovi uzročnici mogu da se kombinuju, pa i pravila uslovljenosti variraju u zavisnosti od toga koji su faktori u konkretnom slučaju iskombinovani. Tako je, na primjer, homonimska masa u Rječniku kajkavskog književnog jezika (v. Finka) uža nego što bi se to očekivalo u dijalekatskom rječniku, jer pored teritorijalnog postoji i funkcionalno suženje.

3.2. Pod pojmom „određenje homonimije“ podrazumijevamo obilježavanje homonimije i njeno razgraničavanje od srodnih pojava, te izdvajanje tipova homonimskog odnosa i međusobno razgraničavanje članova tih odnosa. Određenje homonimije zavisiće, prije svega od tipa i strukture rječnika. Po tome kako uslovljavaju obradu homonima rječnici mogu biti podijeljeni u dvije grupe:

- 1) rječnici u kojima je određenje homonimije nemoguće,
- 2) rječnici u kojima je to razgraničenje moguće.

Ovaj drugi tip može se podijeliti u dvije podgrupe:

- a) rječnici u kojima je određenje homonimije bitno,
- b) rječnici gdje je to nebitno.

Tako je određenje homonimije nemoguće u Rožićevom rječniku (v. Rožić), jer se tamo ne javlja ni jedan homonimski par. Određenje homonimije nebitno je, na primjer, u Enigmatskom rječniku (v. Polić), budući da se u ukrštenici svaki tip višeznačnosti realizuje jednako. U rječnicima u kojima je razgraničenje homonimije moguće i bitno određenje će dalje zavistiti od autorovih stavova i/ili njegove upućenosti u problem. Tako je moguće da autori:

- a) daju određenje homonimije potpuno,
- b) daju samo djelimično određene,
- c) uopće ne daju određenje homonimije,

Potpuno određenje znači za razgraničenje homonimije da se ona razlikuje i od polisemije i od paronimije, kako je kod Klaića (v. Klaić), a djelimično da se razlikuje samo od jednog od to dvoje, kako je, na primjer u Rječniku JAZU (v. JAZU). Isti tipovi odnosa važe i za razgraničenje tipova homonimskog odnosa — moguće je izdvojiti sve, samo neke ili nijedan. Ove mogućnosti ilustruju sljedeće dvije tabele:

hg	+++ - + - - -	hom-par	+ - -
hfr	+ - + + - + - -	hom-pol	+ + -
hfn	+ + - + - - + -		

(+/- = razlikovanje/nerazlikovanje pojava, hg = homografija, hfr = homofornija, hfn = homofonija, hom-par = odnos homonimije i paronimije, hom-pol = odnos homonimije i polisemije).

Tako se svi tipovi djelimične homonimije razlikuju u *Rječniku stranih riječi* (v. Klaić), samo homofoniju i homografiju razlikuje Sabljak u *Rječniku šatrovačkog govora* (v. Sabljak), samo homografija i homofornija razgraničene su u *Rečniku srpskohrvatskog književnog jezika* (v. Bakotić), a samo homofornija i homofonija u *Rječniku kajkavskoga književnog jezika* (v. Finka); samo homografija razlikuje se u slikovnom rječniku *Šta je šta* (v. Velikanović), samo homofornija u *Hrvatskoj kršćanskoj terminologiji* (v. Šetka), a samo homofonija u *Sistematskom rečniku* (v. Jovanović); i, na kraju, ni jedan tip djelimične homonimije ne izdvaja *Hrvatskosrpski-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik* (v. Menac). Homonimija je razgraničena i od paronimije i od polisemije

u *Rječniku stranih riječi* (v. Klaić), samo od polisemije u *Hrvatskoj kršćanskoj terminologiji* (v. Šetka), a ni od paronimije ni od polisemije u *Pravopisnom rečniku* (v. Aleksić).

Što se tiče samog shvatanja homonimije, postoje dvije mogućnosti:

a) semantičko određenje (homonimi su riječi jednake forme, a različitog značenja), i

b) određenje po formi (homonimi su riječi jednakih inherentnih fonemskih obilježja, ali različitog akcenta, grafije i/ili morfoloških obilježja).

Prva grupa shvatanja daleko je šira i danas je jedina. Drugu grupu shvatanja možemo naći u nekoliko starijih rječnika. Tako je, na primjer, u Vukovim rječnicima (v. Karadžić).

3.3. Na kraju za obradu homonima u rječnicima našeg jezika možemo reći da pojam o homonimima postoji od samih početaka naše leksikografije, Vrančićevog rječnika (v. Vrančić). Kako se vidi iz prikaza u prvom dijelu ovog rada shvatanje homonimije, njeno razgraničenje od srodnih pojava i izdvajanje njenih podtipova evoluiralo je kroz četiri prethodna vijeka, da bi se u ovom iskristalisao neki opšti okvir, prije svega u tome što se razgraničenje homonimije od polisemije vršina osnovu semantičkog kriterijuma i što je obrojčavanje postalo uobičajena praksa. Obrada, ipak, varira u zavisnosti od tipa građe, rječnika i autorovih stavova, odnosno znanja, i rijetki su rječnici u kojima je obrada dosljedna. Ovdje pod nedosljednošću ne mislimo na razgraničenje homonimije od srodnih pojava u konkretnim primjerima (tu nedosljednosti ima i mora ih biti, jer još nisu pronađena konkretna operativna sredstva za razgraničenje homonimije u konkretnim slučajevima), nego na sistem razgraničenja, kako homonimije od polisemije, tako i pojedinih tipova homonimskog odnosa.

IZVORI

1. Aleksić — Radomir Aleksić, Jovan Vuković, Mate Hraste, *Pravopisni rečnik u: Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika sa pravopisnim rečnikom MS-MH*, Zagreb-Noví Sad, 1960.
2. Bakotić — Lujo Bakotić, *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, Izdanje piščevo, Beograd, 1936.
3. Belostenec — Joanis Belostenec, *Gazophylacium, seu latinoillyricorum onomatum aerarium*, Zagreb, 1740.
4. Benson — Morton Benson, *Englesko-srpskohrvatski rečnik*, Prosveta, Beograd, 1985.
5. Broz — Ivan Broz i Franjo Iveković, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1901.
6. Ćirilov — Jovan Ćirilov, *Rečnik novih reči (Reči, izrazi i značenja nastali u sh. jeziku posle drugog svetskog rata)*, Narodna knjiga, Beograd, 1982.
7. Daničić — Đuro Daničić, *Rječnik iz književnih starina srpskih*, U Biogradu, u Državnoj štampariji, 1862–64.
8. Della Bella — Ardelio Della Bella, *Dizionario italiano-latino-ilirico*, Venecija, 1782, Dubrovnik, 1785.
9. Finka — Božidar Finka i drugi, *Rječnik kajkavskoga književnog jezika*, JAZU i Zavod za jezik IFF, Zagreb, 1984.

10. Guberina — Dr. Petar Guberina i Dr. Kruno Krstić, *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1940.
11. Habdelić — Juraj Habdelić, *Dictionar ili reči slovenske z vekšega vkup zebrane ...*, Nemški Gradec, 1670.
12. Hadrovics — Laszlo Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Slavistische Forschungen Band 48, Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1985.
13. Hevaji Uskufi — Muhamed Hevaji Uskufi, *Makbuli Arif (Potur Šahidija)*, u radu Alija Nametak, Rukopisni tursko-hrvatskosrpski rječnici, Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. XXIX, JAZU, Zagreb, 1968.
14. Houtragers — H. P. Houtragers, *The Cakavian Dialect of Orlec on the Island of Cress*, Studies in Slavic and General Linguistic volume 5, Rodopi, Amsterdam, 1985.
15. Hraste — Mate Hraste und Petar Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon* Band I, Slavistische Forschungen, Band 25, Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1979.
16. Jambrešić — Andrija Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica*, Zagreb, 1742.
17. JAZU — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb 1880–1976.
18. Jovanović — Ranko Jovanović i Laza Atanacković, *Sistematski rečnik srpskohrvatskog jezika*, Matica Srpska, Novi Sad, 1980.
19. Karadžić — Vuk Stefanović Karadžić, *Srpski rječnik 1818*, Sabrana dela Vuka Karadžića, knjiga II, Prosveta, Beograd, 1966.
20. Karadžić — Vuk Stefanović Karadžić, *Srpski rječnik istumađen njevažkijem i latinskijem riječima*, Bež, 1858.
21. Karadžić — Vuk Stefanović Karadžić, *Srpski rječnik istumađen njevažkijem i latinskijem riječima*, Beograd, 1935. (Radi se o fototipskom izdanju rječnika iz 1898)
22. Klaić — Bratoljub Klaić, *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zora, Zagreb, 1968.
23. Matešić — Josip Matešić, *Rückläufiges Wörterbuch des Serbocroatischen*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1965–1967.
24. Mažuranić — I. Mažuranić und Dr. J. Užarević, *Njevažko-ilirski slovar*, Agram, 1842.
25. Menac — Antica Menac i Raisa I. Trostinska, *Hrvatskosrpski-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik*, Mali frazeološki rječnici 1, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1985.
26. Mikalja — Jakov Mikalja, *Blago jezika slovinskoga ili slovník u komu izgovaraju se rječi slovinske latinski i dijački*, Loreto, 1649.
27. MS(HM) — *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, Matica Srpska (Matica Hrvatska) Novi Sad (-Zagreb), 1967–1976.
28. Pavković — Vasa Pavković, *Rečnik poezije Milana Rakića*, Matica Srpska, 1984.
29. Plamenatz — Ilija P. Plamenatz, *Yugoslav abbreviations, a selective list*, Slavic and East European division, Reference department, Library of Congress, Washington D.C., 1959.
30. Polić — Branko Polić, *Enigmatski rječnik 5*, Enigmatsko udruženje Čvor, Bjelovar, 1980–1982.
31. Ristić — Svetomir Ristić i Jovan Kangrga, *Wörterbuch der serbokroatischen und deutschen Sprache*, I–II, Beograd, 1928/1936.
32. Rožić — Vat. Rožić, *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zemun, 1904.
33. Sabljak — Tomislav Sabljak, *Rječnik šatrovačkog govora*, Globus, Zagreb, 1981.
34. SANU — *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, SANU, Beograd, 1959-.

35. Simeon — Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
36. Skok — Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, 1971—1974.
37. Stevanović — Mihailo Stevanović i saradnici, *Rečnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*, Vuk Karadžić — Narodna knjiga — Obod — Prosveta — SANU — CANU, Beograd — Titograd — Cetinje, 1983.
38. Stulli — Joakim Stulli, *Rječosložje u komu donose se upotrebljenja, uredjenja, mučnja istijeh jezika krasnoslovja načini izgovaranja i prorječja*, Dubrovnik, 1806.
39. Šetka — Jeronim Šetka, *Hrvatska kršćanska terminologija, treći dio: Hrvatski kršćanski termini slavenskoga porijekla*, Bogoslovna biblioteka knj. 15, Franjevačka visoka bogoslovija, Makarska, 1965.
40. Šulek — Bogoslav Šulek, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja, osobito za srednja učilišta*, I pola A—Nj, II pola O—Z, Zagreb, 1874.
41. Turina — Zvonimir Turina i Anton Šepić-Tomin, *Rječnik čakavskih izraza. Područje Bakarca i Škrleja*, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka, 1977.
42. Velikanović — Iso Velikanović i Nikola Andrić, *Šta je šta — stvarni hrvatski rječnik u slikama*, Minerva, Zagreb, 1938.
43. Voltić — Josip Voltić, *Ričoslovník (vocabolario-wörterbuch) iliričkoga italianskoga i nimačkoga jezika s jednom pridpostavljenom gramatikom ili pismenstvom*, Beč, 1803.
44. Vrančić — Faust Vrančić, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae*, prvotisak Mleci 1595, pretisak Liber, Zagreb 1971.

Resumé

Danko Šipka

RÉDACTION DE LA HOMONYMIE DANS LES DICTIONNAIRES DE LA LANGUE SERBOCROATE

Cet oeuvre est composé de deux parties. Dans la première on montre le développement de la homonymie dans les dictionnaires de la langue serbocroate (depuis XVIe jusqu'à la fin du XIX siècle). Dans la deuxième partie, plus petite, se trouve un aperçu de la rédaction de la homonymie par le type.

ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ ИЗ НЕПОЗНАТОГ ЈЕЗИКА У ПРАСЛОВЕНСКОМ

(Georg Holzer: Entlehnungen aus einer bisher unbekanntem indogermanischen Sprache im Urslavischen und Urbaltischen (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte Bd. 521), Wien 1989, 232 стр.)

Георг Холцер (Беч 1957) студирао је славистику и индоевропеистику на Бечком универзитету, где је и докторирао 1982. Ученик је Радослава Катичића и Франтишека Мареша, којима у предговору стр. 4 захваљује на залагању да се његова књига објави. Од 1983. до 1985. био је аустријски лектор за немачки језик на Загребачком универзитету. Након тога ради као асистент и лектор у Институту за славистику Бечког универзитета.

Холцера књига састоји се из два несразмерна дела. Њен наслов: „Позајмице из једног досад непознатог индоевропског језика у прасловенском и прабалтском“ одговара само првом, знатно обимнијем (стр. 9–175) и, по изјави самог Х., суштинском делу књиге. Он је посвећен етимолошкој идентификацији једног врло раног индоевропског слоја позајмљеница у словенским и балтским језицима који Х. назива темематским (temematisch; скраћено тм.); тај назив је вештачки скован и сажима две главне фонетске одлике претпостављене за темематски: праие. t e pues > тм. t e diae и праие. m ediae a spiratae > тм. t epues; тако бисмо нпр. у прасл. *golěň* имали тм. **gol-* од ие. **kol-* у изворно словенској речи *kolěno*, а у сл. *krotiti* тм. **krot-* од праие. **ghǵdh-*, уп. сх. *grad*, *o-grada* (< **ghordh*¹). На стр. 13–20 Х. дефинише темематски кроз његових 6 гласовних закона пројављених у словенским и балтским позајмљеницама из њега. До тих закона он је дошао етимологизирањем конкретних речи у

---

¹Холцер пише без звездице оне прасловенске речи које су реконструисане простом фонетском пројекцијом облика потврђених у словенским језицима на прасловенску раван, а звездицу ставља само пред хипотетичне, непотврђене прасл. облике, и ја му овде у томе следим, но за разлику од њега не примењујем исти принцип на индоевропске лексеме реконструисане у праиндоевропском или темематском гласовном лику, већ их све пишем са звездицом.

сл. и балт. језицима; пошто је у једном подужем поглављу доста подробно изнео свој етимолошки метод (стр. 21—46), Х. нам предочава његове резултате у виду етимолошког речника са 45 одредница (стр. 47—163), дајући напослетку преглед најважнијих тм. творбених типова које је изнашао тим својим етимологијама (167—175).

Ако је хипотезу развијену у првом делу књиге Х. већ изнео у једном чланку (*Wiener Slavistische Almanach* 12 (1983) стр. 327—344) и двама предавањима (Салцбург 1983, Беч 1984), сва три пута под истим насловом: „Eine indogermanische Lehnwortschicht im Urslavischen und Urbaltischen“, у другом, краћем делу (стр. 177—221) он иступа са једном новом и још необјављеном хипотезом, која се надовезује на претходну у том смислу што покушава да њену апстракцију историјски конкретизује. Реч је о идентификацији носилаца темематског језика са Кимерцима, једним мало познатим народом који је до VIII в. пре Хр., а делом можда и доцније, настањивао северно прибрежје Црнога мора. На ту претпоставку Х. је дошао тек након што је развио и објавио своју темематску теорију; иступајући овде с њом, он се унапред ограђује, да ако би се она и показала промашеном, то не би довело у питање његов главни резултат, откриће темематског слоја позајмљеница у словенском и балтском.

Како се види већ и из овог сумарног прегледа садржине, Холцорова књига новином и смелашћу своје тезе, а можемо одмах рећи, и озбиљношћу свога приступа представља значајан догађај не само за славистику, већ и за индоевропеистику. Стога Х. методолошки приступ, његови поједини резултати и општи закључци изискују подробније разматрање, које би нам помогло да се што јасније одредимо према вероватности тако далекосежних хипотеза.

Холцоров темематски језик према праиндоевропском одређује 6 гласовних промена које је Х. установио на појединим словенским или балтским речима позајмљеним из темематског и формулисао их као темематске гласовне законе (који су му пак кључ за изналагање даљих тм. позајмљеница):

- 1° праие. прости безвучни сугласници прешли су у тм. звучне;
- 2° праие. звучне аспирате прешле су у просте безвучне сугласнике;
- 3° праие. *ʃ, ʒ* > тм. *ro, lo*;
- 4° праие. дуг вокал скраћивао се у тм. пред *i, u, r, l, m, n* — припадало оно истом или следећем слогу;
- 5° праие. *e* пред таутосилабским *r* > тм. *i*;
- 6° праие. дифтонг пред секвенцом консонант-вокал добијао је у тм. акутну интонацију.

Прва два закона у домену консонантизма могу се сматрати главним и управо је присуство промена које они формулишу индикативно за тм.

порекло словенске или балтске речи (по њима је, рекли смо, X. и сковао радни назив језика); остали закони, који се тичу вокализма, више су допунског карактера. Што се тиче релативне хронологије, 1° и 2° вршили су се тим редом (у обратном случају сва три реда праие. оклузива слила би се у просте звучне — *mediae*); исто важи за редослед 4°—6°. X. претпоставља да је тм. као и сатемски језици разликовао палатале од простих велара (разлика је присутна у сл. и балт. рефлексима тм. речи), а да ли је разликовао и лабиовеларе (као кентумски језици) не може се утврдити, јер су се они у балт. и зл. језицима изједначили са простим веларима; наиме, тм. позајмљенице претрпеле су све балтске и словенске гласовне развоје као и непосредно баштињене праие. речи, што би указивало да се у доба позајмице ни балтски ни словенски гласовни систем још нису разликовали од праиндоевропског, бар не у оним тачкама у којима би се та разлика могла одразити на облик речи позајмљених из темематског. Стога је темематска хипотеза индиферентна у односу на проблем постојања или непостојања балтословенске језичке заједнице (стр. 14—15). Такође, не да се просудити да ли несразмерно мањи број препознатих тм. позајмљеница у балтском него у словенском указује да су оне Балтима долазиле посредством Словена, или се та несразмера можда своди на ауторову способност идентификације: сам X. признаје да му је, као слависти, балтски много мање познат (10).

X. је свестан да његов гласовни закон 2°: непосредан прелаз праие. звучних аспириата у просте беззвучне оклузиве са гледишта фонетике и језичке типологије може изгледати мало вероватан. Излаз налази у додатној претпоставци да се праие. *bh, dh, gh* могло у тм. одразити беззвучним аспириатима *ph, th, kh*, које су се онда у словенском и балтском дезаспирирале, као што праие. *bh, dh, gh* даје у старогрчком φ, θ, χ , а у словенским позајмицама из грчког ти гласови се рефлектују простим *p, t, k* (18). Ту спасоносну досетку X. заборавља градећи у другом делу књиге тезу о Кимерцима као носиоцима темематског језика, на шта ћемо се доле још осврнути.

Већ је било покушаја да се неки ишчезли ие. идиом дефинише на основу претпостављених позајмица из њега у другом језику, који му је сродан, јер потиче из истог ие. прајезика, али у којем су се другачије рефлектовали поједини прајезички гласови, што те позајмљенице чини препознатљивим. Познат је пример „предгрчког“ („пелазгијског“) супстрата у старом грчком језику, који би, по неким претпоставкама, карактерисали „помак“ три реда праие. оклузива и развој гласа *u* уз слоготворне назале и ликвиде; тако би $\pi\acute{\upsilon}\rho\gamma\omicron\varsigma$ била предгрчка реч сродна немачкој *Burg* од праие. **b(h)rg̃h-* (тематски рефлекс истог корена X. види у прасл. *porkъ* „опасдна справа“). Холцера је, како сам каже, управо Катичићево разматрање разних „предгрчких“ теорија у његовој књизи о старобалкан-

ским језицима² и потакло на идеју да у том смислу истражи прасловенски, али му је истовремено предочило колико је нужен опрез у таквим етимолошким подухватима, те се он помучио да у једном опширном поглављу (за које сам страхује да би читаоцу могло бити заморно: *ermüdend*) утврди своје критерије за просуђивање етимологија (21–46).

Х. најпре разликује коректну етимологију од исправне. Коректна је свака фонетски и семантички могућа етимологија, тако да за једну реч може бити предложено више коректних етимологија, али је само једна исправна — права (*richtig*), док је коректност осталих ствар случаја. Ако се већ не може са потпуном сигурношћу установити која је од коректних етимологија једне речи права, треба их у сваком случају рангирати по вероватноћи на основу одређених критерија. Х. претендује да су његових 45 темематских етимологија или једине коректне за речи које тумаче, или, по његовим мерилима, вероватније од досадашњих коректних.

На прво место Х. поставља критериј дужине корена (22–26). Од два етимолошка поређења вероватније је оно које сравњује дуже фонемске низове (при том је важно да се подударају коренови речи, а не њихови суфиксални елементи чија подударност може бити и плод случајног избора у двама језицима). Што са већим бројем фонемских подударања оперише, етимологија је разобличивија (*falsifizierbar*, термин преузет од К. Р. Порпер-а, *Logik der Forschung*), и, ако не може бити разобличена — тј. ако не противречи гласовним законима — вероватнија. По том аргументу коренске дужине, Холцеру је његово извођење прасл. *pot-o* преко темематског из праие. **bhondh-* — вероватније од уобичајене етимологије од прасл. **pen-* „везивати, сапињати“, јер више тога забрањује; наиме, док оно на првом месту не допушта ни једну фонему осим *p*, на другом месту осим *o* и на трећем месту ниједну осим *t*, традиционална етимологија ставља одговарајуће забране само на прва два места, али на трећем дозвољава сваку дистрибутивно и деривативно могућу фонему. Холцеру се може приговорити да му пример није најсрећније изабран. Реч треба пре свега сагледати у контексту језика коме припада, и то из два угла, парадигматског и синтагматског. Парадигматски, *poto* < **pon-to-* од **pen-* уклапа се у нормалан тип прасл. девербатива као сх. *vrata* < **vor-to-* од **ver-* „затварати“: ту, дакле, суфиксално, а не коренско *t*, ако већ није наметнуто забраном свих осталих фонема, ипак представља понајвероватнији избор са творбеног становишта. Синтагматски, *poto* се везује са *peti*, *rynq* у стајаћи спој (сх. *sanetu нупом*, нпр. коња), који је по пореклу свакако *figura etymologica*. Овај синтагматски моменат важан је особито при тумачењу сложеница као фрагмената прајезичког текста, но помаже и код разјашњења неких семантичких односа; у својим освртима на Х. етимологије имаћемо још прилике да се на њега позовемо.

Критериј оштрине корена (*Wurzelschärfe*) односи се на изош-

²R. Katičić, *Ancient Languages of the Balkans*, The Hague/Paris 1976.

треност пројекције неког корена из појединог језика на раван реконструисаног прајезика: корен је „оштар“ ако се може свести само на један фонетски праоблик; у противном, има онолику „не-оштрину“ колико и могућих прајезичких пројекција. Тако је „неоштрина“ корена грчке речи *σὀρός* „урна“ 3 (праие. **tʰor-*, **tʰor-* или **dhʰor-*), те поређење сл. *-tvor-* „затварати“ с том речју уступа у вероватноћи Холцеровом тумачењу из тм. **tvor-* „врата“ = прасл. *dvor-*, лат. *for-es*, што се заједно да свести само на праие. **dhʰor-* (максимална оштрина корена). И код претходног критерија коренске дужине и код овог коренске оштрине ради се у крајњој линији о броју фонема који при етимолошкој реконструкцији прајез. праоблика неке речи забрањују њене упореднице из других језика, одређујући меру „разобличивости“ дате етимологије (26–32).

Следећи је критериј потврђености праиндоевропског предлошка (32–35). Један корен може се са довољном вероватноћом узети као потврђен за прајезик једино ако је препознат у више од два сродна језика, док свака подударност међу само двама језицима стоји под сумњом да је случајна; тако и грч. *σὀρός*, сл. *-tvor-* из претходног примера не потврђују довољно праие. корен **tʰor-*.

За овим трима формалним следе три семантичка критерија: критериј блискости значења (два значења су утолико ближа што је конкретнији надређени појам који их повезује), критериј значењског обима (тм. **tvor-* „врата“ било би вероватније као извор прасл. *-tvor-* „затварати“ него што је то прасл. *tvor-* „творити“ и зато јер има ужи опсег значења) и критериј броја синонима који је у вези са претходним (коренова са широким опсегом значења као „светао“ или „ударати“ претпоставља се за прајезик велики број, нпр. са овим другим значењем има их у речнику Валдеа и Покорнија чак 32; уколико је више синонимних коренова, утолико је етимологија која оперише тим значењем подложнија сумњи да се заснива на случајности (*zufallsverdächtiger*)).

На стр. 41–42 X. рангира своје етимолошке критерије. Блискости и (ужем) обиму значења даје предност у односу на дужину корена (јер у једном језику има несравњено више значења него фонема, па би значењско подударање имало већу тежину), а дужини корена у односу на његову оштрину.

X. увиђа да се претпоставком слоја туђица у једном језику повећава „неоштрина“ речи у њему, јер се поред фонетских закона тога језика при етимологизирању његове лексике допушта примена и фонетских закона непотврђеног језика — зајмодавца, што умножава број могућих гласовних пројекција корена на прајезичкој равни. Но тај фактор неизвесности тиче се целине етимолошког речника датог језика и потиरे се мањом сумњивошћу појединих темематских етимологија у односу на досадашња тумачења истих речи, особито ако се могућност позајмице сузи на одређене семантичке области, о којима ћемо ниже говорити.

Након ове темељне теоретске припреме следи истинско језгро књиге: Етимолошки речник могућих темематских коренова и речи (стр. 47—165). У уводној напомени Х. скреће пажњу на то да су неке од етимолошких веза за које се он залаже већ биле предлагане, али су се до Х. открића темематског слоја позајмљеница и његових гласовних законитости сводиле на поређења по пукој сазвучности, противна гласовним законима (ту Х. пре свега мисли на поједине Маснек-ове претпоставке, које су, уосталом, биле за њега самог очито инспиративне). Сам Х. истиче да је изграђујући своје тм. етимологије строго водио рачуна о њиховој фонетској, творбеној и семантичкој коректности, избегавајући да тумачи ономатопејске речи, само по изузетку се позивајући на дејство аналогije, а никада не прибегавајући претпоставкама незаконмерних асимилација, дисимилација, метатеза, погрешних декомпозиција, колебања при инојезичној адаптацији гласова или дијалекатске рашчлањености темематског језика-зајмодавца.

Речник Х. дели на поглавља по семантичким областима; наслов сваке поједине одреднице је претпостављен тм. корен у облику који се, при уважавању шест тм. гласовних закона, најмање разликује од праиндоевропског предлошка наведеног у загради (нпр. Х. у тм. облицима задржава лабиовеларе, мада је напред указао на условност такве графije, јер се на основу балтских и словенских речи тм. порекла не може установити, да ли је тм. чувао разлику између лабиовелара и простих велара или не). На почетку сваке одреднице Х. наводи словенске и балтске речи из којих тм. корен реконструише. Наводи су по стандардним лексикографским и етимолошким приручницима; извор им је само изузетно назначен; нису исцрпни, али су пробрани тако да илуструју прасловенски, односно прабалтски карактер речи (који је нужан предуслов темематске етимологије). Следе примери датог корена у другим ие. језицима (по речницима *Walde/Rokorny* и *Rokorny*). На крају се ситнијим слогом просуђују раније етимологије словенске (односно балтске) речи. Њих Х. црпе углавном из етимолошких речника, на које упућује за она евентуална тумачења, која сам није поменуо јер их не сматра довољно озбиљним: он се изричито одриче претензије да за сваку разматрану реч пише историјат истраживања.³ При овим свесним ограничењима може се рећи да је у целини Холцеров увид у словенску етимолошку литературу широк, његов избор коректан, а његов коментар туђих етимологија објективан (има, додуше, случајева, на које ћемо посебно указати, када нам, упркос Х. аргументацији, објашњења која он одбацује изгледају боља од његових). Размотримо Холцерове етимологије по редоследу и поглављима како их он излаже, али стављајући, за разлику од њега, на прво место прасловенске речи које он изводи из темематског.

³У својој дискусији поводом појединих Холцерових етимологија даваћу углавном само оне референце којих код самог Холцера нема. Разрешење скраћеница в. на крају.

Земљорадња (стр. 51—75)

BORZDA — била би то тм. позајмљеница од праие. кор. *perk, одакле реч за бразду у италским, келтским и германским језицима (лат. *roca*, гал. *rica*, нем. *Furche* итд.); -*dā* би могло бити по тм. гласовном закону 1° праие. суфикс глаголског придева на -*to-*, па би тм. *borgdā значило „забрађена“ (ср. земља). Веза коју Х., следећи Махеку, предлаже, има своју привлачност. Укажимо, међутим, да је у досадашњој дискусији о пореклу ове речи потцењен значај грч. *φάρος*. Противно ономе што се чита у Скока s.v., она није *o-*, већ је сигматска основа, а не значи „бразда“, већ (највероватније) „плуг“, „ораница“ *ἄροισις*; њен деноминатив *φάρῶν* „обрађивати земљу“ образован је, очито, према *ἄρῶν* „орати“). Ако иза (τὸ) *φάρος* претпоставимо праие. **bharos/bhares-* „справа за орање, рало, плуг“, изгледа ми са морфолошког и семантичког гледишта примамљива могућност да се *borzda* схвати као поствербал с вокализмом *o* од сложеног глагола **bhrs-dhe₁-* „примењивати плуг, плужити = орати“, уп. свезе типа **menos dhe₁-* > **mens-*, **m̃s-dhe₁-* у ав. *m̃z-dā-*, стинд. *medhā*. Додуше, ова моја хипотеза полази од „слабо потврђеног праие. предлошка“ и одваја *borzda* од лит. *birzė* итд. (< праие. **bhr̥gh-* „висок“ у значењу „узвишење међу браздама“?), иза кога Х. претпоставља ие. *e-*базу у тм. **birg-* (гл. зак. 5°). Облик *borzna* ја не бих с Трубачовом сводио на *borzdyna, нити бих сх. *brazg-ati* тумачио с Вајаном као лажну алтернатицу према *brazdenje*, али ми није вероватна ни Х. реконструкција трију тм. морфолошких варијанти на -*do-*, -*no-* и -*go-*, већ бих пре указао на типично словенско варирање суфикса -*d/-n/-g* о којем пише Откупшичков у Эт. 1967, стр. 86—87 (нпр. *drozg-/drozd-/drozn-*).

PROSO — основа би била иста као у изворно словенској речи *boršno* „брашно“: праие. **bhar-es-* у лат. *far(ina) id.*, гот. *bariz* „јечам“, стисл. *barr id.* И ова Х. претпоставка вредна је пажње. Но в. следећу одредницу у вези с могућим семитским пореклом наведених германских речи; са друге стране, једна недавно учињена опаска отвара могућност да се реч *proso* објасни као непосредно баштињена праие. сложеница у прасловенском. Наиме, Гамкрелидзе / Иванов II 688 установљавају праие. старину споја префикса **pro-* са глаголском основном **se₁-* „сејати“ поредећи рус. *pro-sev*, хет. *para-sijatar id.*, гот. *frasts* < **pro-s(ə)-ti-s* „дете“, стир. *ross* „ланено семе“. Како је просо, по раним арапским сведочанствима, било главни словенски усев, није неумесно претпоставити да му је име првобитно значило управо усев уопште, праие. *pro-s(ə)-o-m*. Ако се Холцеру призна у дужину корена -*s* од редуковане сигматске основе: **bhr̥s-* > тм. *pros-*, ипак при поређењу сл. *proso* са праие. *pro-s(ə)-* имамо поклапање дужих фонемских низова, а осим те квантитативне постоји и квалитативна предност подударана двају лексемских спојева (а не само двеју лексема). Додајмо још да код ове прасл. речи треба рачунати са секундарном адидеацијом еуфемистичког карактера са *prosiiti*, уп. писање арапског географа с поч. X века Ибн Русте: „Они (тј. Словени — Saqāliba) сеју

највише просо (*duhn*). Кад дође време жетви, захвате лопатом (*migafa*) просених зрна, уздигну је к небу и кажу: 'Господе наш, ти си онај који нас храни; стога то (своју милост) изврши на нама!'⁴ У том смислу *proso* се могло схватити као од бога измољено, и спршено жито; чак је донекле вероватно да је изворни текст словенске молитве за добар род ове житарице садржавао обрт *prosit* *proso* у духу етимолошке магије.

ВЪРЪ — прасл. синоним уобичајенијем називу *proso* X. одваја од ие. речи са којима га је поредила до сада важећа етимологија и са којима он преко темематског везује саму реч *proso*: лат. *far* итд., и поистовећује га посредством тм. глас. закона 1^о и 4^о са грч. *πῦρός*, лит. *pūrai*, агс. *furs*, прасл. *purь* у сх. *pīr(ovina)* < праие. **pūro-*. Но по Гамкрелидзе / Иванов II 872 посреди би била европска позајмљеница из семитског **burr-/barr-* „зрно, пшеница“ (аутори, уосталом, од сл. облика наводе само сх. *bār* са погрешно претпостављеним вокализмом *a*, но сх. реч је од прасл. *bъrъ, коме најближе стоји арап. *burr* „пшеница“).

ZOBY — овај синоним старом ие. називу за житарицу који се чува у прасл. *ovъzъ* (~ лат. *avēna*, лит. *avižos*, стинд. *avaša-*) обично се схвата као поствербал од *zobati* „јести, гристи“ (уп. етимолошку фигуру *zob zobati* у срп. нар. песни Вук II 48^о, 52), глагола који је у вези са лит. *žėbėti* id. и прасл. *zobъ* „вољка, кљун“. X. обратно помишља да су ове речи или изведене из позајмљеног тм. назива за овас, или чак различитог порекла од њега. То тм. **gobi-* > *zoby* у лит. *žė-/žėbikė* „зобница“ било би од праие. **kōp-*, *kēp-* у нем. *Hafer* „зоб“, староосетски (код угарских Алана XV в.) *sabar* id., даље у вези са лит. *šāpas* „слама“, стинд. *šāra* „речни нанос“. Треба напоменути да претпоставка праие. дублете **gēp(h)-/gēbh-* „жвакати“ у ие. речима за челуст и сл., нем. *Kiefer*, ав. *zafan-/zafar-*, стир. *gor*, која бунџи Холцера, није искључена при ономапопејском значењу корена. Осим тога, лит. *šāpas* „слама“ показује алтернацију звучности према *žābas* „грана, прут“, такође „јечам“ (в. *Otrębski* у *Lingu. Posnan.* 5, 28.30).

ZONA „шупље зрно жита“ било би са тм. озвучењем по гл. зак. 1^о од праие. **ken-/kon-* у грч. *κεν(φ)ός*, јерм. *sin*, обоје „празан“. Скоково везивање са сх. и слов. *zona* „језа“, одатле са *znoba* id., *znobiti*, даље са *zēbr* „зебем“ X. одбацује као семантички лошије, но ја у развоју значења „промрзао“ > „празан“ кад је реч о класу не видим ништа необично. Даљи семантички развој у „некористан, штетан“ може се установити код *zona* као назива за разне врсте корова. Исти корен у том значењу претпостављам и у првом делу сложеног фитонима *zano-věť* „*Cytisus*“, са другим делом у вези са стсл. *вѣтвь*, рус., буг. *вѣтка* „грана“, прасл. *vitva* „врба“, стпрус. *witwan* id., лит. *vytis* „лоза“ итд. (уп. руски назив ове шибљасте биљке *ракутник*). Значење сложенице било би „штетни шиб“, јер је зановет отровна за стоку (уп. Варбот у *Эт.* 1973, стр. 32;

⁴Према немачком преводу Fr. Täschner-а у *Fontes historiae religionis slavicae*, coll. C. H. Mayer, Berlin 1931, стр. 93.

она, иначе, у интерпретацији овог фитонима и разних његових сл. облика иде другим путем него ја). Дуг вокал *a* у првом слогу сложеног имена указивао би на још једно *vǫddhi*-образовање какво сам већ претпоставио у прасл. фитонимима *divizьma*, *agъędbъ*, *gavęzь*.⁵

LOBODA — назив културне биљке, чији разни сл. облици омогућују и другачије прасл. реконструкције: **elbeda*, *elboda*, *olboda* итд. X. иступа са примамљивом претпоставком да је овај фитоним испрва значио исто што и грчко име те биљке *χηνοπόδιον*, нем. (превод са грчког?) *Gänsefuß*: била би то тм. сложеница „(биљка) гушчијих ногу“, са првим чланом праие. **el-/ol-/!* „водена птица, лабуд“ и другим праие. **ped-/pōd-* „нога“ > тм. **bed-/bōd-*. Очита слабост X. етимологије је што из сл. варијаната реконструише чак пет тм. облика истог фитонима; осим тога, атематски назив за лабуда или гуску у првом делу чини се проблематичан. Разложније би, мислим, било поћи од заједничког германско-словенског зоонима **al(ə)bhVd-* „лабуд“ у стисл. *olptr* мн. *elptr*, *alptr*, ствнем. *albiz*, *elbiz* ~ прасл. *olbōdbъ*, *elbedъ* у првом делу сложенице и од нулске базе праие. речи за ногу **ped-*: *-bd-* у другом делу, уп. стинд. *upa-bda-*, ав. *vispa-bda-*, *a-bda-*, *fra-bda-*). Разни сл. облици сводили би се на синкопе ненаглашених вокала и дисимилације у дугом гласовном низу. Германски и словенски назив за лабуда своди се на праие. корен „бео“ у грч. *άλωρός*, лат. *albus* итд., који Педерсен према грч. дублети *άλωρός*, сх. нагласку *lābūd* и јерм. *alawni* „голуб“ реконструише као *aləbh-* (уп. Frisk Griech. etym. Wb. I 82). Прасл. *loboda* било би, према томе, од **(a)ləbh(e)dō-p(e)dā* (*ə > o*) а облици на *lab-* и *leb-* од гласовне варијанте **albdobda*, са сменом прасл. *ol-/el/* као и код самог назива за лабуда на који се фитоним у својим варијантама очито наслања. Дисимилација **bd-bd > b-d* сама је по себи разумљива.

SMĀRDĀ, SĀBRĀ — два назива за слободног сељака, од којих је први само источно- и западнословенски, X. своди на тм. облик праие. речи за земљу **(dh)ǵhem-*, која би у тм. била проширена суфиксом *-r*: **kmir-/kēm-*. Такво проширење среће се иначе само у ав. *zamarə/zəmar(ə)*, тако да ту X. аргументи дужине корена и потврђености праие. предлошка нису у садејству. Поврх тога, X. у *smārdъ* < **kmirdo-* претпоставља још један суфикс *-do-* < праие. *-to-*, који би речи давао значење „снабдевен земљом (за обраду)“. По мом осећању, ако већ ав. *zamar* према стинд. *jmān* претпоставља хетероклитичну основу, једноставније би било узети да је она овде проширена на *-t* као нпр. у стинд. *yākt*, *yaknāh*. У *sēbrъ* < **kēmro-* X. претпоставља прасл. промену *-mr-* > *-mbr-* (тако и ниже у својој етимологији зоонима *zqbrъ*), која није ни искључена, али ни довољно потврђена (упркос Трубачову у ЭССЯ 4, стр. 101, *čębrъ* је, као и *kqbrъ*, словенска фонетска „нормализација“ дистрибутивно необичног

⁵Рад предат за штампу у зборнику Знанственог скупа о етимологији одржаног у Загребу јуна 1987.

џѡбръ < грч. *θύμβρος* а извођење из *џетръ* отпада). Семантичка веза са земљом свакако је прикладна сељачком сталежу, мада се од овог праие. корена у више језика изводе речи не за земљораднике, него за људе уопште: лат. *homines*, стлит. *žtónēs* итд.; о траговима таквог означавања човека у словенским језицима (али непосредним прасл. рефлексом истог ие. корена: *zet-*, *zbt-*) в. мој рад у Зборн. за филолог. и лингв. 31 (1988) 1, стр. 36–41. У сваком случају, при тумачењу ових двају словенских синонима треба поћи од претпоставке да су то старински термини родовског друштва и извршити пажљиву реконструкцију њихова изворног значења, скидајући са њега све феудалне наслоје деградирајућих преосмишљења и конотација (нпр. *smьrdъ* ~ *smьrděti*). У том смислу са етимолошког гледишта може бити занимљив стрп. *sebrovъ sьborъ* који Душанов законик § 69 забрањује, можда као преживелу установу древне словенске општине; нису ли две речи ове синтагме у етимолошкој вези, тј. није ли **sěmbhros* (*vǔddhi*-образовање, за дужину уп. сх. нагласак *sěbar*) био онај ко учествује у збору (*sьborъ* од **stn-bher-* „сабирати се“) одраслих мушких чланова општине (рус. дијал. *сѡбрѡ*, рум. из сл. *sīmbra*), тј. управо *sьbor'nikъ* коме исти члан законика, штитећи нове феудалне односе, прети казном? Но и Холцерово етимолошко везивање два по примеру блиска социјална термина *smьrdъ* и *sěbrъ* остаје врло привлачно, особито при могућности да се оба заједно сведу на етноним *Κιμῆριοι*, о чему в. ниже.

ТѢСТО — уз ову за земљорадњу само посредно везану реч X. и читав низ сродних сл. лексема као сх. *t(ij)esan*, *tiskati* итд. своди на тм. корен **teik-/toik-* који би био од праие. **dheigh-/dhoigh-/dhigh-* „обликовати глину“ > „зидати“, одн. „обликовати тесто“ > „месити“, уп. грч. *τοῦχος*, лат. *tingo*, ав. *daēz*, а за значење особито нем. *Teig* „тесто“, па и струс. *ѡжа* „наћве“. У *těsto* < тм. **toikto-* имали бисмо ие. суфикс **-dho-* који ми и овде, и уопште у X. етимологијама, изгледа проблематичан (в. ниже). Занимљиво је напоменути да рефлекс наведеног праие. корена у балт. и сл. језицима: стпрус. *seydis*, слов. *zidъ*, *zьdati* показује метатезу **dh(e)igh-* > **gh(e)idh-* коју Knobloch у Эт. 1985, стр. 131 објашњава табуистичком преинаком: радња обликовања није се смела непосредно означити да би успела, тј. да се зидање или мешање не би урекло. Можда се обезвучено *tes-/tis-* заснива на сличној преинаци?

Сточарство (76–117)

*KROTЪ, SVERĚPЪ — посреди би била два прасл. антонима (први од њих X. реконструише из *krotiti*, *krotъkъ*) позајмљена из тм. као ознаке два за сточарство важна појма: „питом“ и „диваљ“. Тм. **kroto-* био би глаголски придев (?), праие. **ghydho-*, сродно стинд. *ghá-* „кућа“, гот. *garda* „тор, обор“, лит. *gaĩdas* „исто“, сл. *gordъ*, *-a* > сх. *grad*, *(o-)grada* итд. Дакле, *krotak* би првобитно значило „припитомљен“ < „ограђен“ (о домаћим животињама). Иначе се реч тумачи, не без уверљивости, као „ушкопљен“, било туцањем (уп. најскорије Куркина Эт. 1975, стр. 16),

било увртањем мошница (ЭССЯ s.v.). Ја бих ипак пошао од формално најближих паралела придеву *krotъkъ* које он има у стгр. хом. *κράτος* „јак“, стинд. *krātu-* „снага“, такође „разум, воља“ = ав. *xratu-*. Грчком значењу одговарало би рус. дијал. *крѳткѳий* „крепки“, а индоиранском психолошком семантиком дала би се објаснити биѳуркација словенских значења: у већини примера *„разуман“ > „послушан“, али дијалекатски и *„своје-, само-вољан“ > „суров, окрутан“ (рус. *кроткой*) или „смео“ (чеш. дијал. *krotkuj*). Одавде би ваљало извести и значење рум. позајмљенице *a oscroti* „штитити“, на које Х. много полаже, држећи да оно сведочи о првобитном значењу корена *„ограђивати“. За проширење праие. *u-* основе придевским *-kъ* у сл. уп. *тъпъ-къ* = стинд. *tanu-ka-* поред *tanu-*, грч. *τανύς* ~ лат. *tenu-is*. Придев *sverěpъ* (тако се реконструирате прасл. облик: варијанте на *svьr-*, *svir-*, *sur-* очито су плод редукција и накнадних дужења) значао би изворно „зверски“ и у основи имао управо тм. рефлекс праие. речи **ǵhuǵ-* која је у прасл. *zvěťь*, лит. *žvėrīs*, грч. *θήρ*, лезб. *φήρ*, лат. *ferus*, *fera*. Суфикс би био или већ тм. од праие. **-bho-*, или сл. *-ěp-* као у чеш. *skořepa*, укр. *mazepa*, *durępa*, који, уосталом, претпоставља и традиционална етимологија од *surovъ* (уп. Меркулова у Эт. 1964, стр. 79). Но чеш. *skořepa* је само једна од преинака прасл. сложенице *(*s*)*kor(o)-lup-*, а украјинске речи тешко да могу свој изоловани суфикс посведочити као прасловенски. Нису ми у творбеном погледу много убедљивије ни етимологије које у *sverěpъ* траже неки праие. корен *(*s*)*verp-*. Најпре ће бити у праву М а с h e k да је реч сложеница са основном повратне заменице у првом делу. Додуше, његова претпоставка *гѳр-* „хватати, качити“ као другог елемента изазива семантичке недоумице (по њему, првобитна примена придева била би у фитонимији). Ја уз резерву помишљај да би *sve-гѳръ* био првобитно „онај који напада сам од себе, без повода“, са другим чланом сродним индоиранском *rǵp* у вед. *rǵrah* „повреда“, *pari-rǵp(in)*, ав. *rap-ti-* „напад“, парт. *rj-*, срперс. *rp-*, согд. *rnβ* све „нападати“, хотаносакски *raph-* „борити се“. Но тај корен није ни потврђен за ие. прајезик, ни довољно „оштар“ (**r-* или **l-*?) уп. Mayerhofer, Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen III 41.

TVOR-; POTO — већ су поменута Х. тумачења ове две лексеме, чија би значења „затварати“ и „сапињати (ноге)“ такође била изворно везана за одомаћивање стоке. Традиционално свођење прасл. *tvor-* у *za-tvoriti* на корен **ver-/vor-* у *ot-voriti*, погрешно декомпонованом као *o-tvoriti*, Х. побија указујући на лит. *tvord* „плот, ограда“, но он при том одваја ту реч од *tvėrti* „правити“ и сл., између осталог и „ограђивати“, као од случајног хомонима; Фгаенкел међутим обе речи везује за прасл. *tvoriti* „правити, стварати“, *tvorъ*. Своје аргументе против Холцеровог, а у прилог традиционалног тумачења прасл. *poto* „пото“, лит. *pántis* id. (поред глагола *pinti* „плести“ = прасл. *pētil!*) изнели смо више.

*ZVON — „пас“? Ту тм. позајмљеницу од праие. *κυον Х. претпоставља у сл. речима основе *zven-/zvon-* са разним значењима: 1) „лајати“,

„лавеж“ (само у источносл. говорима); 2) „ругати се“ и сл. (уп. псовати); 3) читав низ фитонима чија се немачка имена изводе од *Hund* „пас“; 4) руски називи за коцку *ко-*, *по-звонџ* и сл., у вези с њима *звечанка* „водена змија“, нем. *Wüfel-natter*; 5) сх. назив рибе „*Galeus canis*“ зука; 6) чеш. дијал. „скитати, следити без престајка (дете мајку)“. Мора се имати резерва према Х. раздвајању хомонимних сл. речи у значењима „лајати“ и „звонити“. Семантички јаз међу њима који он види да се премостити за једничким значењем „гласом или звуком упозоравати“, што је са људског становишта главна функција и лавежа и звоњаве (уп. прасл. тип топонима **zveni-/zvъni-gordъ*). Од биљака чија имена у сх. имају основу *zvon-* оне које знам зову се тако по звонастом цвету. Свеједно, Х. запажања о појединим скривеним и неочекиваним семантичким везама врло су занимљива; особито је то табела на стр. 93, где је приказан паралелизам у разним ие. језицима ознака за „пса“, „зглавак“, „пршљен“, „коцку“ и „комад рибе“, с тим што би у прасловенском цело тај опсег био покривен тм. позајмљеницом *zvon-*. Ваља још напоменути да се ради делом о архаичним лексичким спојевима и семантемама праиндоевропског текста, уп. коцкарске термине стинд. *šva-ghnin-*, грч. *κύων*⁶ односно подударан фитоним: дачки код Диоскурида *κινούβοιλα* = лит. *šūn-obuolas* „псећа јабука“.

TĚŠITI, TOLITI, TELE — све те прасл. лексеме Х. преко темематског своди на праие. **dhē(i)-* „дојити“. У *u-těxa* (првоб. **„подој“*), *tixъ* (првоб. **„подојен“*) имали бисмо непотврђено *s-*проширење тог корена, а у друга два случаја потврђено **dhē-l-* (лат. *fēlare*, грч. *φῆλυ-ς* = стинд. *dhārú-* итд.). За *tixъ* итд. ипак би се могло размишљати о вези са лит. *teisūs* „праведан“, *tiesd* „правда“, *tiēsti* „у-, исправљати“, стпрус. *teisi* „част“, уп. социјално и државноправно значење стерп. формуле *миръ и тихость* (Даничић s.v.). Глаг. *toliti* се са творбеног становишта схвата као каузатив од *tlēti* (Варбот у Эт. 1970, стр. 58–59), али семантички прелаз „гњити“ > „чинити мирним, задовољним“ ипак није вероватан, и значење основног глагола косило би се са присуством елемента *tol-* у старој сл. антропонимији (нпр. стерп. *Толи-мир*, *Толи-слав*, *Тољен*). Што се тиче прасл. назива за младунче краве, Х. етимологија такође је семантички примамљива, поготову јер је то термин какав се зајми; но недавно је В. В. Иванов *tele* повезао са хуритским *tilla/tella* „бик“ и покушао да објасни као првобитну радну именицу са *-nt-* активног партиципа, доцније преосмишљену у назив младунчета, док би изворно значење чувала старопруска реч *klente* < **tlente* „бик“ (Эт. 1985, стр. 142).

*DREVЪ у стсл. *древънь*, сх. *древан* итд. Х. изводи из тм. **dreco-* од праие. корена **treu-* у староир. и герм. речима које значе „расти, зрети, цветати“ и сл., очито узимајући за првоб. значење „одгојен, одрастао“ и

⁶Види В. В. Иванов у *Славянское и балканское языкознание*, Москва 1977, стр. 199–200.

стога сврставајући позајмљеницу под сточарство; но колико ја знам *drevъľь* у сл. језицима значи само „antiquus, priscus“, а никада „vetus, maturus“ о стоци; стога X. етимологија није боља од уобичајеног везивања речи за *dervo, drъvo*, које X. као „semantisch deutlich schlechter“ одбацује; напротив, како то намеравам да подробније образложим у једном посебном раду, везивање значења древности за „дрво“, праие. **dereu-/dru-* сеже у прајезичку давнину: реч је о митолошкој представи „светског дрвета“, средишњег стуба на којем стоји свет, подупрт њиме у часу стварања, а коме је суђено да се преломи или да га за њ везана немам прегризе о смаку света; то митско дрво означава се као старо у архаичним песничким текстовима, нпр. хом. *δρῦς παλαιφάτος* (τ 163), стнорд. (Vqlusprá 47) *aldna tré* (= Yggdrasil). Тако би (*старо*)*древан* првобитно значило „стар као старо = светско дрво, тј. као сам свет, одискон“.

BOLNA, GOLĚŃ, BEDRO, ĚDRO — четири су прасл. назива за делове људског и животињског тела, од којих прва два X. просуђује као тм. позајмице из сфере сточарства, поред којих постоје изворне словенске речи од истих праие. коренова; поред *bolna* „крзно, руно, кожа, опна“ — прасл. *pelena*, лит. *plėnė* у вези са грч. *πέλλη*, лат. *pellis*, нем. *Fell* (< праие. **pel-n-/pol-n-*), а поред *golěň, golěno* — прасл. *kolěno*, лит. *kelėnas* (традиционално се прва лексема своди на *běľь*, друга на *golъь*). У *bedro* пак, као и у *loboda*, имали бисмо праие. кор. **ped-* „нога“ (који иначе није потврђен са суфиксом *-r*), док би се за *ědro/adro* темематским озвучењем озаконила још од Фортунатова предлагана веза са грч. *ἦτρον, ἦτρον*, нем. *Ader* итд.; варијанта са *n-* (сх. *недро* итд.) могла би се уместо погрешном декомпозицијом *въп ѓдрѣхъ > въ нѣдрѣхъ* објаснити прајезичком сложеницом срвнем. *in-aedere* „утроба“ стир. *in-athar*.

ZQBRL — овај прасл. зооним X. изводи, уз *mr > mbr* као у *sebrъь*, из тм. озвученог облика праие. придева **ket-*, „шут, без рогова“, позивајући се на мало изражене рокове свр. бизона насупрот туру и на податке античких аутора о раси говеда без рогова у Скитији. Но прасл. *zqbrъь* не може се посматрати одвојено од назива за исту животињу у суседним језицима: лит. *stuňbras, žebriš*, прус. *wissambris*, нем. *Wisent*, затим *dombaj* у више кавкаских језика (Гамкрелидзе / Иванов II 251), уп. и рус. *изубрь* „врста јелена“, срп. хидроним *Изубра* у сливу Ибра.

BEDR- реч је о основи у сл. називима разних биљака; већ су ранији етимолози покушавали да је разликују од горепоменуте речи *bedro*, претпостављајући везу са *bosti, bod-em* или са стинд. *bhadrá-* „срећан“, а X. види у њој тм. реч за перо: праие. **petro-* у стинд. *pátra-*, нем. *Feder*; пореди грч. *петро-σέλιον* (где први део не би био од *πέτρα* „стена“, већ у вези са *ὑπο-πετρ-ίδιος*), а за значење и лат. *pimpinella* као редупликацију од *repna*. Веза ове лексеме са сточарством већ је сасвим танка: огледа се у појединим именима домаћих животиња као чеш. *bedruša*, пол. *biedrawa* за краву одређене боје.

Пчеларство (118—122)

SVĚPETŤ „саће“ а и само *sъtъ* > сх. *cam* били би од тм. **свер-* < праие. **цebh-* „ткати“, првобитно „кретати (се) тамо-амо“. Тиме X. овај праие. корен реконструује се са једним *s-mobile*, чему међутим нема потврде у другим ие. језицима. Претпоставка Куркине, Эт. 1971, стр. 78—79, да су и *svepetъ*, *svepati* „трести (се), дрхтати“ и *sъtъ* < **sup-to-* као глаголски придев у вези са *suti*, *sъpъ* изгледа ми боља него X. вештачко одвајање лит. *sùpti* „љуљати“ од овог прасл. глагола, који се са своје стране везује за лат. *supo*, *dissipo*, сведочећи о праие. **seup-/soup-/sup-* „тресењем празнити“. Није ми вероватан ни суф. *-dho-* < тм. *-to-* у *sъtъ*.

TRŌTŤ — прасл. назив за трута очито је у вези са лит. *trānas* id., а постоји упадљива сазвучност, на коју је указао још Zupitza, са грч. *θρόναξ*, нем. *Drohne*, но из поређења тих двеју речи излазило би праие. **dh-*. X. ту несагласност изравнава претпоставком о тм. пореклу словенске и балтске речи, али то једва да је потребно; упркос X. начелној огради од ономатопејских коренова, он се овде позабавио једном ономатопејом, код какве је могућа дублета *d(h)-/t(h)-* не само на праиндоевропском плану, већ и у оквирима једног језика: тако дублету у лет. *tran(i)s/dranis* не морамо објашњавати позајмицом овог другог облика из средњенисконемачког *drane* како то чини Fraenkel II 1110.

Складиштење (123—129)

PROKŤ — првобитно би значило „оно што је сачувано, залиха“, преко тм. од праие. кор. **bhgh-* „чувати“ у гот. *baigan*, рус. *beregú*, источно-лит. *birginti*, који X. претпоставља са непалаталним *-gh-* упркос осет. *-bärz-* „покривати“. Но сл. речи од тога корена не показују значење у вези са складиштењем пољопривредних производа: стсл. и струс. *прокъ* „претекао“, рус. *прѣчный* „трајан, чврст“ и разне прилошке и предлошке употребе у значењима „даље, убудуће“, које доста блиско стоје досада поређеним речима грч. *πρόκα* „одмах“, лат. *reci-procus*, *proc-ul*. Ни за лит. *pirkià*, због кога X. одбацује ту традиционалну етимологију прасл. лексеме, није извесно да се своди на претпостављену семантику; основна реч значи „зградаца“, а само дем. *pirkàitē* „остава“ (уп. Fraenkel I 595—6). Да се сх. дијал. *прѣћа* (Хвар): „ћемер, кожнати пас у којему морнари и путници чувају новце“ своди на посебно тм. образовање **pork-tiā-* < **dhīā-* изгледа ми сасвим невероватно; та реч је, по свој прилици, од прасл. *port-* „ремен“ или, још пре, од јсл. *pratiiti* < лат. *portare* (уп. Куркина у Эт. 1975, стр. 20; в. и ниже).

GŔRNŤ „лонац“ X. одваја од хомонима *gŕrnъ* „пећ“ = лат. *furnus* и везује за гот. *hvaírnei* „лубања“, стисл. *hverna* „суд за кување“ < праие. **qŕer-n-*, без назалног проширења у стинд. *сарú-* „котао, лонац“, стир. *coire*, стнорд. *hverr* id. (он се на стр. 14 изјаснио да балтски и словенски облици тм. речи не дају основа да се закључи да ли је тм. чувао лабиоверале или

не; но прасл. -ъ- у овој речи иза *g-* сведочио би о тм. лабиовелару.⁷ *X.* пренебрегава формално поклапање лат. образовања *forn-ix*, *furn-iculum > фрц. *fournil* од *furnus* са прасл. *gъrn-ъсь* према *gъrnъ*, на које указује Трубачев, Эт. 1973, стр. 4.

Друштво (129–144)

SVOBODĚ, SLOBODĚ – *X.* осмишљава у духу тм. хипотезе могућност, која је већ привукла Махека, да се *svo-bodъ* „слободан“ схвати као сложеница подударна староиндијској *sva-pati-* „свој господар“. Традиционална етимологија сматра придев секундарним у односу на именицу *svoboda* која би била abstractum на *-oda* од основе повратне заменице **sjobh-* (гот. *sibja* „породица“, етноним *Schwaben*, рус. *о-сѡба*, лет. *at-svabinat* „ослобађати“). Основни приговор томе углавном прихваћеном објашњењу, а у прилог везе за коју се залажу *X.* и Махек, произлази из паралелизма *svobodъ* : *gospodъ*, *svobodá* : *gospodá*, јер у *gospodъ* имамо свакако праие. **-potis* „господар“, и то са нерегуларним фонетским третманом; но он није објашњив ни темематском фонетиком, те *X.* реч *gospodъ* разматрајући *svo-*, *slo-bodъ* потпуно заобилази и осврће се на њу само узгред и неодређено тек на сасвим другом месту, па ћемо и ми о томе још нешто рећи ниже. Још да овде поменемо да у коментару трачко-фригијског теонима *Σαβάδιος* (и сл.) – који означава Диониса па се, с обзиром на лат. назив бога *Liber* везује за прасл. *svobodъ* – *X.*, противно својој начелној одлуци, прејудицира своју кимерску хипотезу, судећи да би реч, ако је сродна словенској, такође била позајмљеница из кимерског (стр. 132). Оно што се чини сасвим неприхватљиво јесте *X.* одвајање од *svobodъ* фонетске варијанте *slobodъ* „слободан“ и свођење на посебну тм. сложеницу **slo-bodi-* < праие. **sl-poti-* „господар села“ (први део био би атематски еквивалент словенској речи *selo*, уп. горе етимологију *loboda* < *l-podá).

SIRĚ „сирот, удов“ – у већ присутно поређење са грч. *χίρα* „удова“, лат. *hērēs* „наследник“ *X.* увлачи стинд. *hiyate* „бива напуштен, остаје“, гот. *gaidw* „Мангел“, тако да уместо безвучне аспирате на почетку корена – према каквима у начелу има резерву – претпоставља звучну: **ǵhē(i)*- објашњавајући прасл. *sirъ* лит. *šeirė* „удова“ темематским обезвучењем. Но при поређењу сл. и балт. облика са грчким и латинским сам *X.* увиђа једну тешкоћу: у грчком и латинском суфикс *-r-* дошао је пре вршења Schulze-овог закона, тако да се пред њим дифтонг са дугим првим делом упростио, док балтосл. **kei-ro-* претпоставља позније, дакле не прасродно, већ само паралелно образовање. Тиме се губи аргумент дужине корена у односу на поређење са ав. *saē-* „сиротео“; штавише, постоји добар разлог да се староиранска реч просуди као потпуна и једина поуздана паралела словенској и балтској. Наиме, *saē* < **šayī-* потврђено је само као први члан

⁷Као у *gъnati*, *кѡто*, уп. O. Szemerényi, *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt 1970, погл. V 7.7

сложенице и стога, по Caland-овом правилу, претпоставља засебан облик придева на *-ro: *šaira- < *kei-ro- једнак балтословенској форми, уп. ав. *spili-dōiθra-*, вед. *švityáñs* према стинд. *švitrá-* „део“, стперс. (у ЛИ) *спидра-*, срперс. *spihr-*; ав. *dərəzi-rada-* према *dərəzra-* „чврст“, грч. *κυδι-ἀνεира* према *κῶδρός* итд.⁸

ТРОЋЪ „чета“ — само стсл. *тржтъ* и струс. *trutъ, trutъ*; X. своди реч преко тм. на праие. **dhrung-h-dho-*; исти корен био би у стир. *drong* „чета“, а без назалног инфикса, између ост., у сл. *drug, družina*. Претпостављено тм. образовање не изгледа ми вероватно. Пре бих помишљао да је *troťъ* < *trōťъ, формално = вед. ЛИ *Tarantáh* „онај који наступа, савлађује“, тематизована основа партиципа од *tṛ-*, *tarati*; тако би се сл. реч могла схватити као „одред у наступању, експедиција“.

ГОЈЪ II и III — насупрот својим претходницима, X. од *gojъ I ~ gojiti ~ žiti* одваја прасл. *gojъ у значењу „мир“ и поистовећује ту реч као тм. позајмљеницу са (*po-*)*kojъ*, од праие. **qʷoi-*, док бисмо у другом делу руске речи *из-гой* „искупљени кмет, пропали племић“ итд. имали други хомониман прајезички корен **qʷoi-* > тм. **gʷoi-*, који је непосредно одражен у прасл. *сѣпа*. Мени је убедљивија Трубачовљева етимологија од *jbz-žiti* (Эт. 1983, стр. 15; ЭССЯ s.v. *jbz-gojъ*). Што се тиче значења „мир“, оно се могло развити из каузативног „одржавати у живосту, гојити, гајити“, као што је сх. *гај* „шума поштеђена од сече, остављена да расте на миру“; несумњива је веза укр. диј. значења *гой* „радост, забава“ са *u-ži(va)ti* итд.

МБСТЪ, *mьsta* „освета“ X. преко тм. поистовећује са непосредно баштињеном прасл. речју *mьzda* (стинд. *mīdhá-*, ав. *mīzda-*, грч. *μισθός*, гот. *mizdō*, нем. *Miete*). Он с правом претпоставља везу *mьstъ ~ mьzda* коренској етимологији прве речи од **mei-/mi-* „мењати“, али не видим зашто за успостављање те везе треба прибегавати темематској позајмици, када је оно могуће на словенској равни, ако узмемо да је *mьstъ девербатив на *-tъ* од *mьzditi* отпр. као *masъ* од *mazati*?

РЪТ- „питати“, РЪТ- „веровати“ — ова два корена, која неки други под претпоставком алтернације два полугласа поистовећују, X. просуђује као различите тм. позајмљенице из правне сфере Глаг. *pytati* „питати“, *pylati у сх. *pmatu* „њуштити“ био би од ис. корена **bheudh-/bhoudh-/bhudh-* који је у *bьděti* итд., за значење уп. грч. *πυνθάνομαι* (стара етимологија везује ту сл. породицу речи, заједно са прасл. *рьвати* „надати се“, за лат. *putō*, тох. А *put-k* „судити, разбирати“ и не чини ми се лошија од Холцерове). Са друге стране, **pyl-* у струс. *пцєвати* „мислити, веровати“, *ne-pьtja „приговор, сумња“ било би од праие. **bheidh-* које је у лат. *fidō*, грч. *πεῖθω* итд., па и у изворно сл. *běditi*.

⁸Уп. Chr. Bartholomae у *Indogermanische Forschungen* 11, стр. 132.

Обрада дрвета (145–154)

DOLGA „у-длага“, „дашчица за имобилизацију сломљене кости“ поклапа се у значењу са срвнем. *zil(i)ge id.*, одакле нем. *Zelge* „одрезана грана“; трећу потврду праие. корен налази у ир. *dluigim* „расцепљивати“ и стога не видим добар разлог зашто Х. ову праслов. реч заједно са прасл. *dolnъ*, лит. *délna(s)* „длан“ своди као тм. позајмљенице на праие. корен **těl-/tol-/tl-* „раван, равна подлога, даска“, који је изм. ост. у прасл. *tylo*, лит. *tiltas* „мост“. Што се тиче назива за длан — који семантички не спада у дрводељство — Х. поводећи се за семантиком немачког *Handfläche* претпоставља значење „раван“, но мени се чини убедљивија стара етимолошка веза са **dhel-* „удубљен“ у прасл. *dolъ*, тим пре што и балтосл. акут у *délna(s)*, струс. *dolónъ*, сх. *dlán*, као и **l̥* у грч. *θαλάμη* „јама“ претпостављају ларингал, те би за ову етимологију говорио и Холцеров „аргумент дужине корена“ (**dhelə-*: 4 фонеме према 3 у Холцеровој етимологији). Поменимо још најновије И в а н о в љ е в о везивање словенске и балтске речи за тох. А *āle*, Б *alyina*, где би почетно *dl-* било упрошћено као и у другим случајевима у тохарском⁹

PORKЪ „опасдна справа“ у цел. *prakъ*, чеш. *prak*, стпољ. *prok*, струс. *porokъ*, било би из тм. од праие. кор. **bhergh-* „чувати“ који (а не **bherǵh-* „висок“) Х. претпоставља у нем. *Burg*, (пред)грч. *πύργος* „кула“, кушан. *барго-* „храм“, нперс. *barū* „насип“. Семантика „кула, утврда“ > „опасдна справа“ за коју се Х. залаже доста је прихватљива. Но питање је треба ли одатле изводити и прасл. *portja у сх. *prāh(к)а* итд., за које се са друге стране намеће веза са прасл. **port-* „ремен“ (Куркина, Т. 1975, стр. 21 и д.). Од наведених речи треба одвојити сх. *praħa* „свађа“, које је много пре у вези са *прети се*, *препирати се*; образовање типа *задаħа* од *задати* претпоставља *pr-ati*, уп. рус. (*no*)*прать* (за хомонимно *prāħa* „кеса о појасу“ в. више).

TVĀRDЪ — као што претходна етимологија налази тм. корен **perk-* „чувати“ по други пут у једној сл. речи, тако бисмо и овде поново имали посла са тм. **tver-* „врата“; прасл. придев би, дакле, испрва значио „снабдевен вратима“ > „утврђен“; било би то образовање на ие. **-to-* > тм. **-do-*, насупрот праие. **-dho-* > тм. **-to-* у лит. *tvirtas* „тврди“; но том тм. етимологијом Х. лит. реч одваја од глагола *tvėrti* „сложити, оградити“ итд. чијим се она архаичним партиципом перф. пас. обично сматра. Ипак ће бити да у *tvėrdъ*: *tvirtas* од *tvėrti* имамо један однос као *čestъ*: лит. *kiñštas* од *kiñšti*, у којем једини проблем г.редставља сл. *-d-*, но пре му треба тражити унутарјезичко објашњење него претпостављати позајмицу.

*ТУКЪ у стсл. *истѣканънъ* „изрезбарен“, сх. дијал. *тукати се* „сретати се“, *тѣк-* у *тачан*, *тачка*, *такнути* итд. Х. преко тм. изводи из праие. **dheugh-* у грч. *τεύχω* „правим, градим“, ир. *dūan* „песма“,

⁹ Балто-славянские исследования 1986, Москва 1988, стр. 58.

dūal „прикладан“, арг. *dugan* „nützen, passen“ итд. (са грч. *τυγχάνω* „погађам“ поредио је већ *Мас'ек*, али претпостављајући **teukh-*, док традиционална етимологија полази од усамљене паралеле грч. *τίκος* „чекић, маљ“). Лично сумњам да је веза грч. *τεύχω* са дрводељством стара и исконска; много ми је примамљивија могућност да се хомонимија са индоиранским **dheugh-* „мусти“ осмисли установљењем заједничке семантике једног праие. кор. на; уп. К 6 (*Ζεύς*) *τεύχων* ... *ἄμβρον*: ту се може доиста схватити да небески бог = вед. *Дуђић* из муза кишу из облака, који се у ведској митологији замишљају као краве (грч. *ἄμβρος* „киша“ је, без обзира на своје (предгрчко?) -β- уместо очекиваног -φ-, у вези са вед. *abhṛá-* п. „облак“, ав. *awrət* id., лат. *imber* „киша“). Тиме би се поткрепило и *Pisani*-јево етимолошко-митолошко поређење грч. *Τύχη* „богиња среће и судбине“: вед. *kāta-dhuk* „онај ко испуњава све жеље“, *Kata-duhā* „небеска крава која испуњава жеље“. Уп. распон значења сл. *god-* у сх. *по-год-ити*, *до-год-ити се* (грч. *τυγχάνω*), *по-год-ан* (Холцерово тм. **tuko-* „zusammenpassend“), *год-ина* „киша“ (грч. *ἄμβρος*).

Остало (155–162)

GVĚZDA, *zvězda*, лит. *žvaigždė* — по X. од тм. **ǵuoiddā-* „звезда“ < праие. **k̑uoi̯t-tā-* „осветљена“. Тм. етимологијом X. успева само да „озакони“ и пре њега претпостављану везу са *svēt̥* „светлост“, лит. *šviečiu* „светлим“, али не решава друге фонетске проблеме који произлазе из поређења наведених облика са неким другим вероватно сродним речима, као спрус. *svaigstan* „светлост“, лит. *švaista* „блесак“, гот. *hveits*, стисл. *hvitr*, нем. *weiß* (код тих германских речи X. прихвата праие. дублету **k̑e̯id-* поред **k̑e̯it-* не прибегавајући могућности инојезичне позајмице!), затим осет. *ävzist*, *ävzestā* „сребро“. Остају отворена и питања морфолошке структуре и првобитне семантике речи: да ли је она изведена или сложена, да ли је изворно означавала стајаће светило, фиксну звезду (тако Трубачев ЭССЯ s.v.), или Венеру — Даницу, звезду „која ствара (-da < праие. **-dhe̯i* по Fraenkel-у) светлост“, тј. најављује дан. Сл. облик на *gv-* према балт. *zv-*, као и дублету *kvēt̥*: *svēt̥*, балт. такође *sv-* најлакше је објаснити депалатализацијом **ǵuoi-*, *k̑uoi-* > **ǵuoi-*, **k̑uoi-* извршеном у прасловенском још пре него што је *ǵ*, *k̑* прешло у спيرانт. Што се тиче колебања у звучности, може се помишљати на укрштање са сазвучним синонимима (балтосл. **geid-* „светлети“ поред *kveit-*: Ма жюлис у Эт. 1984, стр. 124–128), као и на ономотопејизацију корена (уп. сх. *праско-зорје*, доба дана када пуца зора, према стсл. *бръзгъ* „зора“, лит. *brėkšta* „свиће“ итд.).

РĚТИ, *roj̯* X. сматра тм. позајмицом од праие. **bhā-je/o-* које је у сл. *bajati*, позивајући се на аналогно образовање *pěsn̥* „песма“: *basn̥* „басма“ и на значења „певати“ у финским позајмленицама од сл. *bajati*. Мени остаје привлачнија Трубачовљева етимологија од *rojiti*, јер се по мојим сопственим налазима, које намеравам да објавим у склопу једног другог

истраживања, може за прасловенско доба претпоставити обред типа српске славе, у којем је ритуално наздрављање пићем било редовно пропраћено песмама почасне, евентуално и епске садржине.

ЋДРО „језгро, тестис“ X. преко тм. изводи из праие. **nt(e)ro-ent(e)ro-* у речима разних језика са значењем „унутрашњи, утроба“ (такође прасл. *otroba, jetra*). Ја пак не бих *edro* одвајао са X. од прасл. *edrb* „чврст, крепак“, нити са Трубачовом (ЭССЯ s.v.) овај придев од индоир. теонима *Indra-*, већ бих пре са Ивановом и Топоровом¹⁰ устрајао на тој вези, мада је они донекле разводњавају тражећи *terminum comparationis* трију значења у општем култу плодности. Може се конкретније указати на везу бога громовника и језгра коштуњастих плодова у српским веровањима о првој пролећној грмљавини. Можда је праие. **indro-* у митолошкој примени означавало „громовну стрелицу“ — фулгурит, уп. — не генетски, већ типолошки — струс. значење *ядрб* „топовско зрно“ (од XVI в., уп. Одинцов у Эт. 1984, стр. 173).

ГОЛОБЪ — одавно уочену сазвучност прасл. назива латинском синониму *columbus* X. решава тако што прасродству или латинској позајмици у словенском претпоставља темематско порекло орнитонима. Поводећи се за ЭССЯ он греша кад пројектује сх. *гълуб* на прасл. раван: тај облик је плод укрштања сх. речи *голуб* и *гълѣб* (< прасл. *galębь, vřdđhi-*образовање, са дужењем *o > ѓ* у првом наглашеном слогу и редукцијом *-om- > -m-* у другом ненаглашеном, од *golębь*). За однос звучности *golębь: columbus* (и грч. *κόλυμβος „Podiceps minor“*) уп. лит. *gulbė* „лабуд“: прасл. *kyrbь id.*¹¹

После овог појединачног прегледа и коментара Холцерових темематских етимологија може се учинити један сумарни осврт на њих са фонетске, морфолошке и семантичке стране. У „закључној напомени“ уз етимолошки речник (стр. 163–165) сам X. се осврће на заступљеност тм. гласовних закона у његовим етимологијама. Непосредан доказ да прва два најкарактеристичнија закона припадају истом језику било би њихово присуство у истој речи, али ако се изузму комбинације са суфиксима, који се на прајезички план пројектују мање поуздано него коренови (нпр. праие. **ghmer-to-* > тм. **kmir-do-* > *smьrdь*), структура праие. корена, не допуштајући сустицај звучног аспирираног и простог безвучног оклузива, онемогућује такву проверу; посредно сведочанство о јединству темематске фонетике и самог слоја тм. позајмљеница пружају, међутим, унакрсне комбинације гл. закона 1° и 2° са 3°–6°, нпр. 1° + 3° у *loboda* или 2° + 3° у *prokь*. X. превиђа могућност да се праие. *media aspirata* и *tenuis* сустекну у речи сложеној од два праие. корена; сáмо по себи, то не би било вредно помена, да он неколико реди ниже у другом контексту не наводи управо једну такву реч, прасл. *gospodь* која се заједно са лат.

¹⁰В. В. Иванов / В. Н. Топоров, *Исследования в области славянских древностей*, Москва 1974, стр. 190–191.

¹¹ЭССЯ s.v.; Холцер ту паралелу не помиње.

hospes, *hospit-is* поуздано своди на праие. сложеницу **ghos(ti)-potis*. X. наине, примећујући да се ни у једној тм. позајмљеници не јавља праие. *sk*, *st*, *sp* озвучено у *zg*, *zd*, *zb* претпоставља позиционо ограничење за 1° у том смислу, да се tenuis иза *s* није озвучавала, и као пример да је управо *gospodъ* према *svobodъ* < **suo-poti-*, пример очито неприкладан, јер би се у темематском по 2° очекивало **gh-* > *k-*, дакле *kospodъ (ако већ X. не одбацује општеприхваћену и сасвим убедљиву етимологију ове речи; изричито бар он то не чини). Остаје чињеница да је *gospodъ* једна реч где имамо, додуше, одступање од прасл. консонантизма у смислу звучног одраза праие. tenuis: *d* за праие. *t, али која се иначе фонетски не уклапа у темематску хипотезу, а при том је, како смо горе назначили, речи *gospoda/gospodъ* < **ghos(ti)-potis* и *svoboda/svobodъ* (по Махеку и Холцеру од *svo-potis) тешко и у формалном и у семантичком погледу одвојити једне од других. Проблем да ли је прасл. *gospodъ* баштињена или позајмљена реч не може се једнозначно решити на плану фонетике. Важније је да у односу на дословну вредност „поседник гостопримне власти“ „домаћин“, очувану у латинском *hospes*, праие. **ghos(ti)-potis* у прасловенском показује значајно проширење значења у „господин, племић“, и да је тај семантички развој потпуно аналоган ономе који Thieme претпоставља у индоир. *arya-* изведеном од *ari-* „гост“: досл. „гостопримац“, одатле „домаћин“ „господин, племић, Аријац“. Постоји и другачије тумачење семантике прасл. *gospodъ*, које је усредсређено на сакралну примену речи у вези са индоевропским култом гостопримства (в. нпр. Иванов у Эт. 1971, стр. 305). Но и у религијској као и у социјалној примени речи *gospodъ* да се установити јасан индоирански утицај. Ако је прасл. *bogъ* позајмљеница или бар, у значењу „*deus*“, калк из иранског, и ако се, по *Н u m b a c h*-у прасл. *mirъ* своди преко скитског *mihr на *midra-*, ми у прасловенском имамо одражена прва два члана индоиранске тријаде божанских функција тесно везаних за друштвено устројство, коју чине *mitra-* „уговор“, *bhaga-* „удео“ и *aryaman-* „гостопримство“. Трећи члан, име божанства вед. *Aryaman-* = ав. *Airyaman-*, изведено од *ari-* „гост“ као и самоназвање Аријаца, одговара својом семантиком „покровитељ гостопримства“ (уопште бескрвних веза, посебно брачних), прасл. речи *gospodъ*, те се и за њу може узети да је, у теонимској примени, ирански калк. Штавише, веза *gospodъ bog* била би претхришћанска и одражавала би иранску везу *baga-* + *aryaman-*, као што *Т о п о р о в* за рус. израз *мир да бог* узима да одражава спој друга два члана тријаде *midra-* + *baga-* (уп. срп. божићни обред *мирбожање*, повезан са здрављем говеда, чији је покровитељ Митра). Тако целокупан значењски распон праие. **ghos(ti)-potis* > *gospodъ* у прасловенском има своју пуну аналогију у једном важном сегменту индоиранске идеологије, где се ознаке највишег друштвеног сталежа и једне за друштвени живот важне божанске функције свде на семантику гостопримства. Посреди не може бити паралелан развој у индоиранском и словенском, нити заједничко наслеђе, већ ваља претпоставити ирански — пре свега скитски — утицај на Словене.

На његово релативно позније датирање упућивао би и „средњеирански“ облик теонима *miθra*: *mihr (тако и у средњеперсијском) претпостављен позајмљеницом *mirъ*. Средњеиранским говорима биле су својствене и гласовне промене које могу објаснити *-bodъ*, *-podъ* у *svobodъ*, *gospodъ* према стиран. *pati*- < праие. *poti-: озвучења *t > d* и *p > w, b* између вокала; уп. на пример осет. *fidū* „отац“ < стиран. *pita(r)*- или већ код Херодота IV 59 име скитске богиње огња *Ταβιτί* према стинд. *Tapatī* „грејућа, сјајећа“, имену кћери бога Сунца,¹² при чему консонантизам скитског облика стоји ближе новоперс. *tābān* „блистав“, (*āf*)-*tāb* „сунце“ = курд. *tāw id*.¹³ То не значи да прасл. реч *gospodъ* ваља сматрати скитском позајмљеницом, јер не само сложеница *ghosti-potis него ни ие. назив за госта који јој је у првом делу нису потврђени у индоир. језицима, а што се тиче сложенице *śuo-poti-, она је, додуше, потврђена једино у староиндијском, али почетно *s*- словенског облика *svobodъ* сведочи да ни он није могао као такав бити позајмљен из иранског, где је *s*- прелазило у *h*-. Пре треба претпоставити с једне стране словенско превођење иранских семантема: *ārya*-, *Aryaman*-: *gospoda*, *Gospodъ*; *hva*-: *svo*-, *sve*-, а са друге стране утицај средњеиранских рефлекаса речи *pati*- „господар“, самосталне и у сложеницама, на сл. гласовне облике *-podъ*, *-bodъ*, коме је могло погодовати то што се самостална праие. лексема *potis „господар“ није чувала у словенском. Својевремено је Абаев указао на „укрштене изоглосе“, под којима, између осталог, подразумева случајеве када једна иранска реч показује словенски гласовни развој, а друга, словенска — ирански, при чему посредни не могу бити класичне међујезичке позајмице, јер нити је прва реч потврђена у словенским, нити пак друга у иранским језицима, већ би се пре радило о томе да су у уобличењу једног језика, у нашем случају прасловенског, учествовале мање или веће „струје“ носилаца суседних језика и дијалеката, у нашем случају иранских (Эт. 1966, стр. 247–263).

Оваква интерпретација свакако нас удаљује од Холцерове темематске хипотезе, указујући на други начин којим се могу објашњавати фонетске неправилности код неких прасл. речи, посебно из религиозно-социјалне сфере. Што се тиче творбених типова темематских речи које Х. препознаје у словенском и балтском, он на стр. 167–175 даје у посебном поглављу њихов преглед. По његовом суду, вероватноћа да се у доба позајмица из темематског прасловенски и прабалтски нису још у фонетском погледу осетно разликовали од праиндоевропског може се претпоставити и на плану творбе речи, тако да се за поједине апофонске и морфолошке варијанте позајмљеница не да са поуздањем одредити да ли су настале још у темематском или тек у словенском, одн. балтском. Било како било, Х. све те облике пројектује на темематску раван, па

¹²G. Dumézil, *Romans de Scythie et d'alentour*, Paris 1978, стр. 123–145.

¹³Э. А. Грантовский / Д. С. Раевский у *Этногенез народов Балкан и северного Причерноморья*, Москва 1984, стр. 53–54.

његова напред изнета ограда не може отклонити одбојан утисак који ствара та множина темематских изведеница од истог корена и често са истим значењем, које би све требало да су независно једна од друге прешле Прасловенима и Прабалтима; поготово сумњу побуђују бројне изведенице на *-t*, у којима би било много једноставније видети прасл. или прабалт. образовања него по тм. глас. закону 2^о претпостављати иза њих редак праие. суфикс *-dh(o)*- (који у добром делу иначе малобројних примера, као стинд. *sva-dhā* „својство“ неће бити ништа друго до глаголски елемент сложенице од **dhe₁*). И уопште, уместо што Х. нагомилава, макар и условно, пројекције апофонских и морфолошких варијаната сл. и балт. речи у темематску гласовну форму (понеки тм. облици реконструисани су и на основу усамљених, позно потврђених дијалектизама којима се тешко сме приписати прасловенска старина), боље би било да је ишао обрнутим путем и одстрањујући све што може ићи на рачун словенског морфолошког и семантичког развоја долазио до једне језгрене лексеме протумачиве инојезичном позајмицом.

Исти проблем темематске етимологије постављају на семантичком плану, јер њиховој полиморфији одговара полисемија тм. корена у словенском и балтском, а ми код позајмице из једног језика у други очекујемо конкретно значење у одређеној значењској сфери. Х. додуше у уводној напомени уз етимолошки речник (стр. 47—49) као доказ у прилог тм. хипотезе истиче то што се позајмљенице дају сврстати под неколико значењских одредница: „земљорадња“, „сточарство“, „обрада дрвета“, „друштвене установе“, а нема их у другим сферама значења као „градња каменом“, „обрада метала“, „пловидба бродовима“, „риболов“, „лов“, „коњегојство“, „одевање“, „наоружање“, „митологија“, док би, напротив, равномерна дистрибуција речи протумачивих из темематског у свим семантичким скупинама језика указивала да се хипотеза заснива на случајности. Х. семантичком разврстању материјала може се приговорити да неке лексеме показују веома танку, или проблематичну везу са сферама људске делатности под које су сврстане; једне од њих би се могле с подједнако основа сврстати под неку другу од присутних одредница (нпр. тм. корен **perk-* „чувати“ срећемо и под пољопривредом и под обрадом дрвета, **tver* „врата“ и под сточарством и такође под дрводељством), док друге лексеме потпадају под поједине изузете семантичке сфере: „праћка“, „опсадна справа“ и „тврђава“ под „ратовање“; „бизон“ под „лов“; „звезда“ и „певати“ под митологију и религију. Све у свему, значењска „уснопљеност“ тм. позајмљеница чини се мања од оне коју бисмо очекивали при уобичајеном преласку речи из једног језика у други као последици културних утицаја у одређеним областима живота и рада. Поврх тога, у већини значења прасловенски и прабалтски имали би поред тм. позајмљеница своје изворне речи; за поједина значења била би позајмљена по два тм. синонима („селяк“ и „просо“). Још мање се са уобичајеном представом о конкретном значењу

позајмљенице слаже упадљива вишезначност појединих тм. лексема и коренова у сл. и балт. језицима. И сам увиђајући да морфолошка и семантичка слика тм. позајмљеница у прасловенском и прабалтском не одговара уобичајеном типу „позајмице речи заједно са одговарајућим предметима“, Х. претпоставља да је у некој граничној области могло у дужем раздобљу трајати стање прасловенско- односно прабалтско-темаматске двојезичности, одакле су се тм. речи шириле на остало подручје Прасловена и Прабалта (48). Та претпоставка звучи доста слично мало више наведеној Абајевљевој идеји о инојезичним „струјама“ у обликовању прасловенског етноса и већ нас сасвим ближи покушају историјске интерпретације темематског језика у другом делу Холцерове књиге.

Холцорова кимерска хипотеза

Кимерци су народ који је до VIII в. пре Хр. живео у северном прибрежју Црнога мора, да би их онда одатле — у најмању руку делом — изгнали Скити, након чега су они прешли на исток преко Кавказа и на запад преко Балкана у Малу Азију, где им се након узастопних ратова са Лидијом и Асиријом и епидемија ускоро губи траг. Од грчких извора *Κιμῆριοι* се најпре помињу код Хомера λ 14 у полумитском контексту, но ту њихово име може бити доцнија преинака текста; следећи је Калин из Ефеса (VII в.), а повест кимерске сеобе излаже Херодот у I и IV књизи. За Кимерце у Малој Азији асирски извори знају од позног VIII в. У њима се они зову *Gimirri*, а почетно *g-* имају и други источни облици овог етнонима, као хебр. *Gōmār* Пост. X 2, Језек. XXXVIII, јерм. (из асирског) *Gamir-kē* „Кападокија“. Однос *g-* источних: *k-* грчког облика навео је већ Розвадовског 1925. г. (*Rocznik orientalistyczny* 2) да у кимерском језику претпостави *Lautverschiebung* и припише му још антички облик хидронима *Γάναις* према потоњем *Дон*. Ту претпоставку је у новије време преузео и развио G. Schramm, *Nordpontische Ströme*, Göttingen 1973, који у кимерском види предак јерменског језика. Х. се са Шрамовом књигом упознао тек након што је већ изградио, а делом и објавио своју хипотезу о темематским позајмљеницама у балтском и словенском. Учинио му се могуће да тај свој апстрактно формулисани идиом идентификује са изумрлим језиком историјских Кимераца на основу неколико његових (могућих) реликата, које тумачи различито од Розвадовског и Шрама, јер он, видели смо, за темематски није претпоставио класичан *Lautverschiebung*. Како су кимерски језички остацци, као и код већине реликтних језика, махом лична или географска имена, имајући на уму све ризике етимологизирања ономастичког материјала, на које, између осталих, често указује и Катичић у својој књизи о старобалканским језицима (која је била инспиративна за Холцерову темематску хипотезу), Х. најпре на стр. 179 поставља три теоретска предуслова за етимологију имена:

- 1) предато је значење имена, па се оно може третирати као апелатив;

- 2) име објекта се тумачи као оншти назив за објекте те врсте (нпр. име реке као „Река“);
- 3) не улази се у првобитно значење имена, већ се само гласовним законима разјашњавају фонетске разлике у његовим различитим предатим облицима.

Одмах потом, а пре него што ће изложити своје конкретне кимерске етимологије, X. формулише два додатна темематска гласовна закона до којих је њима дошао:

7° праие. *ǰ* > тм. *ǰ̃*;

8° (као допуна за 5°): праие. *e* пред таутосилабичним назалом > тм. *i*.

На основу ова два закона X. у другом делу књиге модификује реконструисане тм. грађије из „Етиомолошког речника“ (нпр. сада прототип прасл. речи *sebrъ* пише *kimra-* уместо *kémro-*).

Следе темематско-кимерске етимологије, распоређене у леме сличне структуре као оне у „Етимолошком речнику“.

Најпре долази само народносно име Кимераца (180–190). У њему X. налази одлучујућу спону са темематском хипотезом, тумачећи га у складу са тм. гласовним законима као варијанту двеју позајмљеница у прасловенском *sebrъ* и *smьrdъ*. Видели смо да се грчки облик етнонима на *Ki-* и асирски на *Gi-* јављају практично истовремено. Но X. узима да је овај други старији: док би *Kiméroi* одражавало реалан облик VIII–VII в. у устима самих Кимераца, *Gimmiri* би се заснивало на знатно ранијој иранизираној форми етнонима са **ǰh-* > иран. **ǰ-* (он је, додуше, од иранских језика једино потврђен тек позно у осетском *gumeri* „див“). Асирско *Gi-* предавало би палатално **ǰ(h)-*, а грчко *ki-* — одатле произашло *k-* по тм. глас. закону 2°. Иранска позајамница морала је претходити преласку тм. речи у прасловенски и прабалтски са већ обезвученим *k-* (које је ту третирано као праие. безвучни палатал и дало прасл. *s-*, док би иранско **ǰ-* значило да се замена праие. палатала спирантима у иранском вршила много пре него у прасловенском и прабалтском?). Посреди би била већ позната нам темематска лексема **ǰhmero-* > **kmera-* „земља“ са апофонским и морфолошким варијантама у позајмљеним називима за сељака прасл. *sebrъ* < **kin-ra-*, *smьrdъ* < **kmirda-*. Тако би „Кимерци“ значило „земљорадници“, значење коме X. налази потврду у археологији, а такође и у глоси *Kiméris θεά* „мајка богова“ (=Кибела) код Хесихија из Диогенијана, узимајући да се ради о Мајци Земљи. Но грчка реч значи само „богиња Кимерка, кимерска богиња“ и не казује ништа више до да су — малоазијски? — Кимерци штовали Кибелу; то је метонимијска фигура коју је Диогенијан у свој речник унео свакако из неког драмског песника, јер се синтагма метрички уклапа у завршни полустих јампског триметра: — — — — — . Варијанту етнонима *Kimβρος* (Посидоније код Страбона VII

2, 2, 293), која се објашњава бркањем Кимераца са германским Кимбрима, X. брани као аутентичну и поистовећује је са претпостављеним тм. изворником прасловенског *sebrъ* (слично већ Rozwadowski и Gołąb, свodeћи реч на **koimo-* > прасл. *šĕtja*). Свакако је примамљива могућност да се преко варијаната етнонима *Κίμβρος*, *Κιμῆριοι* доведу у везу два по значењу блиска социјална термина из словенске старине *sebrъ* и *smъrdъ*. Но остајући при тој могућности, ја бих пре него ли три различите кимерске варијанте исте лексеме претпоставио да се разлика два словенска облика своди на то што је први изворно значио јединину, а други множину. При том је *-d-* у *smъrdъ* оно што се не објашњава до нас доспелим облицима народносног имена Кимераца и што наводи Холцера на претпоставку једног не баш вероватног образовања. У стерп. *себрьдинамъ* дат. мн. (Душ. зак. § 152) реч *sebr-* проширена је једним *-d-* у колективном значењу, које не може бити суфикс колектива прасл. *-jadъ*, *сх* и *-adъ*, већ подсећа на (само севернословенски) облик *smъrdъ*. Стога бих ја код ове позајмљенице претпоставио један колективни суфикс *-*dъ* који се, будући инојезичног порекла, или није осећао као такав, па је сингуларизован у *smъrdъ*, или је преиначен у сл. колектив на *-ъ* као у полапском *smъrdъ* < *smъrdъ* „селяштво“. Највероватнији извор томе суфиксу видим у множинском (испрва колективном) форманту неких северноиранских говора *-ta*, међу њима и осетског (*-tā*, обичан начин грађења множине у осетском), који се јавља већ у скитско доба код скитских етнонима као *Μασσαγέται*: и у грчкој предаји долази до погрешне сингуларизације плурала, па имамо једн. *Μασσαγέτης* поред правилног једнинског облика у личном имену *Μασσάγης*.¹⁴ Од II в. после Хр. у облицима скитско-сарматских имена на грчким натписима црноморских градова може се следити озвучење *t* > *d* међу вокалима као и иза *r*, уп. нпр. имена са *ἀρδ(α)-* = стيران. *arta-* > ос. *ard* (Vasmer 175, уп. 131 и 165 и оно што смо горе рекли поводом облика *svobodъ*, *gospodъ*). Стога ми изгледа примамљива претпоставка да се *sebrъ*, *smъrdъ* заснива на позајмици из скитско-сарматских говора, из којих би, највероватније у првој половини првог миленија н. ере, била прешла Прасловенима два облика, један једнински, други множински, оба заснована на етнониму *Kim(m)ero-* = грч. *Κιμῆριοι*, *Κίμβροι*, али са различитим нагласцима и синкопама ненаглашених вокала: јед. **šim-b-ra-* > **šimbr(ā)*- прасл. *sebrъ* и мн. *šmēr-ta > *smъrd(ā)* > прасл. *smъrdъ*. То што се почетно (меко) *k-* пред *i* етнонима рефлектовало у староиранском као праис. палатал указивало би на рач. прелазак кимерског имена Скитима, свакако пре VIII в. пре Хр., док су оба народа још живела у суседству, док се значење „земљорадник“, присутно у сл. позајмљеницама из скитског, могло развити тек након што су Скити уништили кимерско краљевство и успоставили своју власт на подручју које се отада назива Скитијом, имајући под собом преостале Кимерце као неку врсту зависног

¹⁴Уп. В. И. Абаев у *Основы иранского языкознания I – Древнеиранские языки*, Москва 1979, стр. 338–341.

земљорадничког сталежа. Словенима су реч могла најпре проследити племена сарматско-аланског комплекса која су се међу њих населила (Прото-Срби и Прото-Хрвати?). Припадници иранских војних дружина могли су означити инородно — словенско земљорадничко становништво именом које су у том смислу употребљавали за потчињене староседеоце Скитије, да би се коначном славизацијом тих дошљака изгубио сваки етнички смисао речи и она свела на социјални термин. Према томе, позајмљенице *sebrъ* и *smьrdъ* спадале би у семантичку сферу друштвених установа, а не земљорадње, и њихово присуство не би имплицирало страни утицај на словенску пољопривреду (који се од Скита и Сармата понајмање могао очекивати). Ова моја интерпретација оставља по страни проблем односа и хронологије облика *Κιμμέριοι*: *Gimirri*, као и изворно значење тог етнонима, тј. његову кимерску етимологију.

За речно име *Дон* (струс. *Донъ*, гот. *Dans*, мађ. *Den(h)*) X. не усваја иначе општеприхваћену етимологију од стирани. *dānu-* „река“ (Авеста) > осет. *don* „вода“, јер тај корен има праие. **d-*, а њему је потребно **dh-* да би по тм. глас. закону 2^о извео одатле антички облик на *t-* предат грчким *Τάναις* (= *Tanavi-*), па претпоставља у овом хидрониму праие. **dhen-* „тећи“ које је у стинд. *dhānvati*, вер. стперс. *danu[taiy]*, тох. Б *tsān-id.*, можда и лат. *fons* (190—192). Кимерско име реке са *t-* било би или позајмљено из иранског које се чува у *Дон* или су пак тим својим називом ирански Скити превели затечени кимерски хидроним.

Пошто је на народносном имену Кимераца применио трећи од својих метода за етимологизирање ономастичког материјала, поредећи различите фонетске облике етнонима (разуме се, у духу тм. фонетике и једне унапред усвојене етимологије), а етимологизирајући име Дона покушао да испуни други захтев — саобразност претпостављеног значења објекту имена, X. се окреће једном имену које испуњава први предуслов: глосирано је у извору. То је скитско име Азовског мора, које Плиније НХ VI 20 предаје уз опаску да оно на скитском значи „мати мора“ (*mater maris*). Обично читање је *Temarunda*, но X. по Катичићевој сугестији усваја као lectio difficillima *Temariinda* и тумачи, уз примену тм. глас. закона, као **dhe-* „дојиља“ + *mari-entā „море“ (стр. 192—197). Занимљиво је да Трубачев објашњава *Temarunda* као индоаријско **tem-arun-dā-* „Црнога-мора-дојиља“, где би *-dā* било од праие. **dhē-* „дојити“ исто као и *te-* код X. Слабост X. етимологије, у претпоставци једнога „пресуфигираног“ (суф. *-en-* + суф. *-to-*) облика праие. речи у тако темељном значењу као што је *mari-* „море“. Оставивши по страни превод у Плинија који може бити и латинска паретимолошка досетка *Temar-unda* = *mater undae* (на то је већ помишљао Müllenhoff),¹⁵ потакнута местом код Херодота IV 86 где се друго име Азовског мора *Μαίητις* тумачи као „мати мора“, вероватно због сазвучности са грч. *μαῖα* „мајка“, указали бисмо на неке

¹⁵B. Vasmer стр. 166.

комбинаторне односе у античкој топографији и етнографији Крима као *Ταμυρ-άκη* име рта, *Ταῦροι* име народа на Криму, *Τάφραι* област уз Азовско море (последња два облика очито наслоњена на грч. речи *ταῦρος* „бик“ одн. *τάφρη* „ров“), иза којих можемо наслутити варијанте једне основе *tamər-/tafr-/lawr-*.

Следи *Agalingus*, име Дњепра на Појтингеровој карти, које X. своди преко тм.-ким. **aga-lingā-* на праие. *aqʷā-* „вода“ + **lenk-* „крив“, дакле „крива река“ (198–200). Позно забележено име реке која се у ранијим грчким изворима почев са Херодотом зове *Τύρρης*, *Τύρας* < стиран. *tūra-* „брз“, пре ће бити готског порекла, већ и с обзиром на свој завршетак *-lingus* уп. Vasmer стр. 159.

Следеће име је истовремено и хидроним — назив једне притоке јужног Буга и њеног извора, и хороним — назив околног предела. Поред скитског имена *Ἐξαιπταῖος* Херодот наводи и грчко *Ἰραὶ ὀδοί* за које X. као и многи пре њега узима да је превод скитског — уствари, по X., кимерског **ueksa-* „путеви“ од праие. **uegh-* „возити“ + **-ἤραιά* „неизрециви“ > „свети“ од праие. негације **ἦ-* + **bhā-yo-/ye-* „говорити“ (чији тм. рефлекс X. претпоставља у прасл. *rojati*, али са другим значењем). За облик првог члана сложенице X. се позива на *s-*основу у грч. *ὄχος*, стинд. *vāhas-*, ав. *vazah-* „возило“, а за семантику другог члана на грч. *ἄρρητος* „неизрецив“ као епитет уз теониме (но посреди је пре еуфемизам услед табуираности правог божанског имена, нпр. *ἄρρητος Κόρη* уместо *Περσεφόνη*). Исту тм.-ким. лексему X. претпоставља у другом делу имена племена *Ἀργι-μπαῖοι*, јер за Аргимпеје Херодот IV 23 каже да их околна племена сматрају светима (*ἱεροί*). Морфолошку варијанту истог придева X. слуги у скитском имену богиње *Ἀρτί-μπασα*. На први поглед привлачне са комбинаторног гледишта, овакве поделе и интерпретације наведених имена не могу се прихватити, већ због имена скитског Зевса у Херодота IV 59 *Παπαῖος*: оно у завршном делу *-παῖος* сасвим прецизно предаје стиран. реч *pauiš* „заштитник, покровитељ“, како се у Авести означава врховни небески бог Ахура Мазда (први слог скит. имена је вероватно редупликација као у ав. *raro-vašah-*, стинд. *rāra-* „заштитник“).¹⁶ Према томе, исправна је подела *Ἀργιμ-παῖοι*, при чему би се у другом делу крила иста староиранска реч. Такво тумачење такође се да засновати на Херодотовом тексту; но овде се у њега не бих упуштао. Што се тиче теонима *Ἀργίμπασα*, X. пропушта да укаже на Nyberg-ово тумачење,¹⁷ по којем би та богиња била именом и карактером скитског и пандан авестијској *Aži-* < стиран. *Arti-* и које је данас широко прихваћено; у сваком случају, и језички и појмовно је уверљивије од Холцерове етимологије. О самом називу *Ἐξαιπταῖος* намеравам да опширно пишем на другом месту, где ћу размотрити и разне могућности интерпретације Херодотовог записа; овде ћу

¹⁶ Грантовский / Раевский op. cit. стр. 54.

¹⁷ H. S. Nyberg, *Die Religionen des alten Iran*, Leipzig 1938, стр. 254, 464.

само пренети свој утисак да од тих разних могућих објашњења топонима, укључујући и Холцерово, највероватнија остају у оквиру староиранског језика. Иначе је то један комплексан проблем и не само ономастички, односно лингвистички, већ и културноисторијски; од новије литературе коју Холцер не наводи треба поменути Dumézil-а¹⁸ и Рајевског¹⁹; обојица разматрају култно-митолошки значај Еksamпеја, а Димезил предлаже уз то и једну модификацију Маг.квартове етимологије имена.

Као општи суд о претходно изнетим Холцеровим темематско-кимерским етимологијама може се рећи да Х. у свом приступу етнонимији и топонимији античке Скитије запоставља иранистичко становиште, а откада је непобитно утврђено да је језик Скита био један староирански дијалекат (уосталом, и сам дијалекатски рашчлањен),²⁰ свако тумачење скитске ономастике мора поћи од тога сазнања и прибегавати претпоставкама неиранског (у овом случају кимерског) супстрата или адстрата само онда када се могућности иранске етимологије чине исцрпене без задовољавајућих резултата. За мене, у свим размотреним случајевима, оне остају далеко прихватљивије од Холцерових објашњења.

Није, по мом мишљењу, Х. боље среће ни са једином „кимерском“ глосом. Страбон V 4, 5, 244 наводи из Ефора назив за подземна станишта у каквима су живели Кимерци ἄργιλλαι. Ефор, међутим, говори о тобожњим Кимерцима у Кампанији, и тај његов податак се глатко одбацује као историјски нимало веродостојан; свестан тога, Х. ипак покушава да спасе аутентичност глосе претпоставком да је то кимерска реч коју је Ефор чуо у својој постојбини, Малој Азији, где се управо у области Кападокије, коју су Кимерци настањивали након сеобе, налазе чувени подземни градови, издубљени у стенама. Но извор реч географски опредељује као кампанску, а то је део Италије где рачунамо са присуством старобалканских досељеника; већ одавно се у том смислу тумачи сличност јужноиталских етнонима *Dauni* и *Calabri* са именима двају дарданских племена *Θούναται* и *Γαλάβριοι* (Стр. VII 5, 7). Кад се то има у виду, ареал распрострањености речи ἄργιλλαι — Кампанија, рум. *argelă*, дем. *argelas* „Hütte, Baracke, Erdhütte“, старомакед. ἄργελλα „Badehütte“ јасно указује на Дарданију — а за Дарданце је из античких извора познато да су живели у земунцима — а не на прадомовину Кимераца у северном прибрежју Црног мора, одакле би по Х. требало да потичу старомакедонска и румунска реч (као дачка позајмљеница из кимерског). Уза све то темематска етимологија коју Х. предлаже: *arg-illa-* од праие. **ark-* „затварати, штитити“ у лат. *arceo*, *arx* „тврђава“, нперс. *arg id.* не

¹⁸Ор. cit. стр. 114.

¹⁹Д. С. Раевский, *Очерки идеологии скифо-сакских племен*, Москва 1985, стр. 114.

²⁰О дијалекатској рашчлањености скитског подручја в. J. Harmatta, *Studies in the Language of the Iranian Tribes in South Russia*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae I, Budapest 1950–1951, стр. 261–314.

задовољава са семантичке стране, јер бисмо у називу за змуницу пре очекивали семантику „подземан, укопан“ или сл.

Напокон се X. осврће на кимерску антропонимију, посведочену кроз цигла три владарска имена, унапред се ограђујући да она не испуњавају ни један од три његова предуслова за етимологизирање ономастичког материјала, али ипак покушавши да за *Tugdammī* и *Λύδαμις* изнађе темематске етимологије као да се ради о два посебна имена. Но то су две варијанте истога антропонима (прва у асирској, друга у грчкој предаји), на које је могуће применити трећи X. поступак: извођење закључака на основу фонетских разлика у разним записима једног имена; јер, ако се не своди на преписивачку омашку са Λ за Δ, почетни глас грчког облика претпоставља стиран. *d* (или *δ*), као што сведочи однос скит. *Παραλάται* Хдт. IV 6 према ав. *parābāta-*. Посреди је, дакле, опет несагласност у звучности сугласника између грчке и асирске предаје (*d* : *t*), какву имамо и у *Κιμμέριοι*: *Gimirri* (само у обрнутом смислу), и која је пре правило него изузетак (уп. име скитскога краља асир. *Bartatua* : грч. *Πρωτόθης*). То нас упозорава колико је ризично на основу таквих колебања у инојезичним записима извлачити далекосежне закључке о језичким променама и њиховој хронологији. Све у свему, од три кимерска владарска имена свако показује по један елемент карактеристичан за староиранску антропонимију, док је остатак нејасан: *Sandakšātru* : *-xšātra* „власт“; *Tiušpa/Teuspā* : *-aspa* „коњ“; *Tugdammī* / *Λύδαμις* : *λυδα-* „подојен“. Највише што се из тога може закључити јесте да је владајући слој Кимераца био иранског (скитског) порекла, а за опредељење самог кимерског језика то нема значаја; уосталом Херодот истиче опозицију између кимерског народа и његових „краљева“ (уп. Vasmer 110).

Већ смо рекли да X. није први који је иступио са хипотезом о кимерском као о ие. језику са помереном звучношћу сугласника. На стр. 211–212 он се осврће на резултате својих претходника, Розвадовског и Шрама, поредећи их са сопственима. Обојица су, видели смо, за кимерски претпоставила класичан *Lautverschiebung*, позивајући се, поред односа *Κιμμέριοι* : *Gimirri* и *Τάναϊς* : *Дон* (< осет. *don* < *dānu-*) Розвадовски још на сл. *konorja* као кимерску позајмленицу према грч. *κάνναβις*, а Шрам на облик хидронима *Kuban* према античком помену *Ἰπτανίς* свдећи га на праие. **keubh-* „савијати“ („крива река“), одатле иран. *kub-an-*, ким. са „помаком сугласника“ **khuṛan-*; X. из истог праие. корена непосредно изводи тм.-ким. **gur-*. Наравно, почетна аспирација грчког записа (код Страбона XI 2, 9) не може се схватити као нормалан начин предаје ни *kh-* (очекивало би се *χ-*), ни *g-*; X. би се могао позвати на грчко писање личних имена као *Ἰστάσπης* за које неки држе да предаје облик ближи средњеперсијском *Guštasp* него авестијском *Vištāspa*; но да је гласовна вредност грч. графије *ú-* могла доиста бити *vi-* указивало би писање *Ἰφρασις* и сл. за стинд. име реке *Vipās(ā)*. Како год ствар стајала са узајамним односом античког и потоњег имена Кубана, X. узима

да његов приступ показује квантитативну предност у односу на хипотезе Розвадовског и Шрама, јер применом темематских фонетских закона он долази до знатно већег броја ваљаних кимерских етимологија (7) него његови претходници који полазе од кимерског Lautverschiebung-a. Но само за себе извођење *Távαις* : *Дон* од потврђеног ав. *dānu-*, осет. *don* (праие. **d-*) остаје вероватније од Холцерове етимологије која претпоставља непотврђено праие. **dhono-* „река“; такође се X. свођење народносног имена *Κιμῆριοι* : *Gimirri* н. праие. *(*dh*)*ghem-* „земља“ чини натегнуто, те је и ту боље остати при алтернацији *tenuis/media*, а све додатне X. темематско-кимерске етимологије, по мом мишљењу, једноставно се не држе; имена којима се оне баве махом су иранског порекла, осим једнога, по свој прилици, германског и једне старобалканске речи.²¹

Поред необудљивости појединих етимологија, слаба тачка темематско-кимерске хипотезе је у апсолутној и релативној хронологији гласовних промена коју поистовећење са кимерским намеће за темематски, а која се тешко може прихватити. Но да погледамо како то X. решава. Стр. 213–215 он покушава да установи апсолутну хронологију разних позајмица из кимерског. У првој етапи био би извршен само тм. гласовни закон 7°: праие. *ǰ* > тм. *ǰ̃*, и у њу би падао прелазак етнонима са почетним G-најпре у ирански, а одатле у друге источне језике. У другој етапи били би већ извршени и сви остали тм. гласовни закони и кимерске позајмљенице у том новом гласовном виду прешле на једној страни у грчки, на другој у словенски и балтски. Та друга етапа падала би пре преласка Кимераца са земљорадничког начина живота на номадско сточарење крајем бронзаног доба, око 900. пре Хр., будући да значење доброг дела слов. и балт. позајмљеница претпоставља као извор једну земљорадничку средину. Но, ако се претпостави да су делови Кимераца након сеобе главнине народа остали у старој постојбини бавећи се земљорадњом, друга етапа могла би се померити и позније, у гвоздено доба.

У завршном поглављу под насловом *Изабрани археолошки и историјски модели (215–221) X.* у вези са могућим датирањима која је претходно одредио разматра две предложене археолошке идентификације Кимераца; по једној (Тереножкин) њима се приписује култура „гробова са гредама“ (*Balkengräberkultur*, рус. Срубная култура) која је трајала отпр. 1600–650. пре Хр. на југу европског дела СССР, а по другој (Marija Gimbutas) кимерском би ваљало сматрати ранију културу гробова – катакомби, која је у првим вековима другог миленија претходила у северном прибрежју Црнога мора култури гробова са гредама, док би носиоци

²¹ Овде нисам могао подробно разматрати разне могућности иранске етимологије појединих имена која Холцер проглашава као кимерска. Бар за нека од њих то намењам да учиним у посебном „палеономастичком“ коментару Херодотових „Скитских повести“, где би била изложена и просуђена сва досадашња тумачења појединих скитских ономастичких реликата и изнете моје властите претпоставке, до којих сам дошао у току дугогодишњег изучавања те проблематике.

ове друге културе били преци Скита. Оба археолошка модела одговарају слици темематске цивилизације (развијена земљорадња, седелачко сточарство итд.) какву оцртава семантика тм. позајмленица у словенском и балтском.²² Имајући у виду и могућност гвозденодопских контаката Кимераца са Словенима и Балтима, коју је наговестио у претходном поглављу, Х. заостатке кимерског живља у Скитији Херодотова доба слути у „Скитима орачима“, при чему у њиховим суседима Неурима, као и многи други пре њега, види Прасловене; сам назив „орачи“ (*ἀροτήρες*) био би превод етнонима *Κιμῆριοι* како га Х. тумачи („земљорадници“). Тада и варијанте те речи *smьrdъ* и *sebrъ* не би биле у прасловенски прешле као апелативи, већ као ознака за Кимерце које су Прасловени потчинили (нап. 237 на стр. 218–219). Могућ одјек тог догађаја Х. са Рыбаковым, *Язычество древних славян*, М. 1981, стр. 538 и д. налази у легенди из околине Кијева по којој је ковач-чаробњак заробио змаја који је дошао од Црнога мора, па га упрегао у плуг и њиме повукао бразду све до мора или до Дњепра. По Рыбакову, змај би симболизовао Кимерце који су почетком гвозденог доба, око 1000. пре Хр., напали Прасловене, били од њих поражени и потпали под њихову власт. Х. змајево орање тумачи као кимерски данак Словенима у земљорадничким производима. Поменуто украјинско предање веома је занимљиво, и могућност да оно одражава историјска збивања од пре 3000 година не треба унапред одбацити, колико год да је ризично заступати је. Насупрот Холцеру, већ само име Ализона, грч. *Ἀλιζώνες* говори да се ради о иранском племену; оно се неспорно тумачи као млађи облик староиранског **ārya-zana-* „аријског рода“.

У „Додатку“ на крају књиге (стр. 223–225) Х. укратко набацује још 17 темематских етимологија „другог избора“, тј. таквих које, за разлику од 45 подробно развијених тумачења, не би имале снагу доказа о постојању темематског, било стога што ие. паралеле на којима се заснивају нису довољно бројне и убедљиве, или што за дате речи постоје и друга досра објашњења. Како оне дакле за Х. не значе додатну аргументацију, већ их он само прилаже као „хеуристичке податке за словенске и балтске етимолошке речнике“, задовољићемо се да успут тек неке од њих прокоментаришемо.

– *tyrgъ* Х. је склон да као и горе (*za-*)*tvoriti*, *tvьrdъ* сведе на тм. рефлекс од праие. **dhur-* „врата“. При том би му у семантичком и ареалном погледу могла бити занимљива веза прасловенске речи са осет. дигор. *tyrg/turgä* „двориште“ коју предлаже Трубачев, *Эт.* 1979, стр. 179.

– *spьdъ* „iudicium“: темематско озвучење омогућује да се реч протумачи као партицип **sont-* од **es-/s-* „бити“ у значењу „постојећи“ > „истинит“ (стинд. *sat-yam* итд.). Ја бих ипак остао при старој етимологији која *spьdъ* „суд“, *spьdi* „судија“ пореди, с једне стране, са стир. *cond* „iudicium“, *cuind* (< **kondi*) „iudex“, а са друге стране са стинд. *saṃ-dhā-*

²²Преглед археолошких идентификација прото-скитске културе најскорије даје М. В. Агбунов, *Путешествие в загадочную Скифию*, Москва 1989, стр. 24–29.

„сагласност“, при функционалној алтернацији праие. префикаса **kom-* и **som-*. Ни за нова тумачења обеју речи *trъgъ* и *sqdъ* која предлаже Ондруш у Эт. 1984, стр. 178—179 не мислим да су боља од традиционалних.

— *golva*: однос према лат. *calva* „лобања“, који Х. осмишљава темематском фонетиком, на први поглед је као у *golqbbъ : columbus*, али у овом случају значења прилично отстоје: лат. реч је у вези са *calvus*, стинд. *kūrva-*, ав. *kauruva-* „ћелав“, док словенска има поузданије паралеле у арм. *glux* „глава“ (**ghōlu-*) или стисл. *kollr id.* (праие. **g-?*).

— *trъvati* „трајати“ било би у вези са стинд. *dhruvā-* „чврст“, авест. *druua-* „здрав“. Занимљиво је да староиндијску реч Х. на стр. 103 означава као изоловану, одричући јој етимолошку везу са *drevъnъ*. Што се тиче (западно)сл. *trъvati* (пољ. *trwać*, чеш. *trvati*) Трубачов га просуђује као позајмљеницу из иранског **tarvaya-* (ав. *taurvayeiti*, стинд. *tūrvasi* „савлађивати, преодолевати“ (Эт. 1965, стр. 58).

Коначно Х. указује на лексемске парове у сл. и балт. језицима где разлика у звучности указује да би једна реч могла бити баштињена непосредно из ие. прајезика, а друга позајмљена из темематског, а да нема основа да се одреди која је једно, а која друго, јер поуздане ие. везе недостају. Тако прасл. *slъpъ*: лит. *žlaibyti* „слабо видети“, прасл. *logъ* „мочварна ливада“: лџка „мочвара, ливада“; *gostъ* „густ“: *čestъ* (на основу чеш. *hutný* „густ“, рус. дијал. *гуть* „густиш“ Трубачев ЭССЯ s.v. претпоставља да је *gostъ* парт. перф. пас. од непотврђеног глагола *got-ti > *gosti као што је *čestъ* од *česti према лит. *kiṃštas* од *kiṃšti* „набијати, пунити“).

На крају, покушаћемо да укратко оценимо Холцерову књигу и у њој изнете хипотезе. Ради се о две засебне оцене, јер се код књига као што је ова значај питања која оне постављају и начин на који то чине могу вредновати независно од понуђених одговора. Проблеми као што је колебање звучности у многим словенским и балтским речима, постојање још неидентификованих слојева позајмљеница у прасловенском и прабалтском, или (пре) учешће хетерогених елемената у формирању тих прајезика, језичка припадност античких Кимераца и њихови евентуални контакти са Прасловенима и Прабалтима, уома су важни не само за (балто)славистику већ и за индоевропеистику уопште, али су до сада некако лежали по страни од научног интересовања и није мала Холцера заслуга што их је у овом тренутку поставио. Још више импресионира начин на који је он то учинио, крајње озбиљно, методолошки засновано, наоружан завидном ерудицијом и објективним критичким духом. Холцера књига има велику научну вредност и за онога ко не може, бар не на овом ступњу аргументације, прихватити његове закључке.

Што се тиче Холцерових закључака, ту треба, као што то и он сам тражи, посматрати основну, темематску хипотезу одвојено од кимерске. У том смислу постоје извесне несагласности између два дела књиге. Допуна темематском гласовном закону 2°, да су у тм. звучне аспирате прелазиле

у безвучне аспирате, које су се затим у прасловенском и прабалтском рефлектовале као прости безвучни оклузиви (стр. 18) чини се не само потребна, већ и неопходна; но у другом делу књиге, формулишући своје кључне етимологије народносног имена Кимераца и античког имена Дона, X. као да на њу заборавља и узима непосредан прелаз праие. *mediae aspiratae* > *tepuēs* (при почетном тм. *kh-*, *th-* имали бисмо у грчкој предаји *Χιμῆριοι, *Θάναις) — мада сам напред за такав прелаз увиђа да је фонетски мало вероватан. X. остаје при класичној реконструкцији праие. консонантизма, премда би му „глотална теорија“ Гамкрелидзе и Иванова могла помоћи да учини веродостојнијим своје темематске гласовне законе. У систему који њих двојица реконструишу са редовима глотала и звучних и безвучних сугласника с факултативном аспирацијом, нпр. *ʰ*, *ʰʰ*, *ʰʰʰ* могла би се претпоставити дезаспирација оба последња реда, изједначење тако добијеног *t* са глоталним *ʰ* и њихово заједничко озвучење у *d*, а на другој страни помак *d* > *t* којим се избегава стапање сва три реда у *mediae*. Ова моја *ad hoc* претпоставка оставља, наравно, недоумице, али, чини ми се, мање него Холцерова промена праие. *t*, *d*, *dh* > тм. *d*, *d*, *t*, особито што се тиче судбине звучних аспирата. Уз то би рано губљење аспирације у темематском (коју не потврђују ни балтословенске позајмљенице, ни антички записи кимерских речи!) објаснило зашто се у њему није вршио Grassmann-ов закон о дисимилацији аспирата, на чијој индоевропској старини Гамкрелидзе и Иванов, чини се с правом, инсистирају; уп. горе речи *krot-*, *pork-*. Једна несагласност постоји између темематске и кимерске хипотезе у домену морфологије: док би тм. сложенице позајмљене у прасловенски показивале нормалан редослед десигнатор — десигнат (нпр. *loboda* < тм. *l-boda; *svobodъ* < тм. **svo-bodi-*), кимерска сложена имена као *Te-marunda*, *Ἐξα-μαῖος, *Aga-lingus* имала би управо обрнуту структуру. То запажање могло би се уплести у дискусију о старини инверзних сложеница новоосетског типа у скитском (чији је најпластичнији израз поправљање предатог облика топонима *Αρδαβδα-ἑπτάθεος у *Αβδαρδα, против кога Абајев с правом устаје, али и сам, по мом мишљењу, застрањује пројектујући извесне новоосетске моделе творбе сложених речи исувише дубоко у скитску прошлост).²³ Видели смо и у фонетском погледу да су колебања у артикулацији оклузива била својствена од иранских говора понајвише осетском, и да се понека могу запазити још на скитским и сарматским језичким остацима, што даје могућност, с једне стране, да се поједине словенске форме са умереним консонантизмом објасне скитским утицајем, а са друге стране да се тој особитој склоности иранских говора у северном прибрежју Црног мора ка *Lautverschiebung*-у²⁴ узрок потражи у утицају предскитског супстрата, који, наравно, пре свега може бити кимерски. У том смислу, могле

²³ Дело наведено у нап. 14, стр. 351–157.

²⁴ Id. стр. 331–333, где Абајев у прелазу *p* > *f* види црту која скитски и осетски одваја од осталих иранских језика и везује га са трачким и германским.

би се са X. тм. гласовне промене видети у односима скитског теонима *Таβιτι* према стир. *tap-* „грејати“ (в. горе), или имена друге богиње *'Аπi* интерпретиране грчком Гејом, према имену области *'Αβικη* у коју легенда смешта скитску богињу Земље, итд. Но све то се да и другачије, интерпретирати, а од Холцерових темематско-кимерских етимологија тешко да и једна може издржати озбиљну критику, поглавито зато што X. недовољно увиђа значај иранског елемента у античкој Скитији, са којим се пре свега мора рачунати као са извором или бар посредујућим чиниоцем и кад је реч о раним слојевима позајмљеница у прасловенском и прабалтском, а поготову када се разматра античка ономастика области северно од Црног мора.²⁵ У начелу, а покушали смо то да илуструјемо и конкретним примедбама на поједине X. етимологије, код свих свентуалних случајева „померене звучности“ у прасловенском требало би најпре тражити објашњење на унутарјезичком плану, и тек ако га заиста нема одвагнути могућност позајмице, али пре свега из историјски познатијих идиома (ирански, германски). Шта пошто се исцрпу све те могућности остаје као основа да се претпостави неки супстратни или адстратни слој темематског типа? Као и X. етимолошка решења, упркос његовој строгој примени „критерија за просуђивање етимологија“, и алтернативе за које се ја у појединим случајевима опредељујем у великој мери су ствар субјективног осећања вероватноће, а има случајева кад и сам остајем неопредељен између двеју могућности тумачења. Уз ту резерву покушају да сумирам свој суд о тих педесетак етимологија на којима X. заснива темематску хипотезу. Као могуће темематске позајмљенице X. је узимао — бар у свом првом избору од „ударних“ 45 одредница — углавном словенске и балтске речи без општеприхваћене и убедљиве етимологије, и тиме је показао смисао за уочавање етимолошких проблема. Моје подробно разматрање сваке Холцерове темематске етимологије било је усмерено на то да се просуди да ли такво стање објашњености поједине лексеме одражава њену објективну необјашњивост на основу традиционалних поставки етимологизирања словенских речи, која би изискивала нове далекосежне хипотезе попут Холцерове, или су до сада једноставно изостали озбиљни покушаји да се дата реч уз примену модерних етимолошких поступака објасни као непосредно индоевропско наслеђе у прасловенском језику, као регуларна прасловенска творба или, коначно, као словенска позајмица из неког извора мање хипотетичног него кимерски. У знатном броју случајева предност дајем досадашњим словенским етимологијама, при чему један број њих покушавам да оснажим новим аргументима формалне или семантичке природе: *dolga, dolnъ, edro, gojъ, gъrnъ, *krotъ, pojati, poto, prokъ, р̑iati, sirъ, tvor-, zobъ, zona*. И у неким другим случајевима где проблем остаје отворен чине ми се примамљивији други путеви ка решењу

²⁵Проф. др. Готфрид Шрам из Фрајбурга усмено ми је указао и на то да је претпоставка непосредног додира Прасловена са Кимерцима и у историјско-географском погледу веома проблематична.

од онога којим је кренуо Холцер; ја бих ту пошао од неких већ уочених сазвучности и сазначности, тражећи посебно објашњење за свако формално или семантичко одступање (**drevъ, golqbbъ, gvězda, tēxa, tukъ, tvьrdъ, zqbrъ*). Код речи *loboda* мислим да је Х. на правом путу, али да је његова претпоставка позајмице из темематског са помереним консонантизмом излишна. У неколико наврата Холцеровој етимологији, која и за мене задржава своју привлачност у односу на ранија тумачења, супротстављам властити предлог за објашњење речи на равни словенске фонетике и морфологије: *borzda, mьstь, proso, sьbrъ, sverьpъ, tьotъ* („чета“). За извештај број етимолошки проблематичних лексема Холцерово темематско хипотеза омогућује занимљива везивања: *bedro* (у оба значења), *bolna, ђdro, golьnъ, (ne-)pъtja, porkъ, toliti, zvon-*, премда сваки поједини случај изискује посебну проверу. Остаје неколико речи које се и по мом мишљењу могу најбоље протумачити као позајмљенице, али не из „темематског“, него из другог непосредног извора, тако *bьrъ, teleq*; једино за *smьrdъ* и *sьbrъ* видим реалну могућност да у крајњој линији потичу из кимерског језика, али посредством Скитâ, док за *svobodъ* (и *gospodъ*) исти језички и културно-историјски разлози налажу да се претпостави хибридно иранско-словенско образовање. Све у свему, мој суд је да ни једна Холцерово етимологија сама за себе, нити пак одређен број њих у свом збиру не пружају доказ о постојању темематског слоја позајмљеница у прасловенском и прабалтском. Но и недоказана темематско хипотеза може се показати корисном ако научним прегаоцима, укључујући и свога творца, да подстицај за даља истраживања нерешених проблема из прошлости Прасловена и других индоевропских народа на истоку Европе. Од Георга Холцера славистика и индоевропско компаративна лингвистика могу и у будућности очекивати значајне доприносе и идеје.

Београд

Александар Лома

СКРАЋЕНИЦЕ

Fraenkel	E. Fraenkel, <i>Litauisches etymologisches Wörterbuch I-II</i> , Heidelberg/Göttingen 1962–1965.
Machek	V. Machek, <i>Etymologický slovník jazyka českého a slovenského</i> , Praha 1957.
Skok	P. Skok, <i>Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV</i> , Zagreb 1971–1974.
Vasmer	M. Vasmer, <i>Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven I. Die Iranier in Südrußland</i> . Veröffentlichungen des baltischen und slavischen Instituts an der Universität Leipzig 3, Leipzig 1923 (непештампано у исти, <i>Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde I</i> , Berlin 1971, стр. 106–170).
Гамкрелидзе / Иванов	Т. В. Гамкрелидзе / В. В. Иванов, <i>Индоевропейский язык и индоевропейцы</i> , I–II, Тбилиси 1984.

- ЭССЯ *Этимологический словарь славянских языков*, под редакцией О. Н. Трубачева, Москва 1974 и д.
- Эт. *Этимология*, Москва.

АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ, Књига о Његошу, Студије и чланци.
— Београд („Књижевне новине“ и „Дечје новине“ из Г. Милановца), 1989,
стр. 318 са 20 факсимила.

Књига која је пред нама садржи шеснаест одабраних радова проф. Александра Младеновића. Већина ових студија и чланака посвећена је филолошком испитивању појединих дела владике Петра II Петровића Његоша, међу којима је *Горски вијенац* на првом месту: овај спев је предмет истраживања у дванаест ауторових расправа. Сви ови радови А. Младеновића, настали од 1970. године наовамо, објављени су у разним нашим научним публикацијама, а овде су сакупљени и тематски повезани у целину. Ово је двоструко корисно: прво, њима је сада омогућен лакши приступ свим заинтересованим његошолозима, поготово онима који нису филозофи, и, друго, сами ови текстови, овако сабрани и разврстани, својом међусобном садржајном повезаношћу осветљавају, несумњиво, целовитије решење низа проблема везаних за Његошево дело. Скренућемо пажњу само на неколико таквих питања.

Испитивање грађијских и правописних особина рукописа *Горског вијенца*, с једне, и првог штампаног издања овога дела, с друге стране (71–175), упутило је А. Младеновића на неколико важних закључака. Он, наиме, утврђује да штампани текст *Горског вијенца* није могао настати непосредним типографским слагањем с Његошевог рукописа, јер такав закључак не допуштају крупна неслагања у грађији и правопису. Његош, нпр., пише *забацѝше, мислю, звуци, ми* (ном. мн.), *сватови, четири, манастире, бѝхъ, Алићъ, многи, ячи, јоштъ, јокъ, кое, свое, плюе, озгоръ, чеше, люства, нѝе самъ, осамъ, глупостъ, паметъ, горомъ, слушатъ, пружатъ, зборитъ, алъ, нитъ, ка, сабра, посла, дочека* и др., а у првом издању ти исти примери друкчије су одштампани: *забацѝше, мыслю, звуцы, мы, сватовы, чѝтыри, манастире, бѝхъ, Алићѝхъ, многіѝ, ячіѝ, Јоштѝ, Јокѝ, кое, свое, плюе, одзгорѝ, чешѝе, людства, нѝесамъ, осамъ, глупостѝ, паметѝ, горомѝ, слушатѝ, пружатѝ, зборитѝ, алѝ, нитѝ, ка, сабраѝ, послаѝ, дочекаѝ* и др. (104–112). Начин писања ових примера улази у домен индивидуалног манира — који може бити изграђен и на одговарајућим тада важећим ортографским узусима или нормама — што у овом погледу уноси врло јасну разлику између рукописа и штампаног текста првог издања *Горског вијенца*. После овакве детаљне анализе, аутор је с правом закључио да је морао постојати посебан препис на чисто, а то значи — дефинитивна рукописна верзија *Горског вијенца* (до данас

непронађена, а можда и несачувана) која није потицала непосредно од Његошеве руке. Овај закључак А. Младеновић је поткрепио и низом језичких неслагања (118—124) која постоје између рукописа *Горског вијенца* (нпр. *величество, Пипарџ, Шенџерџ, обрани, запане, кукаво, дрхтимџ, клупка, лџеше, праветну, на Ловћенџ* (проза), *изиде међу њима, низџ нџмџ, мене* (дат.), *они часџ, видите ли ове два ђавола, гађу* (проза), *не погађе* (3. једн. през.), *пгоџ Турке, мнозиня* и др.) и првог издања овога дела (*величество, Пипарџ, Шенџерџ, одбрани, западне, кукавно, дрхтимџ, клупка, лџеше, праведну, на Ловћену, изиде међу њихџ, низџ нџџ, мени, онаи часџ, видите ли ова два ђавола, гађаю, не погађа, кроџ Турке, мнозина* и др.) — чиме се веома убедљиво показује да ове исте речи на истим местима у овом Његошевом делу не потичу од исте личности. Самим тим, јасно је, по А. Младеновићу, да друга група наведених црта, која се јавља у штампаном тексту *Горског вијенца*, припада посебном аутографу овога дела (а не пишком), који представља препис, како смо рекли — дефинитивну рукописну верзију текста према којем је *Горски вијенац* слаган и штампан у Бечкој Јерменској штампарији. Тај препис, као аутор ове књиге истиче, могао је сачинити Његошев секретар Милорад Медаковић, који је (а) био с Његошем у Бечу кад се штампао *Горски вијенац*, који је (б) преписао на чисто *Посвету* уз овај Његошев спев, према чему је она и штампана, и који је (в) преписивао и друга Његошева дела ради објављивања (нпр. песму *Поздрав роду на Ново љето*, као и целу књигу *Огледало српско*). Упоредивши, најзад, грађијске и ортографске црте неких Медаковићевих сачуваних рукописа са истим особинама у првом издању *Горског вијенца*, А. Младеновић је констатовао подударане у највећем степену, што му је омогућило да са пуном сигурношћу претпостави да је Медаковић могао бити писар дефинитивне рукописне верзије овог дела, према којој је оно и штампано.

Упознавши добро Његошев правопис у песниковом рукопису *Горског вијенца*, А. Младеновић је успео да открије једну грешку коју су до наших дана преносили многи приређивачи разних издања овога спева. Пошто је уочио да тачку Његош употребљава, поред осталог, и ради скраћивања речи (као што то и ми данас чинимо), аутор ове књиге је песниково рукописно и штампано *Зачир*. прочитао на једино могући начин: *зачирски* („који припада селу Зачиру“). На тај начин је, после толико времена, исправно прочитано име једне личности у *Горском вијенцу*: не ради се, дакле, о *Ферату Зачиру, кавазбаши*, већ о *Ферату, зачирском кавазбаши* (233—240).

За разлику од многих приређивача издања *Горског вијенца*, А. Младеновић (као и Ристо Драгићевић) сматра да Његош није погрешно што је у рукопису овог дела ставио зарез у 688. стиху:

међу нама стати, надебљати.

По аутору ове књиге, ради се о глаголу *стџти*, посталом од *стојати*, у значењу 'боравити, бити, налазити се' — што се семантички уклапа у цео одговарајући контекст. Сам песник је, дакле, добро поступио што је написао зарез иза инфинитива *стати*, чиме је означио да се не ради о форми *стџти* непотпуног значења ('почети'), која би захтевала допуну,

већ о семантички самосталном глаголу, какав је и *надебљати* ('правити се важан, силан, понашати се осионо'), који долази после њега и којим се овај стих завршава. Пошто је утврдио да се ради о два глагола чија значења нису у међусобној синтаксичкој зависности — на што га је упутио зарез у Његошевом рукопису и контекст у којем се овај стих јавља — А. Младеновић истиче да се у савременом издању *Горског вијенца* 688. стих мора доносити са зарезом иза *стѣти*, а сам овај глагол — с дугосилазним акцентом на првом слогу. Самим тим, по њему, писар *Горског вијенца*, преписујући ово дело на чисто ради давања у штампу, погрешно је што је изоставио поменути зарез из песничког рукописа, те се та грешка нашла и у првом издању овог Његошевог дела, а касније и у многим другим, изузев у онима која је, у наше време, приређивао проф. Ристо Драгићевић. Иначе, глагол *стѣти*, који Његош не употребљава често, долази у његовој песми *Црногорац заробљен од виле*, где никако не може имати значење 'почети' (Стид ми живјет већ не даје! кад помислим, тужна мати, да ми Осман закон даје! Ах, доклен ће тако стѣти?), а потврђен је, такође, у данашњим говорима Озринића (*стѣт*) и Црмнице (*стѣк*, *стѣсте*, *стѣли-су*). Тако је, по А. Младеновићу, један зарез из Његошевог рукописа аргументовано враћен у 688. стих, одакле је грешком испао у првом издању *Горског вијенца* (247–252).

Иако Његош у својим рукописима није увек правилно употребљавао зарез, ипак се то не може узети као правило. Његошевом

многа, буле ваше кукајући,
за мноме црна клупка размотале

А. Младеновић поклања поверење, сматрајући да је песник у рукопису *Горског вијенца* добро учинио што је зарезом одвојио *многа* од *буле*, дајући тиме за право оним приређивачима за штампу овог спева који су слично поступили. Не могу се, заправо, ови стихови доносити данас без икаквих интерпункцијских знакова, како то многи чине, јер се може погрешно схватити да се ради о синтагми *многе буле*, што песник није хтео да каже. Пошто ови стихови значе *ваше [су] буле, кукајући, многа црна клупка за мноме размотале*, они, у данашњем издању, морају бити тако интерпункцијски организовани да читаоцу буду одмах јасни. Зато А. Младеновић предлаже да поменуте стихове треба овако доносити:

многа — буле ваше кукајући,
за мноме — црна клупка размотале.

На овај начин се — у стиховима, истина, с неуобичајеним редом речи — спаја објекатска синтагма *многа црна клупка* (гласовни лик *клубка* долази у првом издању *Горског вијенца*, према *клубка* у Његошевом рукопису), што је за значење ових стихова од основне важности, а што је, на одређен начин, са два зареза у свом рукопису *Горског вијенца*, и Његош желео да означи. Како је грешком у првом издању овог Његошевог дела овде стављен зарез само иза речи *многа*, што је, наравно, недовољно, разни преређивачи нових издања *Горског вијенца* уклањали су и тај усамљени

зарез, наводећи тиме читаоце, а нарочито преводиоце овога дела на разне језике, да погрешно мисле да се овде ради о синтагми *многое буле* (211—213).

Низ филолошких напомена А. Младеновић даје у својим текстовима везаним за питање како треба да изгледа данашње критичко издање Његошевог *Горског вијенца* (271—293, 294—316). Много би простора било потребно да се све те напомене изнесу, због чега ће овде бити поменуте само неке. Добро обавештен и филолошки припремљен за критичко приређивање за штампу наших старих текстова, аутор ове књиге врло компетентно и аргументовано расправља о томе како у савременом издању овог Његошевог дела треба читати и доносити (а) речи са старим знаком *љ*, (б) вокално *р* у позицији пред самогласником, (в) групе грађија *-иј*, *-уј*, (г) везник (*ј*)*ер(е)*, (д) придев *божја/божја* и сл., (ђ) примере с акузативом и локативом, (е) речи без сугласника *х* и са овим консонантом, (ж) примере са јекавским јовањем, (з) облик *на јавје* и др. Посебно су важна његова схватања о томе да критичко издање једног старог текста, у овом случају *Горског вијенца*, треба у првом реду да репрезентује језик самога тога дела, његовог првог издања, при чему је језик писца у другом плану. У критичком издању, дакле, не треба успостављати језик писца ослањајући се на локални говор из којег он потиче, већ ту треба у пуној мери осветлити језик дела које је у питању, језик којим је оно штампано и прештампавано, којим је оно утицало на читаоце, којим је оно донело популарност и славу свом аутору и сл. Оваква схватања А. Младеновића о самом карактеру критичког издања једног старог текста, изнесена, иначе, и у његовим другим радовима, ван ове књиге, имају, несумњиво, за нашу науку и принципски значај.

Посебно су вредни пажње они радови А. Младеновића у којима се он не бави искључиво филолошким питањима. Тако, расправљајући о грађијским и правописним одликама *Посвете у Горском вијенцу*, аутор ове књиге посебно се задржава на познатом проблему тачака (194—200): да ли су оне овде стављене место раније постојећих стихова, који су евентуално уклоњени, или оне долазе из других разлога? Полазећи од уоченог неслагања у броју и распореду ових тачака у рукопису *Посвете*, с једне, и у њеном штампаном тексту, с друге стране (у првом случају на четири места долази по једна вертикална колона од по шест тачака, а у другом — по дванаест колона, такође од по шест тачака, на тим истим местима) — А. Младеновић је закључио да ове тачке потичу од самог песника и да оне служе само да би раздвајале строфе, којих има укупно пет, а које су, што је неубичајено, састављене од неједнаког броја стихова (прва строфа има 22, друга 2, трећа 4, четврта 6, а пета 4 стиха).

У лењинградском Институту за књижевност (Пушкински дом) А. Младеновић је пронашао непознат аутограф трију Његошевих песама насталих за време песниковог боравка у Русији 1833. године, које су касније објављене у његовој збирци *Пустинјак цетински*. Овај препис песама направљен је ради њиховог читања на српском у Руској академији (што је 2. IX 1833. било и остварено), а такође и ради преводјења на ондашњи руски књижевни језик. Овај детаљ из Његошевог рада до Младеновићевог открића ових рукописа није био познат (22—29). А у

Публичној библиотеци, такође у Лењинграду, аутор ове књиге пронашао је један непознат рукописни фрагмент, писан Његошевом руком, из *Оде* руском цару Николају I, која је такође објављена у *Пустуњаку цетинском* 1834. године. Испитавши графију и ортографију овога фрагмента, А. Младеновић је утврдио да је он настао касније, неколико година после 1834. године, највероватније 1838, и да га је Његош тада написао, заправо преписао, свакако на Цетињу, с одређеним циљем (9–21).

Завршавајући овај кратак осврт на књигу која је пред нама, истичемо да је њом наша његошологија, са филолошке стране, значајно обогаћена. *Књига о Његошу* професора Младеновића, уверени смо, биће од несумњиве користи не само данашњим него и будућим проучаваоцима песничког дела владике Петра II Петровића Његоша.

Београд

Светозар Стијовић

Др ПРЕДРАГ ПИПЕР, *Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику* (семантичка студија). Институт за српскохрватски језик (библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 8), Београд 1988, стр. 1—189.

Своје истраживање заменичких прилога Предраг Пипер започео је студијом *Заменички прилози — граматички статус и семантички типови* (Нови Сад 1983). У њој је понудио општелингвистичко разматрање природе заменичких прилога, и то у трима равнима — у равни анализе заменичких прилога као прелазног типа речи који има обележја и заменица и прилога, затим у равни анализе семантичких и функционалних веза заменичких прилога и граматичких категорија, те у равни описа семантичких типова заменичких прилога и њихових системских односа.

У књизи која је пред нама разматрају се, на синхронном плану, заменички прилози као семантички системи у српскохрватском, руском и пољском језику (ови језици представљају три основне групе словенских језика), као и конкретни проблеми моделирања тих семантичких система, њихових подсистема и микросистема, те функционалне семантичке интерпретације појединих заменичких прилога у овим језицима и њихова типолошка карактеризација.

Теоријска подлога овоме типолошком опису јесте локалистичка теорија падежа, а заједничка идеја која се крије иза овога термина, под којим се подразумевају различите лингвистичке концепције, састоји се у томе да се просторни критеријуми преносе на друга, непросторна значења различитих нивоа апстракције, тј. да се просторни критеријуми метафорички преносе у непросторне сфере.

Аутор се не бави развијањем постојећих нити предлагањем нових верзија локалистичке теорије падежа него покушава систематски приступити проблемима категоријалне семантике, полазећи при том од принципа бинарног организовања семантичких категорија у хијерархизоване опозиције, при чему срж његова приступа чини концепција о интралокализацији и екстралокализацији, тј. концепција о томе да се и базична и све уже семантичке категорије које су јој подређене деле према принципу одвајања просторних појмова „унутар“ и „споља“.

Методолошки приступ најближи је, како сам аутор вели, ономе који се обично назива компонентном анализом, што значи да се значења заменичких прилога посматрају као структуре састављене од ограниченог

броја елементарних компонената категоријалне природе, који и одређују место прилога у систему.

Анализирана грађа црпена је поглавито из белетристике те из текстова дневне и недељне штампе, чиме се, заправо, добио корпус примера из савременог српскохрватског, руског и пољског језика. Грађа је каткада узимана и из дела преводне књижевности, као и из највећих једнојезичких/двојезичких речника трију испитиваних језика.

Једна од централних поставки ауторовог теоријског приступа јесте да семантичке структуре заменичких прилога представљају функционалне спојеве сема категоријалне природе (место, правац, време, узрок, циљ, универзална квантификација и др.), а специфичношћу тих функционалних спојева одређена је разлика између заменичких прилога и свих других семантичких јединица и система кроз које се дате категорије изражавају.

Заједничка обележја свих семантичких типова заменичких прилога деле се у две најшире групе с обзиром на то да ли је њихова примарна функција

а) локализација у односу на говорну ситуацију онога што се исказом са заменичком речју саопштава, или

б) квантификација одговарајућих садржаја.

У првој групи категорије простора, времена, начина, количине и др. ближе се одређују првенствено помоћу појма говорног лица као центра говорне ситуације у односу на који се извесни денотати ситуативно локализују, а у другој групи те категорије ближе се одређују претежно кроз квантификацију денотата, при чему је његово одређивање према говорној ситуацији и говорном лицу у другом плану. Тако су заменички прилози организовани у два подсистема. Један чине заменичко-прилошки локализатори, а други заменичко-прилошки квантификатори (граница између ових двају подсистема није оштра: заменичко-прилошку локализацију често прати квантификација, а ни квантификација обично није лишена елемената локализације).

У подсистему заменичко-прилошких локализатора основни критеријум организације јесте сфера упућивања и према том критеријуму може се говорити о:

а) заменичким прилозима ситуативне локализације, који упућују на неки аспект ситуације у којој су употребљени и/или на текст, који је и сам део те ситуације, а преко њега и на друге ситуације и различите њихове просторне, временске и друге аспекте;

б) заменичким прилозима текстуалне локализације, који упућују искључиво на текст у коме су употребљени, а само у вези с текстом и на неке аспекте говорне или неке друге ситуације.

У зависности од природе денотата, заменички прилози ситуативне локализације деле се на прилоге с просторним значењем и на прилоге с непросторним значењима (ове потоње повезује заједничко обележје процесуалности), те се стога говори о просторној локализацији и о процесуалној локализацији.

Просторни локализатори представљају најразвијенији део система заменичко-прилошких локализатора, као и најразвијенији део заменичких прилога уопште. Уз то, овај се подсистем јавља и као структурно примаран јер се основни критеријуми по којима је он организован налазе и у другим подсистемима.

Основна опозиција у оквиру просторних локализатора јесте опозиција између временских прилога (за које је карактеристична временска локализација процесуалног аспекта одређене ситуације у односу на место неке друге ситуације у временској равни) и прилога с посебним процесуалним значењима. У зависности од конкретнијих садржаја потоњи се деле на прилоге с личним значењем и на прилоге без личног значења, при чему прилози без личног значења могу упућивати или на неке унутрашње аспекте процеса на који се односе (начински и количински) или на неке спољашње аспекте таквог процеса (узрочни и циљни).

У подсистему заменичко-прилошких квантификатора (који су, изузимајући прелазне случајеве, квантификатори ненумеричког типа) темељна је опозиција између апсолутних и релативних квантификатора, а критеријум по коме је успостављена ова опозиција јесте тај да се квантификација остварена апсолутним квантификаторима не одређује према некој другој количини у истом исказу или ситуацији, што је обавезно када је реч о релативним квантификаторима.

Апсолутни квантификатори деле се (према новијој лингвистичкој терминологији) на универзалне и егзистенцијалне (неодређене) квантификаторе. Универзални квантификатори односе се на објекте квантификације узете у целини, тј. на све елементе извесног објекта квантификације, и могу бити просторни, временски, начински, те квантификатори количине и степена. Из перспективе онога што је обухваћено квантификацијом и из перспективе онога што није изузето од квантификације говори се о универзалним квантификаторима афирмативног типа и универзалним квантификаторима негативног типа. Егзистенцијални квантификатори реферишу о постојању одређеног објекта, а самим тим и о постојању извесног квантитета. Ови се квантификатори могу употребити или референцијално или неререференцијално.

Релативни квантификатори указују на количину одређеног денотата у односу на неку количину која је изван њега. Таква квантификација може бити општа (када се квантификација врши у односу на онај појам количине који се за дати денотат или обележје сматра нормалним, уобичајеним) или посебна (када се квантификација у сваком посебном случају одређују квантитативним својствима неког другог посебног случаја). У случају опште квантификације објекат се, према релевантном категоријалном обележју (простор, време, начин итд.), локализује или као просечне вредности, или као изнад ње (интензификација), или као испод ње (екстензификација). (У сва три испитивана језика заменичко-прилошки интензификатори знатно су слабије заступљени него екстензификатори.) У случају посебне квантификације говори се о квантификаторима подударности (којих у српскохрватском и пољском језику готово нема) и о квантификаторима неподударности (када се у сва три језика разликују

градуелна и неградуелна квантификација).

Овај приказ бави се само основном скицом семантичких система заменичких прилога у српскохрватском, руском и пољском језику, иако су у књизи коју приказујемо ти системи врло детаљно (об)разложени. На такав приступ навела нас је чињеница да је ова књига (скупа с претходном, поменутом на самом почетку приказа) веома инспиративна теоријско-методолошка новина у српскохрватској лингвистици, новина која уз остало попуњава једну повелику дескриптивну празнину и представља значајан допринос нашој семантици у повоју.

Београд

Владо Ђукановић

МОНОГРАФИЈА О ЈЕЗИКУ АНДРИЈЕ ЗМАЈЕВИЋА

У серији посебних издања Црногорске академије наука и умјетности објављена је 1989. г. књига *Језик Андрије Змајевића* чији је аутор Мато Пижурица а која је заправо његова докторска дисертација, успешно одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду. Овом монографијом, прилично обимном (455 страна), М. Пижурица је обухватио све области истраживања, важне за сагледавање језика једног старог писца или споменика. Тако, поред увода, она садржи одељке: грађија, правопис и палеографски опис, гласовни систем, облици, синтакса и закључак.

Андрија Змајевић је позната личност која је живела у времену од 1624|1628. до 1694. године. Његови стари су били пореклом из Његуша а он сам је из Пераста у Боки Которској где је био опат а касније и надбискуп барски и примас српски. Као службеник Рима, заузимао се за унијаћење православних на нашим просторима. С тим циљем је настало и његово најзначајније и најобимније дело *Црквени летопис*, које није штампано и које до сада није било језички проучено. Узрок овом последњем је, поред осталог, био и тај што је поменуто дело остало написано у двама српскохрватским верзијама, ћириличној и латиничкој, које се у језику међусобно не подударају у свему, а што, несумњиво, увелико отежава филолошка испитивања овога текста. Тих тешкоћа М. Пижурица је био свестан кад се одлучио да приђе испитивању језика *Црквеног летописа*. За разлику од уобичајених оваквих истраживања, Пижурица је морао, поред осталог, сваку језичку особину паралелно да прати у обема варијантама овога Змајевићевог дела. Показало се да је А. Змајевић своје обе верзије *Црквеног летописа* наменио двама различитима областима: латиничку (из 1675. г., 901 страна) — нашим западним крајевима пишући је типом језика који се ослања на дубровачку (и)јекавску новоштокавштину, и ћириличку (из 1689. г., 408 страна in folio) — нашим централним и источним областима, а и другим Словенима на Балкану, пишући ту верзију такође штокавским наречјем с честим ослоњцем на спрскословенски језик; посебним избором и уопштавањем појединих црта Змајевић је успео, како Пижурица истиче, да обезбеди наддијалекатски карактер језика којим се служио у ћириличком тексту *Црквеног летописа*. Самим тим јасно је да је овим Змајевићевим свесним језичким поступком, приликом писања овога дела, у знатној мери заклоњен ондашњи перашки говор који је, заправо, основица народног језика овога аутора. А откривање особина тога говора, перашког, није се могло искључити из низа задатака који се овом приликом постављао пред М. Пижурицу, јер тај стари

говор практично више не постоји: данашњи Пераст насељавају највећим делом нове придошлице тако да тамо углавном нема старог, аутохтоног становништва чији би данашњи говор имао свој континуирани развитак од Змајевићевог времена до данас. То је била додатна тешкоћа у овим истраживањима М. Пижурице. Међутим, сталним поређењем готово свих црта *Црквеног њетописа* (а) са низом перашких особина забележених крајем прошлог века од Т. Брајковића, (б) са резултатима властитих теренских испитивања дагашњег говора у Перасту, што је аутор ове књиге обавио, (в) са данашњим говором места Лепетане у Боки Которској, (г) са неким особинама данашњих говора Кртола и Луштице, такође у Боки Которској, (д) са појединим савременим зетским говорима теренски удаљеним од Пераста (средњокатунски, љешански, црмнички, врачански и др.), (ђ) са језиком старих текстова насталих на зетском подручју а које су писали владике Висарион, Данило, П. П. Његош, затим Вук Поповић, С. М. Љубиша, Ј. Томановић и др. — М. Пижурица је, осветљавајући често и мање значајне особине, успео у великој мери да успостави разне особине перашког говора друге половине XVII века.

Поред *Црквеног њетописа*, М. Пижурица је у испитивање Змајевићевог језика укључио и две латиничке рукописне пригодне песме овога аутора.

Задржавајући се посебно на графици и правопису латиничке верзије *Црквеног њетописа*, М. Пижурица је детаљно испитао Змајевићеве начине означавања свих фонема констатујући, поред осталог, да се графички не може утврдити евентуално постојање меког *с* и *з* (52, 236, 238, 385), као и консонанта *з* (236, 238, 385) у језику аутора поменутог дела. У неким случајевима није довољно диференцирано означавање сугласника *ц*, *ч*, *с*, *з* (34—37), што није одлика само Змајевићевог писања већ традиционална црта наше домаће латинице.

Палеографским описом ћирилских слова (60—69), којима је Змајевић писао своју другу верзију *Црквеног њетописа*, Пижурица је јасно показао да се овај аутор често и дуго служио ћирилицом, да је њу добро познавао не само из штампаних већ нарочито из рукописних српскословенских књига, традиционално употребљаваних на целокупном нашем православном подручју. Овде је, поред осталог, важан Пижуричин закључак, којим се потврђује раније мишљење Фрање Рачког а и других истраживача, да употреба појединих ћириличких слова, као нпр. тзв. положеног *б*, квадратног *в* и др., представља одлику целокупне наше старије рукописне ћирилице а не само оне која се употребљавала у Босни или Далмацији. Змајевић се, иначе, служи готово свим словима која му је нудио српскословенски графички фонд постресавског периода (једино није употребљавао „от“ и тзв. широко *е* и *о*). Служећи се ћирилицом, Змајевић је, како истиче Пижурица, у нечему спроводио извесне реформаторске поступке, као што је доследно обележавање *љ* и *њ* (на крају и у средини речи) комбинацијама *л*, *н* + *љ*, затим доследно означавање група *љи* и *њи* са *л*, *н* + *ы*, обележавање дугог у комбинацијом *оу* а кратког — знаком *Ѹ* и сл. Пижурица посебно указује на Змајевићеву употребу слова *Ѹ* са варијабилним фонетским вредностима, што говори не само о намени

ове верзије *Црквеног летописа* различитим нашим говорним подручјима, већ и о томе да је поменути писац претеча, у овом погледу, оног познатог решења наших илираца из прве половине XIX века који су, реформишући нашу латиницу, увели у писање, место старог вокала *ѣ*, тзв. рогато *е* (*ѣ*) које је могло имати разне изговорне могућности.

Змајевићевом обележавању квантитета слогова у ћириличној верзији *Црквеног летописа* (115–154) Пижурица је посветио посебну пажњу. Детаљним испитивањем свих начина којима је Змајевић означавао квантитет у овом свом делу, М. Пижурица је дошао до низа значајних закључака који добрим делом откривају прозодијске одлике перашког говора друге половине XVII века. Иако у том правцу треба још детаљније испитати овај Змајевићев рукопис, Пижурица је својим истраживањем показао, поред осталог, да се у језику поменутог дела (а) чувају све неакцентоване дужине, (б) да се врши дужење слога пред сонантима, (в) да падежни завршеци у дативу и инструменталу множине код именица (*-ама*, *-ами*, *-ам*) имају дужину на *-а-* уколико наставачка морфема није била акцентована, (г) да претпоследњи слог у инфинитиву типа *поставити* увек има дужину уколико није наглашен, (д) да је имперфекатски наставак *-аху* увек дуг у првом слогу, и др. Све ово показује, у поређењу с данашњим углавном новоштокавским акцентским системом у говору Пераста, да је старија Змајевићева акцентуација уступила место новој тек у најновије време — како исправно закључује Пижурица.

Самогласнички систем Змајевићевог језика (154–219), према очекивању, већ је био сведен на пет стандардних вокала, као и на самогласничко *р* за које аутор ове монографије покушава да утврди његово редовно скраћивање (чега има у данашњем перашком говору) мада се, судећи по материјалу који пружа *Црквени летопис*, то не може доказати. Наравно, тешко да може бити речи о извесном, макар и спорадичном присуству полугласника у неким српскословенским лексемама које, преузете с правописним танким јером, треба свакако читати *дажд*, *чатити*, *сатвар* и сл. За предлоге *ка* и *са*, који су у ћириличној верзији *Црквеног летописа* написани с танким јером, потребно је, свакако, њихово фонетско објашњење више заснивати на стању у српскословенском језику где су, нарочито у каснијим фазама развоја овог нашег старог црквеног и књижевног језика (а то значи и у Змајевићево време), они гласили *ка*, *са*. Рефлекси старог јата најчешће су (и)јекавски, што је у складу не само с перашким говором већ и са говором Његуша којем Змајевић припада својим пореклом. У својим латиничким рукописима, како показује Пижурица, Змајевић је несумњиви (и)јекавац; а у свом ћириличком рукопису *Црквеног летописа* Змајевић, у вези с наменом ове верзије свога дела, допустио је варијабилну могућност читања и изговора слова *ѣ* у одговарајућим примерима. Иначе, и Змајевић има у свом језику низ екавизама и икавизама које је Пижурица све регистровао, класификовао и објаснио. Извесне дилеме, које су се могле јављати при уочавању неке појаве, везане су понекад за не увек јасну граfiјску вредност латиничког *ie* које може значити и *је* и *ије*. Решење оваквих нејасности Пижурица је, исправно поступајући, тражио у поређењу одговарајућег материјала са савременим дијалекатским стањем

или са ситуацијом и у језику старих текстова са бокелског или зетског подручја чији је језик испитан. Што се осталих вокалских појава тиче у језику *Црквеног летописа*, треба истаћи да се Пижурица доста детаљно задржава на низу значајних појединости: на присуству познатог глагола *пријати*, на неким појавама у вези с вокалним *л*, на самогласничким алтернацијама (*а — о, а — е, а — и, е — о, е — и, о — у, и — у, и — о*), као и на асимилацији и сажимању појединих вокалских група на крају и у средини речи (нарочитг група *-ао* и *-ѡо*). Све су те појаве детаљно размотрене а материјал је, кад год је то било могуће, богато навођен тако да су и закључци до којих Пижурица долази често врло уверљиви.

Консонантски систем Змајевићевог језика (219—264) одликује се свим оним фонемама које су карактеристика и нашег данашњег књижевног језика. Не може се због несавршености грађије — како је овде већ речено — сагледати присуство меких фонема *с* и *з* што и Пижурица исправно истиче, као и фонеме *ѕ*. Анализирајући присуство сугласника *х, ђ* и *џ* у Змајевићевом језику, Пижурица се детаљније задржава и на консонанту *ј* испитујући свестрано његову судбину. То исто чини и са сонантом *в* указујући на његов нестабилан изговор у појединим позицијама у речи. Поред тога, Пижурица се посебно задржава на ликовима *бријеме, бремена* у латиничкој, а *вријеме, времена* у ћириличној верзији *Црквеног летописа*, што је, очигледно, у складу с ауторовом различитом теренском наменом ових двеју верзија поменутог дела. Посебну и детаљну пажњу Пижурица посвећује појави свих врста јотовања консонаната. Док за резултате старог јотовања истиче да су добро познати Змајевићевом језику, да нису нарушени односи при јотовању уснених сугласника (тј. примери типа *сломљен* и сл. добро се чувају тако да се не јављају секундарни ликови типа *сломјен* и сл.), дотле се подновљено јотовање јавља, што лепо показују примери као *гошњаху* и сл. Интересантно је Пижуричино указивање на случај специјалног јотовања као што је *најђе* (чега има у говорима јужне Србије али у друкчијем дијалекатском амбијенту). Ново јотовање је увелико било познато Змајевићевом језику, бар што се тиче сугласника *л, н, д, т, с* напоменом да грађијска непрецизност у појединим случајевима може указивати на нејотован фонетизам. Уснени консонанти, и по новом и по јекавском јотовању, нису потпали под ове гласовне измене у Змајевићевом језику тако да Пижурица с правом указује на паралелно постојање примера типа *здравје, копје, робјем* и *вјеран, притрпје, затрубјети* (за примере са *м* нема потврде по новом јотовању). У овом правцу перашки говор је ишао различитим путевима од Змајевићевог времена до данас: док се јекавско јотовање у горњим случајевима није остварило, дотле су примери типа *здравље, копље, робље* данас одлика овога говора — што је за нашу историјску дијалектологију ово важан Пижуричин закључак. Што се тиче промене сугласника *д, т, л, н* по јекавском јотовању, они су, наравно, измењени у Змајевићевом језику, док за јотовање консонаната *з* и *с*, и по новом и по јекавском јотовању, *Црквени летопис*, због поменуте грађијске несавршености нарочито у латиничкој верзији, не пружа поуздане податке, што је Пижурица добро уочио. Низ асимилативних и дисимилативних појава одликује Змајевићев језик, и њих је

Пижурица својим разматрањима обухватио, указујући посебно на случај типа *xћи* у латиничкој и *kћи* у ћириличкој верзији *Црквеног летописа*, које је Змајевић доследно диференцирано дао имајући у виду различиту теренску намену, а то значи различиту читалачку публику, овога свога дела. Поред појаве метатезе сугласника, Пижурица се посебно осврће на судбину разних консонантских група у иницијалном, медијалном и финалном положају у речима пратећи, пре свега, њихово упрошћавање. У том погледу Змајевићев језик пружа разне податке које је аутор ове монографије марљиво регистровао, класификовао и протумачио, стално водећи рачуна о одговарајућим гласовним појавама чије сагледавање може да омете традиционално морфолошко писање којим се писац *Црквеног летописа* служио. Да је Пижурица био доста акрибичан у сакупљању грађе из овако обимног Змајевићевог дела, показују два уочена примера с развитком финалног наставачког *-м* у *-н* (*мачен прободен; план огњен*), од којих је наравно, овај други типичнији за присуство гласовне појаве о којој је реч у језику *Црквеног летописа*.

Морфолошке одлике Змајевићевог језика (265—330) Пижурица је такође детаљно обрадио у овом свом раду. Од сингуларских именичких особина помињемо овде присуство познатих форми *кам*, *плам*, као и ретко јављање секундарног *-е* у инструменталу једине типа *с главоме*. У множинским падежима употребљавају се углавном стари наставци, с напоменом да је *-и* у инструменталу множине у фази изразитог нестајања. Нови наставци у дативу и инструменталу множине такође су у употреби, док је у локативу множине Змајевић спровео, доста често, следеће диференцирање: наставак *-ијех* (нпр. у *законијех*) налази се у латиничкој, а *-их* (нпр. *по законих*) — у ћириличкој верзији овога дела, што је ауторова свесна интервенција везана, по његовом мишљењу, за различиту теренску намену једне и друге верзије *Црквеног летописа*, а што је Пижурица добро приметно. Остале морфолошке особине Змајевићевог језика, везане за испитивање заменица, придева, бројева, глагола и прилога, Пижурица је детаљно обратио региструјући, при том, и детаље који се јављају понекад с једном или највише с две потврде у овом обимном Змајевићевом делу.

Синтаксичким испитивањима Змајевићевог језика (331—375) Пижурица је, како се то и иначе чини у монографијама овакве врсте, посветио одређену пажњу стављајући акценат на детаљнија истраживања значења и употребе падежа, глагола, а и саме реченице. Овде је најобимнији део о падежима у којем је Пижурица дао доста исцрпан осврт на значење и употребу свих падежних облика у Змајевићевом језику, региструјући истовремено и функцију сваког предлога понаособ. Оваква истраживања су корисна не само за уочавање одговарајући црте у језику *Црквеног летописа* већ нарочито за историјскојезичко сагледавање одговарајуће особине на ужем или ширем простору нашега језика. На плану синтаксе глагола Пижурица је забележио низ интересантних одлика Змајевићевог језика од којих ћемо, поред осталог, поменути конструкцију глагола *чути* с *инфинитивом* појединих глагола (нпр. *чујући режати лаве*) која је била жива категорија јер има потврде њене употребе и из краја XIX века. Самој организацији Змајевићеве реченице Пижурица је посветио такође

пажњу дајући осврте на ред речи, на конгруенцију и на негацију у њој.

Змајевићев језик Пижурица је стално посматрало уже и шире: према савременом говору Пераста, према савременим околним бокелским и другим зетским говорима, као и према језику старијих текстова с тога терена. Овај компаративни метод, који подразумева пре свега добру обавештеност у литератури, морао је бити допуњен и личним Пижуричинима испитивањима да наш њег говор Пераста, без обзира на то што се зна да је овај бокелски градић био једно време опустео, што је био „мртав град“ и што га данас насељава углавном неаутохтоно становништво. Имајући, тако, све елементе потребне не само за истраживање већ и за закључивање, Пижурица је могао овај свој обиман и не лак посао да сигурно приведе крају. Овом монографијом ми смо добили увид (а) у књижевнојезички поступак једног писца, Андрије Змајевића, који је — налазећи се територијално на периферији нашега језика и пишући две верзије истога дела — покушао да створи, нарочито у ћириличкој верзији *Црквеног летописа*, такав језик који ће бити близак, пре свега православцима, у централним и источним нашим областима, а и шире на Балкану, (б) у особине Змајевићевог народног језика при чему су уочене и оне књишког порекла било да су преузимане из дубровачке било из српскословенске писмености, (в) у Змајевићево добро познавање и служење ћирилицом, што није било случајно јер је она одликовала нашу писменост у Боки Которској друге половине XVII века, (г) у Змајевићево познавање црквенословенског језика, српскословенског, који је био црквени језик православаца у Боки Которској и уопште у Црној Гори друге половине XVII века, (д) у перашки говор XVII века, и то не само у његову фонолошку, морфолошку и синтаксичку страну, већ добрим делом и у његову прозодију о чему Змајевићев рукопис пружа податке, што иначе често није случај с нашим старим рукописима. Ово је помогло да је Пижурица добрим делом успео у овом погледу реконструисати некадашњи говор Пераста, што је од посебне важности за нашу науку.

Овом својом књигом М. Пижурица је врло корисно задужио не само нашу историјску дијалектологију већ и историју српскохрватског језика; његова монографија *Језик Андрије Змајевића* представља, несумњиво, крупан и значајан допринос бољем познавању историјског развоја нашег језика.

Београд

Александар Младеновић

ЈЕДНА ЗНАЧАЈНА КЊИГА О ЈЕЗИКУ ЈОВАНА СТЕЈИЋА

У издању Одељења словенских језика Хелсиншког универзитета појавила се књига о језику у делима српског писца друге четвртине XIX века Јована Стејића коју је написао фински слависта Јухани Нуорлуото (*Jovan Stejić's Language. A Contribution to the History of the Serbo-Croatian Standard Language.*— Helsinki, 1989, str. 175). Ова књига је још једна у низу објављених расправа о језику појединих српских писаца предвуковског и вуковског периода, које су последњих деценија својим највећим делом рађене на Катедри/Институту за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, најчешће уз помоћ наставника ове научне институције.

Испитивање језика у књигама, текстовима и писмима Јована Стејића (Арад 1803 — Београд 1853) врло је значајно за садашње наше боље познавање развитка српског књижевног језика вуковског периода. Штампани текстови овога аутора, без обзира на то што он са данашњег становишта не спада у наше врхунске писце, били су, несумњиво, у своје време не само запажани већ и читани, тако да морамо рачунати с њиховим двоструким утицајем на ондашње српске читаоце. Тај утицај се огледао не само у Стејићевим идејама о тадашњем српском књижевном језику већ и у угледању других на сам његов језик, на један тип славеносрпског језика који је био србизиран у великој мери. Заједно са другим српским писцима, својим савременицима: Георгијем Магарашевићем (1793—1830), Јованом Хаџићем (1799—1869) и Јованом Стеријом Поповићем (1806—1856), Јован Стејић је сматрао, почев од треће деценије XIX века, да за Србе треба писати српски. И он је то чинио онолико колико је знао и умео уклопивши се потпуно у своје време које се тада већ увелико одликовало јасном оријентацијом ка српском књижевном језику на народној основи. Ова оријентација је била плод не толико дотадашњег Вуковог рада и идеја изнесених у његовим штампаним делима — јер је тада Вуков утицај био тек у својој почетној фази — већ је она била у првом реду резултат домета властите еволуције славеносрпског типа књижевног језика, која се огледала у све већој и већој србизацији, у понародњавању овог типа литерарног језика формираног код Срба у XVIII столећу. То је било време када је славеносрпски тип књижевног језика већ „прелазео“, ако тако можемо рећи, у српски, односно када се српски народни карактер ондашњег нашег литерарног језика све више осећао и у пуној мери развијао. Томе је, наравно, допринео и сам Стејић коме је 1826. г. сасвим било јасно да српском народном језику треба дати апсолутни приоритет у књижевнोजезичкој функцији супротстављајући овај тип литерарног језика

славеносрпском (а, наравно, и славенском) језику.

Књига Ј. Нуорлуотоа, која је пред нама, састоји се од више поглавља. Тако, поред увода, у њој се говори о развоју српскохрватског стандардног језика, о приступу испитивању Стејићевог језика, о графици и правопису у текстовима овога писца, о гласовима, о облицима, о речнику и грађењу речи, о карактеру Стејићевог језика и о социolingвистичким аспектима ових истраживања. На крају је аутор дао закључне напомене.

Писац ове књиге с правом се задржава, поред осталог, и на проблем термина *славеносрпски језик* (30–32), који стварно постоји у нашој науци али који, свакако, све више и више престаје то да буде. Ево зашто. Пратећи развој српског књижевног језика друге половине XVIII и првих деценија XIX века, ми смо данас у ситуацији да констатујемо следеће етапе семантичке измене поменутог термина. Прво, у складу с употребом назива *словеносрпски* у почетним деценијама XVIII и *славенос(е)рпски* даље током целог овог столећа, све до друге деценије XIX века — овај термин је означавао припадност одговарајућих појмова Србима, који су Словени, који припадају словенској заједници али православној по верском опредељењу (уп. паралелне термине код других словенских народа: *славеноросс(ийс)киј*, *славянорусскиј*, *славенорусскиј*, *славеноболгарски*, *славяноболгарски*, *славенобългарски*). Употребљавајући термин *славенос(е)рпски* уз именицу *језик*, нашим прецима је било јасно да њиме означавају, пре свега, језик који није *славенски* (*рускословенски*), односно који је *српски*. Већина српских писаца из поменутог времена *славенос(е)рпским* назива језик својих штампаних текстова а појединци тако називају и говорни језик својих сународника. Какав је тај *славенос(е)рпски* језик по свом карактеру, по степену присуства рускословенских, руских, српских и српкословенских језичких елемената, по својој фонетској и морфолошкој шароликости и (не)уједначености — то је друго питање којег су били свесни и поједини српски писци предвуковског и вуковског периода (а што је Вук нарочито критиковао), али које се, то се мора подвући, из деценије у деценију све више решавало поступним процесом властите србизације тога језика. Друго. Од Вукове критике језика М. Видаковића (1817. г.) почео се термин *славенос(е)рпски језик* сводити на одређену супротност према *српском језику* тако што је почео означавати онај тип књижевног језика који је *мешовит* по свом саставу, који у себи истовремено садржи особине и рускословенског, и руског, и српског (а и српкословенског) језика, који, дакле, није искључиво народног карактера. Такав опозитни однос српског према славенос(е)рпском језику јасно се види у Стејићевом предговору *Макровитике* (1826. г.). Отада па до данас термин *славенос(е)рпски језик* означава углавном тај мешовит тип српског књижевног језика у предвуковском и вуковском периоду. Новија проучавања показују јасно да српски писци поменутог времена нису писали уједначеним славенос(е)рпским језиком, да су се једни служили више а други мање србизираним, понародњеним тим језиком, што би евентуално требало и адекватно термилошко означити. Ту је у праву Ј. Нуорлуото кад размишља и указује на овај проблем наше науке. Док се термини *предвуковски* и *вуковски период* односе на временска раздобља

сасвим прецизно одређена и омеђена Вуковом појавом у нашој култури, дотле се термином *славенос(е)рпски период* обухвата готово читаво столеће (почев углавном од 1750. г.) у којем је српска култура, а поготово књижевни језик и књижевност, имала свој посебан развитак који је довео до њене пуне демократизације. Тај термин за поменуту епоху данас употребљавају поједини научни радници, истина, по броју доста ограничени, те је и ту у праву Ј. Нуорлуото кад се залаже за његову афирмацију и ширу примену.

Описавши детаљно Стејићеву грађију и правопис, аутор ове књиге после тога расправља посебно о гласовним особинама језика у делима овога писца. Све црте вокализма и консонантизма, које је Ј. Нуорлуото обухватио овим својим истраживањима, описане су прегледно и компетентно (мада не увек и с богатом грађом што је било, свакако, условљено унапред одређеним обимом књиге). Аутор је указао и материјалом јасно потврдио да по својим фонолошким и по многим фонетским одликама Стејићев језик припада нашем данашњем шумадијско-војвођанском дијалекту, што је двоструко условљено: како самим Стејићевим пореклом, тако исто и тадашњом књижевнојезичком праксом која је у време овога писца већ увелико била заснована на поменутом дијалекту.

Речи с деклинацијом у Стејићевом језику имају, како истиче Ј. Нуорлуото, у првом реду новоштокавске наставке (103), с напоменом да овај писац употребљава и старије форме од којих се неке и данас срећу код новоштокаваца (нпр. инстр. и лок. мн. на *-и*: *с голи мачеви*, *у своји послови*, затим дат.-инстр.-лок. мн. на *-ма*: *к вратма*, *с људма*, *у судовма* и сл.). Синкретизоване облике на *-ама* у поменути три множинска падежа аутор ове књиге доноси из Стејићевог језика само од именица средњега рода (нпр. *следствама*, *под опстојатељствама*, *у пољама* и сл.) истичући да се овај наставак пре може тумачити пореклом из руског или рускословенског језика неголи онако као што се то данас чини. Ове форме, које се у језику наших писаца из предвуковског и вуковског периода јављају не само од именица средњега рода већ и од оних мушког рода (уп. нпр. код Ј. Рајића: дат. *законама*, инстр. *с рецептама*, лок. *по тима следама*), јасно указују на једну друкчију, мање уобичајену тенденцију ка обличком синкретизму ових падежа преко заједничког наставка *-ама* пореклом из двојине а-деклинације а који је у новоштокавском, односно у једном његовом делу и у одређеном времену, могао постати „носилац“ овог синкретизма код именица сва три рода у поменутиим падежима. Форме на *-а* у ном.-ак.-вок. множине именица средњега рода могле су, наравно, само потпомагати учвршћење наставка *-ама* у поменутиим множинским падежима.

Посебну пажњу аутор ове књиге обратио је питању лексике и обрадовању речи у језику Ј. Стејића (118—136), што је добро и што досада није редовно чињено у радовима овакве врсте. Значајно је ауторово указивање на одређену лексичку еволутивност у Стејићевом језику, која се огледа у одређеном поступку србизације: док ће у својим ранијим текстовима Ј. Стејић употребљавати нпр. рускословенску лексику с несрпским фонетизмом (нпр. *состав*, *воверити*, *возбудити* и сл.), дотле ће се у каснијим својим радовима служити српским речима (*састав*, *уверити*, *убудити*

и сл.) — што још једном јасно потврђује овде већ изнесену чињеницу о процесу посрбљивања славеносрпског језика.

Добра су запажања Ј. Нуорлуотоа да и сам Стејићев језик показује да је тада у српској средини већ дошло до формирања и учвршћивања једног посебног типа књижевног језика који је првенствено одликовао српске градске средине и који је у себи садржавао извесне прте које су га одвајала од локалних народних говора. Такав књижевнојезички тип могао је, наравно, одиграти пресудну улогу у образовању литерарног језика с низом одлика општег карактера.

Иако у себи има доста славенизама, нарочито у лексици и синтакси — што је била карактеристика и других славеносрпских писаца — Стејићев језик показује да се ради о типу српског књижевног језика екавског изговора којим се и иначе код Срба писало у другој четвртти XIX века. До овог типа литерарног језика дошло се, наравно, еволуцијом српског књижевног језика из претходних времена, која је била, свакако, појачана захтевима Вукове реформа. И сам Ј. Стејић језиком својих дела учествује у тој еволуцији те је зато значајан његов допринос формирању и стабилизацији српског књижевног језика екавског изговора у првој половини XIX века. То су све показала истраживања и резултати до којих је дошао фински слависта Ј. Нуорлиото у својој књизи о језику Јована Стејића, која је несумњив значајан прилог науци о нашем језику, а посебно историји српског књижевног језика новијег периода.

Београд

Александар Младеновић

ДВА ИЗДАЊА „МЕМОАРА“ ПРОТЕ МАТИЈЕ НЕНАДОВИЋА

(Прота Матија Ненадовић, *Мемоари. Рукопис. Фототипско издање. Приредио и поговор написао Александар Младеновић.* — Народна библиотека Србије и Архив Србије, Београд, 1988, стр. 6 (непаг.) + 198; Прота Матија Ненадовић, *Целокупна дела. Свеска 1. Мемоари (рукопис). Приредио Александар Младеновић.* — Српска академија наука и уметности (Одељење језика и књижевности. Критичка издања српских писаца, IV), Београд, 1988, стр. I–VIII + 4 факсимила + 345)

За филологе, историчаре и остале поштоваоце дела Проте Матије Ненадовића, свештеника, ратника и команданта у I српском устанку, председника Правителствујућег совјета, дипломате и писца, година 1989. је почела управо у знаку те крупне фигуре српске историје прве половине XIX века. Фебруара прошле године појавиле су се, готово истовремено, две књиге с текстом Протиних „Мемоара“, а обе је за штампу приредио наш познати и врло плодни историчар српскохрватског књижевног и народног језика проф. др Александар Младеновић. У првој књизи (штампаној средствима Скупштине општине Ваљево и Републичке заједнице науке Србије) фототипски је донет аутограф „Мемоара“, дела које деценијама историчарима служи као извор за расветљавање једног важног периода српске историје, а генерацијама ученика и других читалаца као незаобилазна и радо читана лектира. У другој књизи смо добили критичко издање најзначајнијег Протиног дела. Тиме је, коначно, широј културној и научној јавности омогућен увид у сам рукопис „Мемоара“, који су нам досад познати по тексту издања које је 1867. г. приредио Протин син Љубомир П. Ненадовић и које се, због разноврсних и многобројних интервенција приређивача, у многим детаљима разликује од Протиног аутографа.

Рукопис је дуго, практично до ослобођења Београда 1944. г., био недоступан јавности. Његова судбина је, по речима проф. Младеновића, била „врло тужна, чак и трагична“. Дуго је, између осталог, био у приватним рукама. Делећи судбину нашег народа доживеће и, срећом, преживети ратне вихоре овога столећа. Срадаће Протин аутограф и због нашег менталитета и чудних, понекад гешко објашњивих, поступака нашег човека. Према речима Љуб. Ненадовића, „Многи листови Протиног рукописа ... раздати су сродницима и другима за спомен.“ Протини потомци ће аутограф у првој деценији овога века понудити на продају, а некадашња Државна архива Београда ће га откупити 1912. године. У току I светског рата, заједно са другим вредним папирима из Државне

архиве, биће евакуисан у Ниш и Крушевац, а убрзо после рата, године 1919, сазнаће се да је рукопис нестао. Протин аутограф ће се појавити тек 1936. г. у једном београдском антикваријату да би га 1937. откупило Министарство иностраних послова и уступило Државној архиви, његовом првобитном власнику. Други светски рат и поновну немачку окупацију рукопис је „преживео“ у сутерену Техничког факултета у Београду, камс је, по наређењу окупацијских власти, у јесен 1944. г. пребачен целокупан фонд Архива Србије, установе у којој се рукопис и данас налази. Сачувано је, на жалост, свега 176 његових страна, што чини негде око 70 процената текста у поређењу са Љубиним штампаним издањем из 1867. године.

Фототипско издање рукописа „Мемоара“ приређено је у складу са свим савременим захтевима таквог подухвата: свих 176 страна аутографа, рачунајући и неке празне, неисписане стране, дате су у оригиналној величини (1:1). Иза фототипског дела књиге следи *Поговор* приређивача, тј. Напомене о рукопису „Мемоара“ Проте Матије Ненадовића (179–198). Вишеструк је значај овог издања. Њиме се, како исправно примећује проф. Младеновић, „Протин аутограф *Мемоара* ... физички заштити: не само од евентуалних будућих ратних страдања, већ и од читалачког хабања чему је овај рукопис досада био непосредно изложен“. Фототипско издање, уз то, омогућава, односно олакшава, низ нових истраживања. Сада се може детаљније испитивати аутентични Протин језик, и то непосредно на његовом властитом рукопису. Резултати таквих подухвата могу бити драгоцени око расветљавања многих питања историје српскохрватског језика и историјске дијалектологије. Лингвисти у свом послу морају полазити од аутентичног Протиног аутографа, јер је Љуб. Ненадовић, припремајући ово дело за штампу, уклонио многе дијалектизме, чиме је „Мемоаре“ лишио вредности за истраживања ове врсте. Заинтересованим је, исто тако, олакшан увид у многобројна Протина преправљања, прецртавања и допуњавања разних места у рукопису. И на крају — једноставним поређењем могу се сагледати све језичке и друге интервенције Љб. Ненадовића приликом припремања „Мемоара“ за штампу 1867. године.

Дуго се код нас нису стицали услови за приређивање критичког издања рукописа „Мемоара“. У праву је проф. Младеновић када каже да је томе допринела и „наша врло скромна традиција филолошког приступа у издању старих текстова“. Коначно је при Српској академији наука и уметности основан Одбор за критичка издања српских писаца, а онај други, важнији предуслов за припремање дуго чеканог критичког издања овога дела испуњен је тек недавно, када се тога посла прихватио проф. Младеновић. Добро познајући ондашњи српски књижевни језик и ослањајући се на проучене западносрбијанске говоре, посебно говор Бранковине, Протиног родног места, приређивач је врло успешно испунио задатак.

Младеновићево критичко издање „Мемоара“ Проте Матије Ненадовића подељено је у више поглавља. После кратког Предговора (1–3) следи најобимније поглавље — рашчитани текст аутографа (укључујући и краћи додатак рукопису) дат транскрибовано (5–156). Приређивач је, како се у таквим приликама и чини, у пуној мери очувао језичку аутентичност текста. Полазећи од принципа да се у оваквим подухватима

нипошто не одступа од оригинала, проф. Младеновић је дужну пажњу поклањао свим језичким особинама, међу којима је било и детаља за које се могло претпоставити да су плод пишчеве омашке. Нашавши за многе такве особине потврде у колубарском и другим говорима или у делима српских писаца прве половине XIX века, приређивач их је с правом задржао у издању. Захваљујући таквом акрибичном поступку, откривена су, већ поменута, многобројна неслагања између аутографа и првог издања „Мемоара“. Рашчитавајући Протин рукопис, приређивач је помно пратио све пишчеве промене у тексту, указујући на њих у преко 1500 напомена. Своје пак интервенције у Протином тексту приређивач је означавао угластим заградама и обавезно их посебно објашњавао. Проф. Младеновићу је, да истакнемо и то, у више случајева полазило за руком да прочита и прецртане реченице или њихове делове. У другом, обимнијем делу књиге, долазе текстови самог приређивача: О рукопису „Мемоара“ Проте Матије Ненадовића (157–254); Именик личности (255–265); Именик географских назива и сличних појмова (267–280); Речник мање познатих речи (281–333); Неки фразеолошки изрази (335–339); Скраћенице (341–345). У првом одељку читалац ће наћи већ поменуте податке о настанку и откупу рукописа и обиму његових листова и страна. Затим следе: текстуално поређење рукописа и издања из 1867. године (180–191), обавештење о досадашњим (иначе врло ретким) издањима факсимила рукописа (191–192) и, за нас свакако најинтересантнији, текст О садашњем издању рукописа „Мемоара“ (филолошки коментар) (192–254). Ради се, у ствари, о правој филолошкој студији у којој приређивач објашњава како су, и зашто баш тако, читани одговарајући примери у рукопису. Сва та тумачења су пропраћена одговарајућом филолошком аргументацијом. Без могућности да у овом кратком приказу подробније анализирамо Младеновићев поступак у целини, поменућемо само неке детаље. Приређивач је свакако с правом задржао Протин пајерак у означавању вокалног *p* у лику *продр’о* иако писац „Мемоара“ пише и *продро*. Захваљујући првом лику, поуздано знамо да у пишчевом језику, што значи и у тадашњем говору Бранковине, није истрвена фонолошка опозиција између кратког неакцентованог вокалног *p* уз вокал и консонанског *p*. Опозиција је, иначе, очувана и у Ваљевској Подгорини и централној Шумадији. Општи утисак о правилном рашчитавању рукописа поткрепљује и поступак у вези са Протиним колебањем код писања слова *ч* и *ћ*. Имајући у виду пишчеву склоност верном преношењу говора појединих личности, а тиме и — особина других језика, односно говора, приређивач задржава лик *тед’ерић*, који је у „Мемоаре“ ушао из уста босанских муслимана, па га тако треба и читати.

Мада је и досад језику најважнијег дела Проте Матије Ненадовића у науци посвећивана пажња¹, рашчитани текст „Мемоара“ инспирише на

¹У књизи *Прота Матија Ненадовића и његово доба. Зборник радова са научног скупа одржаног од 5. до 7. децембра 1978. године.* — Српска академија наука и уметности (Научни скупови, књига XXVI. Председништво, књига 6), Београд, 1985, стр. XII + 486 више радова се тиче језика *Мемоара*: Александар Младеновић, *Систем африката и фрикативних сугласника у језику Проте Матије Ненадовића* (стр. 399–405); Душан Јовић, *Организација књижевног језика Проте Матије Ненадовића* (407–

развишљања и нека истраживања из домена историје језика и историјске дијалектологије. Од Протиног времена до данас су се у његовом родном крају изгубили трагови старих именичких множинских облика: генитив на *Ѡ* (*Турак, пушак*), датив на *-ом* (*Турком, Ужичаном*), инструментал и локатив на *-а* (с *Турци, по табани*), локатив на *-а* (< *-ахъ*) (на *кочија, у каруца*). Нестало је и Д-И-Лмн. заменица *који* и *свој* на *-и* (*свои кућама; са свои кнезовима; у свои кућама*). Ови облици су данас непознати говорима централне Шумадије и Бранковине, док је пре шездесетак година у Поцерини бележен још једино Лмн. типа на *врати, на коли, по Троица*, а у Мачванском Причиновићу пре тридесетак година — архаични локатив именица *-а* основе (по *ливада*) и неколико потврда И-Лмн. на *-и* (з *дугачки рукави, на Микаилови брестови, на дрвени плуговима*). Све архаичне облике у Протином тексту (за разлику од Љуб. Ненадовића) приређивач је задржао сматрајући да су они „чинили одлику његовог народног језика“. Над рашчитаним и фототипски издатим „Мемоарима“ као да је остало неосветљено једно крупно питање. Најновија дијалектолошка истраживања су показала да је вокал јат у говору Бранковине сачувао фонолошку индивидуалност. Протино напоредно писање примера са *e* и *ѣ* (*побега* и *побѣгоше, белу браду* и *брада бѣли, децо* и *дѣцо*) не омогућава доношење коначног суда о судбини овога старог гласа у Протином и тадашњем говору Бранковине. Полазећи од чињенице да су многи примери написани са *e*, приређивач је све српске ликове дате са *ѣ* прочитао „скавски без обзира на то да ли долазе написани само са *ѣ* или, неки од њих, и са *ѣ* и са *e*“. У ситуацији доследног транскрибовања и транслитерације текста Протиних „Мемоара“ приређивач и није имао другог решења!

Књига која је пред нама чини изразиту новину у нашој едицијоној пракси. Ми одавно нисмо добили критичко издање једног аутографа из новије српске историје, припремљено на овај начин, са овако комплетним критичким апаратом. Критичко издање рукописа Протиних „Мемоара“ служиће корисно, поред осталог, и будућим приређивачима за штампу сличних текстова: спремнији међу њима од сада имају несумњив узор, а мање упућени благовремено су упозорени на немале тешкоће и на евентуални лични ризик, које овакав сложен посао, иначе драгоцен за нашу културу и науку, носи са собом. А Протини „Мемоари“ имали су срећу да буду поверени врло компетентном приређивачу и врло угледном издавачу. Тиме је један велики културни и научни дуг, стина после дужег чекања, одужен на најбољи начин.

Београд

Слободан Реметић

418); Јован Кашић, *Лексичке особине Мемоара* (419–432); Јован Јерковић, *Питање учешћа Љубомира П. Ненадовића у стварању „Мемоара“ Проте Матије Ненадовића у светлости језичких особина овог дела* (375–398). Осим тога, уп. нпр.: Александар Младеновић, *О језику рукописног фрагмента „Мемоара“ Проте Матије Ненадовића*. — Зборник за филологију и лингвистику (ЗФЛ), Нови Сад, 1978, књ. XXI-2, 25–55; Јован Јерковић, *Однос дијалекта према књижевној норми у језику Проте Матије Ненадовића*. — ЗФЛ, Нови Сад, 1979, књ. XII-1, 125–142; Јован Јерковић, *О рукопису и издању „Мемоара“ Проте Матије Ненадовића*. — Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад, 1977, књ. XXV-3, 451–460; Душан Јовић, *Лексички слојеви у језику Проте Матије Ненадовића*. — Књижевна историја, Београд, X/1978, књ. 38, 187–194.

Хиландарски медицински кодекс N. 517, Превод. Приредио и уводну студију написао Реља В. Катић. Транскрипција српскословенског текста и превод Љубомир Котарчић и Младен Миливојевић, Народна библиотека Србије — Београд, Дечје новине — Горњи Милановац, Републички завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу СР Србије — Београд, Београд 1989, стр. LI + 508.

Фототипским издањем из 1980. године *Хиландарски медицински кодекс* је постао доступан широј јавности. Појава издања текста и превода *Кодекса* претпоставља његово још приступачније упознавање и изучавање. Овај изузетно значајан зборник списа из медицине од велике је важности и за историју језика. Због несвакидашње вредности *Кодекса* одлука Народне библиотеке Србије да се подухвати његовог издавања имала је пуно оправдање. Резултати тих настојања су два тома која би на достојан начин представила *Кодекс*. Када су у питању издања средњовековних споменика са овако комплексним приступом, где се доноси фототипија, текст и превод, њихово коначно појављивање очекује се као догађај од необичне важности. То би се свакако морало односити и на *Хиландарски медицински кодекс*. Волели бисмо да се можемо с разлогом радовати његовом широко постављеном и обухватном издању. Међутим, резултат његовог укупног појављивања пре нас доводи до разочарања и жаљења што се он ни издалека не указује на задовољавајући начин у свем богатству и обиљу које по тој врсти лексике не поседује ни један српски средњовековни споменик. Најпре је урађена фототипија *Кодекса* на нивоу какав је несхватљив за могућности данашње технологије израде такве врсте издања. Репродукције у њему су неуједначеног квалитета. Док има сасвим прихватљивих делова фототипије, неке странице су до те мере тешко читљиве да не омогућавају нормално коришћење. Са колико непажње су се правили поједини снимци показује неједнака оштрина различитих делова чак једне исте репродукције. Не само да магловите репродукције сметају овом издању, већ и начин како су на њима обухватане стране рукописа. На многима су занемариване маргине и једноставно „сечене“. То је утолико горе што се на маргинама често налазе интервенције преписивача, накнадна указивања на поједина важна места и обиље бележака на грчком језику.

Сви пропусти око издавања *Хиландарског медицинског кодекса* као да се нису могли задржати само на фототипском издању. У то смо се могли уверити пратећи издање његовог текста и превода. Одмах на почетку књиге наилазимо на недоумицу око улоге појединих учесника у њеном састављању. Уз име Р. Катића стоји да је он *Кодекс* „приредио и уводну

студију написао“. Не зна се тачно колико је његово учешће у приређивању када такође стоји да „транскрипција српскословенског текста и превод“ припадају Љубомиру Котарчићу и Младену Миливојевићу. Ако су они тај део посла урадили уз јасно навођење које је целине ко од њих обухватио, онда се улога Р. Катића у читавој подели може схватити као руководећа или контролна, а не приређивачка, како се то представља.

Када је реч о одређивању учешћа Јб. Котарчића и М. Миливојевића у припреми текста *Кодекса*, постоје два термилошки неодржива става. Њихова је „транскрипција српскословенског текста и превод“, како стоји ван насловне стране. Изразом *транскрипција* се заправо означава само део онога што су они у доношењу текста урадили, те се он у том контексту не може задржати на споменутом месту. Наравно, исти израз се може користити у ужем значењу евентуално унутар студије која се бави и едиционим питањима. Такође се само делимично може задржати и назив „српскословенски текст“ кад се има на уму *Хиландарски медицински кодекс*. Према нашим сазнањима и увиду, језик *Кодекса* је у основи народни са мање или више примеса српскословенског. Посебна језичка студија би могла обухватније сагледати однос ова два слоја језика, а историјска дијалектологија да у њему дође до богате дијалекатске грађе старог српског језика. Узимајући у обзир изречено, уместо споменуте формулације „транскрипција српскословенског текста“ требало је рећи „текст приредили“. Улога Јб. Котарчића и М. Миливојевића у припремању издања *Кодекса* и његовог превода је носећа, па су им имена морала стајати такође на насловној страни, где се појављује име Р. Катића. Издавање њихових имена ван насловне стране стога није ни библиографски оправдано.

У поднаслову другог тома *Хиландарског медицинског кодекса* је означено да се у оквиру његове садржине налази превод. То ипак само упола одговара правом стању. Пошто два средишња дела књиге чине превод и издање текста, поднаслов је требало тако и формулисати како би се из њега видело да је реч и о једном и о другом. Пошто превод произилази из текста *Кодекса*, њихов распоред унутар књиге уопште не прати след какав би се убичајено очекивао. Уместо тога, прво је штампан превод па тек иза њега издање текста *Кодекса*. Иначе, замисао и склоп читаве књиге говоре о знатном труду који се за њено остварење морао уложити. У њен састав су ушли уводна студија Р. Катића (XI–LI), превод *Кодекса* (1–159), издање његовог текста (197–396), термилошки речник (397–439), извори и речници (440), превод уводне студије на француски (441–475) и енглески језик (477–507). Уводна студија је подељена на поглавља *Увод*, *Кратак преглед општег стања српске средњовековне медицине*, *Порекло и време настанка Хиландарског медицинског кодекса* и *Значај Хиландарског медицинског кодекса*. Између ових поглавља и оних у уводној студији фототипског издања јављају се извесна понављања, а поједине реченице се буквално подударају, што се ипак морало избећи. Једна недоумица која се јавља у студијама уз ова два издања тиче се језика којим је писан *Хиландарски медицински кодекс*. Док уз фототипско издање преовлађује уверење о српском народном језику, у садашњем се

спомиње углавном српскословенски. Ова не само термилошка, већ и суштинска непрецизност би требало да добије своје јасније разрешење.

Да би показао колико је *Хиландарски медицински кодекс* проистекао из неких латинских медицинских списа као њихов превод или прерада, Р. Катић доноси напоредне илустративне примере. Нажалост, коришћење примера из *Кодекса* је до те мере непоуздано да је скоро неупотребљиво за сврхе којима је намењено. С обзиром на неубичајено присуство грешака у њима, сматрали смо да је излишно указивати на њих детаљно. Навешћемо само најдрастичније случајеве те непоузданости. Када се говори о агарику на страни XXXIV, у петом реду тог прилога недостаје иза речи **растрѣти** читава једна целина. Наводимо је, као и друге, према фототипији а не према издању: **мегю прѣстмїи како прах[ѣ] · и добро њс(тѣ) · мѣшко нѣ толико бѣлѣ, ни с толикои лѣг'ко, ни се може мегю прѣстмїи растрѣти.** То се исто понавља и у оквиру студије у француском и енглеском преводу. На следећој страни, уз пример о беликулу, трећи ред треба изоставити јер се понавља. У примеру на XXXVI страни после четвртог реда треба додати ову испуштену целину: **и смѣси сокѣмѣ ѡт[ѣ] шолатро, и постави вр[ѣ]хѣ ѣтра, или вр[ѣ]хѣ плукѣ · добро њс(тѣ) за ѡнѣх[ѣ] коѣм[ѣ] е врѣкѣ ѣтра · или плукѣ · еце вѣзми бер'бѣри.** Исти пропуст учавало и у преведеним студијама. Посебна врста непоузданости је у Катићевом често нетачном коришћењу самог *Кодекса*. Када се позива на поједина места из њега, ознаке листова махом не одговарају. Тако на страни XLI стоји да једно *Сказаније* почиње на 141а листу, што се уопште не може потврдити. На XLII страни упућује се да су на л. 103а описи различитих врста маларија. То је заправо на л. 103б, а уместо последње две речи означеног поглавља треба исписати још и **г(лаго)лѣт(ѣ) се трѣтѣшѣ.** Слично је и на страни XLIII. За једну врсту огњица каже се да је њен опис на листовима од 121а до 122б, уместо исправно од 120б. То поглавље, са насловом **Ѡтѣ огњице флѣматикѣ,** изворно не садржи објашњење које наводи Р. Катић **гнилостѣ створѣна вѣ флѣомѣ,** већ да **знаш[ѣ] ерѣ ѡгњица гнила ѡт[ѣ] флѣомѣ.** За упоредно праћење латинских и српских назива из медицинске терминологије на страни XLVIII се наводи више таквих случајева. За неке се уноси и ред у коме се налазе на одређеном листу, а уз друге тога нема. Међутим, када се спомене који ред, наведени пример се најчешће простире и на ретходни или наредни, што је требало тачно установити. Навођење неких случајева уопште не налази потврду на означеним листовима. Нетачним коришћењем података дошло се дотле да се не слажу следећа места: уместо л. 22б треба 22а, други и трећи пример са л. 125 треба да имају ознаку 125а, као и онај на л. 169, тј. 169а, а последњи навод је не на л. 129а већ на л. 192а. За неке од наведених примера нисмо могли наћи потврду не само на означеним местима, већ и на суседним листовима. Тако не знамо за следеће случајеве где им је право место: л. 43б, први од примера означеног да је на л. 125, л. 127а, први и трећи пример са л. 129б и л. 130б. Уместо ових неусаглашености, код примера са л. 171а уместо **рафинѣм** треба исправити на **анѣтѣмѣ,** а у последњем примеру прво спомињање речи **срѣбсѣкии** треба изоставити, јер га на том месту нема. Повећи навод на XLIX страни у другом пасусу.

који почиње речима и тога ради ... уопште није означен одакле је узет. Оваквој несигурности коришћења извора у уводној студији треба додати обиље коректорских и штампарских грешака, за чије набрајање би било потребно прилично места. Желимо још указати на једну нетачност која се при крају уводне студије среће на страни L. Када се жели рећи како је утицај европске медицине код Срба био толико распрострањен преко терапијских приручника да је попримио карактер народне медицине, из *Кодекса* се узима пример за то: „Уосталом ово потврђује и једна опаска преписивача у којој се каже: Видели су једнога себра где јест оздравља 130а.“ Ма колико ово било примамљиво за Катићево излагање, не ради се ни о каквој „опасци преписивача“, већ је то део ширег контекста који има другачије значење. Потврду за оздрављење „једнога себра“ навели су заправо екшперти и ипократ[ъ]. То се, уосталом, може лако проверити према фототипском издању (259. стр., ред 3–4), издању текста *Кодекса* (375. стр., ред 21–22) и његовом преводу (175. стр., ред 1–2).

Поводом приређивања текста *Кодекса* негде су се морале наћи неопходне напомене које уобичајено прате овакве врсте издања средњовековних списа. Уместо тога, у уводу налазимо оскудан осврт на издање текста *Кодекса*: „Да бисмо задовољили и потребе филолога оригинални текст зборника транскрибован је и издат заједно са преводом. На овај начин постигли смо оно што се једино могло постићи у оваквој ситуацији: да превод буде јасан и да се пружи лако читљив оригинални текст“ (XIII). Очигледно је да се издање текста сматра само узгредним послом коме је сврха, пре свега, филолошка. Тешко је поверовати да се на овај начин размишља приликом издавања неког средњовековног споменика. Без обзира на то кога би неко издање могло најпре занимати, у њему би се морала огледати и преламати најважнија питања споменика у целини. Када се прко тога олако пређе, онда се не може очекивати јасна замисао и свест о значају издавања *Хиландарског медицинског кодекса*. Са колико суштинског занемаривања се исказао однос према тексту *Кодекса* говори и одређивање подналова читаве књиге преводом. Шта тек рећи да смо непосредно лишени обавештења о едичионим начелима по којима се радило, као и на основу чега се приређивало издање? Да ли је то било према увиду у сам рукопис, коришћењем микрофилма, фотографија или постојећег фототипског издања? До сазнања о свему овоме може се унеколико доћи пажљивим загледањем и праћењем начелних решења и основног склопа издања.

На основу нерашчитаних делова текста, који се, као и оштећења, у издању обележавају изломљеним заградама и три тачке у њима, примећујемо да су сви такви случајеви управо на местима која су у фототипији заиста неупотребљива. То нам даје за право да са доста оправдања помислимо како је издање припремано према фототипији, или у најбољем случају да су за то коришћене фотографије са којих је она рађена. Колико нам је лично познато, рукопис *Кодекса* је врло читљив упркос неким малим оштећењима. Према овако неприхватљиво урађеном фототипском издању приређивачи су очигледно имали велике тешкоће да би истрајали на рашчитавању текста. Што је најважније, њихови резултати

не уливају праву сигурност неопходну за коришћење оваквог једног текста.

Увидом насумице одабраних места појединих делова текста издања *Кодекса* можемо рећи да је степен поузданости прилично незадовољавајући. Иако је овде коректорских и штампарских грешака много мање него у илустративном материјалу из уводне студије, оне ипак нису занемарљиве. За ову прилику желимо указати тек на поједине пропусте и превиде у изабраним фрагментима текста издања. На страни 199 на крају другог реда наслова треба изоставити **1**, у другом реду тог списка уместо **незнавш(и)** треба **не знав'ши**, у трећем реду иза речи **надворъ** треба додати **зарез**, у петом реду уместо **знамо** треба **знамо**, у шестом реду уместо **са** треба **за**, у истом реду уместо **болше** треба **бол(ъ)ше**, у једанаестом реду уместо **коим** треба **коим**, у истом реду уместо **законом(ъ)** треба **законом(ъ)**, у истом реду уместо **зареза** после речи **домишлнати** треба да стоје две тачке, у истом реду уместо **домишлнато** треба **домишлнато**, у дванаестом реду иза речи **къс(тъ)ствънаго** испуштено је **закона**, у петнаестом реду иза **егда** треба додати **се**. У првом реду другог списка на 199. страни уместо **крѣпленіе** треба **крѣпленіе**, у шестом реду уместо **см(о)** треба **смо**, у истом реду уместо **текіе** треба **те кіе**, у деветом реду уместо **подобно** треба **п(о)добно**, у десетом реду уместо **смирном(ъ)** треба **смирном(ъ)**. На 217. страни у другом поглављу у првом реду уместо **нехае** треба раздвојити као **не хае**, у другом реду уместо **рад(и)** треба **радї** (ово је чешћа појава где се не узима у обзир натписано десетерично **ї**), у трећем реду уместо **болше** треба **бол'ше**, у четвртном реду уместо **изазоръ** треба и **зазоръ**. На 232. страни у четвртном реду, не рачунајући наслов, уместо **ижедгът(ъ)** треба **иждегът(ъ)**, у петом реду уместо **чинитъ** треба **чинити**, у осмом реду уместо **рад(и)** треба **радї**, у дванаестом реду уместо **късть** треба **късть**, у шеснаестом реду уместо **пробадлѣнію** треба **пробавлѣнію**, у осамнаестом реду уместо **врѣкъх(ъ)** треба **врѣкъх(ъ)**, у двадесетом реду уместо **банна** треба **банна**. На 233. страни у наслову уместо **блюд(и)** треба **людї**, а у другом реду тог поглавља уместо **им(ъ)** треба **имъ**. На 269. страни у првом реду првог поглавља које ту започиње уместо **бздът(ъ)** треба **изидът(ъ)**, у трећем реду уместо **в'съмъ** треба **в'съмъ**. На 299. страни у другом реду трећег поглавља уместо **находѣ** треба **находи**, у трећем реду уместо **агаріо** треба **агаріко**, на крају четвртог и почетком петог реда уместо **женъскъ** треба **женъскы**, у деветом реду уместо **свакоднѣню** треба **свакод(ъ)нѣню**, у десетом реду уместо **вод(о)м(ъ)** треба **вод(о)м(ъ)**. На 306. страни у другом наслову уместо **ш(т)** треба **шт(ъ)**, у шестом реду испод тог наслова уместо **дакле** треба **докле**. На 315. страни у трећем наслову уместо **србарон(ъ)** треба **србарон(ъ)**, у првом реду испод тога иза речи **въ** не треба тачка, у трећем реду два пута је написано **и постави** како је и у рукопису, међутим, код таквих преписивачевих грешака треба у издању истаћи у напомени о чему је реч, али не доносити исту грешку у основном тексту. На 366. страни у четвртном наслову уместо **швде** треба **шв'де**, у истом наслову уместо **шнѣн** треба **шнѣи**, у другом реду испод тога уместо **хабта** треба **хаб'та**. Према овом делимичном увиду у издање долазимо до сазнања да се у његовом коришћењу увек мора бити на опрезу у погледу поузданости.

На 61. страни у оквиру превода једна напомена нас обавештава о

следећем: „У наставку следи л. 99б који због оштећења није могао бити транскрибован и преведен. (Прим. прев.)“ Да се не ради о „оштећењу“ рукописа већ о изразито лошем снимку, према коме је заиста немогуће пратити текст, види се у фототипском издању на страни 198. У тако драстичном случају неповолне копије морало се прибећи бар обавезном добављању добре фотографије споменуте стране, која се могла обезбедити на више начина. Између осталог, у збирци Архива Српске академије наука и уметности налазе се комплетне фотографије *Кодекса* изузетног квалитета. Њих је према својим снимцима у Хиландару током 1952. године сачинио фотограф Момчило Илић. Према њима смо се уверили да се без тешкоћа може прочитати како читава ова страна, тако и сва друга спорна непрочитана места. Као мали прилог овде доносимо комплетан текст свих нерашчитаних места. Наша начела у преношењу тог текста разликују се утолико што ће се скраћенице које нису означене титлом рашчитати у угластим заградама. Сви прилози се овде доносе оним редоследом како је то организовано у издању. На 272. страни у 34. реду треба додати следеће: *сликω онъх[ъ] биліа в'сѣхъ*. На 353. страни у 11. реду недостаје реч *пач(ѣ)*. На 364. страни у 10. реду другог списка треба прочитати целу реч као *агапи*. На 366. страни у првом реду нема никаквог непопуњеног текста и већ је реч *съта* сама по себи довољна. Ако није јасна, није требало ни стављати на том месту заграда са три тачке. Ова реч има значење *саћа*, па се читав непреведени део који недостаје у преводу на 155. страни треба унети у следећем облику: „и туџија справљеног од свега по три аксага, и саћа с медом две унче и скувај лагано“. На 367. страни, где се завршава лист 189а, нерашчитано је остало ово: *и ѡт[ъ] вара · и ѡт[ъ] изжед[с]женъ мѣди*. На истој страни у последњем реду прва реч је *рѣмина*, а друга *твр'кы*. На 372. страни у 11. реду треба дописати и *ѡце зми*. На 374. страни у 4. реду уместо речи *околъ* треба да стоји *около*, а иза ње долази непрочитано и *носъ*. У следећем реду поново треба да се појави реч *околω*, а не да буде написана као *ололω*. У истом реду нерашчитано је остало *пен(ъ)цеданіω*. На 379. страни у 3. реду недостаје *га литрици*, а у 13. реду трећег списка и *чин(и)*. На 380. страни у 11. реду треба дописати и *свари*, а у следећем реду *спасти*. На 383. страни у 7. реду одоздо непрочитано је *д · зн(ъуъ)*. За крај овог прилога смо оставили највећу нерашчитану целину, која представља целу страну са 99б листа и њено место је у издању на 247. страни: *И егда видишь да склопи оуї рѣци да згасѣ свѣще и да не викаю кшд[ъ] нѣга · и да затворѣ кѣкю и прозорѣ, и нека спи:-*

И поучъши ѡт[ъ] оногаи д[ъ]не · вѣсакъи д[ъ]нъ чини да си змива образъ в[о]домъ на коши бѣдет[ъ] варенъ чрѣни мак[ъ], и кореніе ѡт[ъ] мандрагѣръ · и дрѣгъ водъ хоѣши чинити чим си хоѣтъ змивати образъ · и такои се чини · Вѣзми шишим[ъ]брѣзмъ и мѣлилѡто. и свари како зеліе, и потѡм[ъ] процѣди и нека змива образъ кад' се изъбистри · и такожде да се наклони над[ъ] ѡнъ истъ водъ вѣркю да мѣ идѣтъ пара по свѣм[ъ] образ:-

ѡТ[ъ] БОЛѢНІА УРѢВѢ, ВѢ В'САКОД(Ъ)НЪНОИ ГРОЗНѢЩИ:-

Да знашь ерѣ ѡваи болѣсть чини се кѣд[ъ] се пролизъ ѣдѣ изъ

стомаха по урѣвѣхъ. И егда такои в[и]дишъ, трѣбѣе да мѣ дашъ гюлап[ъ] шт[ъ] шипткъ смѣшавши с' гюлапомъ шцтѣннѣмъ:-

ОТ[ъ] ОСТРОТИ ЕЗЫУНЪ ВЪ ОГНЬЦІИ ОСТРОИ ИЛИ ПРЪОСТРОИ:-

Да знаш[ъ] егда ѡс(тѣ) острѣ ѡс[ъ]зыкѣ ул(о)в[ъ]уи како волви, егда лежитъ вѣ огнѣци, можеш[ъ] сѣдѣти да е вѣзета ѡс(тѣ)ствѣна мокрота что е ималъ. Понѣж[е] е вѣзела ѡднѣ дѣль мокротѣ ѡстра, и дрѣгѣли плюща, ерѣ сами горѣ вѣ себѣ, и взимло в'сѣх мокротѣ что е около нѣихъ, тѣгливши шт[ъ] жилѣ кое сѣ около нѣихъ. шт[ъ] коишѣ доходитъ ѡзыкѣ хрѣна и мокрота. И та иш[ъ] трѣбѣе видати. Вѣзми шибице шт[ъ] зелѣнѣ врѣбѣ искваси ихъ з мигдаловѣ маслѣ, смѣшавши га сѣ захарш[ъ] и три шнѣмѣи шибицами.

У издању су почечи листовѣ означавани у самом тексту уобичајеним двема вертикалним цртама. То, међутим, није сасвим спроведено. Тако на маргинама налазимо податке о листовима, али не и граничне црте за њих у оквиру текста код следећих случајева: 141б, 180б, 182б, 89б, 78а, 67б, 69а, 123б, 14а, 60б, 167б (ово је чак два пута написано на страни 358), 173б, 11б, 185а, 185б, 11а (ово треба ускладити са правим местом које се разликује за четири реда), 165а и 166б. Овде је редослед навођен онако како је организован текст *Кодекса* у издању.

Напред изнесени пропусти довољно уверљиво показују неоправдану заснованост издања *Кодекса* према фототипији. Тако несигурна подлога издања је напoкон послужила да се *Кодекс* према њему преведе.

Очигледно је да су фототипско издање и издање текста *Кодекса*, према настојањима и стручном залагању да се до њих дође, сачињени махом на брзину како би се дошло до круне укупне замисли његовог представљања јавности — до превода. Несумњиво је да се преводом средњовековних дела отварају могућности за њихово шире упознавање. Но да ли ће овакав какав јесте — „превод *Хиландарског медицинског кодекса* бити од драгоцене помоћи нашим истраживачима“ и да ли ће у таквом облику „сведочити о стању медицине код Срба“? (XII). Преводиоци су пред собом имали врло тежак задатак. На то се указује већ у уводу. Богатство лексике коју *Кодекс* пружа није могло потпуно да се савлада у преводу, јер се за многе речи није знало наћи значење. Другу тешкоћу је представљало преписивачево испуштање појединих делова реченице, повремено понављање истих речи и прављење успутних грешака. То се умногоме одразило на превод, на шта се такође скреће пажња у уводу: „Овим се могу објаснити неке недоречености у нашем преводу које, и поред свег нашег настојања, нисмо могли избећи нити допунити“ (XII). Нарочито се истиче да је циљ превода био да се оствари што већа разумљивост. Буквални превод се одбацује као супротност слободнијем преводу, какав треба да донесе „разумљив медицински текст“: „На буквалан превод није се могло ни мислити јер би за његово разумевање, поред речника, била потребна и посебна објашњења која би не само отежавала читање већ би нас удаљавала од основног циља превођења. Ово је могуће код превођења правних, богословских списа

и књижевне прозе, али не и при превођењу медицинских списа“ (XII—XIII). Овакав став према превођењу *Кодекса* заправо иде за површним приступом. Пошто је ово редак споменик српске средњовековне медицине, његово превођење је морало, поред захтева за јасноћом, имати можда и више коментара него што то понекад срећемо уз правне, богословске и књижевне списе, за које се овде мисли да једино траже пропратна тумачења. Уколико се сматрало да коментари оптерећују превод, при том уопште није сметала слободна интерпретација: „Због свега овог били смо принуђени да се често користимо слободним преводом, понекад и препречавањем текста“ (XIII). Ако је стари српски језик био у могућности да изрази и поднесе изражајне могућности медицине средњег века, да ли ће настојање да превод *Кодекса* „буде што ближи нашем савременом медицинском језику“ (XIII) и да се при том избегну многа већ нађена терминолошка решења, допринети да се довољно упозна и сагледа њен достигнути ниво? Не можемо много веровати у смисао и аутентичност оваквог превода нити у начин његовог приближавања савременом читаоцу из више разлога.

Једноставност израза у *Кодексу* је најчешће толика да у начину излагања скоро и нема метафорике и симболике каква се среће у књижевним списима. Утолико више збуњује што се у преводу избегава таква једноставност и нуде решења која су супротна начелу јасности, изнесеном у уводној студији. Често се у списима налазе рецепти и начин справљања појединих лекова. Непосредност којом се исказује садржина тих лекова постигнута је императивом глагола узети, па се то најчешће каже народним обликом — *узми*. Преводиоци не преносе често овакав модел у доношењу текста на савременом језику. Они више воле да прошире израз у коме понекад задржавају споменути глагол, па то решавају, поред осталог, и овако: „може се узети“, „може се узети и“, „такође се може узети“, „осим тога, може се узети“, „затим се за лечење може узети“, „и још треба узети“, „осим тога треба узети“, „добро је затим да се узме“, „препоручује се да се узме“, „још се препоручује да се узме“, „лечење се може обавити и тако да се узме“, „лечење се може спровести још и тако да се узме“, „ако желиш да припремиш ... ти узми“. Неретко се овај глагол уопште не преноси, већ се замењује многим другим решењима: „употребљава се и“, „осим тога, може се употребити и“, „поред тога, може се употребити и“, „поред овога, може се употребити“, „такође се могу употребити“, „затим се могу употребити“, „затим се у исте сврхе може употребити и“, „и још се за лечење може употребити“, „поред овога, препоручује се употреба“, „осим овога, препоручује се употреба“, „осим тога, лек се може припремити“, „осим овога, лек се може припремити и од“, „препоручује се да се користи“, „препоручује се да се за лечење користи“, „још се може користити“, „исто тако је корисно да се“, „за лечење се, затим може користити и“, „осим тога, препоручује се да се“. Овакву разноврсност решења у замену за једну једину реч, коју при том не треба чак ни преводити, не можемо сматрати обогаћенем превода, већ његовим удаљавањем од аутентичности и нарушавањем непосредности, једноставности и економичности израза.

Да се у преводу не негује изворна једноставност излагања уверили смо се на више места. Можемо погледати неколико напоредних случајева, при чему ћемо изворни текст навести „по читању“. Поглавље *От гледанија трех вешти у почетак болести* започиње овако: „Да знаш јере на васакој болести треба јест гледати трех вешти. Прво, у почетак болести како је почела болест“ (234). То се у преводу „обогаћује“ савременим медицинским језиком: „Да знаш да при дијагностицирању било које болести треба имати у виду три чињенице. Прва од њих тицала би се карактеристичних промена које у почетку болести постоје, односно наступања болести“ (37). Исти спис се завршава овим речима: „... Или будет прошло от њих двашти или тришти, или им будет текла крв из носа, добри белези сут, на кад им дође велико теченије, от сто један не может бити жив“ (234). Слично претходном начину превођења налазимо и овде: „... И ако болеснима после два или три дана буде цурила крв из носа, такви знаци биће прогностички повољни, док у случају појаве пролива од стотине ниједан неће преживети, јер је прогноза веома неповољна и предсказује сигурну смрт“ (37). У опису о ефемерним огњицама које настају од преоптерећеног стомака јелом описују се неке тешкоће овако: „И такожде убива јестаставнога пробављенија и долњег прохажденија“ (255). Преводом се то решава на овакав начин: „Наведена појава штетно утиче на физиолошке функције задњег дела дигестивног апарата“ (43). У наставку истог списка о препознавању те врсте болести каже се: „И такој можеш познати да је огњица вишеписана“ (255). У преводу ипак није могло тако једноставно речено остати, већ „То би био један од карактеристичних симптома који говори да се ради о овој врсти огњице“ (43). Одмах иза овога става се упознаје са другим начином откривања исте огњице: „На zde ти хоштемо казати како ју хоштеши познати между друземи јере су друге огњице јеже приликујет на сеј. Најпрво требује да видиш аште оздраве без почиштенија“ (255). Савремени медицински израз у преводу је постигнут овако: „Овде ћемо указати и на неке диференцијално-дијагностичке елементе који олакшавају њену дијагнозу. При овоме је врло важно да се испита да ли болесник може да оздрави и без чишћења“ (43). Овако бисмо могли унедоглед пратити опредељење преводилаца да осавремене сасвим једноставно излагање. Нажалост, тиме се губи термилошка веза са старим народним изразима, који се понекад и данас могу срести.

Такозвано препричавање, којим се у уводу наговештава да ће бити део разрешавања извесних тешкоћа приликом превођења, схваћено је на извесним местима толико слободно да добија карактер измишљања. Тако у преводу списка *Остају пнеума (димова)* срећемо следеће две реченице: „У том временском периоду смењују се ови елементи по извесном реду, што је од утицаја на опште стање човековог организма. То се одиграва на следећи начин“ (29). Оне заправо немају никакве потврде у изворном тексту. Што је најчудније, њима се ништа не разјашњава, нити повезује. Оне чак пресецају непосредни ток саопштавања о деловању флегми. До њих је излагање текло овако: „Да знаш поњеже сут четири јестастава: крв, и колера, и флсома и маланхолија. И 24 часове сут ва дне и ва ношти.“ Не видимо

никакву потребу да се споменутим реченицама повеже оно што непосредно следи иза тога: „Флеома господује почанши от третијаго часа ношти до деветаго часа ношти“ (225). Додавање неаутентичних делова приликом превођења има једино оправдања ако се настоји понешто реконструисати или разјаснити. Међутим, смисао уношења реченица какву налазимо на почетку списка на 53. страни има карактер бесмисла: „Из наведеног разлога преко ових чињеница не сме се површно прелазити.“ Овакви делови превода ничим нису обележени, како би се знало да они ипак изворно не припадају Кодексу, што увелико крњи његову аутентичност.

Ако се детаљније погледа превод, наићи ће се на мноштво угластих заграда са три тачке које означавају непреведене речи или веће целине. Може се видети да су притом остали најчешће непреведени називи појединих састојака за справљање лекова из области ботанике, зоологије, генетике и минералогije. Понекад су странице превода толико ишаране оваквим ознакама да се не може ухватити целовитији смисао одређеног списка. Мислимо да је ипак и такве називе требало унети у превод без обзира на то што се у овом тренутку није допрло до њиховог значења. Уосталом, и неки други називи се налазе у преводу а да се они ни у речник не уносе.

На окрњени превод се понекад наиђе а да то уопште није означено, што је много већа опасност у подударању са изворним текстом. Тако, када се говори о инфективним огњицама на 71. страни, у преводу се препоручује шта болесници могу користити за освежавање од миришљавих биљака: „алоје, камфор, тамјан, москос, мирисаве смоле и измирну, дивљи босиљак, каранфилчић, капру, кипарис, мастику, азуфетиду, броџац, горки бадем и копитњак.“ Према изворном набрајању ових биљака њихов број се не исцрпљује а да се то уобичајено не означава. Зато наводимо тај одељак у целини: „кшилоалојеш, и амбар, и тимијан, и москос, и кошто сладко, и шторакаш каламите, и шандарака, и ашафетида, и гарофили, и мастих, и глутино алботим, и лаодано, и мед, и шафран, и кипарис, и лауро, и ђунибер, и капариш, и шквинато, и шавина, и кори, и галија мушката, и мигдале горке и ажаро“ (256). У саставу превода се не налазе и извесне друге знатније целине које нису означене као непреведене. Тако се у спису о припремању једне масти (58) део који у извору гласи: „И онуј водишу дај пити. И чини да се бања, у којој воде будет варено абротамо, и каламенто, и копар, и шквинантум, и рута, и шаншекум и коштуш“ (243). Краћих целина или појединих непреведених а неозначених назива, које смо запазили, имало би још много. Десило се чак и то да су два цела списка једноставно испуштена или прескочена и остала непреведена. Они се тичу леутарија горког (358) и леутарија аурее (359). У нешто поремећеном редоследу списка на 158. и 159. страни, где би им било место у преводу, не налазимо их. Нисмо проверавали има ли још оваквих случајева, али смо приметили да се понекад у преводу спајају по два суседна списка без означавања наслова оног другог. У таквом неоснованом припајању списа не налазимо следеће наслове који изворно постоје на 199. стр. *От крењенија жила*, на 200. стр. *Притча*, на 203. стр. *Зде почнет между онеми који су претили или мршави*, на 208. стр. *От жила смо глаголали*

неколико... на 211. стр. *Притча*, на 266. стр. *Дуваније от чуме и прво нежели примљет човек*.

Летимично загледање у превод показује да он може бити и нетачан. Почетак списка *О лечењу огњице* овако је преведен: „Ако због огњице неко не може да спава, узми мира и комадић од добре мушке полне жлезде; овај последњи се на српском назива тестикули од дабра“ (173). Изворно то сасвим другачије изгледа: „Кто не може спати от огњице, узми мира и каштор, српски се зове мудца от дабра“ (374). Каштор, или каштор према грчком — што значи дабар, а могућа је и нека веза са етимологијом кастрирати, у шта нисмо посебно залазили, био је изгледа као састојак појединих лекова веома значајан, те се поново јавља при крају истог овог списка: „И јоште кога глава боли от огњице, узми ружно масло, и пенцеданио и каштор, српски трошета од дабра.“ У преводу се тај део доноси нетачно и у импровизацији: „Против главобоље која је настала због високе огњице Екшпери препоручује да се узме смеса од ружиног уља, девесиља и рицинуса, и да се њом маже глава“ (174).

Ситнији пропусти нису никаква реткост у преводу. Наишли смо, између осталог, на нетачно превођење бројева. У спису о лечењу очију на 175. страни, у осмом реду стоји да треба узети „један аксаг камфора“, а на одговарајућем месту изворног текста, на 375. страни та количина је означена словом „в“, које значи два. Слично је и у спису о лечењу шуге на 166. страни где се помињу „три литре црне смоле и три унце воска“, док је та количина изворно исказана бројем *два* на 368. страни.

Хтели бисмо још да укажемо на једну необичност у преводу списка које је сачинио Љ. Котарчић. Кад год се у њима, бар смо увек само тако видели, појави реч *јед*, као синоним за *јуч*, у било ком падежу, она се означава краткосилазним акцентом, што нам је остало необјашњиво. Не видимо која се то посебност изговора ове речи са креткосилазним акцентом жели нагласити кад се она уобичајено у књижевном језику јавља са дугосилазним акцентом.

Посебан део иза текста *Кодекса* чини термилошки речник. Њега је саставио Р. Катић и садржи, како је означено, најважније термине. Уз већ постојећи његов *Термилошки речник српске средњовековне медицине* овај је ужи, али у њему примећујемо и извесна проширења фонда речи. Одреднице су у њему сложене по изговору. Међутим, то није увек доследно изведено. Редослед речи је често поремећен, а у оквиру већине слова је толико нарушен да захтева потпуно ново преуређење. Када бисмо указали на сва неодговарајућа места речи, то би исувише оптеретило овај осврт.

Уз речнике који су наведени приликом коришћења током превођења од велике користи би били још и следећи: В. Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду*, том I—II, Институт за лингвистику, Н. Сад. 1972—1974; *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литература ни от XIX и XX век*, съставители С. Илчев, А. Иванова, А. Димова и М. Павлова, БАН, Софија 1974; *Словарь русского языка XI—XVII вв.*, Академия наук СССР, Институт русского языка, в. 1—14, Москва 1975—1987.

Према свему досад реченом, едициони ниво не прати важност *Хиландарског медицинског кодекса*. Споменик је недовољно читљив у фототипији, а непотпун и непоуздан у издању и преводу. Стога треба очекивати његово ново коректно издање. Да ли ће то бити финансијски остварљиво, велико је питање.

Београд

Томислав Јовановић

O JEDNOM ODLOMKU U RECENZIJU RADMILA MAROJEVIĆA

U prethodnom svesku ovoga časopisa objavljena je recenzija Radmila Marojevića u kojoj pokušava ocijeniti „Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskog jezika“ Vladimira Anića i Josipa Silića, izdan u Zagrebu 1986 (JF 44, 1988, 87–99). Dosta je toga u toj recenziji slabo utemeljeno i neodrživo te izaziva na prigovor, ali, kako se radi o ipak više ili manje znanstvenim pitanjima, može se to, kao i druge tendenciozne i promašene recenzije, smireno prepustiti sudu znanstvene javnosti i vremenu, koje i te stvari stavlja na pravo mjesto.

Nije, međutim, moguće prijeći preko jednog odlomka u toj recenziji. Otisnut je na str. 89, a glasi ovako: „Ovaj pravopisni priručnik u suštini se ne razlikuje od gramatičkih priručnika iz tvorbe reči i sintakse. Razlika je samo u etapi konstituisanja zamišljenog hrvatskog književnog jezika. Anić i Silić inauguriraju prethodnu etapu u kojoj se jezik Srba u Hrvatskoj odvaja od svog nacionalno-kulturnog identiteta, tj. od jezika Srba izvan SR Hrvatske, i priključuje jezičnom standardu koji se separatno propisuje za Hrvate. Zato sintagma „hrvatski ili srpski jezik“ ovde znači ‘književni jezik Hrvata i Srba u Hrvatskoj’. Babić i Katičić tu fazu preskaču i projiciraju viziju sledeće etape, oslanjajući se na nesrećnu formulaciju iz tamošnjeg republičkog ustava, etape u kojoj Srbi (u Hrvatskoj) nemaju pravo ni da svoj jezik nazivaju srpskim imenom“.

Time se kolegama koje vrlo cijenim, a i meni osobno, sasvim određeno i bez ikakva pridržaja, pa makar i samo načelnoga, poimence pripisuju mračne osnove i zaplotnijačke namjere. Dok se takva šta čini po kojekakvim glasilima, nije potrebno osvrutati se na to. Ali u uglednom znanstvenom časopisu, kojemu se u uređivačkom odboru, k tomu, javlja i moje ime, valja takvo podmetanje javno suočiti s nekim lako provjerljivim činjenicama.

Ja sam o pitanju imaju li Srbi u Hrvatskoj pravo da svoj jezik nazivaju srpskim imenom napisao i objavio uz ostalo i ovo: *Hrvatski jezik je dakle i srpski. To treba uvijek znati, a ima prilika u kojima se mora izričito i kazati* (Opseg povijesti hrvatskog jezika, Hrvatski znanstveni zbornik 1, Zagreb 1971, 36 = Novi jezikoslovnici ogleđi, Zagreb 1986, 278), pa zatim: ... *hrvatski književni jezik pripada i Srbima u Hrvatskoj. On stoga jest i srpski i može se tako i zvati. To ustav SR Hrvatske mora konstatovati i normativno garantirati* (Riječ dvije uz javnu raspravu o promjeni jezične odredbe u ustavu SR Hrvatske, Forum, god. 26, sv. 54, 1987, br. 7–8, 155) i zatim: *Treba pak reći jasno i glasno da je hrvatski književni jezik i srpski, te se zato može tako i zvati* (O hrvatskom

književnom jeziku, Jezik 35, 1987, br. 3, 36), pa još: *Naravno, hrvatski ili srpski jezik je taj koji se u Hrvatskoj javno upotrebljava, sigurno on jest i srpski, i sigurno se tim imenom legitimno može i mora nazivati jer je to napokon jezik i srpskog naroda u Hrvatskoj* (Tjednik „Danas“ od 3.1.1989).

Poslije tih jasnih, nedvosmislenih i javnih riječi nemam o čem da se objašnjavam oko toga s Radmilom Marojevićem. Niti u „Južnoslovenskom filologu“, niti gdje drugdje.

Marojeviću je, dakako, trebalo dati mogućnost da iznese svoje mišljenje. Ne bih želio pripadati uređivačkom odboru koji postupa kao da jedini posjeduje istinu. Ali dok sam član toga odbora, ne može se takvo mišljenje o meni objaviti u časopisu koji on uređuje, a da uredništvo bar ne uputi na moje čvrste i javne iskaze koji bjelodano pokazuju što treba držati o Marojevićevim bezočnim insinucijama. One su, međutim, otisnute bez ikakve primjedbe ili objašnjenja. Ja pak, dok nije izašao, nisam ni znao što se meni i kolegama podmeće u 44. svesku časopisa na kojem stoji i moje ime. Teško bi se moglo reći da je to korektan postupak. Stoga je bilo potrebno objaviti ove retke ako će ono i dalje tamo stajati.

Beč

Radoslav Katičić

ШЕСТИ МЕЂУНАРОДНИ БАЛКАНОЛОШКИ КОНГРЕС
Софија, 30. август – 5. септембар 1989.

У Софији је од 30.8. до 5.9.1989. у Националном дому културе одржан VI међународни балканолошки конгрес, под покровитељством Унеска и Бугарске академије наука. Радило се по секцијама: историја, лингвистика, књижевност, етнологија и фолклор, право, историја уметности, библиографија и документација, као и у оквиру округлих столова.

Лингвистичка секција је била подељена на више подгрупа: 1.1. Класични језици на Балкану, 1.2. Модерни језици на Балкану, 2.1. Теоријски проблеми, 2.2. Међујезички односи, 3. Проблеми типологије балканских језика, 4.1. Дијалекатска истраживања, 4.2. Ономастичка истраживања.

У оквиру теме *Класични језици на Балкану* највеће интересовање изазвало је дуже излагање Вячеслава Иванова (СССР) „Балкански ареал распрострањенија индоевропејских дијалектова“ у коме, на основу лексике која се односи на предмете материјалне културе, доказује да Балкан прилично рано улази у ареал распрострањавања индоевропејских дијалеката. Инспиративна је била и импровизација Владимира Топорова (СССР) на тему „Древнебалканские мифологические имена в языковом и культурно-историческом аспекте“¹ у којој се аутор користио старогрчким, трачким, хетитским и шире анадолским ономастичким материјалом.

Пажњу је привукла и Агния Десницкая (СССР) излагањем „Об исходных положениях и задачах труда ‘Основы балканского языкознания’“ у коме је најавила скори излазак из штампе првог тома тако насловљеног зборника, на коме ради група аутора у Институту за лингвистику и Институту за славистику и балканистику Академије наука СССР.

Петја Асенова (чија је књига „Балканско езикознание, основни проблеми на балканския езиков съюз“, Софија, 1989. управо изашла из штампе) поднела је реферат са темом „Contenu linguistique des balkanismes“ и изнела елементе који чине комплексни критеријум за описивање балканског језичког савеза.

---

¹Радови совјетских учесника већ су штампани у посебној свесци: „Материјали к VI међународном конгресу по изученију страна југо-источной Европы, Лингвистика“, Москва, 1989.

О проблемима типологије балканских језика говорио је Klaus Steinke (СРН) „Zur Typologie der Sprachkontakte auf der Balkanhalbinsel“ чије су радне хипотезе о феномену „језичког контакта“ често биле цитиране (Reiter, Десницкаја): 1. нема директног контакта међу језицима, 2. „место“ контакта је сам говорник, и 3. на језички систем делују контакти између разних група говорника тек онда када се између њих успоставе стабилни језички контакти.

Norbert Reiter (СРН) је у свом раду „Substratologie und Sprachwissenschaft“ изложио критици појам „супстрат“ схваћен у археолошком смислу, као слојевити модел; тако погрешно конципирана наука о језику, којој, по њему, балканологија још увек припада, не може да доведе до релевантних резултата.

Лили Лашкова (Бугарска) у раду „Балканизација сербохорватског и болгарског литературних језиков“ појам „балканизација“ схвата широко и не укључује само аналитизам него и неке друге облике типолошких особености, закључујући да процес балканизације обухвата у оба језика поједине истоветне делове граматичке структуре, али показује и нека разлижења, па поставља питање да ли „балканизам“ значи обавезно и „аналитизам“ и да ли је „аналитизација“ увек „балканска“.

Peter Hill (СРН) је са темом о дијалекатским истраживањима „Einige Anmerkungen zum Begriff des Dialekts in Kontext der Südosteuropaforschung“ изазвао пажњу оним делом реферата који се односи на функционисање социolingвистички конципиране дијалектологије: први корак у дијалектолошким истраживањима био би испитивање говора најстаријих говорника, тзв. *базилекта*, са којим затим треба упоређивати говор осталих група у одговарајућој језичкој заједници.

Тему из области савремених језика обрадио је Androkli Kostallari (Албанија), главни координатор лингвистичке секције: „La langue littéraire nationale albanaise et le soi-disant ‘purisme’“. Ту се износе размишљања о релативно брзој асимилацији унифицираног националног књижевног албанског језика (од 1972), првенствено на Балкану, а касније и у дијаспорама. Аутор се супротставио извесним албанолозима који језички покрет албанског националног препорода, као и овај садашњи, сматрају ‘пуризмом’ у негативном значењу ове речи. Наиме, према Косталарију, у питању је позитиван и прогресиван језички покрет заснован на научним схватањима албанског језика као динамичног система.

О међујезичким контактима радове су имали Петар Атанасов (Југославија) „Les calques linguistiques des langues balkaniques voisines dans le mégénoyoumain“ (који наводи неке морфолошке, лексичке и фразеолошке калкове у мегленорумунском направљене по моделу суседних балканских језика) и Оливера Јашар-Настева у сарадњи са Блажом Конеским (Југославија) „Les formes linguistiques écrites en Macédoine au XIXe dans le contexte balkanique“ (у коме се говори о разлозима због којих је ћирилица нестала из употребе и који су довели до њеног поновног увођења у македонске текстове 19. века). Из исте области били су и радови: Иван Дуриданов (Бугарска) „Les plus anciens emprunts d’origine slave dans la langue roumaine“, Hilmar Walter и Sabina Krause (НДР) „Zu einigen ausgewählten

Problemen der Beschreibung des modernen gesellschaftlichen Wortschatzes in den Sprachen sozialistischer Länder auf dem Balkan“, Shaban Demiraj (Албанија) „The Historical Relations of Albanian with the other Balkan Languages“, Latif Mulaku (Југославија) „Die Formen und Bedeutungen des südslawischen Suffixes *-ište* in der albanischen Sprache“ (албански језик је суфикс *-ište* позајмио из јужнословенских језика у три облика: *-ishtë*, *-ishte* и *-isht*, усвајање појединих облика зависило је од периода позајмљивања и од дијалекта албанског језика).

Љиљана Црепајац (Југославија) је у раду „Die Balkanquellen des europäischen abstrakten Wortschatzes“ говорила о грчким позајмљеницама и преведеницама у словенским језицима, са једне, и латинским, са друге стране, које су касније германским посредством ушле у све европске језике.

Jolanta Mindak (Пољска) је у раду „Interrelations multilingues et bilingues dans les Balkans sur l'exemple de l'admiratif en albanais oriental et en macédonien occidental“ разматрала функционисање адмиратива у албанским говорима у Дебру и македонским у Корчи. Kazimierz Felczko (Пољска) у раду „Rumänische Vermittelung in zwischenslawischen Wortentlehnungen“ говори о путу којим су речи јужнословенског порекла румунским посредством стизале у пољске регионалне говоре у Буковини од 18. до 20. века.

Етимолошки радови нису били заједно груписани, већ су читани у оквиру различитих тема: Моско Москов (Бугарска) „Тюркско-монголско происхождение карпато-балканского скотоведческого термина *урда*, 'творог'“, Мария Рачева (Бугарска) „Проблеми праславянској реконструкцији при етимологизацији и стратификацији древњих тюркизова у јужнословенских језиках“, Георги Христов (Бугарска) „Thracian Town Model of *-phara / -para*“, Тодор А. Тодоров (Бугарска) „Deux mots d'emprunt grec imaginaires en bulgare: *mlamos, vlamos*“, и рад Јасне Влајић-Поповић и Биљане Сикимић (Југославија) „Some additional Facts about Lexical Contacts between the Balkan languages“.

Треба поменути и радове Helmuta Schallera (СРН) „Echte und vermeintliche Balkanismen im Altbulgarischen“, Herberta Galtona (Аустрија), Ангелине Минчеве-Игнатове (Бугарска), Erica Hamra (САД), Cicerone Poghircu (Француска), Владимира П. Нерознака (СССР), Zuzanne Topolińska (Пољска), Victoria Friedmana (САД), Ode Buchholz (НДР), Вангелије Десподове (Југославија), Tadeusza Lewaskiewiczza (Пољска), Ралице Цојинске (Бугарска), Уте Дукове (Бугарска), С. Б. Бернштајна и Г. П. Клепикове (СССР), Vladimira Šaura (ЧССР), Irene Sawicke (Пољска), Wanda Budziszewske (Пољска). Нарочито освежење Конгресу дали су радови млађих истраживача Андреја Соболева (СССР) и Erica Thau-Knudsen (Данска).

Реферати Красимире Колеве (Бугарска) „Современное состояние нескольких костурских говоров“ и Христине Пантелееве (Бугарска) „О 'Futurum praeteriti' (будућем в прошлом) — так наз. 'кондиционалис балканског типа' в болгарском языке“ изазвали су реплику Оливере Јашар Настеве о употреби термина „македонски“ и „бугарски“ за исти језички

материјал, уз напомену да се у Атласу словенских језика локалитет Костур третира као македонски.

На опште одобравање је наишао предлог Matilde Caragiu-Marioțeanu (Румунија) да се изради компаративни речник балканских језика, који је Оливера Јашар Настева допунила идејом о објављивању репринта старих књига из балканологије и предложила израду балканског лингвистичког атласа, компаративне граматике балканских језика, као и одвојених речника: албанских елемената у балканским језицима, грчких елемената у балканским језицима, словенских елемената у балканским језицима, као и речника балканских турцизама.

Лингвистичка секција је имала највише пријављених радова (152), па су се неке подгрупе одржавале истовремено.

Сви резимеи које је организатор примио до 1.05.1989. су објављени у актима Конгреса („Résumés des communications, Linguistique“, Sofia 1989. и „Résumés des communications, Arts, Droit, Ethnologie, Instruments de Travail, Litterature, Tables Rondes, Linguistique“, Sofia 1989). На жалост, организатор неће штампати интегралне текстове свих поднетих реферата, већ је то препуштено самим ауторима.

Седми балканолошки конгрес ће се одржати 1994. у Атини.

Београд

Биљана Сикимић

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 1988. годину¹

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Југославији

Ову библиографију израдили су: за СР Србију: *Биљана Вукмановић-Мојсиловић, Владо Ђукановић, Неђо Јошић, Ксенија Кончаревић, Љиљана Ламбић-Божовић, Андреј Пешикан, Михаило Штепановић, Љиља Спасић* (за САН Војводину), *Мехди Барди* (за САН Косово); за СР Црну Гору: *Ристо Радуновић*; за СР Босну и Херцеговину: *Невенка Новаковић-Стефановић, Срето Танасић*; за СР Хрватску: *Марта Вончина*; за СР Македонију: *Радмила Баскић*; за СР Словенију: *Марко Крањец*.

Скраћенице

Anali	Anali Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, Dubrovnik
ANU BiH	у појединим насловима: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
АП	Археографски прилози, Београд
АФФ	Анали Филолошког факултета, Београд
БВ	Библиографски вјесник, Цетиње
BZL	Bilten Zavoda za lingvistiku, Zagreb
Бока	Бока, Зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег-Нови
BPFF	Buletini i Punimeve i Fakultet Filozofik (Zbornik radova Filozofskog fakulteta), Priština
Vestnik	Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti), Ljubljana
ViO	Vzgoja in izobraževanja, Ljubljana
ГЗБ ФФУС	Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот, Скопје

¹ Библиографске јединице заостале из ранијих година (углавном из 1987. али и ранијих) обележене су знаком * после редног броја, нпр. 628.*.

ГЗБ ФилолФУС	Годишен зборник на Филолошкиот факултет на Универзитетот, Скопје
Гл	Гласник Црногорске академије наука и умјетности, Титоград
Glasnik SM	Glasnik Slovenske matice, Ljubljana
ГлЕИ	Гласник Етнографског института, Београд
ГНФ	Годишњак Наставничког факултета, Никшић
Građa	Građa za povijest književnosti Hrvatske, JAZU, Zagreb
ГФФНС	Годишњак Филозофског факултета, Нови Сад
GJASShF	Gjurmime Albanologjike, Serija e Shkencave Filologjike (Албанолошка истраживања, Серија филолошких наука), Приштина
DHK	Dani Hrvatskog kazališta, Split
ЖА	Жива антика, Скопје
ЖЈ	Живи језици, Београд
ZbVPŠPz	Zbornik radova. Viša pedagoška škola, Prizren
ЗБИК	Зборник историје књижевности, Београд
ЗБМCKJ	Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад
ЗБМСС	Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад
ЗБМСФЛ	Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад
ZbSVS	Zbornik Spolku vojvodinských slovákistov, Novi Sad
ЗБФФ	Зборник Филозофског факултета, Београд
ЗБФФП	Зборник Филозофског факултета, Приштина
ZESCCP	Zagreb, English-Serbocroatian Contrastive Project
ZZK	Zavod za znanost o književnosti, Zagreb
ZZPZ	Zbornik zavoda za povijesne znanosti, Zagreb
ZZSŠ	Zbornik Zagrebačke slavističke škole, Zagreb
ZJ	Zavod za jezik, Zagreb
ZLFF	Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta, Zagreb
ZR	Zadarska revija, Zadar
IFF	Institut za filologiju i folkloristiku, Zagreb
ISJK	у појединим насловима: Institut za strane jezike i književnosti, Novi Sad
JAZU	у појединим насловима: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
JIS	Jezik in slovstvo, Ljubljana
JSSS	Jugoslavenski seminar za strane slaviste, Zadar
ЈФ	Јужнословенски филолог, Београд
КЖ	Културен живот, Скопје
КИ	Књижевна историја, Београд
КК	Književni krug, Split
КњЈ	Књижевност и језик, Београд
Ковчежић	Ковчежић, прилози и грађа о Доситеју и Вуку, Београд
Копча	Копча – Преводилачке споне, Зборник радова, Нови Сад
ЛЗБ	Литературен збор, Скопје
ЛМС	Летопис Матице српске, Нови Сад

Мах	Македонистика, Скопје
MJ	Македонски јазик, Скопје
MR	Macedonian Review, Скопје
MC	Матица српска, Нови Сад
MФ	Македонски фолклор, Скопје
MH	Matica hrvatska, Zagreb
HJ	Наш Језик, Београд
NRazgl	Naši razgledi, Ljubljana
н.с.	у појединим насловима: нова серија
HCCYBД	Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд
HCTB	Народно стваралаштво, Београд
NT	Naše teme, Zagreb
NU	Narodna umjetnost, Zagreb
OJ	Onomastica Jugoslavica, Zagreb
OP	Ономатолошки прилози, Београд
ПД	Просветно дело, Скопје
ПК	Преводна књижевност, Београд
Пос. изд.	у појединим насловима: посебно издање
PmShPPz	Pëmbledhje punimesh. Shkolla e Lartë Pedagogjike, Prizren
ПР	Просвјетни рад, Титоград
Прил	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
Прил МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука	Прилози Македонска академија на науките и уметностите, Одделе- ние за лингвистика и литературна наука, Скопје
PrNShJK	Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti, Banja Luka
Radovi ANU BiH	Radovi Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjelje- nje društvenih nauka, Sarajevo
Раз	Разгледи, Скопје
Разв	Развиток, Битола
RZJ	Rasprave Zavoda za jezik, Zagreb
RZZR	Radovi Zavoda za znanstveni rad, Varaždin
RZSF	Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb
RSZ	Radovi Staroslavenskog zavoda, Zagreb
RSI	Radovi Staroslavenskog instituta, Zagreb
RCZR	Radovi Centra za znanstveni rad, Vinkovci
RFFZ	Radovi Filozofskog fakulteta, Zadar
SAZU	у појединим насловима: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
САНУ	у појединим насловима: Српска академија наука и уметности, Београд
СДЗБ	Српски дијалектолошки зборник, Београд
SDPLJ	Savez društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije
SJ	Strani jezici, Zagreb
SL	Suvremena lingvistika, Zagreb
SMNHSJ	Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb

SNGJLKSh	Seminari ndërkombetar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare (Međunarodni seminar za albanski jezik, književnost i kulturu), Priština
SLP-J	Studia linguistica Polono-Jugoslavica
SNL	Sveučilišna naklada Liber, Zagreb
Сов	Современост, Скопје
SodP	Sodobna pedagogika, Ljubljana
SOL	Lingvistički časopis, Zagreb
SR	Slavistična revija, Maribor
SRAZ	Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia, Zagreb
CC	Славистични студии, Скопје
SSJLK	Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Predavanja, Ljubljana
SSFFZ	Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Zadar
Стр	Стремеж, Прилеп
SCSCI	Studii contrastivi serbocroato-italiani, Zagreb
UR	Umjetnost riječi, Zagreb
FP	Filološki pregled, Beograd
HDZ	Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb
XCPKI	Хорваткосербско-руские контрастивные исследования, Загреб
HFD	Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
ЦАНУ	у појединим насловима: Црногорска академија наука и умјетности, Титоград
ČR	Čakavska rič, Split
ŠK	Školska knjiga, Zagreb

I. Општи теоријско-методолошки проблеми

1. Adorno Theodor W., в. бр. 52.

2. Aleksić-Hill Branimirka, The Use of Authentic Written Materials for Communication Activities, *Studia philologica* 1–2/1986 (1988, Priština) 103–107.

Са референцијама.

Резиме на српскохрватском.

3. Алексова Гордана, Вредно стручно помагало, Дејвид Кристал, Енциклопедијски речник модерне лингвистике, Нолит, Београд 1987, ЛЗБ XXXV/6 (1988) 99–102.

Приказ.

4. Антонић Ивана, В. Н. Телия, Коннотативный аспект семантики номинативных единиц, Москва 1986, ЗбМСФЛ XXXI/2 (1988) 216–224.

Приказ.

5. Antunović Goranka, Simpozij Languages in Contact, *SJ XVII/4* (1988) 284–288.

6. Бабамова Екатерина, в. бр. 57.

7. Бабамова Екатерина, Психолонгвистиката во функција на наставата по странски јазици, Југословенски психолонгвистички средби, 130–135.
Со литература.
Резиме на англиски јазик.
8. Bamgboye A., Jezičke norme, prev. Vladislava Felbabov, *Polja* 34/353–354 (1988, Novi Sad) 352–354.
9. Бандић Душан, Комуникацијски концепт религије, ГЛЕИ XXXVI–XXXVII (1988) 9–25.
Резиме на англиском.
- 10.* Bart Rolan, Aventura semiologjike, Rilindja — Redaksia e botimeve, Priština 1987, 352.
Превео Rexhep Ismajli.
11. Bejta Murat, Kompetencat komunikative në mësimin e gjuhëve të huaja, *Studia philologica* 1–2/1986 (1988, Priština) 69–74.
Резиме на француском.
12. Bekeš Andrej, в. бр. 129.
13. Betti Emilio, Hermeneutika kao opšta metoda duhovnih nauka, prev. Olga Kostrešević, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1988, 133.
14. Бондарко, А. В., Грамматические категории и функционально-семантические поля, Реферати од XVIII заседание, 11–12.
15. Bosto Sulejman, в. бр. 64.
16. Bračić Stojan, Zu den Determinanten des Kommunikationsereignisses im Text, *Acta neophilologica* XXI (1988, Ljubljana) 69–77.
Povzetek v slovenščini na str. 81.
17. Бугарски Ранко, О смислу интердисциплинарности у психолонгвистички, Југословенски психолонгвистички средби, 6–11.
Со литература.
Резиме на англиски.
18. Budor Karlo, Aproximación lingüística a los juegos de palabras, *SRAZ* XXXIII (1988) 3–29.
Резиме на хрватскоорпском.
19. Wild Bičanić Sonia, Analiza govornoga diskursa. Odlomci, *Republika* 44/1–2 (1988, Zagreb) 149–163.
20. Varel Francisco, в. бр. 103.
21. Vasić Smiljka, Definicija, definisanje i priroda rečenica i jezika. Prilog psiholingvističkim istraživanjima, Prosveta, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd 1988, 143.
22. Velčić Mirna, в. бр. 77, 85.
23. Vidanović Dorđe, в. бр. 102.

24. Vidanović Đorđe, O problemu objašnjenja jezičnih promena, SOL 5, 3/1 (1988) 31–38.
Резиме на енглеском.
25. Visković Kazimir, Svakodnevni i didaktički govor, Studia Philologica 1–2/1986 (1988, Priština) 75–79.
Резиме на руском.
26. Vojvoda Stjepo, Rudolf Filipović, Teorija jezika u kontaktu: Uvod u lingvistiku jezičnih dodira, JAZU – Školska knjiga, Zagreb 1986, 322, Prevodilac VII/2 (1988, Beograd) 29–32.
Приказ.
27. Vrljić Stojan, Uvod u kontrastivnu lingvistiku, Most 15/71–72 (1988, Mostar) 113–117.
28. Vukomanović Slavko, в. бр. 43.
29. Vučić J., в. бр. 79.
30. Guillaume G., Teorija jezika, preveo Vjekoslav Čosić, Globus, Zagreb 1988.
31. Glovacki-Bernardi Zrinjka, V. međunarodna konferencija o komunikativno-funkcionalnom pristupu jeziku, SJ XVII/4 (1988) 288–289.
32. Gombocz Wolfgang L., Filozofija jezika v visoki in pozni sholastiki, Dialogi XXIV/10–11 (1988, Maribor) 126–128.
Prevod: Franc Friškovec.
33. Gostl Igor, Egzonomia historike (Kontribut qasjes teorike), GjaSShF – 1987 (1988) 81–95.
Резиме на енглеском.
34. Granić Jagoda, Dr. Asim Peco, Iz jezičke teorije i prakse, Naučna knjiga, Beograd 1987, SOL 5, 3/1 (1988) 112–116.
Приказ.
35. Granić Jagoda, Radoslav Katičić, Novi jezikoslovni ogledi, Školska knjiga, Zagreb 1986, SOL 5, 3/1 (1988) 109–112.
Приказ.
36. Grochowski Maciej, Presupozycje leksykalne a postulaty znaczeniowe i eksplickeje semantyczne, MJ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 111–120.
Библиографија во прилог.
37. Grčanaс Tomislav, Logo – programski jezik, Mladost, Zagreb 1988, 452.
38. Дабих Богдан Л., Транскрипција са словенских језика (теоријски приступ и неке практичне недоумице), Славистички зборник III (1988, Београд), 35–42.
Резиме на руском.
39. Derrida Jacques, Glas in fenomen. Prevod Rastko Močnik in Zoja Skušek-Močnik, spremna beseda Rastko Močnik, ŠKUC, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1988, 131, 8°. (Studia humanitatis.)

40. Ducrot Oswald, Izrekanje in izrečeno. Prevod in spremna beseda Jelica Šumič-Riha, ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1988, 262, 8°. (Studia humanitatis. Letnik 2.)
- 41.* Ducrot Oswald, Nacrt polifonijske teorije iskazivanja. Odlomak, prev. Ana Morlić, Treći program Radio Beograd 73 (1987, Beograd) 153–206.
42. Ђорђевић Милан, в. бр. 54.
43. Đukanović Vlado, Slavko Vukomanović, Jezik, društvo, nacija, Jugoslovenska revija, Beograd 1987, 156, Prevodilac VII/3 (1988, Beograd) 45–49.
Приказ.
44. Ellis John, в. бр. 123.
45. Aitchison Jean, в. бр. 131.
- 46.* Žanić Ivo, Mitologija inflacije: govor kriznog doba, Globus, Zagreb 1987, 302.
47. Živković Momčilo, Jezik i nesvesno, Југословенски психолингвистички средби, 21–30.
Резиме на англиски.
48. Žic Fuchs Milena, „Ograđivanje“ i „dokazivanje“ u govornom jeziku, Republika XLIV/1–2 (siječanj–veljača 1988, Zagreb) 164–172.
49. Znika Marija, Prilog analizi semantičke zalihosti, RZJ 14 (1988) 233–242.
Резиме на њемачком.
50. Ingold Felix Philipp, Jezik ljubavi, dok voli i živi, prevela Danka Nikolić, Odjek XLI/13 (1988, Sarajevo) 8.
51. Jacob Pier, Treba li govoriti „mentalski“ da bi se mislilo?, odlomak, prev. Gordana Stojković, Odjek XLI/7 (1988, Sarajevo), 8.
52. Jelkaq Vladimir, Theodor W. Adorno, Filozofska terminologija, Svjetlost, Sarajevo 1986, Препарими XLII/4 (1988, Priština) 477–481.
Превео Blerim Shala.
53. Jernej Josip, Considerazioni sui problemi sociolinguistici nelle regioni dell'Alpe-Adria, Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 47–48.
Povzetek v srbohrvaščini.
54. Јовић Душан, Песништво, математика и лингвистика, Милан Ђорђевић: Математичка лингвистика и песништво, Београд 1987, 212, Стремљена XXVIII/8 (1988, Приштина) 167–168.
Приказ.
55. Јокановић-Михајлов Јелица, Дијалог у неким облицима јавног комуникарања, КњЈ 3–4 (1988) 262–267.
56. Јордановски Јордан, Од говор до јазик, Југословенски психолингвистички средби, 212–221.
Со литература.

Резиме на англиски.

57. Југословенски психолингвистички средби '87, Зборник на трудовите поднесен на Научниот собир одржан во Скопје во октомври 1987. г., Уредувачки одбор: Илина Тодорова-Цвеик, Екатерина Бабамова, Григори Поповски, Скопје, Сојуз на друштвата на психолозите на СРМ, Сојуз на друштвата за применета лингвистика на СРМ, Филозофски факултет – Институт за психологија, 1988, 264, 8°.

58. Jutronić-Tihomirović Dunja, A. D. Švejecer, *Contemporary Sociolinguistics: Theory, Problems, Method*, Amsterdam: Benjamins 1986, A. D. Švejecer, L. B. Nikol'skij, *Introduction to Sociolinguistics*, Amsterdam: Benjamins 1986, SOL 5, 3/1 (1988) 105–108.

Приказ.

59. Katičić Radoslav, в. бр. 35.

60. Katičić Radoslav, *Jezik i dubina vremena*, Forum XXVII, LVI/9 (rujan 1988, Zagreb) 215–227.

61. Klajn I., в. бр. 111.

62. Coward Rosalind, в. бр. 123.

63. Kolka Aleksandar, *Strani jezik i društvo*, Školska knjiga, Zagreb 1988, 103.

64. Komšić Ivo, *Jezičko iskustvo svijeta*, Sulejman Bosto, *Hermeneutička teorija jezika*, Veselin Masleša, Sarajevo 1987, Odjek XLI/8(1988, Sarajevo) 24.

Приказ.

65. Konstantinović Šaumjan Sebastian, *Kibernetika i jezik*, prev. Bogdan L. Dabić, *Dijalog* 5/6 (1987, Sarajevo) 150–162.

Из књиге „Problème du langage“, Paris 1965.

Резиме на англиском.

66. Cortès Jacques, *Le fonctionnement relationnel de l'adjectif*, JAZU, *Filologija* 15 (1987–1988, Zagreb) 67–72.

Резиме на хрватско-српском.

67. Кристал Дејвид, в. бр. 3.

68. Kunst-Gnamuš Olga, *Nasprotje med znanstvenim in ideološkim diskurzom*, *Problemi* XXVI/4–5 = Razpol št. 4 (1988, Ljubljana) 74–91.

69. Левингер Јасна, „Пази гдје шта говориш!“, Утицај физичке средине на конверзацију, *Књижевни језик* 17/4 (1988, Сарајево) 225–229.

Са литературом.

70. Leach Edmund, *Antropološki aspekti jezika: kategorija životinja i jezičko nasilje*, prev. Sanja Bezjak, *Quorum* 4/2 (1988, Zagreb) 83–106.

Са литературом.

71. Lubaś Władisław, *Kiedy kodyfikacja może być skuteczna?*, Прил. МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука, XI/2 (1986/88) 83–89.

Резиме на македонски.

72. Lupačova Larisa I., Frazеолошки vezano značenje kao činilac širenja semantičkog opsega riječi, *Jezik* 35/5 (lipanj 1988, Zagreb) 136–142.

Резиме на енглеском.

73. Marinčak V.A., Trostinska O.N., O semantici proпозицијских оператора перцепције, проматрања, уочавања, *SOL* 5, 3/1 (19988) 11–23.

Резиме на енглеском.

74. Маројевић Радмило, Лингвистичка и лингвометодичка питања српскохрватског језика као страног, *Књи* 1 (1988) 75–77.

75. Matičević Ivica, Lingvistička kritika Rogera Fowlera, *SOL* 5,3/1 (1988) 53–61.

Резиме на енглеском.

76. Matulina-Jerak Željka, Gramatičke osobine mikroteksta, *ZR XXXVII/1–2* (siječanj-travanj 1988) 83–94.

77. Matulina-Jerak Željka, Uvod u lingvistiku teksta, Mirna Veličić, *Uvod u lingvistiku teksta*, ŠK, Zagreb 1987, 148, *ZR XXXVII/4* (srpanj–kolovoz 1988) 387–391.

Приказ.

78. Maturan Humberto, в. бр. 103.

79. Milekić S., Tošić S., Ćosić A., Vučić J., Analiza strukture odgovora na testu asocijativnih normi, *SOL* 5,3/1 (1988) 39–52.

Резиме на енглеском.

80. Mindak Jolanta, Le marquage (+Anim)/(+Pers) des actants et la structure de l'énoncé, Прил МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука, *XI/2* (1986/88) 107–111.

Резиме на македонски.

81. Научни скуп „Лингвистика и лингвистичне активности у Југославији“ (Сарајево, 29–31. марта 1985.), Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Сарајево 1987, 262.

82. Nikol'skij L. B., в. бр. 58.

83. Obrenović Joviša, в. бр. 102.

84. Панзова Виолета, Општото и универзалното во јазикот, Југословенски психолингвистички средби, 31–38.

Резиме на англиски.

85. Perić Polonija Tanja, Mirna Veličić, Uvod u lingvistiku teksta, Zagreb 1987, *Polja* 34/353–354 (1988, Novi Sad) 369–370.

Приказ.

86. Perović Slavica, Transfer u novom svijetlu, Југословенски психолингвистички средби, 108–116.

Со литература.

Резиме на англиски.

87. Peti Mirko, Jezična onostranost, *SL* 27–28 (1988–89) 37–42.

- Резиме на енглеском.
88. Peco Asim, в. бр. 34.
89. Pintarić Neda, Modaliteti rečenične kombinatorike, SJ XVII/2–3 (1988) 119–132.
Резиме на енглеском.
90. Piper Predrag, Edward Stankiewicz, Baudouin de Courtenay a podstawy współczesnego językoznawstwa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1986, 77, SOL 7, 3/2 (1988), 103–105.
Приказ.
91. Пипер Предраг, Транскрипција, транслитерација и теорија језика у контакту, Славистички зборник III (1988, Београд) 43–50.
Резиме на руском.
92. Половина Весна, Вук Караџић у светлу данашње прагматике (На узорку из Вукових полемичких списа), НССУВД 17/1 (1988) 199–213.
С литературом.
Резиме на енглеском.
93. Polovina Vesna, Teorija iskaza i inovacije u jeziku, КњЈ 2 (1988) 180–185.
94. Поповски Григори, в. бр. 57.
95. Potrč Matjaž, Jezik, misel in predmet, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1988, 275, 8°. (Episteme.).
96. Prolić Haris, Jezik kao filozofski problem, Muhamed Filipović, Filozofija jezika I, Svjetlost, Sarajevo 1987, Odjek XLI/19 (1988, Sarajevo) 23–24.
Приказ.
97. Pupovac Milorad, Bilješka o lingvistici Utza Maasa, Kulturni radnik 41/1 (1988, Zagreb) 87–94.
98. Pupovac Milorad, Prolegomena teoriji političke komunikacije, SOL 7, 3/2 (1988) 79–92.
Резиме на њемачком.
99. Radovanović Milorad, в. бр. 100.
100. Radović-Tešić Milica, Milorad Radovanović, Sociolingvistika, drugo izdanje, Književna zajednica Novog Sada, Dnevnik, Novi Sad 1986, 304, ЈФ XLIV (1988) 101–106.
Приказ.
101. Радуловић Зорица, Традиционални приступи језику, Овдје XX/226 (март 1988, Титоград) 9.
102. Ristić Snežana, Đorđe Vidanović, Joviša Obrenović, Uticaj tipa transformacije rečenice na vreme njenog prepoznavanja u situaciji auditivne prezentacije rečenice, Југословенски психолингвистички средби, 253–256.
103. Sajama Seppo, Izvor misli in jezika. (Komentar na Maturano in Varelo), Dialogi XXIV/1–2 (1988, Maribor) 98–103.

Prevod: Marjeta Jerman. — Ob knjigi: Humberto Maturana, Francisco Varela: Der Baum der Erkenntnis, Scherz 1987. (Original: El arbol del concimiento 1984).

104. Semiologija i gramatologija, sa Žakom Derideom razgovara Julija Kristeva, preveo Milorad Belančić, Odjek XLI/3(1988, Sarajevo) 7–9.

105. Смаиловић Исмет, Како се односимо према језику и језичкој култури?, Књижевни језик 17/2 (1988, Sarajevo) 111–115.

106. Stankiewicz Edward, в. бр. 90.

107. Стефановска Патриша Марш, Усвојувањето на јазикот кај деца од мешовит брак, Југословенски психолингвистички средби, 136–143.

Со литература.

Резиме на англиски.

108.* Стојановић Slavko, Jezik i informacija, Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1987, Sarajevo) 131–134.

Резиме на француском.

109. Стојнић Мила, Писменост са гледишта семиотике, Prevodilac VII/2 (1988, Beograd), 8–14.

110. Телия В. Н., в. бр. 4.

111. Terić Gordana, I. Klajn, O funkciji i prirodi zamenica, Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, knjiga 7, Beograd 1985, SOL 5, 3/1 (1988) 108–109. Приказ.

112. Тодорова-Цвеиќ Илина, в. бр. 57.

113. Тодорова-Цвеиќ Илина, Когнитивна обработка на лингвистичките информации, Југословенски психолингвистички средби, 12–20.

Со литература.

Резиме на англиски.

114. Тошић S., в. бр. 79.

115. Trostinska O. N., в. бр. 73.

116. Џосић A., в. бр. 79.

117. Filipović Muhamed, в. бр. 96.

118. Filipović Rudolf, в. бр. 26.

119. Halimi Halit, Shqiptimi i bashkëtingëlloreve frënge nga shqipfolësit, Studia philologica 1–2/1987 (1988, Priština) 25–28.

Са библиографијом.

Резиме на француском.

120. Hadžidedić Zlatko, Govor jezika, Izraz 32, 63, 3/4 (1988, Sarajevo) 187–215.

Са литературом.

О језику и његовој поетској употреби.

121. Hirst Graem, в. бр. 131.
122. Humboldt Wilhelm von, Uvod u delo o Kavi jeziku i drugi ogleđi, prev. Olga Kostrešević, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1988, 360.
123. Crnković Gordana, Rosalind Coward, John Ellis, Jezik i materijalizam, Školska knjiga Zagreb, 1985, NT XXXII/ 1–2(1988) 435–438.
Приказ.
124. ***, Četiri pitanja profesoru Vojmiru Vinji, SOL 5,3/1 (1988) 1–10.
Резиме на француском.
125. ***, Četiri pitanja profesoru Oswaldu Ducrotu, SOL, 7, 3/2 (1988), 1–4.
Резиме на француском.
126. Švejcger A. D., в. бр. 58.
127. Švejcger A. D., Norma: nastanak i razvoj, prev. Vladislava Felbabov, Polja 34/353–354 (1988, Novi Sad) 350–352.
О језичкој норми.
128. Шево Александар, Лексичка спојивост као манифестација значаја речи, Radovi ISJK. serija C, 9 (1988) 136–147.
Са библиографијом.
Резиме на руском.
129. Shigemori-Bučar Chikako, Tekstovna lingvistika. Ob knjigi dr. Andreja Bekeša „Tekst in sintaksa“ (Tekusuto to sintakuso), ki je izšla v japonščini pri založbi Kurocio syuppan v Tokiu, NRzgl XXXVII/16 (1988) 505–506.
130. Šipka Danko, Sredstva mirkopreključivaja (na primjeru Vukovog Srpskog rječnika 1818), ЗМСФЛ XXXI/2 (1988) 97–99.
131. Šipka Danko, Širenje vidokruga, Odjek XLI/17 (1988. Sarajevo) 22–23.
Приказ књига – Семантичка интерпретација и разрјешавање вишезначјности аутора Граема Хирста и Ријечи у свијести – Увод у ментални лексиком аутора Jean-a Aitchison-a.
132. Škara Danica, Neki aspekti kontrastiranja unutrašnje strukture poslovice, Југословенски психолингвистички средби, 144–152.
Со литература.
Резиме на англиски.
133. Škerlep Andrej, Elementi Habermasove teorije družbe: akcija, komuniciranje, racionalnost, Problemi XXVI/4–5 = Razpol št. 4 (1988, Ljubljana) 92–101.
134. Škiljan Dubravko, Jezična politika. Naprijed, Zagreb 1988, 160.
135. Škiljan Dubravko, Opća lingvistika kod nas, SOL 5, 3/1 (1988) 25–30.
Резиме на француском.
136. Škiljan Dubravko, Sloboda jezika, SOL 7, 3/2 (1988), 69–78.

Резиме на француском.

137. Škuljević Željko, Govor i ćutanje, Odjek XLI/15–16 (1988, Sarajevo), 18–19.
Са литературом.

138. Schlieben B., Sociolingvistika: razvoja i važenje jezičkih normi, prev. Lidija Dimitrijević, Polja 34/353–354 (1988, Novi Sad), 354–356.

139. Šumić-Riha Jelica, Realno v performativu, Delavska enotnost, Ljubljana 1988, 93, 8°. (Analecta.)

II. Примењена лингвистика

а) Питања превођења, учења језика и сл.

140. Ajduković Jovan, Nivoi ekvivalentnosti u prevođenju: Zbornik referata i saopšteja 16/3. Naučni sastanak slavista u Vukove dana 10–14. IX 1986, Beograd 1987, 214, Prevodilac VII/1 (1988, Beograd) 33–36.

Приказ.

141. Бабић Сава, в. бр. 157.

142. Begolli Menduh, в. бр. 192.

143. Бугарски Ранко, в. бр. 159.

144. Burzan Mirjana, Prilog proučavanju interferencije u prevodilačkom kontaktu, ЗМСФЛ XXXI/2 (1988) 119–125.

Резиме на руском.

145. Vandavelde C., в. бр. 160.

146. Влахов С., в. бр. 198.

147. Вуковић Борислав, Проблеми превођења афиксалних неодређених заменичких речи са руског језика на српскохрватски, Славистички зборник III (1988, Београд) 77–84.

Резиме на руском.

148. Вуковић Борислав, Семантизација лексике у настави руског језика, Studia philologica 1–2/1987 (1988, Priština) 39–51.

Са литературом.

Резиме на руском.

149. Gaonač'h Daniel, La „compétence de communication“ dans une langue étrangère: acquisition ou transfert?, JAZU, Filologija 15 (1987–1988, Zagreb) 83–94.

Резиме на хрватскосрпском.

150. Gladić Vinko Aldo, Somatocentrisme et proximo-distalité dans l'apprentissage du langage, JAZU, Filologija 15 (1987–1988, Zagreb) 95–114.

Резиме на хрватскосрпском.

151. Golobič Marjan, Kakovost izvirnika in njegovo prevajanje, Mostovi XXIII/1 (1988, Ljubljana) 36–39.

152. Gomlih Klaus, *Struktura terminološkog rečnika u sistemu obrade teksta sa aspekta prevođenja*, *Prevodilac VII/I* (1988, Beograd) 11–16.
Са руског превео Ј.Петрановић.
Са литературом.
153. Дошлић Мишо, в. бр. 199.
154. Зарковић Јован, Мартинов Златоје, Два превода на есперанто Мажуранићевог спева *Смрт Смаил-аге Ченгића*, *Мостови XIX/2* (1988, Београд) 135–143.
Анализа превода Мавра Шпицера и Јосипа Велебита.
155. Илић Ана, О старом на нов начин, *Мостови XIX/1* (1988, Београд) 61–65.
Приказ дела Бранимира Човића *Уметност превођења или занат*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад 1986, 175.
156. *Isi jami Nebi*, Neki problemi i teškoće u prevođenju polisemije i hominimije sa albanskog na srpskohrvatski jezik i njihovo prevazilaženje, *Mostovi XXIII/2* (1988, Ljubljana) 45–48.
157. Ичин Корнелија, Једно путовање кроз оригинал и превод, *Мостови XIX/I* (1988, Београд) 66–68.
Приказ књиге Саве Бабића *Разабрати у плетиву*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад 1986.
158. Јовановић Младен, О једном аспект превоđenja научних и стручних текстова, *Prevodilac VII/3* (1988, Beograd) 31–39.
Резиме на енглеском.
159. Јосиповић Вишња, Ranko Bugarski, *Lingvistika u primeni*, *Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, SJ XVII/4* (1988) 282–283.
Приказ.
160. Carouillez J. M., Carpentier J., Vandeveldel C., Perier O., *Acquisition de la langue et de la parole par l'utilisation conjointe de la méthode verbo-tonale et du Cued Speech*, *JAZU, Filologija 15* (1987–1988, Zagreb) 47–59.
Резиме на хрватско-српском.
161. Carpentier J., в. бр. 160.
162. Квапил Душан, *Садашњост уметничког превода Милана Храле*, *Мостови XIX/3* (1988, Београд) 284–286.
Приказ књиге М. Храле *Současnost uměleckého překlada*, *Československý Spisovatel, Praha 1987*.
163. Kirchoff Hans-Joachim, *Zum Problem sprachlicher Adäquatheit (Angemessenheit. Einige Bemerkungen zu ausgewählten Übersetzungen einiger slovenischer Gedichte ins Deutsche unter besonderer Berücksichtigung des Bildaspekts*, *SR 36/3* (1988) 267–282.
Povzetek v slovenščini.
164. Ковачевић Марко, *Leksičke dvosmislice i prevoditeljska pokliznuća*, *Jezik 35/4* (travanj 1988, Zagreb) 112–116.
Резиме на енглеском.

165. Kostić Vesna, Izbor reči kod prevođenja medicinskih tekstova, *Prevodilac VII/3* (1988, Beograd) 40–44.

166. Лаинових-Стојанових Надежда, Могућности компресије радних глаголских придева садашњег времена при превођењу стручног текста са руског језика на српскохрватски, *Славистички зборник III* (1988, Београд) 109–114.

Са литературом.

Резиме на руском.

167. Lian Andrew-Peter, Toward a Computer-Aided Language Learning Support System, *JAZU, Filologija 15* (1987–1988, Zagreb) 143–152.

Резиме на хрватскоорпском.

168. Lipovec Torkar Irena, Proučevanje napak pri učenju drugoga jezika, *Vil XIV/6* (1988) 58–60.

169. Маројевић Радмило, Лингвистика превођења књижевног текста („Живи и памти“ Валентина Распутина у српскохрватском преводу), *Мостови XIX/3* (1988, Београд) 228–236.

170. Мартинов Златоје, в. бр. 154.

171. Martinovski Cvetko, Tri primera na angažirana kritika na prevodot, *Prevajalci Pomurja in Porabja* (1988, Ljubljana) 101–106.

Блаже Конески (1948), Паскал Гилевски (1972), Санде Стојчевић (1979).

172. Милидраговић Милица, Нешто о превођењу наслова књижевних дјела — на примјеру Гогољевих дјела, *Годишњак XVII* (1988, Сарајево) 323–339.

Резиме на руском.

173. Murillo Julio, ¿A qué gramática recurrir en el aprendizaje u la enseñanza de la lengua en edad pre-escolar?, *JAZU, Filologija 15* (1987–1988, Zagreb) 153–167.

Резиме на хрватскоорпском.

174. Николић Вера, Неки проблеми везани за превођење лексике (на материјалу *Прошлости и размишљања* А. И. Херцена), *Славистички зборник III* (1988, Београд), 71–76.

Резиме на руском.

175. Okiljević Vojislav, Srpskohrvatski jezik i književnost za III razred srednjeg usmerenog obrazovanja i vaspitanja sa nastavom na albanskom i turskom jeziku, *šesto izdanje, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva SAP Kosova, Priština 1988, 152, 24 cm.*

176. Omerza Anton, Oblikovanje strokovnih prevodov, *Mostovi XXII/1* (1988, Ljubljana), 40–44.

177. Pekova Milena, O pomodnim izrazima i besmislenim frazama, *Prevodilac VII/2* (1988, Beograd), 23–25.

178. Perier O., в. бр. 160.

179. Perić Aleksandar, Funkcionalnost teorije prevođenja, *Prevodilac VII/I* (1988, Beograd) 17–27.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

180. **Perić Jelena**, Some Suggestions for Using a Dialogue in Order to Introduce a New Structure, *Studia philologica* 1–2/1986 (1988, Priština), 81–84.

Резиме на српскохрватском.

181. **Popović Gordana**, в. бр. 191.

182. **Прелић Младена**, *Folklór és tradíció*, ГлЕИ XXXVI–XXXVII (1988) 183–185.
Приказ петог броја часописа *Folklór és tradíció*.

183. **Raifi Mensur**, Jedan segment sinonimije kao virtualnosti u prevođenju poezije, *Prevajalci Pomurja in Porabja* (1988, Ljubljana) 107–110.

Ob prevodu *Verlainove pesmi Gaspart Hauser chante* v albanščino.

184. **Renard Raymond**, Structuro-global et verbo-tonal notions indissolubles, *JAZU, Filologija* 15 (1987–1988, Zagreb) 177–182.

Резиме на хрватскосрпском.

185. **Rode Matej**, *Oblike, vrste in zvrsti prevajanja*, *Mentor* IX/3 (1988, Ljubljana), 34–37.

186. **Rode Matej**, *Prvo specializirano posvetovanje strokovnih prevajalcev*, *Mostovi XXIII/1* (1988, Ljubljana) 4–7.

10–11. decembra 1987. v Portorožu.

187. **Rode Matej**, *Prevajanje – znanje in ustvarjanje*, *Mentor* IX/1–2 (1988, Ljubljana) 47–51.

188. **Rode Matej**, *Prevajanje je treba preučevati*, *Mentor* IX/10 (1988, Ljubljana) 55–58.

189. **Rode Matej**, *Stil in stilistika prevajanja*, *Mentor* IX/4–5 (1988, Ljubljana) 44–48.

190. **Rode Matej**, *Stilistika prevajanja in Vukova Nova zaveza*, *Prevajalci Pomurja in Porabja* (1988, Ljubljana) 93–95.

191. **Savić Branislava**, **Popović Gordana**, *Gjuha frënge për klasën III të arsimit të mesëm të orientuar (Pjesa e përgjithshme)*, botim i katërt, *Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë* 1988, 176, 24 cm.

Превео Ruzhdi Ushaku.

192. **Syla Fazli**, **Begolli Menduh**, *Gjuha dhe letërsia shqipe për klasën IV të mesimit të orientuar me mësim në gjuhën serbokroate*, botim i dytë, *Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë*, 1988, 132, 24 cm.

193. **Сламниг Свевлад**, *Филолошки и „сазвучни“ преводилачки менталитет*, *Москови XIX/I* (1988, Београд) 42–44.

Упоредна анализа двају превода једне Вијоновог песме на српскохрватски језик.

194. **Soldatić Dalibor**, *Neka pitanja iz oblasti prevođenja političkih tekstova*, *Prevodilac VII/I* (1988, Beograd) 28–32.

195. **Spasić Aleksandar I.**, *Vuk i prevođenje*, *Prevajalci Pomurja in Porabja* (1988, Ljubljana) 87–91.

196. Stanovnik Majda, Prijateljeva kritika slovenskih prevodov Puškina, Prevajalci Pomurja in Porabja (1988, Ljubljana) 111–122.
- Ivan Prijatelj, Puškin v slovenskih prevodih, Zbornik znanstvenih in poučnih spisov 3 (1901), Slovenska matica, Ljubljana.
197. Stefanija Dragi, Verodostojnost prevoda (leksička i gramatička), Mostovi XXIII/2 (1988, Ljubljana) 39–45.
198. Стојановић Андреј, С. Влахов, С. Флорин, Непереводимое в переводе. Изд. 2-е, испр. и доп. „Высшая школа“, Москва 1986, 416, Prevodilac VII/1 (1988, Beograd), 37–40.
- Приказ.
199. Табаковић Весна, Школа и језик, Мишо Дошлић, Српскохрватски као нематерњи језик, Јединство, Приштина 1988, Стремљена XXVIII/10, (1988, Приштина) 149–150.
- Приказ.
200. Томашевић Марија, О превођењу польског безличног прошлог времена на српскохрватски језик, Славистички зборник III (1988, Београд) 115–124.
- Резиме на руском.
201. Тошић Борисав, Превод као грађа за двојезични речник, Славистички зборник III (1988, Београд) 97–104.
- Резиме на руском.
202. Ferenczi Victor, Voir et parler selon Michel Foucault, JAZU, Filologija 15 (1987–1988, Zagreb) 73–82.
- Резиме на хрватскојском.
203. Флорин С., в. бр. 198.
204. Храле Милан, в. бр. 162.
205. Хрдличка Милан, О проблемима критике превода, Мостови XIX/1 (1988, Београд) 37–41.
- Са чешког превео Душан Квапил.
206. Чампар Драгован, Преводна еквиваленција фразеологизираних именичких деминутива, Славистички зборник III (1988, Београд) 85–95.
- Резиме на руском.
207. Černigoj Dejan, Poskus primerjave in ocenitve prevodov Resignacije Adama Mickiewicza v slovenski jezik, Slava III/1 (1988–89, Ljubljana) 84–93.
208. Човић Бранимир, в. бр. 155.
209. Šalamun-Biedrzycka Katarina, Poljski prevod Čarodeja A. Hienga in problem pripovedne perspektive, Sodobni slovenski jezik, Književnost in kultura (1988, Ljubljana) 427–438.
- Povzetek v angleščini.
210. Šega Lidija, Vloga prevajalca pri poslovnih pogodbah, Mostovi XXIII/1 (1988, Ljubljana) 21–35.

211. Škarić Ivo, Govorne poteškoće i njihovo usklađivanje, Mladost, Zagreb 1988, 340.

б) Контрастивна проучавања језика

212. Beli-Genc Julijana, Srpski i hrvatski prevodi Birgerove balade Leonora, Radovi ISJK, serija C, 9 (1988) 324–363.

213. Boldocki Samuel, Miroslav Dudok, Glutinacija teksta u slovačkom i srpskohrvatskom jeziku, Novi Sad 1987, Polja 34/350 (1988, Novi Sad) 185–186.

Prikaz.

214. Bračić Stojan, Nekateri vidiki sosledice časov v nemškim in slovenskem jeziku, Vestnik XXII (1988) 60–65.

215. Vojvodić Dojžil, Modalna upotreba ruskog i hrvatskosrpskog perfektivnog prezenta u uvjetnim rečenicama, SL 27–28 (1988–89) 57–64.

Резиме на енглеском.

216. Vrijić Stojan, Uvod u konstrativnu lingvistiku, Most 15/71–72 (1988, Mostar) 113–117.

217. Вуковић Борислав, Неодређене заменичке речи с префиксом *ко-* као лексичко средство изражавања неодређености у руском језику и њихови српскохрватски еквиваленти, ЗМСФЛ XXXI/2 (1988) 109–117.

Резиме на руском.

Са литературом.

218. Далматова Галина, Устаљени глаголско-именички spoјеви каузативног значења у односу на обичне глаголе, Radovi ISJK, serija C, 9 (1988) 158–169.

На руском.

Резиме на српскохрватском.

219. Девић-Романова Валентина, Српскохрватски потенцијал у значењу понављања радње и његови еквиваленти у руском језику, Radovi ISJK, serija C, 9 (1988) 181–199.

На руском.

Резиме на српскохрватском.

220. Domschke Michael, в. бр. 233.

221. Dudok Miroslav, в. бр. 213.

222. Kadunc Marta, Primerjava načinov tvorbe besed v angleščini in slovenščini, Mostovi XXII/2 (1988, Ljubljana) 14–23.

223. Катнић-Бакаршић Марина, Експресивна употреба личних замјеница у књижевноумјетничком стилу руског и српскохрватског језика, Књижевни језик 17/2 (1988, Сарајево) 97–104.

Са литературом.

224. Klinar Stanko, Tina Mahkota, Samostalnikost angleščine v primeri s slovenščino, Vestnik XXII (1988) 1–17.

225. Koprivica Verica, Semantičko polje češke zamenice *žádný* i njeni srpskohrvatski ekvivalenti, *Studia philologica* 1–2/1986 (1988, Priština) 61–66.

Резиме на руском.

226. Лаиновић-Стојановић Надежда, Руски електротехнички термини са обликом глаголског придева и њихови еквиваленти у српскохрватском језику, *Studia philologica* 1–2/1986, (1988, Priština) 49–59.

Резиме на руском.

227. Marić Ana, Uticaj prefiksa *po-* na promenu značenja glagola u slovačkom i srpskohrvatskom jeziku, *КњЈ* 2 (1988) 194–198.

228. Маројевић Радмило, Типолошке одлике руског језика у поређењу са српскохрватским (са лингвистичког и методичког аспекта), *Studia philologica* 1–2/1987 (1988, Priština) 15–24.

Резиме на руском.

229. Матијашевич Елка, Лексико-семантичко образование имен сушествительных в русском и сербохрватском языках, *Studia philologica* 1–2/1986 (1988, Priština) 11–26.

Резиме на српскохрватском.

230. Matulina-Jerak Željka, Die Morphologie des Verbs im Kontrast, *Radovi ISJK, serija C*, 9 (1988) 18–51.

Са литературом.

На немачком.

Резиме на немачком и српскохрватском.

231. Mahkota Tina, в. бр. 224.

232. Mečkowska Nina, Različija među sistemami mestoimenij v slovenskom i vostočnoslavjanskih jazykah, *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura* (1988, Ljubljana) 383–397.

Повзетек в словенščini.

233. Mikić Pavao, Domschke Michael, Sprichwörter im Kontrast – Inhalt und Bildhaftigkeit, *Radovi ISJK, serija C*, 9 (1988) 52–66.

На немачком.

234. Milinković Ljubo, Izražavanje anteriornosti u savremenom ruskom i srpskohrvatskom jeziku, *SJ XVII/2–3* (1988) 109–118.

Резиме на руском.

235. Michalczyk-Haxha Mirosława, Sposoby tłumaczenia wyrażen przyimkowych z języka albańskiego na język polski, *Studia philologica* 1–2/1987 (1988, Priština) 53–60.

Са библиографијом.

Резиме на српскохрватском.

236. Мушовић Абдулах, Структурно-семантичке особине неких фразеолошких јединица руског и српскохрватског језика које се употребљавају за изражавање временских односа, *Studia philologica* 1–2/1987 (1988, Priština) 61–67.

Резиме на руском.

237. Nejgebauer Aleksandar, Englesko-srpskohrvatski rečnik kolokacija: Problemi i predlozi, Radovi ISJK, serija C, 9 (1988) 67–82.

238. Popović Milenko, Trostinska Raisa Ivanovna, O međujezičnoj (hrvatskosrpsko-ruskoj) homonimiji, RZSF 23 (1988) 53–62.

Резиме на енглеском.

239. Ressel Gerhard, Denominalna derivacija u ruskom i srpskohrvatskom jeziku, Књижевни језик 17/2 (1988, Сарајево) 85–96.

Резиме на енглеском.

240. Srebot-Rejec Tatjana, Kakovost slovenskih in angleških samoglasnikov (kontrastivna analiza obeh sestavov po njihovi kakovosti s stališča akustične, artikulacijske in auditivne fonetike) JiS XXXIV/3 (1988–89) 57–64.

Повзетек v angleščini. – Glej popravek v št. 4–5 ov. III.

241. Srebot Tatjana, Kontrastivna analiza angleških in slovenskih samoglasnikov po njihovi kakovosti. (Prispevek k didaktiki pouka angleškega jezika) Vestnik XXII (1988) 18–24.

242. Станковић Богољуб, Комуникацијске функције асиндетских реченица у српскохрватском и руском језику, КњЈ 2 (1988) 174–179.

243. Starčević Zoran, Reči iz stranih jezika u reklami na srpskohrvatskom (1988) 268–273.

244. Tir Mihai, Brojevi kao tvorbeno sredstvo u slovačkom i srpskohrvatskom jeziku, КњЈ 3–4 (1988) 257–261.

245. Tošić Borisav, Specifičan priručnik za učenje ruskog jezika, Prosvjetni list (11. maj 1988, Sarajevo).

Приказ књиге Бранка Тошовића „Руска граматика у поређењу са српскохрватском, гласови, облици, реченица“, Свјетлост, Сарајево, 1988.

246. Točanac Dušana, Obeležja glagolskog aspekta u srpskohrvatskom i francuskom jeziku (I), Radovi ISJK, serija C, 9 (1988) 83–99.

Резиме на француском.

247. Tošović Branko, v. br. 245, 249.

248. Tošović Branko, Ruska gramatika – u poređenju sa srpskohrvatskom, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo 1988, 1–428.

249. Trajković Radovan V., Branko Tošović, Ruska gramatika u poređenju sa srpskohrvatskom, Sarajevo 1988; Putokazi 15/1 (1988, Tuzla) 77–78.

Приказ.

250. Trostinska Raisa Ivanovna, v. br. 238.

251. Човић Бранимир, Поетика наслова књижевних дела као преводилачки проблем, Radovi ISJK, serija C, 9 (1988) 299–323.

Са литературом.

Резиме на руском.

252. Šević Radmila, Kolokacije u korpusu savremene anglosaksonske kratke priče i njihovi ekvivalenti na srpskohrvatskom jeziku, Radovi ISJK, serija C, 9 (1988) 148–157.

Резиме на енглеском.

253. Shjao Kuifen, Disa pika dalluese midis gjuhës shqipe dhe gjuhës kineze (Neke razlikovne tačke između albanskog i kineskog jezika), SNGjLKSh 13 (1988) 101–111.

Са литературом.

III. Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика

254. Андерш, Й. Ф., Давальний і орудний відмінки суб'єкта в українських і чеських модифікованих структурах, Реферати од XVIII заседание, 41–49.

Со литература.

255. Basara A., Basara J., Zduńska H., Fonetyczne refleksy *q we współczesnych dialektach słowiańskich, Проект ОЛА, 75–81.

256. Basara A., Zduńska H., Z. Topolińska, Fonetyczne refleksy *ě w pozycji maksymalnej dyferencjacji, Проект ОЛА, 37–41.

257. Basara J., в. бр. 255.

258. Bednarek Adam, O pomiarze. Analiza semantyczna wyrażenia mierzyć, ЗбМСФЛ XXXI/2 (1988) 101–107.

259. Бернштейн С. Б., Общекарпатский диалектологический атлас, Некоторые предварительные итоги, Проект ОЛА, 133–141.

260. Boryś Wiesław, Vlačić-Popović Jasna, Iz reliktnе praslovenske leksike u srpskohrvatskim dijalektima, ЗбМСФЛ XXXI/1 (1988) 23–35.

Резиме на руском.

261. Брозовиќ Далибор, в. бр. 305.

262. Brozović D., J. Lisac, Utjecaj konsonatnog okruženja na refleks *ě, Проект ОЛА, 51–60.

Proširena verzija ruskog prevoda komentara autora u I. tomu II serije OLA, SANU, Beograd 1988.

263. Вендина Т., Калнынъ. Л., Отношение рефлексации *ě к ударению, Проект ОЛА, 43–45.

264. Видоески Божидар, в. бр. 299, 305, 309, 317.

265. Видоески Б., З. Тополинска, Запазена назална артикулација, Проект ОЛА 73–75.

266. Видоески Б[ожидар], З[узана] Тополинска, Фонолошки статус на рефлексите на *ě/ę; во современите говори, Проект ОЛА, 33–36.

267. Видоески Б., З. Тополинска, Фонолошки статус на рефлексите на *q/q во современите говори, Проект ОЛА, 69–71.

268. Vlačić-Popović Jasna, в. бр. 260.
269. Галтон Херберт, Словенски јазични контакти со алтајските народи, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 59–64.
Со литература.
270. Grzegorzczukowa Renata, Zaimki uogólniające a mechanizmy tworzenia zdań ogólnych, Реферати од XVIII заседание, 133–140.
Со литература.
271. Greenberg Marc L., On mechanisms of linguistic change: a study in Russian historical phonology, Slava II/2 (1987–88, Ljubljana) 228–230.
О поногласју и назајности.
272. Grochowski Maciej, O miejscu interiekcji w systemie grammatycznym języka, (Na przykładzie współczesnego języka polskiego), Реферати од XVIII заседание, 51–59.
Со литература.
273. Dimitrova Nina, Studia lingiistica Polono-Jugoslavica 4 (Polska Akademia Nauk – Instytut Języka Polskiego, Wrocław 1986), МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 404–408.
Приказ.
274. Димитрова Стефана, в. бр. 307.
275. Доне Александар, в. бр. 295.
276. Ефремова Т. Ф., в. бр. 303.
277. Закревская Я., К проблематике сводных карт лексико-словообразовательной серии ОЛА, Проект ОЛА, 91–94.
278. Zduńska H., в. бр. 255, 256.
279. Ивиќ Павле, в. бр. 305.
280. Ivić P., T. Logar, Vpliv kvantitete vokala na refleksе *q, Проект ОЛА, 87–88.
281. Ivić, P., T. Logar, Uticaj vokalskog kvantiteta na refleks *ę, Проект ОЛА, 83–85.
282. Ивић П., Т. Логар, Утицај квантитета на развој *ѣ, Проект ОЛА, 47–50.
283. Јашар-Настева Оливера, в. бр. 309.
284. Јовановић-Стипчевић Биљана, „Рушки“, „роски“ језик или стваралачка реч у два најстарија словенска текста, АП 10–11 (1988–1989) 7–11.
Резиме на руском.
285. Калнынь Л., в. бр. 263.
286. Karolak Stanisław, Pronominalne a niepronominalne wskaźniki nawiązania w tekście wielozdaniowym. Реферати од XVIII заседание, 87–102.
Со литература.

287. Knežević Anto, Klasifikacija filozofijskoga nazivlja u slavenskim jezicima, SL 27-28 (1988-89) 15-19.

Резиме на енглеском.

288. Knežević Anto, Uvod u slavensku filologiju, Leszek Moszyński, Wstęp do Filologii Słowiańskiej, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1984, 344, RZSF 23 (1988) 107-110.

Приказ.

289. Komárek Miroslav, K některým sociálním aspektům pronominalizace, Реферати од XVIII заседание, 103-106.

290. Костомаров В. Г., в. бр. 303.

291. Laskowski Roman, Kategoria strony w języku polskim, Реферати од XVIII заседание, 73-84.

292. Lisac J., в. бр. 262.

293. Логар Тине, в. бр. 280, 281, 282, 305.

294. Moszyński Leszek, v. br. 288.

295. Мулић Малик, Историјска фонетика руског језика, приредио за штампу и допунио Александар Доне, Свјетлост, Сарајево 1988.

296. Naylor Kenneth E., On the Grammatical Categories in Slavic: Their Function in Grammar, Реферати од XVIII заседание, 21-26.

Со библиографија.

297. Ницолова Руселина, За значението на местоименијата, Реферати од XVIII заседание, 107-112.

Со литература.

298. Обобщающая транскрипция, Проект ОЈА, 9-12.

299. Общкарпатский диалектологический атлас, = Општокарпатски дијалектен атлас, Уведен том = Atlas dialectologique des Carpathes, Tome introductif. Вступителни выпуск (Редакциски колегиум на томот: Б. Видоески, Д. Петровиќ, С. Реметић), МАНУ, Скопје 1987 (1988), 184 карти, 8°.

300. Общславянский лингвистический атлас: серия фонетико-грамматическая, Меѓународни комитет слависта, Комисија општесловенског лингвистичког атласа, Савет Академија наука и уметности Југославије, Српска академија наука и уметности, I део, Београд 1988, 158.

Прва књига носи наслов „Рефлексы “е““.

301. Rasnerová Ludmila, в. бр. 310.

302. Петровиќ Д., в. бр. 299.

303. Piper Predrag, Gramatika i rečnik, Т. Ф. Ефремов, В. Г. Костомаров: Словарь грамматических трудностей русского языка, Русский язык, Москва 1986, 411, SJ XVII/ 2-3 (1988) 228-230.

Приказ.

304. Pisarkowa Krystyna, O komunikatywnej funkcji uszkodzenia reguły, Реферати од XVIII заседание, 33–40.

305. Проект ОЈА, поготовиле и редактирале: Далибор Брозовиќ, Божидар Видоески, Павле Ивиќ, Тине Логар и Зузана Тополињска, Прил МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука XIII/1 (1988), 141+карти.

Содржина: Предговор; Транскрипции; Коментари кон картите; Синтетски карти со проблематика на *џ/џ, на *џ и *џ и со лексичко-зборобразувачка проблематика; Список на пунктските опфатени во ОЈА со сратенки; Општокарпатски дијалектелен атлас.

306. Rakić Stanimir, Jerzy Rubach, Cyclic and Lexical Phonology, the Structure of Polish, Foris Publications, Amsterdam 1984, SOL 7, 3/2 (1988) 107–109.

Приказ.

307. Рашовиќ Саво, Стефана Димитрова, Текст и подтекст – неблудения над пресупозициите в руския дискурс, ЗБМСФЛ XXXI/2 (1988) 224–225.

Приказ.

308. Реметиќ С., в. бр. 299.

309. Реферати од XVIII заседание на Меѓународната комисија за изучување на граматичката структура на словенските литературни јазици, Скопје-Битола, 22–24 септември 1987. г., уредувачки одбор: Божидар Видоески, Оливера Јашар-Настева, Александар Спасов, Прил МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука XII/2 (1987/88) 1–162.

Содржина: I. Местото на граматичките категории
II. Прономина и прономинализација

310. Ribarova Zdenka, LUDMILA PACNEROVÁ, Staročeské hlaholské zlomky (kritické vydání), Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, roč. 96, seš. 4, Academia Praha 1986, 132+8, Slovo 38 (1988, Zagreb) 121–124.

Приказ.

311. Rubach Jerzy, в. бр. 306.

312. Система фонетической транскрипции, Проект ОЈА, 13–25+тбл.

313. Sokolowski Jan, Słowiańskie rzeczowniki motywowane wyrażeniem syntaktycznym z przymkiem *bez* (na materiale języków zachodnio-i południowosłowiańskich) MJ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 137–151.

314. Спасов Александар, в. бр. 309.

315. Стакић Милан, Суфикс -џка, -џка у јужнословенским језицима, MJ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 265–284.

316. Тополињска Зузана, в. бр. 256, 265, 266, 267, 305.

317. Topolińska Z., B. Vidoeski, Aktualny status fonologiczny refleksów *џ/џ., Проект ОЈА, 65–67.

318. Трајковић Живојин, Да ли је свако *не* у руском језику „не“?, Славистички зборник III (1988, Београд) 105–108.

Резиме на руском.

319. Čerić S., O deklinaciji imenica tipa *teļę-teļēte* u slovenskim jezicima, Проект ОЈА, 101–104.

Objavljeno u *Studia linguistica Polono-Jugoslavica* II, 95–98.

320. Falińska B., Próbné mapy zbiorcze nazw ptaków domowych i młodych zwierząt z sufiksem -ę (<-ę-) w OLA, Проект ОЛА, 95–100.

321. Faska Helmut, Wliw słowjanskih wučencow na wuwice (hornjo)serbskeje spisowneje řeče spočatk 19. lětstotka (*Vuk Karadžić a H. Zejler*), НССУВД 17/1 (1988) 77–82.

Резиме на српскохрватском.

322. Hlavsa Zdeněk, Podmínky fungování zájmen v textu, Реферати од XVIII заседание, 113–117.

Со литература.

323. Шведовна, Н. Ю., О грамматическом значении и об описании частей речи „от значений“ (Резюме доклада), Реферати од XVIII заседание, 27–31.

IV. Етимологија, историја речи, тумачење речи, ономастика, збирке речи

324. Babić Sava, Rečnik jezika pesnika Petefija, Rukovet 34/72 (1988, Subotica) 336–337.

325. Barac-Grum Vida, Ime u društvenom i jezičnom kontekstu, RZJ 14(1988) 35–41.

Резиме на енглеском.

326. Берић Весна, Немачке синтагматске лексикографске дефиниције у Вуковом „Српском рјечнику“, НССУВД 17/1 (1988) 287–291.

327. Bjelanović Živko, Antroponimija Bukovice, Biblioteka znanstvenih djela 25, KK (1988) 262.

Резиме на енглеском.

328. Boryś Wiesław, Srpskohrvatsko *sapi* (pl.) i njegovi slovenski i indoevropski ekvivalenti, ЈФ XLIV (1988) 17–27.

Резиме на енглеском.

329. Browne Wayles, A Dissolute Ghost Word in Skok's Etymological Dictionary, JAZU, Filologija 15 (1987–1988, Zagreb) 33–34.

Резиме на хрватскосрпском.

330. Vajs Nada, O etimološkim naznakama u Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, RZJ 14 (1988) 199–215.

Резиме на француском.

331. Vinja V., в. бр. 350.

332. Влајић-Поповић Јасна, Први југословенски научни скуп о етимологији, ЈФ XLIV (1988) 113–115.

Хроника.

333. Vujičić Dragomir, Bašeskijin Ljetopis kao prilog izvorima za istorijsku rječničku građu, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 205–210.

Резиме на енглеском.

334. Вуковић Гордана, Терминологија куће и покућства у Војводини, Филозофски факултет, Институт за јужнословенске језике, Нови Сад, 1988, 508.

335. Gabrić-Bagarić Darija, Leksika Ivana Bandulavića, bosanskog franjevca XVII v., Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 217–223.

Резиме на енглеском.

336. Gostl Igor, Transfonemizacija kao onomastički postupak, ЗМСФЛ XXXI/1 (1988) 79–93.

Са табелама.

337. Gošić Nevenka, Jedan nepoznat izvor starije leksičke građe, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 73–80.

Резиме на енглеском.

338. Гошић Невенка, Прилог проучавању Вукове лексике, НССУВД 17/1 (1988) 133–137.

Резиме на енглеском.

339. Грковић Милица, Значај рада Вука Караџића за нашу ономастику, НССУВД 17/1 (1988) 259–263.

340. Дабих Богдан Л., Називи биљака и животиња у „Горском вијенцу“, Живот XXXVII, LXXIV/3–4 (1988, Сарајево) 381–395.

341. Dabić Bogdan L., Udio stranih riječi u autorskom izrazu Dositeja Obradovića, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 211–216.

Резиме на руском.

342. Doria Mario, Sulla storia del toponimo istriano Rabac, Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 49–51.

Povzetek v slovenščini.

343. Ивић Милка, О Вуковој лексици и поводом ње, НССУВД 17/1 (1988) 23–28.

344. Јерковић Јован, Словар Виноделца Прокопија Болића, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 45–53.

Резиме на енглеском.

345. Јовановић Гордана, Народни називи месеци у Срба, НССУВД 17/1 (1988) 181–192.

С литературом.

Резиме на енглеском.

346. Јовановић Gordana, Srpskohrvatska leksika kao komparativni materijal u Rečniku poljskog jezika Samuela Bogumila Linde, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 99–105.

Резиме на енглеском.

347. **Јовићевић Радојица**, Из нашега друштвено-политичког жаргона, КњЈI (1988) 71–74.
348. **Кашић Јован**, Odnos Pavla Solarića prema leksici književnog jezika, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 181–187.
Резиме на енглеском.
349. **Кнезовић Павле**, Aneksni rječnici latinskih gramatika 18. stoljeća, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 143–154.
Резиме на енглеском.
33. 350. **Ковачећ Август**, U povodu značajne knjige o etimologiji, SJ XVII/1 (1988) 25–33.
Резиме на француском.
Приказ књиге V. Vinje Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva, I–II.
351. **Коленић Љилјана**, Rječnici u slavonskim gramatikama 18. stoljeća, Leksikografija i leksikologija (1988, Sarajevo) 135–141.
Резиме на енглеском.
352. **Кунa Herta**, Neka izvorišta bosanskohercegovačke franjevačke leksike XVII i XVIII v., Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 173–179.
Резиме на енглеском.
353. **Лексикografija i leksikologija. Zbornik radova**, ANUBiH, Posebna izdanja, knjiga LXXXV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 21, Sarajevo, 1988, 240.
354. **Лома Александар**, Прајезичка метонимија у српским баснама и загонеткама, ЗМСФЛ XXXI/1 (1988) 37–46.
Резиме на немачком.
355. **Лопина Вјера**, Načini prevođenja grčkog alpha privativum i latinskog privativnog -in u crkvenoslavenskom jeziku hrvatske redakcije, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 165–172.
Резиме на енглеском.
356. **Маројевић Радмило**, Ономастички ликови у Историји о Црној Гори Василија Петровића, Гласик Ођељења умјетности ЦАНУ 8 (1988, Титоград) 59–78.
357. **Међтровић Зрнака**, Antroponимијски čitanje Gundulićeva „Osmana“, RZJ 14 (1988) 119–126.
Резиме на немачком.
358. **Међтровић Зрнака**, Antroponимијско čitanje Gundulićeve „Dubravke“, SL, 27–28 (1988–89) 31–35.
Резиме на немачком.
359. **Mollova M.**, Sur quelques turcismes en bulgare, JФ XLIV (1988) 29–44.
Резиме на српскохрватском.
360. **Мршевић-Радовић Драгана**, Српскохрватска фразеологија у речницима пре Вука, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo), 197–204.
Резиме на енглеском.

361. **Nikolić Vidan**, Iz rečnika rabadžija sa planine Tare, Raskovnik 14/51–52 (1988, Beograd) 43–58.
362. **Oreč Petar**, Narodno gospodarstvo u imenima zemljišta zapadne Hercegovine I, Most 15/71–72 (1988, Mostar) 89–111.
363. **Oreč Petar**, Narodno gospodarstvo u imenima zemljišta zapadne Hercegovine II, Most, 15/73–74 (1988, Mostar) 79–97.
364. **Остојић Бранислав**, Клетве у Горском вијенцу, Побједа 8241 (12. новембар 1988, Титоград) 12.
365. **Paliga Sorin**, A pre-Indo-European place-name: Dalmatia, Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 105–108.
Povzetek v slovenščini.
366. **Paliga Sorin**, Slovansko *sъto- izzivalen problem?, SR 36/4 (1988) 349–358.
Povzetek v angleščini.
367. **Ресо Асим**, Турцизми у Рјечнику Јоакима Стулија, Лексикографија и лексикологија – Zbornik radova (1988, Сарајево) 11–34.
Резиме на енглеском.
368. **Пешикан Митар**, Историјска топонимија жупа Брсково и Љубовића, Гласник Одјељена умјетности 8 (1988, Титоград) 39–48.
369. **Пешикан Митар**, О најстаријим турским пописима предјела СР Црне Горе, Гласник Одјељена умјетности ЦАНУ 8 (1988, Титоград) 49–57.
370. **Пешикан Митар**, Типолошка допуњавања Вуковог народног лексичког система за потребе књижевног језика, НССУВД 17/1 (1988) 33–41.
Резиме на руском.
371. **Попов Бојан**, Српскохрватско *лага* ~ албанско *lagë*, ЈФ XLIV (1988) 85–86.
Резиме на руском.
372. **Putanec Valentin**, Etimološki prinosi: 3. krilat, 4. nastaćilo/ staćilo/ staćel/ pustaćelo, 5. vidulica/ vidalica/ vijulica/ fidulica, RZJ 14 (1988) 149–161.
Резиме на француском.
373. **Putanec Valentin**, Sadašnje stanje proučavanja rječnika „Zvanik talijansko-hrvatski“ (1655, 1704, 1737, 1804), Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Сарајево) 89–98.
Резиме на француском.
374. **Радић Првослав**, Суфикси несловенског порекла у Вуковом „Српском рјечнику“ из 1852. године, НССУВД 17/1 (1988) 293–300.
Резиме на француском.
375. **Rodić Nikola**, Slovenska leksika u Knjizi dužnika Mihaila Lukarevića, dubrovačkog trgovca u Novom Brdu u XV veku, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Сарајево) 225–231.
Резиме на енглеском.

376. Sekereš Stjepan, Slavonska i baranjska prezimena izvedena od mjesnih imena, ЗМСФЛ XXXI/2 (1988) 177–188.

Резиме на руском.

377. Slapšak Svetlana, Vukov rječnik i prevedenice sa grčkog, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1988, 122.

Рад је одбрањен као докторска теза на Филозофском факултету у Београду октобра 1984.

378. Смаиловић Исмет, Босна и Херцеговина у Вукову „Рјечнику“, НССУВД 17/1 (1988) 245–257.

Резиме на енглеском.

379. Стакић Милан, О пејоративима у Вуковом Рјечнику, НССУВД (1988) 153–159.

Резиме на руском.

380*. Stanić Cjelimir, Toponimi Bogdašića, Mrčevca i Kavča, Boka 19 (1987) 247–260.

381. Tafra Branka, Leksikografski izvori za Rječnik JAZU i njegove dopune, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 107–113.

Резиме на енглеском.

382. Tafra Branka, Razgraničava je opisnih i odnosnih pridjeva (leksikološki i leksikografski problem), RZJ 14 (1988) 185–197.

Резиме на француском.

383*. Томановић Васо, Из лексике села Лепетана, Бока 19 (1987) 243–246.

384. Ђупић Драго, Хероичка лексика у „Посвети праху оца Србије“, Багдала 30/352–353 (1988, Крушевац) 5–6.

О језику уводне поеме „Горског вијенца“.

385. Удвари Иштван, Гу питању о морфологијској адаптацији мађарских позичких у руском језику, Шветлосц 26/1 (1988, Нови Сад) 95–104.

Са литературом.

386. Filipan Božena, Razvojni put geografskog imena Varaždinske Toplice, uz 373. godišnjicu zapisa narodnog imena VARAŽDINSKE TOPLICE, RZZR 2 (1988) 383–404.

Резиме на енглеском.

387. Флора Раду, Румунске етимологије, Румуни и информације о овима у Вуковом „Рјечнику“, НССУВД 17/1 (1988) 237–244.

388. Франчић Анђела, Медимурска ојконимја и књижевни језик, RZJ 14(1988) 51–58. Резиме на нјемачком.

389. Frau Giovanni, в. бр. 391.

390. Furlan Metka, Psi. *sop-tf, *sopó *'spati'. (K etimologiji ide. besedne družine iz *sɛp- *'spati'), SR 36/1 (1988) 101–108.

Povzetek v angleščini.

391. **Hamp Eric P.**, *Giovanni Frau, Dizionario toponomastico del Friuli-Venezia Giulia*. Udine, Istituto per L'Enciclopedia del Friuli-Venezia Giulia, 1978, Pp. 130, *Linguistica XXVIII* (1988, Ljubljana) 141–147.

Оцена.

392. **Čale Frano**, *Sulle tracce letterarie di Jakin*, *SRAZ*, XXXIII (1988) 85–94.

Резиме на хрватскојерском.

393. **Šimunović Petar**, *Toponimijska stratigrafija na istočnojadranskom prostoru*, *SL* 27–28 (1988–89) 49–56.

Резиме на њемачком.

394. **Šipka Danko**, *Контекст и типови лексичке хомонимичности*, *HJ XXVIII/1–2* (1988) 55–59.

395. **Šipka Danko**, *Kontinuitet naše leksikografije*, *Odjek XLI/22* (1988, Sarajevo) 22. *O Della Bellinom рјечнику*.

396. **Šipka Danko**, *Studies in lexicography*, Oxford, 1987, *Odjek XLI/13* (1988, Sarajevo) 27.

Приказ.

397. **Šipka Danko**, *Homonimija i polisemija u Vrančićevom, Habelićevom i Della Bellinom рјечнику*, *Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova* (1988, Sarajevo) 155–164.

Резиме на енглеском.

398. **Шито Дариа**, *Семантичка помјерања при употреби турцизама у савременом говору и утицај социолингвистичких фактора на њих*, *Književni jezik* 17/3 (1988, Sarajevo) 159–168.

Резиме на енглеском.

V. Несловенски језици

399.* **Ahmetaj Ibrahim**, *Rreth disa emërtimeve gjeografike (O nekim geografskim nazivima)*, *Çështje të studimeve albanologjike I* (1987, Priština) 285–291.

Са литературом и другим изворима.

Резиме на француском.

400. **Ahmetaj Mehmet**, *Frazeologjizma nga krahina e Plavës dhe e Gucisë*, *Gjuha shqipe VII/1* (1988, Priština) 52–54.

Рубрика „Лексичко благо“.

401. **Ahmetaj Mehmet**, *Fjalë e shprehje të rralla nga krahinat*, *Gjuha shqipe VII/2* (1988, Priština) 68–69.

Рубрика „Лексичко благо“.

402. **Ahmetaj Mehmet**, *Frazeologjizma nga krahina e Plavës dhe e Gucisë*, *Gjuha shqipe VII/3* (1988, Priština) 68–71.

Рубрика „Лексичко благо“.

- 403.* Ahmetaj Mehmet, Nga onomastka e Plavës, e Gucisë dhe e Rozhajës (Iz onomastike Plava, Gusinja i Rozaja), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 321–331.
Резиме на француском.
404. Ahmetaj Mehmet, Sistemi i bashkëtingëlloreve në të folmen shqipe të Plavës dhe të Gucisë, GJASShF – 1987 (1988) 209–218.
Резиме на француском.
405. Ahmetaj Mehmet, Sistemi bashkëtingëllor në të folmen shqipe të Plavës dhe të Gucisë, Jehona 26/1 (1988, Skopje) 51–63.
406. Ahmetaj Mehmet, Vështrim rreth disa fjalëve të leksikut të përgjithshëm në pasurimin e terminologjisë së fushave të ndryshme, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 152–155.
407. Ajeti Idriz, в. бр. 453, 480, 613.
- 408.* Ajeti Idriz, Gjendja e studimeve albanologjike – rezultatet dhe detyrat Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 15–30.
Резиме на француском.
409. Ajeti Idriz, Për alfabetet e gjuhës shqipe dhe Kongresin e Manastirit (Në tetëdhjetëvjetorin e tij), Gjuha shqip VII/3 (1988, Priština) 1–8.
410. Aktaş Şerif, Dil ve Üslûp (Jezik i stil), Çevren XV/63 (1988, Priština) 65–76.
- 411.* Alimusanj Niman, Zhvillimi i stilistikës në gjuhësinë tonë – rezultate dhe probleme, Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 251–263.
Резиме на француском.
- 412.* Alirejsović Edina, Studimet albanologjike në kuadër të Qendrës së hulumtimeve ballkanologjike të Akademisë së Shkencave dhe Arteve të Bosnjës dhe Hercegovinës, Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 167–173.
Превела са српскохрватског Shefkije Islamaj.
Резиме на француском.
413. Alishani S. Alajdin, Disa çeshtje aktuale të terminologjisë juridike (Neka aktuelna pitanja pravne terminologije), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 203–211.
414. Antunović Goranka, N a i m e, naime, nije uvijek n a m e l y, Konektor n a i m e i njegovi prijevodni ekvivalenti u engleskom, SJ XVII/ 2–3 (1988) 92–101.
Резиме на енглеском.
415. Antunović Goranka, Od staroskandinavskog do švengleskog, SOL, 5, 3/1 (1988) 91–104.
Резиме на енглеском.
416. Arsenijević Nada S., Funkcija i značenje gerundiva, SJ XVII/2–3 (1988) 140–147.
Резиме на њемачком.

417. Babić Marko, Autographum Vocabula Latino-Turcica et alia nonnulla usui et utilitati Auditorum Linguarum Orientalium plurimum necessaria – fratris Matthaei Mikić et eiusdem curriculum vitae, Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 119–130.

Резиме на немачком.

418.* Bajcinca Isa, Probleme të shqipes letrare te ne (Problemi albanskog književnog jezika u nas), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 69–77.

Резиме на француском.

419. Bajcinca Isa, Kompozimi dhe terminologjia shkencore, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 25–27.

420. Ballata Zeqirja, Për një emërtim më të drejtë dhe më unik të instrumenteve muzikore, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 246–252.

421. Bardhi Mehdi, в. бр. 426.

422. Batur Enis, Dil Kaygısı, Isi, Düşünce Kaygısı, Çevren XV/67 (1988, Priština) 23–29.

423. Bejta Murat, в. бр. 641, 642.

424. Bejta Murat, Lëkundje semantike në përdorimin e foljes „preferoj“ (Semantička kolebanja u upotrebi glagola „preferoj“), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 125–128.

425.* Bejta Murat, Terminologjia tekniko-shkencore dhe fjalori i gjuhës bisedore (Naučno-tehnička terminologjia i rečnik govornog jezika), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 181–186.

Резиме на француском.

426. Bejta Murat, Mulaku Latif, Bardhi Mehdi, Zajmi Abdulah, Islamaj Shefkije, Goçi Ibrahim, Murati Qemal, Fjalor i fjalëve të huaja (Rečnik stranih reči), Instituti Albanologjik) Rilindja – Redaksia e botimeve, Priština 1988, 668, 24 cm.

427. Bekési Imre, в. бр. 545.

428. Benson Evelyn, в. бр. 441.

429. Benson Morton, в. бр. 441.

430. Berani Shaqir, в. бр. 480, 482.

431. Berani Shaqir, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (Stanje albanske terminologije u Jugoslaviji), Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 1–13, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 9–24.

432. Berani Shaqir, Gjuha e Josif Bagerit, Instituti Albanologjik, Priština 1988, 166, 20 cm.

433.* Berani Shaqir, Përdorimi i emrave dhe i mbiemrave vetjakë të gjuhëve të huaja në gjuhën shqipe (Upotreba ličnih imena i prezimena stranih jezika u albanskom jeziku), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 97–107.

Резиме на француском.

434. Berisha Fetah, Fjalë të rralla nga Podrimja (Retke reči iz Podrimlja), Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 51–51.

Рубрика „Лексичко благо“.

435. Berisha Rrustem, Fjalori poetik i këngës popullore (Pesnički rečnik narodne poezije), Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 26–30.

436. Beriša Anton, в. бр. 453.

437. Bilinić-Zubak Jasna, Gordana Mikulić, English in Agriculture, ŠK, Zagreb 1987, SJ XVII/ 2–3 (1988) 233–234.

Приказ.

438. Birinxhiku Haxhi, Disa shmangie në përdorimin e terminologjisë në „Gazetën zyrtëra“ të KSA të Kosovës, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 144–151.

439. Bogaj Halil, Rreth përdorimit të disa termave financiarë dhe ekonomikë, Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 66–67.

Рубрика „Језик у пракси“.

440. Božović Rade, Udžbenik savremenog arapskog jezika sa vježbankom i rječnikom, Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1988, 339.

441. Bratanić Maja, Morton Benson, Evelyn Benson, Robert Ilson, The BBI Combinatory Dictionary of English: A Guide to Word Combinations, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1986, 286, SJ XVII/4 (1988) 277–279.

Приказ.

442. Bratanić Maja, ZÜRILEX '86 Proceedings Papers read at the EURALEX International Congress, University of Zürich, 9–14 Septembar 1986. Edited by M. Snell-Hornby, Francke Verlag, Tübingen, 1988, 447, SJ XVII/4 (1988), 279–281.

Приказ.

443. Brovina Avni, в. бр. 641, 642.

444. Bujas Željko, Cultural-Anthropological Relevance of Word Frequency Parameters (American vs. British English), SRAZ XXXIII (1988) 45–53.

Резиме на хрватско-српском.

445. Cimohovski Vacllav, Gjuha shqipe (Albanski jezik), Rilindja – Redaksia e botimeve, Priština 1988, 100.

Превели: И[рена] Савицка, Ј[оланта] Миндак и Љ[атиф] Мулаку.

446. Cortelazzo Manlio, Postille triestine, Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 125–131.

Avtog dodaja posameznim geslom Dorievega slovarja triestinskega narečja (Mario Doria, Grande dizionario del dialetto triestino, Trieste 1987) rabe, ki jih je mogoče najti tudi drugod po Benečiji.

447. Cvjetković Kurelec Vesna, Aktualni problemi standardizacije u novogrčkom i njihovi povijesni korijeni, SOL 6, 3/izvanredni svezak 1 (1988) 53–63.

Резиме на њемачком.

448. Čampar Dragovan, в. бр. 641, 642.

449. Čaušević E[krem], A. I. Zahidi, Mûasir  r b dilind  t rk m n ali s zl r, Az rbajĝan SSR Elm l r Akademijas  Bak  1977, 147 (na azerbajĝzanskom jeziku), Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 285–287.

Приказ.

450. Čaušević Ekrem, Da li su u staroosmanskom jeziku postojale dvije paradigme „optativne“ forme na -(y)a/-(y)e?, Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 73–89.

Резиме на њемачком.

451. Çabej Eqrem, в. бр. 523.

452. Çaušević Ekrem, Osmanlı – T rk Dilinde „(y)asi“ „(y)esi“ Ekiyle Yapılan Zaman Kipinin Yoklamasını Etkileyen Nedenler, Çevren XV/68 (1988, Priština) 23–34.

Са библиографијом.

453. Çeshtje të studimeve albanologjike. Materiale nga Simpoziumi shkencor i mbajtur në Prishtinë më 20 dhe 21 dhjetor 1985 I, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1987, 476, 24 cm.

Уређивачки одбор: Idriz Ajeti (гл. уредник), Fazli Syla, Shukri Rahimi, Rexhep Ismajli, Drita Statovci, Anton Beri a, Hivzi Islami, Bajram Krasniqi i Ibrahim Rugova (секретар).

454. Çetta Anton, в. бр. 613.

455. Çitaku Flutura, Vendi i leksikut terminologjik n  Fjalorin e gjuhës së sotme shqipe (Mesto terminološke leksike u Re niku savremenog albanskog jezika), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 52–59.

456. Davis Margaret, Adverbial placement in English: some guidelines, Mostovi XXIII/2 (1988, Ljubljana) 24–28.

457. Demiraj Shaban, в. бр. 582.

458. Demiraj Shaban, Gramatikë historike e gjuhës shqipe, Rilindja – Redaksia e botimeve, Priština 1988, 1050, 24 cm.

459. Demiri Avdi, в. бр. 641, 642.

460. Depoli Guido, O fljumanskom dijalektu, Dometi 21/ 5–6 (1988, Rijeka) 273–280.

461. Dhamo Todi, в. бр. 579.

462. Dhamo Todi, Fjalor i mitologjisë, Rilindja – Redaksia e botimeve, Priština 1988, 264.

463. Doçi Rexhep, в. бр. 485.

464. Doçi Rexhep, Mbi disa terma onomastik  n  anën e Tuzit (O nekim onomasti kim terminima okoline Tuzi), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 80–84.

465.* Doçi Rexhep, Toponime kosovare si vendbanime të hershme të zhdukura të tipit të fortifikuar dhe baritor, Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 343–354.

466. Doçi Rexhep, Vepra „Kosova“ e B. Nushiqit udh rrefyese e mirë edhe për disa toponime n  shqipe (Delo „Kosovo“ B. Nu ica dobar putokaz i za neke toponime na albanskom), GJASShF – 1987 (1988) 327–329.

Осврт.

467. Draga Nail, Çeshtje të terminologjisë shkencore nga fusha e gjeografisë (Pitanja naučne terminologije iz oblasti geografije), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 193–196.

Са литературом.

468.* Draga Nail, Toponime e pjesës juglindore të Malit të Zi dhe paraqitja e tyre në hartat e ndryshme (Toponimi jugoistočnog dela Crne Gore i njihovo predstavlanje u raznim kartama), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 293–302.

Резиме на француском.

469. Duro Ilo, Hysa Ramazan, Fjalor shqip-anglisht (Rečnik albansko-engleski), Rilindja – Redaksia e botimeve, Priština 1988, 512, 20 cm.

470. Đukanović Jovan, Željka Matulina-Jerak, Grundlagen der germanistischen Linguistik (Osnove germanističke lingvistike), ŠK, Zagreb 1987, SJ XVII/ 1(1988) 64–66.

Приказ.

471. Fehmiu Arsim, Koshi Neshet, Rreth disa termave të kulturës fizike (O nekim terminima iz fizičke kulture), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 257–263.

472. ***, Fjala shqipe në vend të fjalës së huaj (Albanska reč umesto tudice), Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 54–58.

Рубрика „Језик у пракси“.

473.* ***, Fjalë të urta shqipe (Albanske narodne poslovice), botim i dytë, Rilindja – Redaksia e botimeve, Priština 1987, 1036.

474. Galli de' Paratesi Nora, Norma in linguistica e sociolinguistica e incongruenze tra norma e uso nell'italiano d'oggi, Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 3–13.

Povzetek v slovenščini.

475. Gashi T. Salih, Ahmeti M. Xhavit, Disa probleme të terminologjisë në fushën e kimisë (Neki problemi terminologije iz oblasti hemije), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 237–240.

Са литературом.

476. Gazić L., Trako Salih, Katalog perzijskih rukopisa Orijentalnog instituta u Sarajevu, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XII, Sarajevo 1986, 268, Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 310–311.

Приказ.

477. Geckeler Horst, в. бр. 648.

478. Gega Xhevat, в. бр. 485.

479. Gendre Renato, E. La Stella, Dizionario storico di deonomastica. Vocaboli derivati da nomi propri, con le corrispondenti forme francesi, inglesi, spagnole e tedesche, Firenze, Leo S. Olschki Editore, 1984, 233, s.l.p., Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 148–152.

Оцена.

480. Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi. Punime nga Sesioni shkencor i mbajtur në Prishtinë më 28 dhe 29 januar 1988, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1988, 274, 24 cm.

Уређивачки одбор: Idriz Ajeti (гл. уредник), Latif Mulaku, Shaqir Berani, Ibrahim Rugova, Shefkije Islamaj, Qemal Murati i Ibrahim Goçi (секретар).

481.* Gjevori Mehmet, Fragjeologjizma të gjuhës shqipe Rilindja – Redaksia e botimeve, Priština 1987, 512.

482. Gjuha shqipe VII/1, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1988, 102, 24 cm.

Уређивачки одбор: Shaqir Berani (гл. уредник), Ruzhdi Ushaku, Mehmet Halimi, Ragip Mulaku, Qemal Murati (секретар), Fadil Raka.

483. Gjuha shqipe VII/2, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1988, 102, 24 cm.

Уређивачки одбор: Shaqir Berani (гл. уредник), Ruzhdi Ushaku, Mehmet Halimi, Ragip Mulaku, Qemal Murati (секретар), Fadil Raka.

484. Gjuha shqipe VII/3, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1988, 106, 24 cm.

Уређивачки одбор: Shaqir Berani (гл. уредник), Ruzhdi Ushaku, Mehmet Halimi, Ragip Mulaku, Qemal Murati (секретар), Fadil Raka.

485. Gjurmime albanologjike. Seria e shkencave filologjike 17 – 1987, Instituti Albanologjik, Prishtinë 1988, 362, 24 cm.

Уређивачки одбор: Hasan Mekuli, Ibrahim Rugova (гл. уредник), Xhevat Gega, Mehmet Halimi, Kajtas Rrecaj, Rexhep Doçi, Ibrahim Goçi (секретар).

486. Glovacki-Bernardi Zrinjka, Željka Matulina-Jerak, Grundlagen der germanistischen Linguistik (Osnove germanističke lingvistike), ŠK, Zagreb 1987, SJ XVII/ 1(1988) 66–67.

Приказ.

487. Goçi Ibrahim, в. бр. 426, 480, 485.

488. Goçi Ibrahim, Material leksikor nga krahinat, GjASShF – 1987 (1988) 293–301. Грађа.

489. Goçi Ibrahim, Një vështrim rreth përdorimit dhe zëvendësimit të disa termave të huaj, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 113–116.

490. Goebel Hans, Il posto dialettometrico che spetta ai punti – AIS 338 (Adorgnano, Friuli), 398 (Dignano/Vodnjan, Istria) e 367 (Grado, Friuli). Presentazione di tre carte di similiarità, Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 75–103.

Povzetek v slovenščini.

491. Gorani Hajrullah, Çeshtje të terminologjisë në fushën e ekonomisë (Pitanja terminologjije iz oblasti ekonomije), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 197–202.

492.* Gostl Igor, Mbi transfonemizimin e antroponimisë shqiptare, Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 109–137.

Са табелама.

493. Grozdanić Sulejman, Pionirski pothvat, Srđan Janković, Arapski izgovor sa osnovama arapskog pisma, Svjetlost, Sarajevo 1987, Odjek XLI/5 (1988, Sarajevo) 23.

Приказ.

494. **Halizović Mesud**, Počeci izučavanja jezika kod Arapa, Zbornik radova Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, 2 (1987, Sarajevo) 269–278.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

495.* **Halidaraj Adem**, Problemi i klasifikimit të foljeve në gramatologjinë shqiptare që nga Rilindja e deri më sot (Problemi klasifikacije glagola u albanskoj gramatologiji od Preporoda do danas), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 239–249.

Са литературом.

Резиме на француском.

496. **Hajra Hajrullah**, Për zëvendësimin e disa termave të huaja me të shqipes, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 117–124.

497. **Halimi Mehmet**, в. бр. 482, 483, 484, 485.

498. **Halimi Mehmet**, Disa shprehje frazeologjike të Anamoravës, Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 70–77.

Рубрика „Лексичко благо“.

499. **Halimi Mehmet**, Fjalor dialektor me vlerë të shumëfishtë, GjASShF – 1987 (1988) 303–313.

Приказ књиге: Dr Kruno Krstić, Rječnik govora zadarskih arbanasa, Zadar – Mjesna zajednica Arbanasi 1987, 134.

500. **Halimi Mehmet**, Material leksikor nga krahinat, Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 59–62.

Рубрика „Лексичко благо“.

501. **Halimi Mehmet**, Mundësia e zgjerimit dhe e pasurimit të terminologjisë me prapshetën fjalëformuese *-tore* (Mogućnost proširenja i bogaćenja terminologije sa tvorbenim nastavkom *-tore*), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 32–44.

502. **Halimi Mehmet**, Për përdorimin e drejtë të nyjës të (O pravilnoj upotrebi člana të), Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 61–62.

Рубрика „Језик у пракси“.

503. **Halimi Mehmet**, Për përdorimin e drejtë të parafjalëve *në, pa* dhe *për* (O pravilnoj upotrebi predloga *në, pa* i *për*), Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 39–42.

Рубрика „Језик у пракси“.

504. **Halimi Mehmet**, Rreth përdorimit të pjesëzave *pa* dhe *mos* (O upotrebi partikula *pa* i *mos*), Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 36–38.

Рубрика „Дискусије“.

505.* **Halimi Mehmet**, Togjet vokalike *ae, oe* në të folmet shqipe (Vokalske grupe u albanskim gorovima), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 151–156.

Резиме на француском.

506. **Hamiti Sabri**, Nociione të letërsisë shqipe (Pojmci albanske književnosti), Gjendja e terminologjisë shqipe (1988, Priština) 102–107.

507. Hamp Eric, *Vlpa cassae*, *Recherches albanologiques* 3—1986 (1988, Priština) 65—66.
- 508.* Haruni Sejjedin, Veçoritë karakteristike të së folmes së Rekës së Epërme (Karakteristične osobine govora Gornje reke), *Çeshtje të studimeve albanologjike I* (1987, Priština) 303—311.
509. Hoxha Gani, Përshtatja e disa fjalëve dhe emrave të përveçem të italishtes në gjuhën shqipe (Adaptiranje nekih reči i osobenih imenica italijanskog jezika u albanskom jeziku), *Gjuha shqipe VII/1* (1988, Priština) 43—45.
Рубрика „Језик у пракси“.
- 510.* Hoxha R. Skënder, Çeshtje të toponimisë së katundeve Radoniq dhe Rakoc të Dushkajës, *Çeshtje të studimeve albanologjike I* (1987, Priština) 333—342.
Резиме на француском.
511. Horvat Sonja, Publikacije evropskega lingvističnega atlasa, *JiS XXXIII/4* (1987—88) 123—125.
Poročilo: *Atlas linguarum Europae*, vol. I, Assen 1983—1986.
512. Plescu Maria, La grammatice degli aggettivi dimostrativi rumeni, *Linguistica XXVIII* (1988, Ljubljana) 15—33.
Povzetek v romunščini.
513. Ilson Robert, в. бр. 441.
514. Iordache Roxana, Remarques sur les raisons de la conservation de la conjonction latine „si“ dans les langues romanes, *Linguistica XXVIII* (1988, Ljubljana) 35—46.
Povzetek v romunščini.
515. Islamaj Shefkije, в. бр. 426, 480.
516. Islamaj Shefkije, Botim me vlerë të çmueshme shkencore, Xhevat Lloshi — Njohuri për stilistikën e gjuhës shqipe, *Rilindja, Prishtinë 1988, Gjuha shqipe VII/2* (1988, Priština) 78—82.
Приказ.
- 517.* Islamaj Shefkije, Pasqyrimi i sinonimeve në Fjalorin e gjuhës së sotme shqipe, *Çeshtje të studimeve albanologjike I* (1987, Priština) 215—223.
Резиме на француском.
518. Islamaj Shefkije, Roli i shkrimtarit në pasurimin e terminologjisë shqipe (Uloga pisca na obogaćenju albanske terminologije), *Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi* (1988, Priština) 97—101.
519. Islami Hivzi, в. бр. 453.
520. Ismajli Rexhep, в. бр. 453, 613.
- 521.* Ismajli Rexhep, Artikuj mbi gjuhën shqipe, *Rilindja — Redaksia e botimeve, Priština 1987*, 256.
522. Ismajli Rexhep, Le système consonantique de l'albanais du Consilium albanum (1706), *Recherches albanologiques* 3—1986 (1988, Priština) 67—85.
Traduction française: Odette Marquet.

523. Ismajli Rexhep, Libri i parë shqip (Meshari i Gjon Buzukut (1555), botim kritik punuar nga *Egrem Çabej*, bot. Redaksia e botimeve, Rilindja, 1987), Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 55–58.

Приказ.

524. Ismajli Rexhep, Mbi statusin e shqipes standarde në RSF të Jugosllavisë, Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 1–22.

525. Ismajli Rexhep, Origjina e gjuhës shqipe (Probleme dhe rezultate), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 33–45.

526. Jaka Ymer, v. бр. 613.

527. Janković Srđan, v. бр. 493.

528. Kajtazi Xhavit, Përpyqje për trajtimin e drejtë të terminologjisë së kulturës fizike dhe të sportit, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 264–268.

529. Kasumović Ismet, Prevodenje kao hermeneutički postupak (uz All-i-Dedeov prijevod Ibn Sinaove Ajnrije na osmansko-turski jezik), Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 135–146.

Резиме на енглеском.

530. Kattenbusch Dieter, v. бр. 648.

531. Kelmendi Ahmet, v. бр. 570.

532. Kelmendi Tafil, Aspekte të përdorimit të kohëve të foljes (Aspekti upotrebe glagolskih vremena), GJASShF – 1987 (1988) 121–139.

Резиме на француском.

533. Kelmendi Tafil, Kundrim i disa termave të rinj të sintaksës shqipe (Promatranje nekih novih termina albanske sintakse), Gjendja e terminologjië shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 65–74.

534. Kelmendi Tafil, Kuptimet e „së tashmes“ me referim në të tashme dhe përdorimet e veçanta jo të tashme të saj, SNGJLKSh 13 (1988) 87–99.

535. Koliqi Hajrullah, Një vepër e vlefshme psikolinguistike, Pajazit Nushi, Sistemi i grafisë së tingujve të shqipes dhe vetitë perceptive e përmaset e lexueshmërisë së shkronjave të alfabetit të gjuhës shqipe, botoi Instituti Albanologjik i Prishtinës 1988, Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 73–75.

Приказ.

536. Koshi Neshet, v. бр. 471.

537. Krasniqi Bajram, v. бр. 453.

538. Krasniqi Sheremet, Rreth disa termave e shprehjeve të fushave të ndryshme në gjuhën e shtypit dhe të publicistikës sonë, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 135–139.

539. Krstić Kruno, v. бр. 499.

540. Krëezi-Tunaligil Çemail, Mamuşa Türk Ağzi ve Özellikleri (Turski govor Mamuşe i njegove osobine), Çevren XV/63 (1988, Priština) 51–63, Çevren XV/64 (1988, Priština) 59–73.

541. Kryeziu Bahtijar, Rreth disa problemeve të përvetësimit të gjuhës letrare në shkollë (Oko nekih problema usvajanja književnog jezika u školi), Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 46–48.

Рубрика „Језик у пракси“.

542. Kryeziu Ilhami, M. Tulli Ciceronis pro sex. Roscio Amerino Oratio – Interpretativ exordii c. 1–5, Studia philologica 1–2/1986 (1988, Priština) 27–34.

Резиме на албанском.

543. Kuçi Sedat, в. бр. 641, 642.

544. Kujović D., Teufik Muftić, Arapsko pismo (razvoj, karakteristike, problematika), Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1982, 295, Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 288–290.

Приказ.

545. Lánicz Irén, Imre Bekési, A gondolkodás grammatikája, Budapest 1986, Híd 52/6 (1988, Novi Sad) 840–842.

Приказ.

546. La Stella E., в. бр. 479.

547. Leštarić Srpkо, Arapsko pismo i transliteracija. Neke mogućnosti primene latinice u automatskoj obradi jezičkih podataka i poslovnom saobraćaju na arapskom jeziku, Prevodilac VII/3 (1988, Beograd) 10–30.

Резиме на енглеском.

548. Lloshi Xhevat, в. бр. 516.

549. Lloshi Xhevat, Njohuri për stilistikën e gjuhës shqipe, Rilindja – Redaksia e botimeve, Priština 1988, 300.

550. Mansaku Seit, Onomastique et histoire de la langue albanaise, Recherches albanologiques 3–1986 (1988, Priština) 53–63.

551. Martinet André, Indoevropski jezik i „indoevropljani“, prev. Jasmina Grković, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1988, 275.

552. Masurczak Bernd, Die Wortfamilie Rollen, ГЗФ ФилолФУС 14 (1988) 63–84.

Прилог кон лексиката на германскиот јазик.

Резиме на руски.

553. Masurszak Ursula, Adjektive als Farbbezeichnungen, ГЗФ ФилолФУС 14 (1988) 85–98.

Прилог кон лексиката на германскиот јазик.

Резиме на македонски.

554. Matulina-Jerak Željka, в. бр. 486, 470.

555. Mehdiu Feti, Zëvendësimi i disa fjalëve arabe me fjalë shqipe (Zamena nekih arapskih reči sa albanskim rečima), Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 49–50.

Рубрика „Језик у пракси“.

556. Mehmeti Ismail, в. бр. 595.

557. Mekuli Hasan, в. бр. 485.
558. Metaj Ilez, Gjuha pamore në kulturën popullore shqiptare, Koha 11/1 (1988, Titograd) 111–113.
559. Mikulić Gordana, в. бр. 437.
560. Mollova Mefküre, Syntaxe de l'ancien Turc en Bosnie, Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 9–72.
Резиме на српскохрватском.
- 561.* Momčilović Vesna, Medical English (body systems), Medicinski fakultet, Zagreb 1987, 259.
562. Muftić Teufik, в. бр. 544.
563. Mujaj Hasan, Rreth disa termave të diskutueshëm në shkrimet publicistike (O nekim diskutabilnim terminima u publicističkim napisima), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 140–143.
- 564.* Mujaj Hasan, Të dhëna nga onomastika e Rugovës (Podaci iz onomastike Rugova), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 313–319.
Резиме на француском.
565. Mulaku Latif, в. бр. 426, 480.
566. Mulaku Latif, Disa çeshtje aktuale të standardizimit të shqipes letrare, Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 53–56.
Рубрика „Језик у пракси“.
567. Mulaku Latif, Emrat etnikë të popullit shqiptar në Fjalorin e Vuk Karaxhiqit, GjASShF – 1987 (1988) 75–79.
Са литературом.
Резиме на немачком.
568. Mulaku Latif, Fjalët e formuara në veprën e Lekë Matrëngës, SNGJLKSh 13 (1988) 57–61.
569. Mulaku Latif, Krijimi i termave me prapashtesën *-shmëri* (Stvaranje termina sa nastavkom *-shmëri*), Sjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 28–31.
570. Mulaku Latif, Kelmendi Ahmet, Gramatika e gjuhës shqipe (Fonetka dhe morfologjia) për klasën I të arsimit të mesëm të orientuar, botim i katërt, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë 1988, 228, 24 cm.
571. Mulaku Ragip, в. бр. 482, 483, 484, 583.
572. Mulaku Ragip, Mbi përdorimin e pjesëzave trajtëformuese (O upotrebi oblikovornih partikula), Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 63–65.
Рубрика „Језик у пракси“.
573. Mulaku Ragip, Prirje të formimit të fjalë-termave me prapashtesën *-je*, Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 20–25, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 45–51.

574. Mulaku Ragip, Sëmundje e jo sëmurje, por i sëmurë, sëmurem, Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 88–88.
Рубрика „Питања и одговори“.
- 575.* Mulaku Ragip, Togjet konsonantike në të folmet shqipe (Suglasničke grupe u albanskim govorima), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 265–272.
Резиме на француском.
576. Mulaku Ragip, Trajtat e pashtjelluara të foljeve (pjesorja, paskajorja dhe përcjellorja) te shkrimtarët e vjetër të Veriut (Bezlični glagolski oblici (particip, infinitiv i gerundij) kod starih pisaca Severa), GjASShF – 1987 (1988) 175–188.
Резиме на француском.
577. Munishi Rexhep, Emërtimet e disa veglave muzikore popullore, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 253–256.
578. Murati Qemal, в. бр. 426, 480, 482, 483, 484.
579. Murati Qemal, Botim me vlera të mëdha njohëse, Todi Dhamo, Fjalor i mitologjisë, bot. Redaksia e botimeve e Rilindjes, Prishtinë 1988, 261, Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 59–62.
Приказ.
580. Murati Qemal, Dytësim për replikë, Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 35–35.
Рубрика „Дискусије“.
581. Murati Qemal, Emrat pluralia tantum në leksik e në toponimi, Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 23–35.
582. Murati Qemal, Gramatikë me përmasa të gjera sintetizuese, Shaban Demiraj, Gramatikë historike a gjuhës shqipe, Tiranë 1986, 1167 GjASShF – 1987 (1988) 330–332.
Приказ.
583. Murati Qemal, Kontribut i rëndësishëm në fushën e morfologjisë historike të shqipes, Ragip Mulaku, Sistemi foljor në gjuhën e shkrimtarëve të vjetër veriorë. Instituti Albanologjik, Prishtinë 1987, 159, Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 83–85.
Приказ.
584. Murati Qemal, Mbi disa huazime përkthimore të shqipes së sotme letrare (O nekim prevodnim pozajmicama savremenog albanskog književnog jezika), Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 39–48.
Рубрика „Језик у пракси“.
585. Murati Qemal, Për një terminologji më të saktë e më shkencore të gjuhësisë sonë (Za preciznu i naučnu terminologiju naše lingvistike), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 60–64.
586. Murati Qemal, Rreth formimit më të drejtë të fjalës inteligjencie, Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 36–38.
Рубрика „Дискусије“.
- 587.* Murati Qemal, Shqipja në Fjalorin indoevropian të Dëlamarit (Albanski jezik u Indoevropskom rečniku Delamara), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 201–214.
Резиме на француском.

588. Murtezai Ekrem, Disa çeshtje, propozime dhe dilema lidhur me terminologjinë fилозофке në shqipe, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 156–165.

589. Nehring G[erd]-D[iter], Emërtime mbiemërore me dy tema prej regjistrave të fjalëve shqipe e gjermane nga Rilindja Kombëtare, SNGjLKSht 13 (1988) 77–85.

590. Nevenić-Grabovac Darinka, Liber latinus, 2. izd. Savremena administracija, Beograd, 1988, 250.

591. Novakov Predrag, Glagolski vid i engleski jezik u anglističkoj literaturi, Radovi ISJK, serija C, 9 (1988) 170–180.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

592. Novšak France, Albansko-slovenski slovar s temelji albanske slovnice, Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Ljubljana 1988, 448, 4°.

593. Nuhju Vejsel, в. бр. 641, 642.

594. Nuhju Vejsel, Rreth disa termave me prejardhje nga anglishtja (O nekim terminima engleskog porekla), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 129–134.

595. Nuhju Vejsel, Mehmeti Ismail, Rreth disa çeshtjeve të përshtatjes gramatikore të anglicizmave në gjuhën shqipe (O nekim pitanjima gramatičke adaptacije anglicizama u albanskom jeziku), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 175–179.

Резиме на енглеском.

596. Nushi Pajazit, в. бр. 535.

597. Nushi Pajazit, Fjala shqipe në terminologjinë e psikologjisë së personalitetit, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 178–192.

598. Nushi Pajazit, Sistemi i grafisë së tingujve të shqipes dhe vetitë perceptive e përmasat e lexueshmërisë së shkronjave të alfabetit të gjuhës shqipe, Instituti Albanologjik, Priština 1988, 260, 20 cm.

599. Pallotino Massimo, в. бр. 658.

600. Papić Marko, Gramatika francuskog jezika – strukturalna morfosintaksa, Zavod za udžbenik i nastavna sredstva, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd-Novi Sad 1988, 290.

601. Pisani Vittore, Origine de la langue albanaise, principes et méthodes, Recherches albanologiques 3–1986 (1988, Priština), 33–42.

Traduction de l'albanais: Arif Krasniqi.

602. Pllana Shefqet, Poezia popullore shqiptare e Kosovës e mbledhur më 1830 nga Vuk Karaxhiqi (Albanska narodna poezija sakupljena 1830. od Vuka Karadžića), SNGjLKSht 13 (1988) 127–136.

603. Poljak Đurdica, British English and American English, SJ XVII/1 (1988) 34–43.

604. Qosja Rexhep, в. бр. 613.

605. Raça Shkëlzen, Studimet albanologjike në Greqi (Shek. XIX deri në ditët e sotme), SNGjLKSht 13 (1988) 35–45.

606. **Rahimi Shukri**, в. бр. 453.
607. **Raka Fadil**, в. бр. 482, 483, 484.
608. **Raka Fadil**, Alfabeti i shqipes dhe gjuha letrare kombëtare shqipe, Përparimi XLII/5 (1988, Priština) 501–521.
- 609.* **Raka Fadil**, Disa veçori të normimit të shqipes letrare në Kosovë në fazën e parë të zhvillimit të saj pas çlirimit (Neke osobine normiranja albanskog književnog jezika na Kosovu u prvoj fazi njegovog razvitka posle oslobođenja), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 187–199.
- Резиме на француском.
610. **Raka Fadil**, Kontributi i Prof. Eqrem Çabejt për zhvillimin e drejtshkrimit të shqipes, SNGjLKSh 13 (1988) 185–190.
611. **Ramazan Hysa**, в. бр. 469.
- 612.* **Ramić Jusuf**, Izučavanje arapskog jezika kod nas, Zbornik radova Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu 2 (1987, Sarajevo) 237–268.
- Резиме на енглеском.
613. **Recherches albanologiques 3–1986**, Institut Albanologique de Prishtina, Prishtina 1988, 255, 24 cm.
- Уређивачки одбор: Idriz Ajeti (гл. уредник), Aleksandar Stipčević, Rexhep Qosja, Anton Çetta, Rexhep Ismajli, Ymer Jaka (секретар).
614. **Roberge Claude**, Structuration du rythme en langue japonaise, JAZU, Filologija 15 (1987–1988, Zagreb) 183–191.
- Резиме на хрватско српском.
615. **Романова А. А.**, Глаголы движения в албанской аудитории, *Studia philologica* 1–2/1986 (1988, Priština) 99–102.
- Резиме на албанском.
616. **Rrecaj Kajtaz**, в. бр. 485.
617. **Rugova Ibrahim**, в. бр. 453, 480, 485.
618. **Rugova Ibrahim**, Terminologjia letrare te shkrimtarët e vjetër shqiptarë (Književna terminologija kod starih albanskih pisaca), Gjendja e terminologjisë shqipe (1988, Priština) 92–96.
619. **Sadiku Zeqir**, Fusha semantike e kufizimit të veprimit në kohë në gjuhën ruse dhe shqipe, *Studia philologica* 1–2/1987 (1988, Priština) 29–33.
- Резиме на српскохрватском.
620. **Sawicka Irena**, Theksi në shqipen (Akcentat u albanskom jeziku), SNGjLKSh 13 (1988) 113–117.
621. **Sedaj Engjëll**, Kuvendi i Arbënit dhe vlera gjuhësore e teksteve të tij, Rexhep Ismajli, Gjuha shqipe e Kuvendit të Arbënit (1906), Rilindja, Prishtine 1985, 269, GjASShF – 1987 (1988) 315–319.
- Приказ докторске дисертације.

622.* Sedaj Engjëlli, Mbishkrimet shqipe në gravurat e Muzeut roverian të Grotta-ferrates në Itali, Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 225–231.

Резиме на италијанском.

623.* Sejdiu Shefki, Burimet dhe rrugët e huazimeve fitonomike të shqipe (Izvori i putevi fitonomskih pozajmica u albanskom), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 47–57.

Са библиографијом.

Резиме на француском.

624. Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare 13, Universiteti i Prishtinës – Fakulteti Filozofik, Prishtinë 1988, 292, 24 cm.

625. Senčar Majda, Nekatere skladske značilnosti nemškega jezika v pogodbenih besedilih, Vestnik XXII (1988) 104–114.

626. Shabani Haxhi, Fjalë e shprehje të rralla nga Ana e Malit, Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 63–67.

Рубрика „Лексичко благо“.

627. Shema Isak, Disa çeshtje të zhvillimit të terminologjisë së letërsisë (Neka pitanja razvoja književne terminologije), Gjendja e terminologjisë shqipe Në Jugosllavi (1988, Priština) 85–91.

628.* Shipka Millan, Mësimi i gjuhës shqipe dhe aktivitetet arsimore-kulturore të shqiptarëve në RS të Bosnjës e Hercegovinës (Uçenje albanskog jezika i kulturno-prosvetne aktivnosti Albanaca u SR BiH), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 233–237.

629. Сиджански Велко, За родот на именките во балканските јазици и во англискиот јазик, XIV научна дискусија, 75–86.

Со литература.

630. Симић Радоје, Вукове напомене о немачком језику и књижевности, Књижевни језик 17/1 (1988, Сарајево) 29–37.

Резиме на немачком.

631. Sironić-Bonefačić Nives, Rječnik kao izvor informacija i sredstvo komunikacije s posebnim osvrtom na talijanski jezik, SJ XVII/2–3 (1988) 157–163.

Резиме на талијанском.

632. Skubic Mitja, Ai margini di una pubblicazione importante: Mario Doria, Grande dizionario del dialetto triestino – storico etimologico fraseologico, Edizioni „Il Meridiano“, Trieste 1987, Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 133–139.

Avtor skuša približati tisto gradivo slovarja, ki se posebej tiče slovenskega besednega zaklada.

633. Skubic Mitja, L'apporto linguistico sloveno al friulano di Gorizia, Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 55–66.

Povzetek v slovenščini.

634. Skubic Mitja, Romanski jeziki, Filozofska fakulteta, Oddelek za romanske jezike in književnosti, Ljubljana 1988, XII, 423, 8°.

635. Snell-Hornby M., в. бр. 442.

636. Spahiu Agim, Mbi disa terma të pathjeshtë të shqipës (O nekim složenim terminima albanskog jezika), Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 75–79.

637. Spasić Dragana, в. бр. 641, 642.

638. Statovci Drita, в. бр. 453.

639. Stefanllari Ilo, Fjalor anglisht-shqip (Rečnik englesko-albanski), Rilindja – Redaksia e botimeve, Priština 1988, 444, 24 cm.

640. Stipčević Aleksandar, в. бр. 613.

641. *Studia philologica* 1–2/1986, revistë e Shoqatës së Gjuhëve dhe Letërsive të Huaja të Kosovës – časopis Društva za strane jezike i književnosti Kosova, Prishtinë–Priština 1988, 112, 24 cm.

Уређивачки одбор: Murat Bejta (гл. и одгов. уредник), Avni Brovina, Dragovan Čampar (секретар), Avdi Demiri, Sedat Kuçi, Vejsel Nuhiu, Dragana Spasić, Ruzhdi Ushaku.

642. *Studia philologica* 1–2/1987, revistë e Shoqatës së Gjuhëve dhe Letërsive të Huaja të Kosovës – časopis Društva za strane jezike i književnosti Kosova, Prishtinë–Priština 1988, 68, 24 cm.

Уређивачки одбор: Murat Bejta (гл. и одгов. уредник), Avni Brovina, Dragovan Čampar (секретар), Avdi Demiri, Sedat Kuçi, Vejsel Nuhiu, Dragana Spasić, Ruzhdi Ushaku.

643.* Sulejmani Fadil, Shkrimi i fjalëve me forma dyvariantëshe (Pisanje reči sa dvovarijantnim oblicima), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 157–165.

Са литературом.

Резиме на француском.

644. Sylva Fazli, в. бр. 453.

645. Šamić Jasna, Evropocentrizam i studij orijentalistike, Sveske 21 (1988, Sarajevo) 213–217.

Резиме на енглеском.

646. Tanış Asim, Türkçe'de Yabancı Sözcükler ve Bir Yöre Ağzında Kimi Yabancı Sözcüklere Karşılıklar, Çevren XV/65 (1988, Priština) 41–45.

Са референцијам.

647. Tekavčić Pavao, Akten der Theodor Gartner-Tagung (Rätoromanisch und Rumänisch) in Vill/Innsbruck 1985, herausgegeben von G. A. Plangg und M. Iliescu, Romanica Aenipontana XIV, Innsbruck 1987, 413 pp., Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 153–159.

Оцена.

648. Tekavčić Pavao, Horst Geckeler – Dieter Kattenbusch, Einführung in die italienische Sprachwissenschaft, Romanische Arbeitshefte hrsg. von Gustav Ineichen und Bernd Kielhöfer vol. 28, Tübingen 1987, Max Niemeyer Verlag, IX + 163, Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 160–163.

Оцена.

649. Tekavčić Pavao, L'istroromanzo in una recente pubblicazione linguistica. Aggiunte, commenti, rettifiche, risposte alla problematica istroromanza nel volume omaggio a Žarko Mujačić Romania et Slavia Adriatica, Linguistica XXVII (1988, Ljubljana) 111–124.

- Ocena: Romania et Slavia Adriatica, Hamburg 1987.
650. Tekavčić Pavao, Sintassi, semantica, pragmatica in alcuni interessanti casi di ambiguità nei testi istroromanzi moderni, *Linguistica XXVIII* (1988, Ljubljana) 67–74.
Povzetek v srbohrvaščini.
651. Teodosijević Mirjana, Jezik štampe turske narodnosti u Jugoslaviji (list TAN), Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 91–118.
Резиме на енглеском.
- 652.* Tibawi A. L., Da li je Kur'an prevodiv? (Rano muslimansko mišljenje), prev. E. K., Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ 5 (1987, Sarajevo) 689–703.
653. Topalli Nikollë, Për zëvendësimin e ndërtimeve të huaja në gjuhën shqipe (O zameni stranih struktura u albanskom jeziku), Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 57–60.
Рубрика „Језик у пракси“.
654. Totoni Menella, Zhvillimi i brendshëm dhe ndërtimi i huaj (Unutrašnji razvoj i strana struktura), Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 36–43.
Рубрика „Дискусије“.
655. Trako Salih, в. бр. 476.
656. Trenkner Peter, Standardization, Communicative Orientation and Special English Teaching (Modern Foreign Language Methodology and Maritime English Training – A Concrete Example), SJ XVII/ 2–3 (1988) 179–184.
Резиме на енглеском.
657. Tuda Rahmi, Rreth disa termave – kategorive filozofike në vajtimet e fshatrave Veleshtë dhe Shum të Strugës, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 166–177.
658. Ujes Dubravka, Massimo Pallotino, Etruscologia, ГлЕИ XXXVI–XXXVII (1988) 173–177.
Приказ.
659. Ushaku Ruzhdi, в. бр. 482, 483, 484, 641, 642.
660. Ushaku Ruzhdi, Etimologjia shqipe e antroponimit *Mataquas* nga romani *Florimont* i vitit 1188, Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 24–33.
661. Ushaku Ruzhdi, Mbi strukturën leksiko-semantike dhe etimologjike të tipit të togfjalëshit të shqipes *burri i dheut* (Mundësia për një rindërtim), SNGJLKS 13 (1988) 63–76.
- 662.* Ushaku Ruzhdi, Ndhimesë për vështrim krahasues të një gërshetimi leksiko-semantik dhe etimologjik të shqipes, Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 59–68.
Резиме на француском.
- 663.* Ushaku Ruzhdi, Paralele të ligjëritimit poetik (Kërkime dhe trajtime gjuhësore), Rilindja – Redaksia e botimeve, Priština 1986, 232.
664. Ushaku Ruzhdi, Rreth një termi të ri të shqipes në fushën e astronomisë, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 212–217.

665. Veselaj Nuhi, Rreth kristalizimit të kuptimit të fjalës *pajisje* si term teknik, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 228–236.
666. Vinca Nuhi, Për një përdorim të drejtë e të ri të disa termave në letërsinë popullore dhe të disa fjalëve në gjuhën e shkrimit, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 108–112.
667. Voronina Irina, Mbi gjuhën dhe stilin e dy varianteve të tregimit të K. Kristoforidhit „Gjahu i malsorëve“, SNGjLKSh 13 (1988) 119–124.
668. Vučetić Zorica, O talijanskom govornom jeziku, SJ XVII/1 (1988) 21–24.
Резиме на талијанском.
669. Wambach Michel, Langues nationales et français en Afrique de l'Ouest: méthodologie de convergence, JAZU; Filologija 15 (1987–1988, Zagreb) 193–208.
Резиме на хрватско српском.
670. Xhavit Ahmeti M., в. бр. 475.
671. Ymeri Hasan, Rreth disa çështjeve themelore të terminologjisë së elektroteknikës, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 218–227, Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 44–52.
672. Ymeri Mariana, E kryera e thjeshtë e foljeve me togjet *-ua, -ye* (Aorist glagola sa samoglasničkim grupama *-ua, -ye*), Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 49–53.
Рубрика „Језик у пракси“.
673. Yusuf Süreyya, Ölümünün Yıldönümü Nederiyle Prizren Türkçesi'nde Kimi Yabancı Öğeler, Çevren XV/66 (1988, Priština) 39–46.
674. Zahidi A. I., в. бр. 449.
- 675.* Zahirović Šaban, Rječnici u rukopisima orijentalnih zbirki u Mostaru, Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine 27 (1987, Sarajevo) 121–133.
Са литературом.
676. Zajmi Abdulah, в. бр. 426.
677. Zymberi Abudulah, Disa rrjedhoja leksikore popullore mbështetur te etimologjitë e Prof. Çabejt, SNGjLKSh 13 (1988) 191–194.
678. Zymberi Abdullah, Mbi disa fjalëterma bujqësorë në rrethinat e Ulqinit dhe në fshatrat e Krajës së Tivarit, Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi (1988, Priština) 241–245.
679. Žepić Stanko, Iz povijesti njemačkog izgovora, SJ XVII/1 (1988) 14–20.
Резиме на њемачком.

VI. Балканологија

680. Ajeti Idriz, Formation de quelques noms géographiques en albanais et en serbo-croate, Recherches albanologiques 3–1986 (1988, Priština) 43–51.
Traduction française: Murat Bejta.
Са литературом.

681. Ajeti Idriz, Qemal Murati: Sllavizmat në të folmet shqipe (gege) të Maqedonisë (disertacion doktorate), Prishtinë 1988, Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 76–83.

Оцена докторске дисертације.

682. Аргировски Мито, Словенски лексеми во новогрчкиот јазик, Маг 5 (1988) 73–134.

Со литература.

683.* Blaku Murat, Elemente të shqipes në prozën popullore serbe të Kosovës (Elementi albanskog jezika u srpskoj narodnoj prozi Kosova), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 79–96.

Резиме на француском.

684. Bokshi B., в. бр. 690.

685. Bokshi Besim, Reconstitution des differentes phases relatives à la postposition de l'article défini dans les langues balkaniques, Recherches albanologiques 3 – 1986 (1988, Priština) 7–32.

Traduction française: Odette Marquet.

686. Brozović Dalibor, O fonemu /z/ u balkanskim jezicima, Јазичните појави, 143–150+к.

687. Buchholz Oda, Përdorimi i nyjave të gjuhëve ballkanike në shkallëzimin e mbiemrave (Upotreba članova u balkanskim jezicima na stupnjevanju prideva), SNGJLKS 13 (1988) 49–55.

688.* Ibrahim Sami, Disa rrethana sociolinguistike të ndikimit të gjuhës shqipe në gjuhën maqedone (Neke sociolingvističke okolnosti uticaja albanskog na makedonski jezik), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 273–284.

Резиме на англиском.

689. Илиевски Петар Хр., Кон употребата на паралели меѓу микенската и словенската религија. Методолошки осврт, Прил МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука, XI/2 (1986/88) 5–26.

Прилог кон прасловенската текстологија.

Резиме на руски.

690. Ismajli Rexhep, B. Bokshi, Prapavendosja e nyjës në gjuhët e Ballkanit (Postposition de l'article dans les langues balkaniques), Rilindja, Prishtinë, 1984, Recherches albanologiques 3–1986 (1988, Priština) 233–236.

Traduction française: Odette Marquet.

Приказ.

691. Kovačec August, Kuptimi i nocioneve lidhje gjuhësore dhe gjuhët ballkanike (Značenje pojmova jezički savez i balkanski jezici), Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 9–23.

692. Kovačec August, Pojam jezičnog saveza i balkanski jezici, SOL 6, 3/izvanredni svezak 1 (1988) 21–52.

Резиме на француском.

693. Lloshi Xhevat, Thomaj Jani, Paralele frazeologjike të shqipes me gjuhët të tjera të Ballkanit, GjASShF – 1987 (1988) 41–60.

Резиме на француском.

694. Murati Qemal, в. бр. 681.

695. Murati Qemal, Pseudosllavizmat në fushën e studimit të sllavizmave të shqipes, GJASShF - 1987 (1988) 241–254.

Резиме на француском.

696. Настев Божидар, Аромански студии. Прилози кон балканистиката. Приредил Петар Атанасов, Огледало, Скопје 1988, 256, 8°.

Содржи: прилози за јазикот, литературата и фолклорот, библиографијата на делата на авторот, регистар и индекс.

697. Nesimi Remzi, Disa elemente shqipe në të folmet e maqedonishtes perëndimore (Neki elementi albanskog jezika u zapadnim makedonskim govorima), Çeshtje të studimeve albanologjike I (1987, Priština) 139–150.

Резиме на француском.

698. Pianka Włodzimierz, За потеклото на балканскиот тип на степенувањето во словенските јазици, XIV научна дискусија, 101–111.

699. Пјанка Влоѓимјеж, Словенските извори на балканскиот компаратив, MJ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 96–109.

700. Pupovac Milorad, Jezična politika na Balkanu, Predradnje za jednu studiju, SOL 6, 3/izvanredni svezak 1 (1988) 1–20.

Резиме на њемачком.

701. Sadiku Zeqir, Neki problemi razvoja semantičkih funkcija perfekta u savremenim balkanskim jezicima, SOL 6, 3/izvanredni svezak 1 (1988) 65–80.

Резиме на руском.

702. Thomaj Jani, в. бр. 693.

703. Ускова Рина Павловна, Кон проучувањето на словенскиот глагол од балканистички аспект, Прист. пред. прил. и библ. на новите членови на МАНУ IX (1988) 177–183.

704. Хежман Сава, Модел (конструкт) за меѓујазична комуникација на Балканот, XIV научна дискусија, 61–64.

705. Cimohovski Vaclav, Marrëdhëniet gjuhësore shqiptare-sllave (Albansko-slovenski jezički odnosi), Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 14–19.

Са литературом.

Са српскохрватског превоо Qemal Murati – изворни чланак објављен у *Stownik starożytności słowiańskich*, t. I, 1 (1961) 16–19.

VII. Старословенски језик и његове редакције

706. Васљев Љупка, Нов податак о времену настанка Асемановог јеванђеља, АП 10–11 (1988–1989) 13–18.

Резиме на руском.

707. Vince-Marinac Jasna, The Codex of Hval Krstjanin, 1986, Slovo 38 (1988, Zagreb) 117–120.

708. Vince-Marinac Jasna, CODEX „CHRISTIANI“ nomine HVAL. Potpuno fak-similirano izdanje originala iz Univerzitetske biblioteke u Bolonji, 1.359; THE CODEX OF HVAL KRSTJANIN. Transcription and Commentary. Edited by NEVENKA GOŠIĆ, BISERKA GRABAR, VERA JERKOVIĆ, HERTA KUNA, ANICA NAZOR (editor in chief HERTA KUNA), Svjetlost – Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo 1986, 777, Slovo 38 (1988, Zagreb) 117–120.

Приказ.

709. Витић Зорица, Молитве пред четворојеванђељем Архива Српске академије наука и уметности број 149, АП 10–11 (1988–1989) 107–113.

Резиме на руском.

710. Gošić Nevenka, в. бр. 708.

711. Grabar Biserka, в. бр. 708.

712. Greenberg Marc L., Something new in Old Church Slavic: the San Diego inscriptions, Slava III/1 (1988–89, Ljubljana) 48–51.

713. Десподова Вангелија, Грецизми в лексике материальной культуры (на материале старославянских и церковнославянских библейских рукописей), Реферати на македонските слависти, 5–15.

Со литература.

714. Десподова Вангелија, Григоровичево евангелие бр. 9, Македонски средновековни ракописи II, Институт за истражување на старословенската култура, Прилеп 1988, 315 + факс., 4°.

715. Иванова Клементина, Србска редакција на службата за императрица Теофана, АП 10–11 (1988–1989) 83–106.

Са скицама орнамената.

Резиме на руском.

716. Jerković Vera, в. бр. 708.

717. Јовановић-Стипчевић Биљана, Структура, историчност и поетика грчко-словенског Паримејника, Преднацрт, Кирило-методијевикиот ..., 57–70.

Резиме на англиски.

718. Котарчић Љубомир, Издање Црколешког апостола с краја XII века, АП 10–11 (1988–1989) 293–294.

Приказ.

719. Kuna Herta, в. бр. 708.

720. Kuna Herta, Mjesto i značaj Pantelejmonovog apostola među rukopisima sred-njovjekovne bosanske književnosti, Годишњак XVII (1988, Сарајево) 9–18.

Резиме на немачком.

721. Лазић Милорад, Лествица Јована Лествичника у хиландарским исихас-тичким зборницима, АП 10–11 (1988–1989) 45–50.

Резиме на руском.

722. Lysaght, T. A., в. бр. 736.

723. Мано-Зиси Катарина, Синдик Надежда Р., Црквенословенске књиге XVII—XIX века библиотеке Епархије будимске у Сентандреји, АП 10—11 (1988—1989) 149—246.

Са каталогом.

724. Мареш Франтишек Вацлав, Јазикот на словенскиот првоучител Методиј, Кирило-методиевскиот .., 71—76.

Резиме на германски.

725. Mihaljević Milan, Nekoliko lingvističkih zanimljivosti iz hrvatskoglagoljskih kodeksa, Slovo 38 (1988, Zagreb) 75—86.

Резиме на хрватскокрпском и англиском.

726. Мошин Владимир, Мисли о начале славянского письма и об архаическом периоде южнославянской письменности в X веке, Кирило-методиевскиот .., 85—97.

Резиме на англиски.

727. Mrkonjić Tomislav, Glagoljska kanonska tablica iz 1637, Prilog bibliografiji Levankovićevih djela, Slovo 38 (1988, Zagreb) 93—100.

Резиме на хрватскокрпском и англиском.

728. Nazor Anica, в. бр. 708.

729. Николић Светозар, Старословенски језик, Научна књига, Београд 1988, кн. 2, 143.

730. Petrović Ivanka, Prvi susreti Hrvata s ćirilometodskim izvoristēm svoje sred-njovjekovne kulture, Slovo 38 (1988, Zagreb) 5—54.

Резиме на хрватскокрпском и англиском.

731. Рибарова Зденка, Грчките синтаксички елементи во паримејникот и нивната дистрибуција во текстот, Реферати на македонските слависти, 75—80.

732. Рибарова Зденка, Radoslav Večerka, Staroslovenština, SPN 1984, 231, MJ XXXVI—XXXVII (1985—1986) 378—383.

Приказ.

733. Ристовски Блаже, Две значајни изданија за спомениците на средновековната култура на Македонија на Институтот за истражување на старословенската култура во Прилеп, ЛЗб XXXV/6 (1988) 77—82.

Приказ за „македонски средновековни споменици“ од В. Десподова и Ј. Славева и „Григоровичево евангелие бр. 9“ од В. Десподова.

734. Синдик Надежда Р., в. бр. 723.

735. Славева Лидија, Значењето на текстолошката споредба при определувањето на редакциските типови јужнословенски триоди, Реферати на македонските слависти, 95—105 + прил.

736. Стојчевска-Антиќ Вера, Старословенско-современоруски речник (T. A. Lysaght, Old Slavonic - Russian Dictionary = Altkirchenslavisches-Russisches Handwörterbuch = Ф. Ф. Лайсарт, Старославянско-современорусский словарь, Австрија, Вена, 1986) ЛЗб XXXV/3—4 (1988) 63—65.

Приказ.

737. Суботин Тајана, Канони у службама 1. септембра у најстаријим српским минејима XIII века, АП 10–11 (1988–1989) 51–59.

Резиме на руском.

738. Угринова-Скаловска Радмила, Старословенски јазик за III и IV година културолошка струка, II издание, Просветно дело, Скопје, 1988, 157, 8°.

Со речник.

739. Фуџић Вранко, Glagoljski natpisi, Doprune 1, 2, 3, 4, 5, 6, Slovo 38 (1988, Zagreb) 63–73.

Резиме на хрватско-српском и њемачком.

740. Фуџић Вранко, Supetarski ulomak, Slovo 38 (1988, Zagreb) 55–62.

Резиме на хрватско-српском и њемачком.

741. Намп Јосип, Pojava i razvitak ćirilometodskog pisma na hrvatskom tlu i njegove veze s Makedonijom, Кирило-методијевскиот ..., 167–175.

Резиме на англиски.

VIII. Српскохрватски језик

а) Фонетика (експериментална, физиолошка) и фонологија

742. Васић Смиљка, Однос фонетике матерњег и страног језика, Гласник Одјелена умјетности ЦАНУ 8 (1988, Титоград) 195–204.

743. Гостл Игор, Трансфонемизација српско-хрватске антропонимије, НЈ XXVIII/1–2 (1988) 89–101.

744. Живановић Ђорђе, Вуково акцентовање, НССУВД 17/1 (1988) 49–56.

Резиме на руском.

745. Ivić Pavle, в. бр. 748.

746. Lehiste Ilse, в. бр. 748.

747. Rakić Stanimir, O takozvanom jotovanju labijala, ЗбМСФЛ XXXI/2 (1988) 127–132.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

748. Rakić Stanimir, Ilse Lehiste, Pavle Ivić, Word and Sentence Prosody in Serbo-croatian, Cambridge, MIT Press, 1986, Massachusetts, Književni jezik 17/1 (1988, Sarajevo), 55–58.

Приказ.

749. Simić Radoje, O govornoj intonaciji, КњЈ 2 (1988) 165–173.

б) Граматика и граматичка питања

750. Alerić Danijel, Kivija, kao u Segetu kod Trogira, Jezik 35/4 (travanj 1988, Zagreb) 100–103.

Резиме на енглеском.

751. Anić Vladimir, O rekciјama glagola ići, Jezik 36/1–2 (listopad–prosinac 1988, Zagreb) 1–3.

Резиме на енглеском.

752. Babić Stjepan, Instrumental na granici sredstva i društva, SL 27–28 (1988–89) 3–9.

Резиме на енглеском.

753. Babić Stjepan, Katičićeva *Sintaksa* – visok domet naše i svjetske lingvistike, Forum XXVII, LV / 3–4 (ožujak–travanj 1988, Zagreb) 325–333.

Приказ.

754. Babić Stjepan, Nekoliko napomena uz prikaze Sintakse hrvatskoga književnog jezika Radoslava Katičića, Jezik 36/1–2 (listopad–prosinac 1988, Zagreb) 54–56.

Резиме на енглеском.

755. Babić Stjepan, O imenu Sveučilišne knjižnice, Jezik 36/1–2 (listopad–prosinac 1988, Zagreb) 57–58.

Рубрика „Питања и одговори“.

756. Babić Stjepan, O tisući i hiljadi opet, Jezik 35/3 (veljača 1988, Zagreb) 89–92.

Рубрика „Осврти“.

757. Barić Eugeniја, Tvorbeni status ženskog mocijskog parnjaka, RZJ 14 (1988) 43–49.

Резиме на француском.

758. Brala Želimir, O jeziku vjerske štampe II, formalna i semantička analiza leksičkih karakteristika „Kane“, „Veritasa“ i „Glasa koncila“, SOL 7, 3/2 (1988) 51–68.

Резиме на португалском.

759. B. S., O jeziku Statuta HFD, Jezik 35/5 (lipanj 1988, Zagreb) 157.

Рубрика „Осврти“.

760. Vince Zlatko, Pregled hrvatskih gramatika u drugoj polovini 19. stoljeća, ZbMSFL XXXI/2 (1988) 77–95.

761. Vukušić Stjepan, Očištem se ništa ne uočava, Jezik 35/4 (travanj 1988, Zagreb) 128.

Рубрика „Осврти“.

762. Vučković Petar, Prilog semantičkoј analizi glagola, Vaspitanje i obrazovaje 1 (1988, Titograd) 36–40.

Са литературом.

763. Gospodnetić Jugoslav, Mjesto enklitike, Prilog razumijevanju reda riječi, JAZU, Filologija 15 (1987–1988, Zagreb) 115–126.

Резиме на француском.

764. Гудков Владимир, Обликовање инструментала једине у именичкој трећој деклинацији, НЈ XXVIII/1–2 (1988) 11–24.

765. Гудков Владимир, Опсервације о варирању компаративних облика, НЈ XXVII/5 (1988) 332–336.
766. Дамјановић Ђуро, Пишчев аорист. Милета Јакшић: „Нечиста кућа“, Књижевне новине 40/756 (15.06.1988, Београд) 756.
767. Duličenko Aleksandar D., в. бр. 826.
768. Dunatov Rasio, в. бр. 828.
769. Dürriegl Marija-Ana, Hungarizmi u hrvatskom književnom jeziku, Jezik 35/4 (travanj 1988, Zagreb) 97–100.
Резиме на енглеском.
770. Đurović Љ., в. бр. 794.
771. Elson J. Mark, The Evolucion of the Imperfect in Serbocroatian, ЈФ XLIV (1988) 7–15.
Резиме на српскохрватском.
772. Žic Fuchs Milena, Osnovna obilježja oslovljavanja u Zagrebu, SOL 7, 3/2 (1988) 27–38.
Резиме на енглеском.
773. Znika Marija, Atribucija u komunikaciji (razmišljanje o funkcionalnosti atributa), SL 27–28 (1988–89) 71–77.
Резиме на њемачком.
774. Ивић Милка, Још о декомпоновању предиката, ЈФ XLIV (1988) 1–5.
Резиме на енглеском.
775. Јанјичић Момчило, О riječima na kamenu, Jezik 35/4 (travanj 1988, Zagreb) 125–128.
Рубрика „Осврти“.
776. Ježić Mislav, Jezični sustav i kulturni kontekst u Sintaksi Radoslava Katičića, Jezik 36/1–2 (listopad–prosinac 1988, Zagreb) 18–48.
Резиме на енглеском.
777. Јовић Душан, О аспекту у српскохрватском језику, Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ 8 (1988, Титоград) 149–162.
778. Jović Ljubomir Iv., в. бр. 790.
779. Katičić Radoslav, в. бр. 753, 754, 776, 796, 807.
780. Ковачевић Милош, Консекутивне конструкције у данашњем и Вуковом језику, Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ 8 (1988, Титоград) 177–193.
781. Kovačević Miloš, O složenoj rečenici s uzročnom relativnom klauzom, ЈФ XLIV (1988) 45–57.
Резиме на енглеском.
782. Kovačević Miloš, Pragmasintaksička analiza jednog tipa padežne sintagme, Književni jezik 17/3 (1988, Sarajevo) 133–139.

Резиме на енглеском.

783. Kovačević Miloš, Uzročno semantičko polje, biblioteka „Lingvistika-poetika“, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo, 1988, 260.

784. Ј'Ермит Рене, Вук Караџић и глаголки вид, Путеви 1 (1988, Banja Luka) 25–36.

Напомена: часопис је обиљежен као књига XXXVIII/7–8 за 1987, али је Редакција одлучила да овај број објави као редовни први број за 1988. годину.

785. Lupačova Larisa I., Sistem slobodnih i frazeološki vezanih značenja imenice jezik u srpskohrvatskom jeziku, Književni jezik 17/3 (1988, Sarajevo) 169–174.

Резиме на руском.

786. Марковић Мирјана, Асим Пецо, Турцизми у Вуковим рјечницима, Вук Караџић, БИГЗ, Београд, 1987, 247, Овдје XX/230–231 (јул–август 1988, Титоград) 12.

787. Матијашевић Јелка, Вуков Рјечник као извор грађе за социоллингвистичка проучавања, НССУВД 17/1 (1988) 123–131.

Резиме на руском.

788. Melvinger Jasna, Onaj koji i onaj tko, Jezik 35/4 (travanj 1988, Zagreb) 103–107.

Резиме на енглеском.

789. Melvinger Jasna, Suвремена lingvistika u Sintaksi Radoslava Katičića, Jezik 36/ 1–2 (listopad–prosinac 1988, Zagreb) 9–18.

Приказ.

Резиме на енглеском.

790. Milosavljević Bogoljub, Jović Ljubomir Iv., Jezik zakona, Glas Podrinja, Šabac 1988, 185, Prevodilac VII/3 (1988, Beograd) 50–51.

Приказ.

791. Minović Milivoje, Izrične rečenice, Književni jezik 17/2 (1988, Sarajevo) 69–84.

Резиме на енглеском.

792. Minović Milivoje, Načinske i količinske rečenice, Književni jezik 17/3 (1988, Sarajevo) 141–157.

Резиме на енглеском.

793. Mihaljević Milica, Govor naše djece u dijaspori, RZJ 14 (1988) 127–137.

Резиме на енглеском.

794. Mihaljević Milica, Dvije knjige o govoru naše djece u Švedskoj (L. Đurović (ur.) Lingua in Diaspora, Studies in the Language of the Second Generation of Yugoslav Immigrant Children in Sweden, Slavica Lundsensia 9, Lund 1983, 233 i L. Đurović (ur.) Child language in Diaspora, Serbo-Croatian in West European Countries, Papers from a Symposium, Slavica Lundsensia 11, Lund 1987, 196), Jezik 36/1–2 (listopad–prosinac 1988, Zagreb) 59–64.

Приказ.

Рубрика „Питања и одговори“.

795. Мршевић-Радовић Драгана, Из српскохрватске фразеологије: Глува недеља (поводом 200-годишњице Вука Караџића), НССУВД 17/1 (1988) 173–180.

796. Nyomárkay István, Jedna nova, funkcionalna sintaksa (Radoslav Katičić: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1986, 529, Jezik 36/1–2 (listopad–prosinac 1988, Zagreb) 48–53.

Приказ.

Резиме на енглеском језику.

797. Okuka Miloš, Sintetski radovi o srpskohrvatskom književnom jeziku objavljeni u inostranstvu tokom posljednjeg desetljeća, Književni jezik 17/1 (1988, Sarajevo) 39–53.

Резиме на енглеском.

798. Остојић Бранислав, Језичке карактеристике мемоара војводе Анта Даковића, Овдје XX/235 (децембар 1988, Титоград) 7–8.

799. Остојић Бранислав, О неким особинама глаголске морфолошке системе у језику Марка Миљанова, КњЈ 2 (1988) 116–127.

800. Оташевић Ђорђе, Множина градивних именица, ЗМСФЛ XXXI/2 (1988) 133–135.

801. Partridge Monica, Serbo-Croat: practical grammar and reader, Prosveta, Beograd 1988, 228.

802. Peti Mirko, Zamjenice i onomatopeje, RZJ 14 (1988) 139–147.

Резиме на француском.

803. Пецо Асим, в. бр. 786, 818.

804. Peco Asim, Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika, Naučna knjiga, Beograd 1988, 180.

805. Pintarić Neda, Struktura javnih natpisa, SOL 7, 3/2 (1988) 39–50.

Резиме на енглеском.

806. Pranjković Ivo, Implicitna subordinacija, RZSF 23 (1988) 1–33.

Резиме на енглеском.

807. Pranjković Ivo, Nešto napomena o *Sintaksi* prof. Katičića (Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika – Nacrt za gramatiku*, Zagreb 1986.), Jezik 36/1–2 (listopad–prosinac 1988, Zagreb) 3–8.

Приказ.

Резиме на енглеском.

808. Pranjković Ivo, Sintaktički status „samostalnih članova rečenice“, Jezik 35/3 (veljača 1988, Zagreb) 78–84.

Резиме на енглеском.

809. Prvi lingvistički naučni skup u spomen na Radoslava Boškovića: radovi sa naučnog skupa (Danilovgrad, 14. i 15. maj 1987), Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd 1988, 271.

Резиме на немачком.

810. Радић Првослав, Глаголске именице на -ње и -ће I, КњЈ 1 (1988) 47–54.

811. Радић Првослав, Глаголске именице на -ње и -ће II, КњЈ 2 (1988) 128–136.

812. Радуловић Зорица, Граматичка мисао у Србији и Црној Гори до 1850. године, Овдје XX/235 (децембар 1988, Титоград) 9–10.
813. Радуловић Зорица, Око граматике и језика, Ж. Станојчић, Граматика и језик, Омладински покрет 170–171 (јул–август 1988, Титоград) 16.
Приказ.
814. Радуловић Зорица, Стилско језичке особености у *Судилишту* Чеда Вуковића, Побједа 8206, 8220 (8. и 20. октобар 1988, Титоград) 12 и 10.
815. Samardžija Marko, Duga i kratka množina u hrvatskom književnom jeziku, Jezik 35/5 (lipanj 1988, Zagreb) 129–136.
Резиме на енглеском.
816. Samardžija Marko, Razdioba glagola po valentnosti, RZSF 23 (1988) 35–46.
Резиме на енглеском.
817. Смаиловић Исмет, Научна анализа Кочићева језика, Одјек XLI/7 (1988, Сарајево) 22.
Приказ.
818. Smailović Ismet, Naučno, korisno i zanimljivo, Asim Peco, Iz jezičke teorije i prakse, Naučna knjiga, Beograd 1987, Odjek XLI/10 (1988, Sarajevo) 24–25.
Приказ.
819. Stanić Milija, Jezik Petra Kočića, КњЈ 1 (1988) 85–86.
820. Станојчић Ж., в. бр. 813.
821. Станојчић Живојин, Безлична конструкција у Вуковом језику, НССУВД 17/1 (1988) 167–172.
Резиме на енглеском.
822. Stanojčić Živojin, Gramatika i jezik, NIO Univerzitetska riječ, Nikšić 1988.
823. Стевановић Михаило, Вук је, и без синтаксе, био велики синтаксичар, НССУВД 17/1 (1988) 1–12.
824. Стевановић Михаило, Студије и расправе о језику, НИО Универзитетска ријеч, Никшић 1988, 399.
825. Тапоски Франђо, О изворном значењу изреке „nabiti rogove“, Jezik 35/5 (lipanj 1988, Zagreb) 158.
Рубрика „Осврти“.
826. Тошовић Бранко, Duličenko A. D., Srpskohrvatski jezik. Hrvatskosrpski jezik. Tekstovi iz oblasti istorije i kulture, Univerzitet u Tartuu, Književni jezik 17/2 (1988, Sarajevo) 119–122.
Приказ.
827. Ђорић Божо, Вук и творба речи, НССУВД 17/1 (1988) 193–198.
828. Šipka Danko, Dunatov Rasio, Serbokroatistika u SAD, Odjek XLI/12 (1988, Sarajevo) 21.

829. Šipka Danko, Jedan neregistrirani sufiks, Jezik 35/3 (veljača 1988, Zagreb) 94.
Рубрика „Осврти“.

в) Нормативна питања и питања развоја књижевног израза

830. Anić Vladimir, в. бр. 865, 873, 888.

831. Anić Vladimir, Glosar za lijevu ruku, Naprijed, Zagreb 1988, 131.

832. Babić Stjepan, Napomena o bjelokosti i slonovači, Jezik 35/3 (veljača 1988, Zagreb) 96.

Рубрика „Осврти“.

833. Babić Stjepan, Standardizacija – stabilizacija književnoga jezika, Jezik 35/3 (veljača 1988, Zagreb) 65–77.

Резиме на енглеском.

834. Баотић Ј., в. бр. 890.

835. Баотић Јосип, Уважавање специфичности и разлике, Марксистичка мисао 1 (1988, Београд) 42–45.

836. Barić Eugenija, Kada sudac a kada sutkinja?, Jezik 35/3 (veljača 1988, Zagreb) 85–88.

Рубрика „Питања и одговори“.

837. Bašić Nataša, Hrvatski književni jezik in korenine hrvaško-srbskega jezikovnega spoga, Nova revija VII/73–74 (1988, Ljubljana) 942–943.

Prevedla Mojca Mihelič.

838.* Брборић Бранислав, Језичка-политика и језичко планирање, Марксистичка мисао 5–6 (1987, Београд) 66–75.

839. Брборић Бранислав, Равноправност језика и равноправност људи и народа у комуникацији, Марксистичка мисао 1 (1988, Београд) 4–14.

840. В. S., Jedan prihvatljiv argument, Jezik 35/3 (veljača 1988, Zagreb) 92–94.

Рубрика „Осврти“.

841.* Бугарски Ранко, Од формалне до комуникацијске равноправности у језику, Марксистичка мисао 5–6 (1987, Београд) 121–125.

842. Vasić Vera, O upotrebi varijanata standardnog srpskohrvatskog jezika, SOL 7, 3/2 (1988) 93–96.

Резиме на француском.

843. Вујановић Тешо, Погрешно створена равноправност, Књижевне новине (1.10. 1988, Београд) 761.

О језичкој политици у Хрватској.

844.* Вукомановић Милан, Језик између нације и комуникације, Марксистичка мисао 5–6 (1987, Београд) 105–108.

Приказ скупа „Равноправност језика у вишенационалним заједницама“.

845. Вукомановић Славко, в. бр. 852, 859.
- 846.* Вукомановић Славко, Треба нам више толеранције и поверења, Марксистичка мисао 5–6 (1987, Београд) 83–88.
847. Gadža Mate, Kritički o bjelokosti slonovači, Jezik 35/3 (veljača 1988, Zagreb) 94–96.
Рубрика „Осврти“.
848. Gluhak Alemko, Ipak Čornobilj, Jezik 35/4 (travanj 1988, Zagreb) 119–120.
Рубрика „Осврти“.
849. Дабић Богдан Л., Српскохрватски као језик међунационалног споразумијевања у СФР Југославији, Преглед LXXVIII/4 (1988, Сарајево) 339–348.
850. Дебељаковић Миланка, Равноправност у вишенационалним заједницама, Марксистичка мисао 1 (1988, Београд) 267–272.
Библиографија.
851. Дураковић Мирјана, Језик и политика, Одјек XLI/4 (1988, Сарајево) 22–23.
Приказ књиге *Језик политике*, Центар за идејно-теоријски рад ГК СКХ, ООУР НИП „Комунист“, Загреб 1987.
- 852.* Токић Радослав, Славко Вукомановић, Језик, друштво, нација, Југословенска ревија, Београд 1987, Марксистичка мисао 5–6 (1987, Београд) 259–262.
853. Đorđić Stojan, O nekim aktuelnim pitanjima jezičke politike u SFRJ, Sveske 21 (1988, Sarajevo) 181–189.
Резиме на енглеском.
854. Ђукановић Владо, Комуникацијски простори и неке њихове одреднице, Марксистичка мисао 1 (1988, Београд) 46–55.
855. Живановић Ђорђе, Око транскрипције пољских имена код нас, Славистички зборник III (1988, Београд) 15–24.
Резиме на руском.
- 856.* Ивић Милка, Кадар – кључни проблем, Марксистичка мисао 5–6 (1987, Београд) 64–65.
857. Ивић Павле, в. бр. 889, 890.
858. Јанјић Душан, Nacionalni jezik u određenju nacije, Sveske 21 (1988, Sarajevo) 161–180.
Резиме на енглеском.
859. Јахић Дžевад А., За научни приступ језичкој употреби у Југославији и књижевно-језичком изразу у БиХ, Sveske 22–23 (1988, Sarajevo) 339–343.
860. Јахић Дžевад А., Језик и нација између науке и политике, Sveske 21 (1988, Sarajevo) 191–200.
Поводом књиге Славка Вукомановића „Језик, друштво, нација“.
861. Јерковић Јован, в. бр. 889, 890.

862. Kalogjera Damir, Nekoliko napomena uz generalizacije o pojmu norme u jeziku, Polja 34/353–354 (1988, Novi Sad) 357–358.
863. Караџа-Гарић М., в. бр. 890.
864. Кнежевић Богих, Против искривљавања и злоупотребе језика, Преглед LXXVIII/2–3 (1988, Сарајево) 295.
865. Kovačević Miloš, Neobični glosar, Vladimir Anić, Glosar za lijevu ruku, Naprijed, Zagreb 1988, Odjek XLI/22 (1988, Sarajevo) 23–24.
Приказ.
- 866.* Ковачек Божидар, Брига о језику, Марксистичка мисао 5–6 (1987, Београд) 60–63.
867. Копривица Верица, О транскрипцији чешких имена, Славистички зборник III (1988, Београд) 61–65.
Са литературом.
Резиме на руском.
868. Kramarić Ivica, Još jednom o sucu i sutkinji (Stvar ipak nije tako jednostavna), Jezik 35/4 (travanj 1988, Zagreb) 120–125.
Рубрика „Осврти“.
869. Маројевић Radmilo, О транскрипцији руских антропонима и топонима у српскохрватском језику, Књижевни језик, 17/2 (1988, Сарајево) 105–110.
Резиме на руском.
870. Маројевић Radmilo, Ponovo o Černobilju, Jezik 35/4 (travanj 1988, Zagreb) 117–119.
Рубрика „Осврти“.
871. Маројевић Радмило, Руски антропоними и топоними у српскохрватском тексту (проблеми транскрипције и творбено-граматичке адаптације), Славистички зборник III (1988, Београд) 25–34.
Резиме на руском.
872. Маројевић Radmilo, Чернобил, а не Чернобил, Књижевни језик 17/2 (1988, Сарајево) 117–118.
873. Маројевић Radmilo, Vladimir Anić, Josip Silić, Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Sveučilišna naklada Liber, Školska knjiga Zagreb, 1986, 1–707 + [4], ЈФ XLIV (1988) 87–99.
Приказ.
874. Мишовић Драгутин, О транскрипцији арбанашких (албанских) имена, НЈ XXVII/5 (1988) 363–365.
875. Мршевић-Радовић Драгана, Фразеолошке иновације и језичка норма, КњЈ 3–4 (1988) 281–288.
876. Остојић Бранислав, в. бр. 889, 890.
877. Pavlović Radoslav, 202 jezičko-pravopisne pouke sa rečnikom, Dečije novine, Gornji Milanovac 1988, 209.

878. **Перић В.**, Актуелни друштвени проблеми нашег језика, *Prevodilac VII/I* (1988, Београд) 5–10.
879. **Пецо Асим**, в. бр. 889, 890.
- 880.* **Пецо Асим**, О имену језика и правописној норми, *Марксистичка мисао* 5–6 (1987, Београд) 76–79.
881. **Пешикан Митар**, в. бр. 889, 890.
- 882.* **Пешикан Митар**, Главна отворена питања нашег језика, *Марксистичка мисао* 5–6 (1987, Београд) 48–59.
883. **Пешикан Митар**, Још о прилагођавању имена из енглеског и италијанског језика, *НЈ XXVIII/1–2* (1988) 102–105.
884. **Пешикан Митар**, Нека општија питања транскрипције страних имена, *Славистички зборник III* (1988, Београд) 7–13.
Резиме на руском.
885. **Пешикан Митар**, О унапређивању ћирилске графике и обликовања ћирилице, *Задужбина 1/2* (1988, Београд) 5.
886. **Пешикан Митар**, Проблем језичких права мањинских народних огранака у републикама српско-хрватског језичког подручја, *Марксистичка мисао I* (1988, Београд) 21–25.
887. **Пижурица Мато**, в. бр. 889, 890.
888. **Прилози допуњавању и осавремењивању наше правописне норме (II)**, Група аутора: др Павле Ивић, др Јован Јерковић, др Бранислав Остојић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан, др Мато Пижурица, др Живојин Станојчић, *НЈ XXVII/5* (1988) 337–362.
889. **Прилози допуњавању и осавремењивању наше правописне норме (III)**, Група аутора: П. Ивић, Ј. Јерковић, Б. Остојић, А. Пецо, М. Пешикан, М. Пижурица, Ж. Станојчић, Ј. Баотић, М. Караца-Гарић, М. Шипка, *НЈ XXVIII/1–2* (1988) 60–88.
890. **Радовановић Милорад**, Нешто напомена о данашњем језичком стандарду српскохрватском (Вуково дело и савремена теорија о планирању језика), *НССУВД 17/1* (1988) 91–97.
С литературом.
- 891.* **Рајић Љубиша**, Језичка равноправност и општење у Југославији, *Марксистичка мисао* 5–6 (1987, Београд) 126–145.
892. **Ризвић Мухсин**, Херцеговина и Босна у матици Вукова језика, *Живот XXX*, 73/5–6 (1988, Сарајево) 545–594.
893. **Rožgaj-Hadži Vesna**, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ali srbskoga jezika*, *JiS XXXIII/7–8* (1987–88) 236–240.
Prevedel Jože Sever. – Ocena: Vladimir Anić in Josip Silić, Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Liber – Školska knjiga, Zagreb 1986.
- 894.* **Роксандић Драго**, О отвореним питањима језичке политике у СР Србији, *Марксистичка мисао* 5–6 (1987, Београд) 96–103.

895. Роксандић Драго, О језику између нације и комуникације, Марксистичка мисао 1 (1988, Београд) 35–39.
896. Salopek Damir, в. бр. 914.
897. Sesar Dubravka, О примјерености нормативне обраде језика и провјери познавања нормe, Jezik 35/5 (липанј 1988, Zagreb) 146–155.
Рубрика „Осврти“.
898. Silić Josip, в. бр. 873, 888.
899. Симић Радоје, Састављено и растављено писање непроменљивих речи, КњЈ 1 (1988) 1–20.
900. Симић Радоје, Састављено и растављено писање непроменљивих речи, КњЈ 2 (1988) 101–115.
901. Симић Радоје, Српскохрватски правопис – увод у нормативистику, Универзитетска ријеч, Никшић 1988.
- 902.* Симић Радоје, У прилог теми: „О проблемима језика и језичке политике на српскохрватском језичком подручју“, Марксистичка мисао 5–6 (1987, Београд) 89–95.
903. Смаиловић Исмет, Како се односимо према језику и језичкој култури?, Књижевни језик 17/2 (1988, Сарајево) 111–116.
904. Станојчић Живојин, в. бр. 889, 890.
905. Стојановић Андреј, Адаптација руских топонима у савременом српскохрватском језику, Славистички зборник III (1988, Београд) 51–60.
Резиме на руском.
- 906.* Стојичић Ђоко, Слух за логичке разлике у разумну јединственост, Марксистичка мисао 5–6 (1987, Београд) 80–82.
- 907.* Танасковић Дарко, Равноправност језика и комуникацијски проблеми у вишенационалним заједницама (Тезе за расправу), Марксистичка мисао 5–6 (1987, Београд) 109–120.
908. Тир Михаел, Транскрипција у двојезичним српскохрватско-словачким личним картама у Војводини (дискусиони прилог), Славистички зборник III (1988, Београд) 67–70.
Резиме на руском.
909. Ćorić Vožo, Neka pitanja naše leksičke norme, КњЈ 3–4 (1988) 289–295.
- 910.* Ђупић Драго, Проблеми језика и језичке политике на српскохрватском говорном подручју, Марксистичка мисао 5–6 (1987, Београд) 39–47.
911. Ђупић Драго, Српскохрватски језик и његова норма данас, Марксистичка мисао 1 (1988, Београд) 29–34.
912. Fink Željka, Veliko ili malo slovo vlastitih imena u množini, Jezik 35/4 (travanj 1988, Zagreb) 107–112.
Резиме на енглеском.

913. Franić Ante, Prilog raspravi o jezičkoj politici, Javno ili službeno, ovaj ili onaj jezik, ZR XXXVII/3-5 (rujan-prosinac 1988) 481-483.

914. Schaub Ines, Damir Salopek, Transkripcija i adaptacija grčkih imena, Radovi, Latina et Graeca, Zagreb 1986, SOL 7,3/2 (1988) 107.

Приказ.

915. Шипка М., в. бр. 890.

916. Šipka Milan, Jezik i ustavne promjene, Odjek XLI/8 (1988, Sarajevo) 2-3.

917. Шипка Милан, Култура комуникације, Марксистичка мисао 1 (1988, Београд) 15-20.

г) Дијалекти

918. Balota Mate, Dragi kamen, 1930-1938, Zbornik radova „Susreti na dragom kamenu“ 1988, šesnaesta knjiga, Književno djelo Mate Balote (1988, Pula) 3-119.

919. Бован Владимир, Сјај народних говора (Токот Стијички, Сјај разговора, друго, допуњено издање, Нинш Приштина 1937), Стремљења XXVIII/2-3 (1988, Приштина) 115-119.

Приказ.

920. Борисављевић Драган, Говор Прокупља и околине, Ток 22/20-21 (1988, Прокупље) 83-122.

921. Vončina Josip, Glasovne i morfološke dublete u jeziku Balotine zbirke „Dragi kamen“, Zbornik radova „Susreti na dragom kamenu“ 1988, šesnaesta knjiga, Književno djelo Mate Balote (1988, Pula) 283-290.

Резиме на талијанском.

922. Gaál Karoly, в. бр. 934.

923. Драгичевић Милан, Акцент придјева у говору ијекаваца села Бироваце из источне Лике, ЈФ XLIV (1988) 73-83.

Резиме на руском.

924. Драгичевић Милан, Једно поређење неких фонетских и морфолошких особина језика приловијетке „Залин лички марамбац“ Буле Рудинавца са одговарајућим особинама говора личких ијекаваца, Екз 3-4 (1988) 305-311.

925. Турковић Радомир, О неким пронајдјеним и гласовним особинама говора села Равни код Титовог Ужца, ЗМСФЛ XXXI/1 (1988) 177-180.

926. Zebavić Vesna, Kajkavski ikavci s gledišta jezičnoga kontakta, RZJ 14 (1988) 217-231.

Резиме на енглеском.

927. Kaliaski Ivan, O distribuciji i realizaciji fonema u govoru Črečana, RZJ 14 (1988) 71-77.

Резиме на њемачком.

928. Laznibat Velimir, Dubrovački i bosanski govor, Most 15/71-72 (1988, Mostar) 81-84.

929. Lisac Josip, Iz goranskog vokalizma, ЗМСФЛ XXXI/2 (1988) 137–175.
Са литературом.
Резиме на француском.
930. Lončarić Mijo, Govor Varaždina i okolice, RZZR 2 (1988) 477–487.
Резиме на њемачком.
931. Lončarić Mijo, Kajkavsko narečje u svijetlu dosadašnjih proučavanja, Kaj 21/1–2 (1988, Zagreb) 9–21.
932. Lončarić Mijo, O razvitku kajkavskoga narječja, SL 27–28 1988–89) 21–30.
Резиме на њемачком.
933. Lončarić Mijo, Rani razvitak kajkavštine, RZJ 14 (1988) 79–104 + karta.
Резиме на њемачком.
934. Lončarić Mijo, Gerhard Neweklowsky, Károly Gaál, Erzählgut der Kroaten aus Stinatz im südlichen Burgenland, kroatisch und deutsch, „Wiener slawistischer Almanach“, Sonderband 10, Beč 1983. i Gerhard Neweklowsky, Károly Gaál, Totenklage und Erzählgut in Stinatz kroatisch und deutsch, Wiener slawistischer Almanach, Sonderband 19, Beč 1987, Književni jezik 17/3 (1988, Sarajevo) 179–182.
Приказ.
935. Lukežić Iva, Jezična struktura u Balotinim pjesmama, Zbornik radova „Susreti na dragom kamenu“ 1988, šesnaesta knjiga, Književno djelo Mate Balote (1988, Pula) 249–270.
Резиме на енглеском.
936. Lukežić Iva, O dvama ikavskim čakavskim govorima u sjevernom hrvatskom Primorju, Godišnjak riječkog književnog i naučnog društva 2 (1988, Rijeka) 81–85.
Са литературом.
937. Milani Kruljac Nelida, Razmišljanja o jezičkom stanju u Istri, Istra 26/1–2 (1988, Pula) 162–169.
938. Michalk F., Analytiske formy relatiwnego pronomena w serbskich dialektach, Referati od XVIII zasedanie, 141–154.
939. Neweklowsky Gerhard, в. бр. 934.
940. Peco Asim, Kulturno-istorijska pozadina naših dijalekatskih raslojavanja (sa posebnim osvrtom na prilike u SRBiH), КњЈ 2 (1988) 159–164.
941. Remetić Slobodan, в. бр. 952.
942. Rudan P., в. бр. 946.
943. Соболев А. Н., О некоторых инновационных процессах в сфере выражения пространственных значений в территориальных диалектах сербохорватского языка, ЗМСФЛ XXXI/1 (1988) 47–77.
Са литературом.
На руском.
944. Степановић Предраг, Баранска лексика у Вуковом „Српском рјечнику“, НССУВД 17/1 (1988) 227–236.

Резиме на енглеском.

945. Стојичић Ђоко, в. бр. 919.

946. Sujoldžić A., Finka B., Šimunović P. i Rudan P., Sličnosti i razlike u govorima otoka Brača kao odraz migracijskih kretanja, RZJ 14 (1988) 163–184.

Резиме на енглеском.

947. Težak Stjepko, Kajkavski dijalekat i književni jezik, Kaj 21/1–2 (1988, Zagreb) 23–33.

948. Topolińska Зузана, Однос дијалекта и стандардног језика као временска функција, ЗбМСФЛ XXXI/2 (1988) 7–10.

Резиме на енглеском.

949. Ђупић Драго, Осовне особине говора Пљеваља, Гласник Одјелења умјетности ЦАНУ 8 (1988, Титоград) 79–107.

950. Finka B., в. бр. 946.

951. Halilović Senahid, Dijalekatska leksika u djelima Matije Divkovića, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 233–237.

Резиме на енглеском.

952. Horvat Sonja, Obsežna narečna monografija. Slobodan Remetić, Govori centralne Šumadije, Srpski dialektološki zbornik XXXI, SANU in Institut za srbohrvaški jezik, Beograd 1985, 555, Jis XXXIII/5 (1987–88) 159–160.

Порочило.

953. Šimunović P., в. бр. 946.

954. Šimunović Petar, Materinski idiom Mate Balote i jezik „Dragoga kamena“, Zbornik radova „Susreti na dragom kamenu“ 1988, šesnaesta knjiga, Književno djelo Mate Balote (1988, Pula) 271–281.

955. Šović Ivan, Kajkavske crte u Leskovarovu jeziku, Kaj 21/1–2 (1988, Zagreb) 41–48.

956. Šokota Mirjana, Novija čakavska leksikografija i leksikologija, ZR XXXVII/3 (svibanj–lipanj 1988) 199–202.

д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.

957. Bartulić Josip, в. бр. 960.

958. Bešlagić Šefik, Dijaci stećaka, Odjek XLI/18 (1988, Sarajevo) 16.

О писму натписа на стећцима.

959. Веселинов Иванка, Хиландарски рукопис монаха Вартоломеја, ЗбМСФЛ XXXI/2 (1988) 11–29.

Са десет слика.

960. Vinodolski zakon 1288, priredio Bratulić Josip, faksimil, diplomatičko izdanje, kritički tekst, tumačenje, rječnik, Biblioteka posebna izdanja, Globus – Nacionalna i sveučilišna biblioteka – JAZU – Pravni fakultet, Zagreb, 1988, 133.

961. Јанковић Срђан, Ко је аутор првог нашег штампаног алхамијато текста?, *Књижевни језик* 17/4 (1988, Сарајево) 193–198.

Резиме на енглеском.

962. Јембрић Алојз, *Kratka azbukvica iz 1696. godine – Prilog povijesti hrvatskih računica*, *Književni језик* 17/4 (1988, Сарајево) 199–213.

Резиме на енглеском.

963. Котарчић Љубомир, Шест ћирилских рукописа из околине Херцег-Новог, *АП* 10–11 (1988–1989) 247–272.

964. Мошин Владимир, в. бр. 966.

965. Рисојевић Ранко, Маргиналије о једном мјесту у Новом завјету, *Putevi* 1 (1988, Бања Лука) 142–144.

Напомена: часопис је означен као књига XXXVIII/7–8 за 1987, али је Редакција одлучила да овај број објави као редовни први број за 1988. годину.

966. Славева Лидија, Владимир Мошин, Српски грамоти од Душаново време, *Посебни изданија*, кн. IV, Институт за истражување на старословенската култура, Прилеп 1988, 238, 4°.

967. Фуčić Бранко, *Kvaderna kapitula lovranskoga*, *ZZPZ* 15 (1988) 27–39.

Резиме на француском.

968. Фуčić Бранко, *Supetarski ulomak*, *Slovo* 38 (1988, Zagreb) 55–62.

969. Šojat Antun, О језику *pjesmarice „CITHARA OCTOCHORDA“*, *Кај* 21/1–2 (1988, Zagreb) 35–40.

970. Штавланин-Ђорђевић Љубица, Нови ћирилски рукописи у збирци Народне библиотеке Србије, *АП* 10–11 (1988–1989) 61–69.

Резиме на руском.

971. Šupuk Ante, *Najstariji matični upisi na području Šibenika pisani glagoljicom (ulomak)*, *ZR* XXXVII/3 (svibanj–lipanj 1988) 241–244.

ђ) Историја српскохрватског језика

972. Бојић Миладин, *Антикоперникански обрти у борби за књижевни језик Срба*, *Провинција* 18/50 (1988, Шабац) 85–88.

О реформи В. Стефановића Караџића.

973. Bratulić Josip, *Reljkovićev prozni izraz*, *Forum* XXVII, LV/3–4 (оџујак–travanj 1988, Zagreb) 340–345.

974. Vončina Josip, *Jezična baština, Lingvostilistička hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. stoljeća*, *Biblioteka znanstvenih djela* 20, KK (1988) 390.

975. Vončina Josip, О норми хрватског кајкавског књижевног језика, *SL* 27–28 (1988–89) 65–70.

Резиме на енглеском.

976. Vončina Josip, O pretpostavkama za proučavanje Nalješkovićeve jezika, Dani Hvarskog kazališta XIV, Nikola Nalješković i Mavro Vetranović, KK (1988) 237–246.
977. Vučjanić-Lednicki Mirjana, Vuku u čast (*Vuk Stefanović Karadžić 1787–1987. Festschrift zu seinem 200. Geburtstag. Österreichische Osthefte, Sonderheft, Wien 1987.*), ZR XXXVII/3 (svibanj–lipanj 1988) 261–264.
Приказ.
978. Вујовић Слободан, Говорнички облици у Горском вијенцу, КњЈ 2 (1988) 237–242.
979. Вукић Миомир, Вуков рад на реформи језика и правописа, Венац (1987/1988, Г. Милановац) 44–45.
980. Грицкат Ирена, Наука о српском језику код Срба у другој половини XIX века, НЈ XXVII/5 (1988) 295–323.
981. Грицкат Ирена, Поводом граматичких погледа Петра Матића дописног члана Друштва српске словесности, ЗМСФЛ XXXI/1 (1988) 101–107.
Резиме на руском.
982. Грковић Јасмина, Деклинација заменица, придева и бројева у Јеванђељу из Мркшине цркве, ЗМСФЛ XXXI/2 (1988) 31–39.
983. Ивић Павле, Вук Караџић и књижевни језик код Срба, НССУВД 17/1 (1988) 13–21.
984. Ивић Павле, О питању улоге Вука Караџића у развоју књижевног језика Срба, Прист. пред. прил. и библи. на новите членови на МАНУ IX (1988) 19–25.
985. Јерковић Вера, Морфолошки систем у *Житију св. Симеона* од Стевана Првовјенчаног, Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ 8 (1988, Титоград) 109–126.
986. Јовановић-СТИГЧЕВИЋ Биљана, Средњовековно писано наслеђе у заоставштини Љубомира Ковачевића, АП 10–11 (1988–1989) 71–81.
Резиме на руском.
987. Jović Dušan, Razvoj srpskohrvatskog književnog jezika u XX veku, КњЈ 1 (1988) 32–37.
988. Караџић Вук Стефановић, в. бр. 1036.
989. Караџић Вук Стефановић, Писмо о правопису, Марксистичка мисао 5–6 (1987, Београд) 34–37.
990. Катичић Радослав, Вук Караџић и књижевни језик Хрвата, *Putevi 1* (1988, Вања Лука) 65–78.
Напомена: часопис је обиљежен као књига XXXVIII/7–8 за 1987, али је Редакција одлучила да овај број објави као редовни први број за 1988. годину.
991. Кашић Јован, в. бр. 1033.
992. Кашић Јован, *Tragom Vukove reči: članci i rasprave*, Matica srpska, Odeljenje za književnost i jezik, Novi Sad 1988, 268.

993. Киршова Маријана, Аугментативи са суфиксима *-ина*, *-етина*, *-урина* у Вуковом речнику, НЈ XXVIII/1-2 (1988) 42-54.
994. Кислев Н. А., Об архаизмах в орнаментике сербских рукописей 13 века, АП 10-11 (1988-1989) 31-43.
Са фотокопијом једне странице и инвентаром орнамената.
Са литературом.
Резиме на руском.
995. Ковачевић Радмила, Прилог проучавају пролошког житија светог Саве у руској рукописној традицији, АП 10-11 (1988-1989) 115-123.
Резиме на руском.
996. Košuta Leo (tekst priredio i predgovor napisao), Glagoljski lošinjski protokoli notara Mikule Krstinića i Ivana Božičevića (1564-1636), RSZ 9 (1988) 293.
Резиме на хрватскосрпском и талијанском.
997. Lisac Josip, Balade Petrice Kerempuha i hrvatska jezična tradicija, Forum XXVII, LVI/9 (rujan, 1988, Zagreb) 352-363.
998. Lukežić Iva, Razlike u jeziku rukopisne varijante riječkog „Razgovora“ iz 1837. godine prema jeziku Kurelčeve tiskane varijante istog teksta, Dometi 21/5-6 (1988, Rijeka) 211-222.
Резиме на енглеском.
999. Malić Dragica, Porijeklo i značenje riječi eše/ešše iz „Žića sv. otaca“, RZJ 14 (1988) 105-112.
Резиме на француском.
1000. Mamić Mile, Deutsch-slawisches Wörterbuch i bečki dogovori, RZJ 14 (1988) 113-118.
Резиме на њемачком.
1001. Мареш Фрањо Већеслав, Вукова ћирилица у целосној слици развоја словенских граfiјских система, НССУВД 17/1 (1988) 43-48.
1002. Матешкић Јосип, Вук Ст. Караџић и Бечки договор, Путеви 1 (1988, Banja Luka) 79-83.
Напомена: часопис је обиљежен као књига XXXVII/7-8, али је Редакција одлучила да овај број објави као редесни први број за 1988. годину.
1003. Milutinović Kosta, O Vuku i njegovom dobu (Živimir Mladenović, Traganje za Vukom, Vukov sabor, Rad - Tršić, Beograd 1987, 361, ZR XXXVII/1-2 (siječanj-travanj 1988) 149-152.
Приказ.
1004. Mihaljević Milan, Nekoliko lingvističkih zanimljivosti iz hrvatskoglagoljskih kodeksa, Slovo 38 (1988, Zagreb) 75-86.
Резиме на енглеском.
1005. Младеновић Александар, Вук Караџић и славеносрпски тип књижевног језика, ЗМСФЛ XXVI/1 (1988) 109-122.
Резиме на руском.

1006. Младеновић Александар, Из лексике у нашим споменицима, ЗбМСФЛ XXXI/2 (1988) 201–203.

1007. Младеновић Александар, Љубомир Стојановић о Мркаљевој у Вуковој реформи српске ћирилице, ЗбМСФЛ XXXI/1 (1988) 95–100.

Резиме на руском.

1008. Младеновић Александар, Међусобни однос српског и српскословенског језика и неке напомене о старој ћириличкој графици, АП 10–11 (1988–1989) 19–30.

Са литературом.

Резиме на руском.

1009. Младеновић Александар, Напомена о језику „Историје српскога народа“ (1821) Димитрија Давидовића, ЗбМСФЛ XXXI/2 (1988) 65–75.

Резиме на руском.

1010. Младеновић Александар, О издавању „Горског вијенца“ данас, ЗбМСФЛ XXXI/2 (1988) 41–63.

Резиме на руском.

1011. Младеновић Александар, Осврт на књижевни језик Милана Ћ. Милићевића, ЗбМСФЛ XXXI/1 (1988) 145–155.

Резиме на руском.

1012. Младеновић Александар, С. М. Љубиша о значењу синтагме „чарна гора“, ЗбМСФЛ XXXI/1 (1988) 180–181.

1013. Младеновић Александар, Старијина схватања о терминолошком речнику и грађанској ћирилици, ЗбМСФЛ XXXI/1 (1988) 137–143.

Резиме на руском.

1014. Mladenović Živimir, в. бр. 1003.

1015. Moguš Milan, Bliskost Marulićeve riječi (napomene priređivača Marulićeve Judite), Mogućnosti XXXVI/7–8 (srpanj–kolovoz 1988, Split) 563–566.

1016. Moguš Milan, Nekoliko napomena o jeziku hrvatskih petrarkista, Dani Hvarskog kazališta XIV, Nikola Najšković i Mavro Vetranović, KK (1988) 146–152.

1017. Moguš Milan, Nekoliko napomena o jeziku hrvatskih petrarkista, Mogućnosti XXXVI/1–2 (siječanj–veljača 1988, Split) 105–110.

1018. Mrkonjić Tomislav, Glagoljska kanonska tablica iz 1637. Prilog bibliografiji Levakovićevih djela, Slovo 38 (1988, Zagreb) 93–100.

Резиме на енглеском.

1019. Naylor Kenneth E., Vuk's language and literary serbocroatian today, НССУВД 17/1 (1988) 113–121.

С литературом.

Резиме на српскохрватском.

1020. Никчевић Војислав, Вукова реформа језика и правописа и Црногорци, Обележја XVIII/1 (1988, Приштина) 11–33.

Поводом 200-годишњице рођења Вука Караџића.

1021. Окука Милош, в. бр. 1032, 1037.

1022. Остојић Бранислав, Дистрибуција падежних форми с узрочним значењима у језику црногорске прозе од Његоша до 1918., Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ 8 (1988, Титоград) 163–175.

1023. Павић Милорад, Српски књижевни језик пред појаву Вука Караџића и романске књижевности, *Putevi* 1 (1988, Banja Luka) 111–127.

Напомена: часопис је означен као књига XXXVII/7–8 за 1987, али је Редакција одлучила да овај број објави као редовни први број за 1988. годину.

1024. Petrović Ivanka, Prvi susreti Hrvata s ćirilometodskim izvorištem svoje sred-njovjekovne kulture, *Slovo* 38 (1988, Zagreb) 5–54.

Резиме на енглеском.

1025. *** Planctus B. V. Mariae, seu passio secundum Joannem, рјеџник уз текст *Planctus B. V. Mariae* sastavila Olga Šojat, *Forum* XXVII, LVI/7–8 (srpanj–kolovoz 1988, Zagreb) 49–60.

1026. Поповић Љубомир, Вуков програм књижевојезичке реформе (у поређењу са Доситејевим), *НССУВД* 17/1 (1988) 265–278.

Резиме на енглеском.

1027. Ризвић Мухсин, Херцеговина и Босна у матици Вукова језика, *Живот* 37/73 (5–6) (1988, Сарајево) 545–594.

1028. Рунје Петар, Pisac Bartol iz Krbave spominje se u Zadru od 1410. do 1440, *Slovo* 38 (1988, Zagreb) 87–91.

Резиме на хрватско-српском и енглеском.

1029. Симић Радоје, Око нашег књижевног језика (уз 200-годишњицу Вукова рођења), *Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ* 8 (1988, Титоград) 127–148.

1030. Станковић Радоман, Фототипско издање Српске Александриде из XV века, *АП* 10–11 (1988–1989) 289–292.

Приказ.

1031. Старчевић Зоран, Стандарднојезички токови у Босни и Херцеговини Вуково доба, *КњЈ* 1 (1988) 81–84.

1032. Стефановић Невенка, Милош Окука, У Вуково доба, Библиотека Посебна издања, Веселин Маслеша, Сарајево 1987, Књижевни језик 17/4 (1988, Сарајево) 239–242.

Приказ.

1033. Суботић Јелисавета, Јован Кашић, Трагом Вукове ријечи, чланци и расправе, *Овдје XX/227* (април 1988, Титоград) 20.

Приказ.

1034.* Суботић Јелисавета, Матерњи језик тридесетих–педесетих година XIX вијека у школама которског округа, *Бока* 19 (1987) 233–241.

1035. Суботић Јелисавета, Одлике ријечи са деκлинацијом у језику цетињског „Орлића“ (1865–1885), *ЗМФСФЛ* XXXI/1 (1988) 157–176.

Резиме на руском.

1036. **Тополињска Зузана**, Вуков Нови завјет и српскохрватска сложена реченица, ЗМСФЛ XXXI/1 (1988) 123–135.

Резиме на руском.

1037. **Čosović Stevo**, Tragom pisane riječi, Miloš Okuka, U Vukovo doba, Veselin Masleša, Sarajevo 1987, Odjek XLI/9 (1988, Sarajevo) 23.

Приказ.

1038. **Ђупић Драго**, Лингвистички огледи о Вуку и Његошу, Научна књига, Београд, 1988, 207.

1039. **Feleszko Kazimierz**, Напомене о социо-историјским оквирима Вукове реформе, НССУВД 17/1 (1988) 161–165.

1040. **Hadrovics László**, Cantio optima: Zdravo budi, božje telo (Kajkavska pjesma o euharistiji iz prve polovice 16. stoljeća), RZZR 2 (1988) 443–446.

1041. **Hudeček Lana**, Zamjenice u „Spovidi općenoj“, RZJ 14 (1988) 59–69.

Rezime na engleskom.

1042. **Šojat Antun**, O grafiji i jeziku zapisnika varaždinskoga mesarskog ceha, RZZR 2 (1988) 489–501.

1043. **Šojat Olga**, в. бр. 1025.

1044. **Šojat Olga**, *Cithara octochorda* i kajkavski spjev *Planctus B. V. Mariae*, Forum XXVII, LVII/7–8 (srpanj–kolovoz 1988, Zagreb) 42–48.

1045. **Stolz Benjamin**, The original and traditional in Vuk's language, НССУВД 17/1 (1988) 99–112.

С литературом.

Резиме на српскохрватском.

е) Стил

1046. **Вулетић Бранко**, в. бр. 1055.

1047. **Vučković Radovan**, Tvorac specifičnog jezika, Odjek XLI/9 (1988, Sarajevo) 15.
О језику Мирослава Крлеже.

1048. **Kasumović Ahmet**, Folklorni jezički elementi u jeziku Derviša Sušića, Brazde 27/45 (1988, Bijeljina) 10.

1049. **Катнић-Бакаршић Марина**, Експресивна употреба личних замјеница у књижевноумјетничком стилу руског и српскохрватског језика, Књижевни језик 17/2 (1988, Сарајево) 97–104.

Резиме на руском.

1050. **Miličević Davor**, Empsonovo shvatanje pjesničkog jezika, Годишњак XVII (1988, Сарајево) 301–322.

Резиме на енглеском.

1051. **Peco Asim**, Leksičkim stazama do Desankinog zavičaja, Odjek XLI/12 (1988, Sarajevo) 7.

1052. Симић Радоје, Стилистичка стратификација језика у Вукову „Српском рјечнику“, НССУВД 17/1 (1988) 215–226.

1053. Тошовић Бранко, Стил полемике Вука Караџића, *Književni jezik* 17/1 (1988, Sarajevo) 13–27.

Резиме на руском.

1054. Тошовић Бранко, *Funkcionalni stilovi*, biblioteka „Lingvistika–poetika“, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo, 1988, 312.

1055. Хаџиефендић Ремзија, Бранко Вулетић, Синтакса крика, *Говорна организација Крлежине ратне лирике*, Издавачки центар ријека, Ријека 1986, *Književni jezik* 17/3 (1988, Sarajevo) 182–186.

Приказ.

1056. Чаркић Ж. Милосав, Епистоларни стил Вука Караџића, *НЈ XXVII/5* (1988) 322–331.

ж) Метрика

1057. Puratić Željko, *Neprikladan heksametar u prijevodima antičkih autora*, *Most* 15/73–74 (1988, Mostar) 121.

1058. Užarević Josip, *O stihu*, *RZSF* 23 (1988) 47–51.

Резиме на енглеском.

1059. Чаркић Ж. Милосав, Гласовна структура риме и њена функција у поезији Бранка Миљковића, *НЈ XXVIII/1–2* (1988) 25–41.

з) Методика наставе књижевног језика

1060. Branković-Krafft Dušica, *Prilog nastavi stranih jezika*, *КњЈ* 3–4 (1988) 302–305.

1061. Буљовчић Јосип, Нови наставни програми и проблем ефикасности у настави СХ као језика друштвене средине у средњим школама, *КњЈ* 2 (1988) 199–204.

1062. Gudelj-Velaga Zdenka, *O procesualnosti jezičnog odgoja i obrazovanja*, *Lingvometodička utemeljenost*, *SMNHSJ XIII/4* (1988) 252–261.

Резиме на хрватско-српском и енглеском.

1063. Dešić Milorad, *Problemi nastave srpskohrvatskog jezika kao stranog*, *КњЈ* 1 (1988) 78–80.

1064. Diklić Zvonimir, *Metodička terminologija u nastavi hrvatskoga ili srpskog jezika, s posebnim osvrtom na metodičku terminologiju nastave književnosti*, *SMNHSJ XIII/4* (1988) 233–244.

Резиме на хрватско-српском и енглеском.

1065. Зенчук В. Н., в. бр. 1069, 1078.

1066. Йоканович-Михайлова Е., в. бр. 1069, 1078.

1067. Киршова М. П., в. бр. 1069, 1078.

1068. Kondić Dragica, Dijalekatska osnovica i kulturna nadgradnja kod mojih učenika, Knj 2 (1988) 233–236.

1069. Кончаревић Ксенија, В. Н. Зенчук, Е. Йоканович-Михайлова, М. М. Киршова, М. Маркович, Учебник сербохрватског језика. Издање Московског универзитета, Москва 1986, 1–414, ЈФ XLIV (1988) 107–111.

Приказ.

1070. Križ Jadranka, Jezik u funkciji sredstava izražavanja, SMNHSJ XIII/1 (1988) 19–23.

1071. Маркович М., в. бр. 1069, 1078.

1072. Požgaj-Hadži Vesna, Klasifikacija govornih grešaka studenata hrvatskog ili srpskog jezika nastalih interferencijom slovenskog jezika, SMNHSJ XIII/1 (1988) 37–46.

Резиме на хрватско-српском и енглеском.

1073. Prvulović Borislav, Neka iskustva iz rada sa stranim studentima na usvajanju književnojezičke norme srpskohrvatskog jezika, Knj 2 (1988) 205–212.

1074. Rebić Čedomir, Između semiotičkih pravaca i metodičkih vidokruga, Književni jezik 17/3 (1988, Sarajevo) 175–178.

1075. Rosandić Dragutin, Metodika jezičnog i književnog odgoja i obrazovanja u teorijsko-metodološkom obzorju, SMNHSJ XIII/4 (1988) 222–230.

Резиме на хрватско-српском и енглеском.

1076. Rostohar Pavel, Dvojezičnost djece hrvatskih i srpskih ekonomskih migranata u SR Njemačkoj, SMNHSJ XIII/1 (1988) 24–28.

1077. Sović Ivan, Jezik u funkciji poziva i struke, SL 27–28 (1988–89) 43–48.

Резиме на немачком.

1078. Тошовић Бранко, Зенчук в. Н., Йоканович-Михайлова Е., Киршова М. П., Маркович М., Учебник сербохрватског језика, Издање Московског универзитета, Москва, 1986, 414, Književni jezik 17/1 (1988, Sarajevo).

Приказ.

и) Терминологија

1079. Alaburić Jelica, Neke lingvističke zakonitosti u terminološkom normiranju, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 59–64.

Са литературом.

1080. Alerić Danijel, Pića od vina i mlijeka i od kvasine i mlijeka i njihovi hrvatski nazivi, RZJ 14 (1988) 15–34.

Резиме на француском.

1081. Baskić Radmila, Univerzalna decimalna klasifikacija kao terminološka baza, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 69–82.

Са литературом.

Резиме на немачком.

1082. Brabcová Radoslava, Lingvistička terminologija Vuka St. Karadžića. НССУВД 17/1 (1988) 59–66.

С литературом.

1083. Bradić Olga, Unifikacija termina u turizmu. Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 136–141.

Са литературом.

1084. Bugarski Ranko. Kriterijumi izgrađivanja terminologije. Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 17–20.

Резиме на енглеском.

1085. Venci Ljubica, Leksikografija elektronskog doba. Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 83–88.

1086. Vinaver Nadežda. Vodeći dekartovski pojmovi u našoj filozofskoj tradiciji. Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 194–205.

Резиме на француском.

1087. Vinaver Nadežda. Interdisciplinarni zadatak. Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 33–38.

Резиме на француском.

1088. Wüster Eugen, в. бр. 1104.

1089. Vlajić-Popović Jasna. Neki procesi nastajanja termina. Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 119–125.

1090. Ивић Павле, Језик, његове функције и терминологија. Марксистичка мисао 1 (1988, Београд) 26–28.

1091. Iričanin Gordana, Kako pomoći međunarodnu komunikaciju, Terminologija, načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 46–50.

Резиме на енглеском.

1092. Jarm Vida, Terminologija polimera i polimernih materijala, Terminologija, načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 153–155.

Са литературом.

1093. Jevremović Svetlana, Uticaj semantičkih jedinica na razvoj jezika struke – baza za izradu specijalizovanog francusko-srpskohrvatskog rečnika iz oblasti rudarstva i geologije. Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 163–169.

Са литературом.

Резиме на француском.

1094. Jovanović Ksenija, Terminologija ekonomske oblasti društvenog života – juče, danas, sutra. Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 131–135.

Резиме на француском.

1095. Jovković Ljiljana, Terminološki problemi hotelijerstva, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 142–147.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

1096. Караџа-Гарић Мевлида, Комуникацијска равноправност и терминологија, Марксистичка мисао I (1988, Београд) 40–41.

1097. Karadža-Garić Mevlida, Principi i metode rada u terminološkoj leksikografiji, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 25–32.

Резиме на енглеском.

1098. Комненовић Павле, Основна терминологија из области мотористике (српскохрватско-руски), Prevodilac VII/3 (1988, Beograd) 77–88.

Глосар.

1099. Conrad Joseph L., Термини магичних чари и ритуалног лијечења у Вуковом Рјечнику (према јужнословенском материјалу), НССУВД 17/1 (1988) 139–143.

Резиме на енглеском.

1100. Kupa Herta, Ljiljana Stančić, Lingvistička terminologija u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave, Institut za jezik, Radovi XII, Sarajevo 1986, Књижевни језик 17/4 (1988, Сарајево) 327–239.

Приказ.

1101. Lainović-Stojanović Nadežda, Rusko-srpskohrvatski rečnik skraćenica iz elektrotehnike, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 180–190.

Резиме на руском.

1102. Lukenda Marko, Iz prometnoga nazivlja, Jezik 35/5 (lipanj 1988, Zagreb) 143–145.

Резиме на енглеском.

1103. Milenković Andrijana, в. бр. 1107.

1104. Mihaljević Milica, Opća terminologija Eugena Wüstera, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 51–58.

Приказ књиге E. Wüstera „Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie“, Springer Verlag, Wien, New York 1979.

1105. Otašević Đorđe, Uticaj terminologije na opštu leksiku, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 126–127.

1106. Perić Aleksandar, Terminologija i jezik struke, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 21–24.

Резиме на енглеском.

1107. Perović Ljubica, Milenković Andrijana, Specifičnosti naučnih i tehničkih termina i problemi njihovog prevođenja sa stranog na srpskohrvatski i sa srpskohrvatskog na strani jezik, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 170–173.

Резиме на енглеском.

1108. Polovina Vesna, Opštelingvistički pristup terminologiji, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 39–45.

Са литературом.

1109. Radovanović Miroslav, Terminologija – terminografija – terminogradnja, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 9–16.

1110. Ресел Герхард, Ресел Светлана, Кулинарска терминологија у Вуковим речницима (глаголи и глаголске именице) Путеви 1 (1988, Бања Лука) 129–138.

Напомена: часопис је означен као књига XXXVIII/7–8 за 1987. али је Редакција одлучила да овај број објави као редовни први број за 1988. годину.

1111. Simić Radoje, Nešto o razvoju terminologije u Srba, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 115–118.

1112. Slavić Milena, Izvori terminoloških podataka, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 65–68.

Са литературом.

1113. Soldatić Dalibor, Izbor pojmova iz ekonomije, finansija i trgovine (srpskohrvatsko-španski), Prevodilac VII/2 (1988, Beograd) 66–88.

1114. Stančić Ljiljana, в. бр. 1100.

1115. Stojanović Andrej, Geološka terminologija i norma, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 148–152.

Резиме на руском.

1116. Tavzes Svetana, Medicinski terminološki rečnik, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 174–179.

Са литературом.

Резиме на српскохрватском.

1117. Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada, Zbornik radova (Urednik: Nadežda Vinaver), Udruženje univerzitetskih nastavnika i drugih naučnih radnika Srbije – Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca Srbije – Prevodilac, Beograd 1988, 208, 24 cm.

1118. Хлебџ Борис, Називи за боје у „Српском рјечнику“, НССУВД 17/1 (1988) 145–152.

Резиме на енглеском.

1119. Šimek Marija, Željezo, sirovo željezo, gvožđe, sirovo gvožđe, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 156–162.

1120. Šipka Danko, в. бр. 1121.

1121. Šipka Ljiljana, Šipka Danko, O nazivima farmaceutskih preparata, Књижевни језик 17/4 (1988, Сарајево) 231–236.

1122. Štambuk Anuška, Neka iskustva organizacije rada na projektu izrade rječnika elektroteničkih termina, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 191–193.

1123. Štular Pavel, Međunarodni projekt zavarivačko-tehničke terminologije sa posebnim osvrtom na tehničku terminologiju jugoslovenskih naroda, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 104–109.

Резиме на енглеском.

ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)

1124. Бован Владимир, в. бр. 1131.
1125. Златковић Драгољуб, Пословице и поређења у пиротском говору, СДЗБ XXXIV (1988) 337–683.
У прилогу карта општине Пирот.
Резиме на енглеском.
1126. Јахић Дžевад А., Језички извори sevdalinke, Одјек XLI/21 (1988, Сарајево) 16–17.
Са литературом.
1127. Јовић Љубомир И., Језик Вукових пословица узор и за законодавни израз, Општина 41/1–2 (1988, Београд) 67–74.
1128. Кекез Јосип, Usmena književnost i narodna kultura u poeziji i prozi Mate Balote, Zbornik radova „Susreti na dragom kamenu“ 1988, šesnaesta knjiga, Književno djelo Mate Balote (1988, Pula) 139–149.
Резиме на енглеском.
1129. Крњевић Хатица, в. бр. 1132.
1130. Маројевић Радмило, Два метода реконструкције фолклорног текста (*на материјалу Вукових српских народних пјесама*), НССУВД 17/1 (1988) 279–286.
Резиме на руском.
1131. Питулић Валентина, Лепота косовских српских народних песама, Владимир Бован, Српске народне умотворине са Косова из рукописа Дене Дебелковића, Косовска академија наука и уметности, Приштина, Стремљења XXVIII/9 (1988, Приштина) 153–155.
Приказ.
1132. Смаилбеговић Есма, Лирски круг живота – Различне женске пјесме, Ручевети народне лирике, приредила Хатица Крњевић, БИГЗ, Београд 1987, 284, Годишњак XVII (1988, Сарајево) 389–395.
Приказ.

IX. Македонски језик

а) Филологија

1133. Аргировски Мито, Грцизмите во Струшкиот речник од 1839 година, Зборник во чест на Крум Тошев, 102–108.
1134. Аргировски Мито, Калкирани зборови во струшкиот речник, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 331–334.
1135. Арсова-Николиќ Лидија, Транскрибирање на англиските имиња во македонскиот јазик, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 225–250.
Со литература.
1136. Бојковска Стојка, За акцентот во мегленскиот говор, Зборник во чест на Крум Тошев, 133–137.

1137. **Бојковска Стојка**, Текстови од Мегленско (фонолошки запис), *Мак* 5 (1988) 187–207.

1138. **Велјановска Катерина**, Прилог кон проучувањето на јазикот на Крсте Петков Мисирков, Мито Миовски Лексиколошки аспекти на делото „За македонските работи“, *Македонска книга*, Скопје 1988, ЛЗБ XXXV/6 (1988) 95–97.

Приказ.

1139. **Велјановска Катерина**, Условните зависносложени реченици во расказите и романите на Ѓорѓи Абаџиев, *ГЗБ Филол ФУС* 14 (1988) 59–62.

Прилог кон македонската стилистика.

Резиме на англиски.

1140. **Видоески Божидар**, в. бр. 1176, 1183.

1141. **Видоески Божидар**, Акцентските системи во македонските дијалекти во Грција (Егејска Македонија) и Јужна Албанија, *МЈ XXXVI/XXXVII* (1985–1986/88) 19–45.

Македонската верзија на статијата објавена во сп. *Studia Linguistica Poenon-Jugoslavica* V.

Со литература.

1142. **Видоески Божидар**, Горанскиот говор, Прил. МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука XI/2 (1986/88) 45–76.

Со литература.

Резиме на руски.

1143. **Видоески Божидар**, Југозападните македонски дијалекти со посебен осврт на битолското говорно подрачје, *Јазичните појави*, 87–97.

Резиме на руски.

1144. **Видоески Божидар**, Олга Иванова, Месните имиња на областа по сливот на Брегалница, Скопје 1982, *МЈ XXXVI–XXXVII* (1985–1986/88) 366–369.

Приказ.

1145. **Видоески Божидар**, Формите на глаголот сум во парадигмата на сегашното време во македонскиот дијалектен јазик, *Зборник во чест на Крум Тошев*, 141–146 + 4 к.

1146. **Гавриловска Соња**, Родот како граматичка и лексичка категорија – на материјалот од македонскиот и англискиот јазик, *ЛЗБ XXXV/3–4* (1988) 21–30.

Со литература.

1147. **Galton Herbert**, *Markedness in Macedonian Verbal Morphology*, Прил. МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука XI/2 (1986/88) 77–82.

Резиме на македонски.

1148. **Георгиевски Георги**, Навраќање кон микропономијата на с. Кронцлевс (Воденско), *Мак*, 5 (1988) 211–212.

1149. **Георгиевски Георги**, Употребата на инфинитивот во Панонските легенди, *Кирило-методиевскиот ..*, 21–27.

Резиме на англиски.

1150. Георгиевски Михајло, Новооткриен зборник од XVI век со творба од Климент Охридски, Кирило-методијевскиот .., 29–34, 1 факс.

Резиме на англиски.

1151. Георгиевски Михајло, Опис на бигорски писмовник од 1841 година на македонски (црковнословенски) јазик, Маг 5 (1988) 181–184.

1152. Гоголевски Станислав, За граматичките системи во ароманските и мегленороманските говори во јужниот дел на Вардарска Македонија, Јазичните појави, 201–204.

Резиме на англиски.

1153. Гуржанов Гоце, Безличните реченици во македонскиот јазик во споредба со рускиот, Маг 5 (1988) 5–67.

Со библиографија.

1154. Де Бреј, Рециналд Џорџ Артур, Проблемите во составувањето на еден нов македонско-англиски речник и преводи од македонски јазик на англиски, Прист. пред. прил. и библ. на новите членови на МАНУ IX (1988) 11–15.

1155. Десподова Вангелија, Архаизмите и неологизмите во лексиката на Карпинското евангелие, Кирило-методијевскиот .., 35–42.

Резиме на англиски.

1156. Десподова Вангелија, Листовите од Битолскиот октоих, Јазичните појави .., 75–84.

Резиме на англиски.

1157. Димитрова Нина, Антропониими мотивирани од имиња (врз материјал од нахиите Мелник и Петрич) на растенија, животни и птици во XVI век, ЛЗБ XXXV/6 (1988) 63–65.

1158. Димитровски Тодор, Глаголски именки на *-ње* и *-тје* од свршени глаголи во југозападните македонски говори, Јазичните појави .., 109–112.

Резиме на англиски.

1159. Донева Љубинка, Прекарите во село Грдовци-Кочанско, Зборник во чест на Крум Тошев, 71–76.

1160. Доровски Иван, Чехословачката балканистика и македонистика во последните две децении, XIV научна дискусија, 27–38.

1161. Дрвошанов Васил, Кон разграничувањето на кајларско-костурските говори, Јазичните појави .., 253–260 + к.

Резиме на англиски.

1162. Дрвошанов Васил, Кон семантиката на *снага* и *мрша* во македонските говори, Зборник во чест на Крум Тошев, 109–113.

1163. Дрвошанов Васил, Темелни лингвистички трудови, Прилози МАНУ Одделение за лингвистика и литературна наука, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 394–404.

Приказ.

1164. Зборник во чест на Крум Тошев, Научен собир по повод 10 години од смртта на професор Крум Тошев (4 и 5 декември 1986 г.), организационен и редакциски одбор:

Блаже Конески, Олга Иванова, Фанија Попова, Коста Пеев, Илија Чашуле, Људмил Спасов, Филолошки факултет – Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици, Скопје 1988, 156, 8°.

Содржи поздравна реч од Блаже Конески и Нада Момировска. Реферати.

1165. Elson Mark J., The Verb zeme in contemporary Standard Macedonian, MJ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 301–311.

Со литература.

1166. Иванова Олга, в. бр. 1144, 1164.

1167. Иванова Олга, Ичезнатите месни имиња во областа по сливот на Брегалница, Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија V, Одд. отпечаток, Институт за истражување на старословенската култура, Прилеп, 1988, 239–327, 4°.

Со скратеници, библиографија и 1 карта.

1168. Иванова Олга, Од географската терминологија застапена во македонската топонимија, Предавања, 63–73.

1169. Иванова Олга, Ојконимите со суфиксот -иште/-ишта во Битолско, Јазичните појави, 297–304.

Резиме на англиски.

1170. Иванова Олга, Пагански култови засведочени во македонската топонимија, MJ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 79–94.

1171. Илиевска Красимира, За некои проблеми во наставата по македонски јазик за странци (турско-македонски семантички интерференции), Зборник во чест на Крум Тошев, 129–132.

1172. Илиевска Красимира, По трагите на методиевиот Номоканон, Кирило-методиевскиот .., 43–49.

Резиме на руски.

1173. Илиевски Петар Хр., в. бр. 1183.

1174. Илиевски Петар Хр., Балканолошки лингвистички студии со посебен осврт кон историјскиот развој на македонскиот јазик, Посебни изданија, кн. 14, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ Скопје, 1988, 592, 8°.

Содржина: Прв дел: Балкански модели во граматичката структура на македонскиот јазик. Втор дел: Балканолошки ономастички студии.

Индекси. Библиографска белешка.

Резиме на англиски.

1175. Илиевски Петар Хр., Од јазикот на Григориј Пелагониски, Јазичните појави, 47–56.

Резиме на англиски.

1176. Јазичните појави во Битола и Битолско денеска и во минатото, Реферати од Научниот собир одржан од 7 до 9 септември 1984 г. во Битола, Уред. одбор: Божидар Видоески, Трајко Стаматовски, Горги Лумбуровски, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 1988, 326, 8°.

Зборник на трудови од историја на македонскиот јазик, дијалектологија и ономастика.

1177. Јашар-Настева Оливера, А. М. Селишчев и македонистичката проблематика во Балканскиот контекст, Прил МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука XI/2 (1986/88) 113–142.

Содржи селективна библиографија на македонистичките трудови на А. М. Селишчев.

1178. Јашар-Настева Оливера, Интеграција на турски елементи во македонскиот патронимски систем, Реферати на македонските слависти, 25–40.

Со регистар на основни зборови.

1179. Јашар-Настева Оливера, Интересот на Крум Тошев за македонската лексичка и лексикографска проблематика, Зборник во чест на Крум Тошев, 26–31.

1180. Јашар-Настева Оливера, Местото и значењето на костурскиот македонско-грчки речник од XVI век за развојот на македонската лексикографија, *Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova* (1988, Sarajevo) 5–9.

Резиме на француском.

1181. Јашар-Настева Оливера, Поглед врз тугата лексика во македонските говори од Костурско-корчанското дијалектно подрачје, *Јазичните појави*, 151–169.

Резиме на англиски.

1182. Jędrzejko Ewa, Semantyczne i składniowe modele czasowników deontycznych w języku polskim i macedońskim (na wybranych przykładach:), *MJ XXXVI–XXXVII* (1985–1986/88) 167–181.

Со литература.

1183. Кирило-методиевскиот (старословенскиот) период и кирило-методиевската традиција во Македонија, Прилози од Научниот собир одржан по повод 1100-годишнината од смртта на Методиј Солунски, Скопје, 1–3. октомври 1985 година, Уред. одбор Блаже Конески, Божидар Видоески, Петар Хр. Илиевски, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 1988, 322, 8°.

Зборник на трудови со јазични и книжевно-историски теми и други културно-историски теми.

1184. Киселиновски Стојан, Статусот на македонскиот јазик во Македонија (1913–1987), Мисла, Скопје 1988, 159+4, 8°.

Резиме на македонски и француски јазик.

1185. Киш Маријана, Лексички преплетувања и контакти во Битолско, *Јазичните појави*, 213–220 + 2к.

Резиме на англиски.

1186. Киш Маријана, Називите на качунка во македонската дијалектна лексика, *MJ XXXVI–XXXVII* (1985–1986/88) 252–264 + 1к.

Со литература.

1187. Киш Маријана, Структурата на придавките со суфиксот *-лија* во македонскиот литературен и дијалектен јазик, Зборник во чест на Крум Тошев, 114–120.

Со литература.

1188. Kletnikov Eftim, Kako zavarovati jezik. Polemike o tem, ali Makedonci res postajajo dvojezični narod, NRazgl XXXVII/19 (1988) 583–584.

1189. Конески Блаже, в. бр. 1164, 1183, 1258.

1190. Конески Блаже, Активирање книжевне лексике у македонском језику у XIX веку са посебним освртом на српски фактор, НССУВД 17/1 (1988) 29–31.

1191. Конески Блаже, Јазични контакти меѓу старата македонска и руска писменост, Кирило-методијевскиот ..., 51–56.

Резиме на англиски.

1192. Конески Блаже, Кодификацијата на македонскиот литературен јазик, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 349–354.

Реферат одржан на свечаниот собир на МАНУ, посветен на 40-годишнината од донесувањето на македонската азбука и правопис.

1193. Конески Кирил, Правописната норма во контексот на меѓујазичните контакти, Зборник во чест на Крум Тошев, 87–91.

За македонскиот правопис.

1194. Коробар-Белчева Марија, Личните имиња заложени во ојконимите на Леринско-костурскиот регион, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 289–300.

Со литература.

1195. Корубин Благоја, За наутрализацијата на семантичкиот белег „контраст“ кај демонстративите, Реферати на македонските слависти, 41–51.

Со примери од македонскиот јазик.

1196. Корубин Благоја, Неутрализацијата на семантичкиот белег „контраст“ кај личните заменки, Реферати од XVIII заседание, 125–132.

1197. Корубин Благоја, Р. П. Ускова, Македонскиот јазик, граматическиот очерк, текст за читање со коментарии и словарь, Македонска книга, Скопје 1985, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 369–377.

Приказ.

1198. Костов Владимир, Некои синтаксички одлики на битолскиот градски говор, Јазичните појави, 233–252.

Резиме на англиски.

1199. Кумбуровски Ѓорѓи, в. бр. 1176.

1200. Мареш Франтишек Вацлав, Балкански појави во македонскиот фонолошки развој, XIV научна дискусија, 95–100.

1201. Мареш Франтишек Вацлав, Јанковското кирилско ливче, Јазичните појави, 31–40.

Резиме на германски.

1202. Мареш Франтишек Вацлав, Местото на македонскиот јазик во словенското јазично семејство, Предавања, 37–49.

1203. Марков Борис, Именки со значењето установа или просторија во рускиот и македонскиот јазик, ГЗБ ФилолФУС 14 (1988) 99–122.

Резиме на руски.

1204. Марков Борис, Некои особености на презимината од Битола и Битолско, Јазичните појави, 289–296.

Резиме на руски.

1205. Марков Борис, Об влијании иностранныш јазиков на термини родства в славјанских јазыках, Реферати на македонските слависти, 53–61.

Дополнение кон рефератот прочитан на IX славистички конгрес во Киев.

1206. Марков Борис, Образовање на придавките во македонскиот јазик, Огледало, Скопје, 1988, 170, 8°.

Скратеници. Употребена литература.

Резиме на руски јазик.

1207. Марков Борис, Околу бројот и видот на албанизмите во македонскиот јазик, XIV научна дискусија, 65–74.

1208. Марков Борис, Појавите афективизација и супстантивизација во современиот македонски јазик, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 65–77.

1209. Марков Борис, Состојбата на општословенската лексика во македонскиот јазик, Предавања, 75–87.

1210. Марков Борис, Турцизмите кај придавките во македонскиот јазик, Мак 5 (1988) 137–147.

1211. Миндак Јоланта, Прекажаност и перфективност за формите на plusquam-perfectum кај Марко Цепенков, Јазичните појави, 127–133.

Резиме на полски.

1212. Минова-Гуркова Лилјана, Вербалната комуникација меѓу младите во Скопје, Југословенски психолингвистички средби, 229–233.

Резиме на англиски.

1213. Минова-Гуркова Лилјана, Збирноста во македонскиот јазик (од синтаксичка гледна точка), МЈ XXXVI/XXXVII (1985–1986/88) 47–58.

1214. Минова-Гуркова Лилјана, Именките на -ара во македонскиот јазик, ЛЗБ XXXV/1–2 (1988) 49–53.

Проширена верзија на рефератот „Ширењето на еден зборообразувачки модел кај именките во македонскиот јазик“ одржан на Научниот собор по повод десетгодишнината од смртта на проф. Крум Тошев, Скопје 4–5.XII.1986.

1215. Минова-Гуркова Лилјана, Јазичниот израз на младите во Скопје, ЛЗБ XXXV/5 (1988) 3–11.

Предавање одржано на XX семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид – август 1987 г.

1216. Минова-Гуркова Лилјана, Јазичниот израз на младите во Скопје, Предавања, 51–61.

1217. Минова-Гуркова Лилјана, Јазичните контакти и сврзниците (на примерот за македонскиот јазик), XIV научна дискусија, 113–118.

1218. Минова-Ѓуркова Лилјана, Околу анафората во македонскиот јазик, Реферати од XVIII заседание, 119–123.

Со литература.

1219. Минова-Ѓуркова Лилјана, Повторување-анафора-релативизација, ЛЗБ XXXV/1–2 (1988) 55–58.

За сврзникот *a* во македонскиот јазик.

1220. Минова-Ѓуркова Лилјана, Ширењето на еден зборообразувачки модел кај именките во македонскиот јазик, Зборник во чест на Крум Тошев, 83–86.

1221. Миовски Мито, Актуелноста на „Абецедарот“, Зборник во чест на Крум Тошев, 92–96.

За македонскиот буквар објавен во Грција 1925 г.

1222. Миовски Мито, Лексиката на „Панонските легенди“ и нејзиниот одраз во современиот словенски лингвистички ареал, Кирило-методиевскиот ..., 77–84.

Резиме на англиски.

1223. Миовски Мито, Одрозот на македонското дијалектно подрачје во оформувањето на македонскиот писмен јазик, Јазичните појави, 221–231.

Резиме на руски.

1224. Митева Димка, Прилог кон стандардизацијата на населените места во Струмичко, ЛЗБ XXXV/1–2 (1988) 59–63.

Реферат поднесен на X југословенски славистички конгрес, одржан во Струга од 5.X. до 10.X.1982 г.

1225. Митева Димка, Суфиксот *-ка* во топонимијата на Радовишко-струмичкиот регион, Мак 5 (1988) 171–178.

1226. Митева Димка, Тодор Димитровски, Од Пејчиновиќ до Рацин, Јазични и литературно-историски прилози, Култура, Скопје 1982, 342, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 391–393.

Приказ.

1227. Митков Маринко, в. бр. 1258.

1228. Митков Маринко, Македонски јазик. Поводом четрдесете годишњице стандардизације. Свеске 15, Институт за проучавање националних односа ЦК СК БиХ, Сарајево, 1986, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 386–391.

Приказ.

1229. Мошин Владимир, Надредни знаци старословенских рукописа архаичког раздобља, Јазичните појави, 21–29.

Резиме на руски.

1230. Moszyński Leszek, Tytuły ewangelijne w staro-cerkiewno-słowiańskich te-gaewangeliach, Кирило-методиевскиот ..., 99–103.

Резиме на англиски.

1231. Мустафа Авзи, Придонесот на Крум Тошев во составувањето на читанки по албански јазик, Зборник во чест на Крум Тошев, 58–60.

1232. Неделковска Татјана, Морфолошката структура на јазикот на авторските прилози на дневно-информативните емисии на Радио и Телевизија Скопје, Југословенски психолингвистички средби, 241–252.

Со литература.

Резиме на англиски.

1233. Николовски Атанас, Македонскиот јазик и македонската литература во работата на првите македонски училишта во НОВ и Револуцијата (Извадок од пообремен труд), ГЗБ ФилолФУС 14 (1988) 275–195.

Резиме на германски.

1234. Николовски Атанас, Специфични состојби, проблеми и потреби на наставата по македонски јазик и македонска литература во паралелките со албански и турски наставен јазик во СР Македонија, ЛЗБ ХХХ/1–2 (1988) 65–70.

1235. Николовски Атанас, Теоретски и практични основи во интерпретацијата на творба од македонската литература при учењето на македонскиот јазик како втор јазик во СР Македонија, ЛЗБ ХХХV/1–2; 3–4 (1988) 71–83, 47–61.

1236. Пандев Димитар, Јесновскиот паренезис од 1353 – лингвистичка анализа, Филозофски факултет, Скопје 1988, 252, 4°.

Докторска дисертација.

Со литература.

1237. Пеев Коста, в. бр. 1164.

1238. Пеев Коста, За заменскиот систем во јужните македонски говори, Јазичните појави, 113–126.

Резиме на англиски.

1239. Пеев Коста, За комплетивните реченици во јужните македонски говори, Предавања, 27–33.

1240. Пеев Коста, Измени во категоријата род како резултат на меѓујазичните контакти-врз материјалот од југоисточните македонски говори, Реферати на македонските слависти, 63–73.

1241. Пеев Коста, Кукушкиот говор I–II, Студентски збор, Скопје 1988, 355+353+1к, 8°.

Литература. Речник.

Докторска дисертација.

Резиме на руски.

1242. Пеев Коста, Македонските дијалекти во светлината на најновите достигнувања во лингвистичката географија, ЛЗБ ХХХV/6 (1988) 53–61.

1243. Пеева Танка, Дијалектизмите во јазикот на учениците (врз писмениот и усниот исказ на учениците од ОУ „Живко Брајковски“, Скопје), ЛЗБ ХХХV/5 (1988) 19–22.

1244. Петроска-Бешка Виолета, Елена Петроска, Истражување на ставот кон македонскиот литературен јазик, Југословенски психолингвистички средби, 234–240.

Со литература.

Резиме на англиски.

1245. **Пешикан Митар**, О антропономији битолске области у XV веку, Јазичните појави, 278–288+5к + 3 прил.

Резиме на руски.

1246. **Поп-Атанасов Ѓорѓи**, Белополскиот препис на „Солунската легенда“, Кирило-методиевскиот .., 113–117.

Резиме на англиски.

1247. **Попова Фанија**, в. бр. 1164.

1248. **Прајнерсторфер Рудолф**, Проучувањето на македонскиот јазик во Виена, XIV научна дискусија, 47–59.

1249. **Prilepčanski Venko**, Makedonsko-francuski i francusko-makedonski rečnik, Друштво за наука i уметност, Veljko Vlahović, Štip-Beograd 1988, 626.

1250. **Предавања на XX семинар за македонски јазик, литература и култура**, Скопје и Охрид, 7–27. VIII 1987 година, Универзитет „Кирил и Методиј“ – Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 1988, 322, 8°.

Содржи предавања од областа на македонскиот јазик, македонската литература, историја, архитектура, музика, македонскиот филм и театар.

1251. **Радић Првослав**, Македонски текстови 19. и 20. века, Научна књига, Београд 1987, 210.

1252. **Радић Првослав**, О консонантској групи *шц* на морфемском споју у српскохрватским и македонским говорима, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 313–330 + 1к.

Со литература.

1253. **Рибарова Зденка**, Видението на апостолот Павле од Тиквешкиот зборник и неговиот однос кон сродните текстови од опширната редакција, Мак 5 (1988) 151–161.

Прилог кон текстологијата на македонскиот јазик.

1254. **Рибарова Зденка**, Јазичните особености на Лобковскиот (Хлудов) паремејник, Кирило-методиевскиот .., 119–126.

Резиме на англиски.

1255. **Ризовски Живко**, Фоностилемски примери од ономастиконот на македонската уметничка литература, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 286–288.

1256. **Ристески Стојан**, Создавањето на современиот македонски литературен јазик, Студентски збор, Скопје, 1988, 499, 8°.

Регистар.

Со литература.

Резиме на англиски.

1257. **Ристовски Блаже**, Јазикот како наша татковина (по повод „Создавањето на современиот македонски јазик“, од др Стојан Ристески), ЛЗБ XXXV/5 (1988) 101–108.

Приказ.

1258. **Реферати на македонските слависти за X меѓународен славистички конгрес во Софија**, Ред. одбор: Блаже Конески, Александар Спасов, Маринко Митков, Македонски славистички комитет, Скопје 1988, 132, 8°.

1259. Sawicka Irena, Macedoński – bulgarski: przykład dywergencji fonetycznej, Прил. МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука XI/2 (1986/88) 97–105.
Резиме на англиски.
1260. Силјаноски Велко, Македонскиот гласовен систем (фонолошки и фонетски проблеми), Предавања, 99–114.
Со литература.
1261. Славева Лидија, Старословенски фрагмент на посен триод од X век, Кирило-методиевскиот .., 133–140 + 2 факс.
Резиме на англиски.
1262. Славева Лидија, Уште една грамота за манастирот Трескавец најдена во Битола, Јазичните појави, 67–74.
Резиме на англиски.
1263. Спасов Александар, в. бр. 1258.
1264. Спасов Јљудмил, в. бр. 1164.
1265. Спасов Јљудмил, Влијанието на Вуковите правописни принципи врз македонските писатели од XIX век, НССУВД 17/1 (1988) 301–305.
С литературом.
Резиме на руском.
1266. Спасов Јљудмил, Категоријата преодност во југозападните македонски говори, Јазичните појави, 135–141.
Литература.
Резиме на англиски.
1267. Стаматоски Трајко, в. бр. 1176.
1268. Стаматоски Трајко, Документи на МАНАПО на македонски јазик, Зборник во чест на Крум Тошев, 77–82.
1269. Стаматоски Трајко, Еден мал административно-правен документ од 1859 година на беровски говор, Кирило-методиевскиот .., 141–145.
За документот од манастирот Св. Архангел Михаил во Берово.
Резиме на англиски.
1270. Стаматоски Трајко, Јазикот и погледите за македонскиот литературен јазик во затворскиот весник „Наш пат“, Јазичните појави, 205–211.
Резиме на англиски.
1271. Стаматоски Трајко, Лексемата камен во македонската топонимија, Лексикографија и лексикологија – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 189–195.
Резиме на англиском.
1272. Стаматоски Трајко, Нови тенденции кај личните имиња на некои јужнословенски народи .., Реферати на македонските слависти, 115–121.
1273. Стаматоски Трајко, Поглед на ојконимијата на Македонија, Резиме, Предавања, 35.

1274. Станковска Љубица, Прилог кон етимологијата на ојконимите *SPSE* и *СТАРАВИНА*, Зборник во чест на Крум Тошев, 61–65.
Прилог кон етимологијата на македонскиот јазик.
1275. Станковска Љубица, Родовско-фамилните имиња во ојкономијата од Слепенскиот кодик, Јазичните појави, 305–309.
Резиме на англиски.
1276. Стерјовски Александар, Топонимот Крк-Кардаш во Битола, Јазичните појави, 311–321.
Резиме на англиски.
1277. Стојановски Александар, Значењето на *egrek* во сточарската терминологија, Прил МАНУ Одд. за општ. науки, XVII/2 (1986/88) 69–75.
Резиме на руски.
1278. Стојчевска-Антиќ Вера, Поглед на ракописното наследство од Битола и Битолско, Јазичните појави, 57–66.
Резиме на англиски.
1279. Теунисен Маргарита, Македонските двовидски глаголи од словенско потекло, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 335–340.
Листа на глаголите.
1280. Теунисен Маргарита, Македонските двовидски глаголи од словенско потекло, XIV научна дискусија, 119–127.
1281. Topolińska Zuzanna, Unusual Patterns of the Macedonian Relative Clause, Прил МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука XI/2 (1986/88) 27–35.
Резиме на македонски.
1282. Тополињска Зузана, Дативниот однос и кирилородоиевското јазично наследство, Кирило-метоdieвскиот ..., 153–158.
Резиме на англиски.
1283. Тополињска Зузана, Именски синтагми (ИС) со неидентификуван референт во јужномакедонските говори, МЈ XXXVI/XXXVII 1985–1986/88, 5–17.
Со литература.
1284. Topolińska Zuzanna, O „pronominalizacji, wyrażen werbalnych, Реферати од XVIII заседание, 155–160.
Примери од полскиот и македонскиот јазик.
1285. Тополињска Зузана, Перифрастични предикатски изрази како средство на јазичната интерференција, Јазичните појави, 99–108.
Користени извори.
Резиме на англиски.
1286. Тополињска Зузана, Придавските суфикси -ин, -ов, ~ ск- во јужномакедонските говори, Прил МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука XI/2 (1986/88) 91–96.
Резиме на англиски.
1287. Трајковски Кирил, Некои градинарски култури и нивните покарактеристични називи во Битола, Јазичните појави, 261–274.

Библиографија.

Резиме на англиски.

1288. Угринова-Скаловска Радмила, Заемните врски помеѓу македонската и српската варијанта на црковнословенскиот јазик, Кирило-методиевскиот ..., 159–165.

Резиме на англиски.

1289. Угринова-Скаловска Радмила, Пишаните текстови од минатото во научните истражувања на проф. Крум Тошев, Зборник во чест на Крум Тошев, 18–21.

1290. Ускова Р. П., в. бр. 1197.

1291. Ускова Рина П., Македонистиката во Советскиот Сојуз (1977–1987), XIV научна дискусија, 9–26.

Со библиографија.

1292. Friggieri Oliver, My Experience in Translating Macedonian Novels, MP XVIII/1 (1988) 69–75.

Реферат прочитан на 15. меѓународни средби на литературните преведувачи во Тетово 1986.

1293. Фридман Виктор А., За сложените минати времиња во диховскиот говор во споредба со македонскиот литературен јазик и со другите дијалекти, Јазичните појави, 193–200.

Библиографија.

Резиме на англиски.

1294. Цветковски Владимир, Лингвистички особености на композитите со редупликација во англискиот и македонскиот јазик, Мак 5 (1988) 165–167.

1295. Цветковски Владимир, Македонските лексички заемки во ароманскиот дијалект во Битола, XIV научна дискусија, 87–93.

1296. Цветковски Владимир, Тугите зборови во битолскиот говор, Јазичните појави, 171–192.

Германски, француски, италијански и шпански зборови се дадени во вид на толковен речник.

Резиме на англиски.

1297. Цветковски Живко, Од проблематиката на заменките, Зборник во чест на Крум Тошев, 121–124.

1298. Цветковски Живко, Од проблематиката на негираниот именски прирок, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 199–215.

Со примери од македонскиот јазик.

1299. Цивьян Т. В., Перфект I, Перфект II и категория пересказывания в македонском языке, К постановке проблемы, Прил МАНУ Одд. за лингв. и лит. наука XI/2 (1986/88) 37–43.

1300. Чашуле Илија, в. бр. 1164.

1301. Чашуле Илија, Акомодирање на реченичните членови кон глаголската именка во современиот македонски литературен јазик, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 153–166.

Со литература.

1302. Чашуле Илија, Граматичките категории на македонската глаголска именка, ЈФ XLIV (1988) 59–71.

Са литературом.

Резиме на англиском.

1303. XIV научна дискусија (Охрид, 17–20 август 1987), Универзитет „Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 1988, 184, 8°.

Реферати од областа на лингвистиката и литературата.

1304. Чингова Павлина, Македонските лични имиња во Ресен во поново време, Зборник во чест на Крум Тошев, 66–70.

1305. Чундзџава Нина, Стилиски маркираните единици во јазикот на С. Јаневски, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 183–197.

Прилог кон македонската стилистика.

1306. Цукески Александар, Зборник во чест на Блаже Конески, Универзитет „Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, Скопје 1984, 534, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 383–386.

Приказ.

1307. Цукески Александар, Морфемска структура на именките со суфиксот *-ина*, Предавања, 89–98.

Прилог кон македонската морфологија.

1308. Цукески Александар, Правописното искуство во текот на НОБ – солидна основа за прифаќање на правописните принципи во македонскиот литературен јазик, Зборник во чест на Крум Тошев, 97–101.

1309. Шокларова-Љоровска Германија, За поврзаноста на категориите вид и време, Реферати од XVIII заседание, 61–71.

Примери од македонскиот јазик.

Со литература.

1310. Шокларова-Љоровска Германија, Конструкциите со конекторот пред да во македонскиот и неговите еквиваленти во полскиот јазик, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 217–223.

Извори.

1311. Шокларова-Љоровска Германија, Македонскиот глаголски прилог во преводите на полски јазик, XIV научна дискусија, 129–139.

б) Фолклор

1312. Андонов Киро, Наши легенди, Неготино 1988, 24, 8°.

Прилог кон македонското фолклорно богатство.

1313. Бицевски Трпко, Двогласни македонски народни песни, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје 1988, 102, 8°. (Македонско народно творештво, народни песни, кн. 7)

Со податоци и забелешки за песните.

1314. Икономов Васил, Старонародни песни и обичаи од Западна Македонија, Редакција Кирил Пенушлиски, Блаже Ристовски, Блаже Петровски, Посебни изданија, кн. 13, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје 1988, 336, 8°.

1315. Кировски Панче, Комитски народни песни од Штипско, Дело 74, XV/1–2 (1988, Штип) 5–19.

1316. Саздов Томе, Македонските народни анегдоти, ЈЗБ XXXV/3–4 (1988) 3–12.

Х. Словеначки језик

а) *Sodobna knjižna slovenščina, slovnica, fonetika, pravorečje, pravopis, metrika, stil, metodika pouka*

1317. Adamič Š., в. бр. 1322.

1318. Brozović Dalibor, *Suvremeni slovenski standardni jezik – kompleksni lingvistički fenomen, Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura* (1988, Ljubljana) 245–260.
Povzetek v slovenščini.

1319. Vidovič-Muha Ada, *Skladenjska tipologija zloženek slovenskega knjižnega jezika. (Ob kontrastivni naslonitvi za nemške zloženke)*, SR 36/2 (1988) 181–193.
Povzetek v angleščini.

1320. Vidovič-Muha Ada, *Slovensko skladiensko besedotvorje ob primerih zloženek, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga, Ljubljana 1988, 223 str., 8°.*

1321. Grmič Vekoslav, *Bariere teološke (religiozne) govornice, Znamenje XVIII/2* (1988, Ljubljana) 97–101.

1322. Dimec J., Š. Adamič, *Računalniška analiza slovenskega jezika v medicini, Računalniška obdelava jezikovnih podatkov* (4; 1988; Portorož). Zbornik (1988, Ljubljana) 177–180.

1323. Dular Janez, *Med jezikovno politiko in jezikovno kulturo, SSJLK XXIV* (1988) 31–47.

1324. Dular Janez, *O jezikovni ravni novinarstva, Teorija in praksa XXV/5* (1988, Ljubljana) 634.

1325. Gjurin Velemir, *Opušćanje skladienskih ločil ob enačbah, ki so del povedi, Strojniški vestnik XXXIV/4–6* (1988, Ljubljana) 71.

1326. Jogan Maca, *Slovenščina na univerzi. Iz zgodovine bojev za slovensko univerzo, NRazgl XXXVII/12* (1988) 377–378.

Dve pismi univerzitetnemu svetu Univerze v Ljubljani.

1327. Kaučič Baša Majda, *Jezikovno razsodišće v Trstu, Bilten Slavističnega društva Trst-Gorica-Videm* (1988, Trst) št. 2 1–5.

1328. Kenda-Jež Carmen, *Gombrowicz po slovensko. (Razčlemba prevoda romana Ferdjurdke)*, SR 36/4 (1988) 359–374.

Povzetek v poljšćini. – Prevod Katarine Šalamun-Biedrzycke, Ljubljana 1974.

1329. Korošec Tomo, Besedilni nastop. (K tipologiji začetkov časopisnih besedil), SR 36/1 (1988) 81–99.
Povzetek v angleščini.
1330. Korošec Tomo, Zastrti časopisni naslovi, JiS XXXIII/5 (1987–88) 137–143.
Povzetek v angleščini.
1331. Krakar-Vogel Boža, Možna pestrost sprejemanja, Slava III/1 (1988–89) 15–18.
Oboceni S. Borovnik priročnika Slovenščina za popotnike M. Hladnika in T. Hočevarja, Ljubljana 1988.
1332. Kržišnik-Kolšek Erika, Ocena nastajajočega eksotičnega publicističnega besedila, Slava III/1 (1988–89, Ljubljana) 19–24.
Ob oceni S. Borovnik Priročnika Slovenščina za popotnike M. Hladnika in T. Hočevarja, Ljubljana 1988.
1333. Kunst-Gnamuš Olga, Prispevka k nadstaveni skladnji, JiS XXXIII/6 (1987–88) 161–166.
Povzetek v angleščini.
1334. Lencek Rado L, On literatures in diasporas and the life span of their media, Acta neophilologica XXI (1988, Ljubljana) 63–67.
Povzetek v slovenščini na str. 81. – O ohranitvi slovenščine kot pesniškega jezika med izseljenci.
1335. Lipovec Albinca, Zmeda kot del strategije. Diskusijski prispevek, Slava III/1 (1988–89, Ljubljana) 25–27.
Oboceni S. Borovnik priročnika Slovenščina za popotnike M. Hladnika in T. Hočevarja, Ljubljana 1988.
1336. Majdič Viktor, Proti lektorskim pretiravanjem, JiS XXXII/7–8 (1987–88) 193–200.
Povzetek v angl.
1337. Merku Pavle, La i parassita nello sloveno triestino, Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 53–54.
Povzetek v slovenščini.
1338. Merku Pavle, Posvetovaje o slovenščini v Tipani, Primorska srečanja XII/87–88 (1988, Nova Gorica) 664–665.
2. julija 1988, v Beneški Sloveniji.
1339. Moder Janko, Materinščina, Rodna gruda XXXV/1–12 (1988, Ljubljana).
1340. Müller Barbara, Funktionswörter in der modernen slowenischen Grammatik und Lexikographie, Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura (1988, Ljubljana) 359–366.
Povzetek v slovenščini.
1341. Nakrst Janja, K vzorčnosti dveh paradigem časnikarskega jezika, NRazgl XXXVII/23 (1988, Ljubljana) 703–704.
1342. Nartnik Vlado, K obravnavi dvojine v povojnih slovenskih slovnica, Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura (1988, Ljubljana) 375–382.

Povzetek v nemščini.

1343. Nartnik Vlado, H knjižnim in neknjižnim besednim oblikam v Prešernovih pesmih, Slava II/2 (1987–88) 163–170.

1344. Neweklowsky Gerhard, Zur Häufigkeit morphologischer Kategorien in slovenischen Prosatexten, Sodobni slovenski jezik, književost in kultura (1988, Ljubljana) 337–349.

Povzetek v slovenščini.

1345. Novak Vilko, Zakaj „Murska“ Sobota?, Stopinje (1988, Murska Sobota) 48–49. O napačni rabi toponima.

1346. Orešnik Janez, O upovedovanju, Mostovi XXIII/2 (1988, Ljubljana) 36–38.

1347. Pogorelec Breda, Konstituiranje slovenskega knjižnega jezika z jezikom znanosti in književnosti, SSJLK XXIV (1988) 19–29.

1348. Podbevšek Katja, Neukročene lektorjeve misli, NRazgl XXXVII/7 (1988, Ljubljana) 216.

Gledališko lektorstvo.

1344. Pretnar Tone, V jeziku tekst in v tekstu jezik se zatika, Slava III/1 (1988–89, Ljubljana) 28–29.

Ob oceni S. Borovnik, priročnika Slovenščina za popotnike M. Hladnika in T. Hočevarja, Ljubljana 1988.

1350. Pretnar Tone, O veru Jesihovega prevoda Shakespearejevega Sna kresne noči, Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura (1988, Ljubljana) 413–426.

Povzetek v angleščini.

1351. Snaj Jože, Podvojena izročnost jeziku, Nova revija VII/77 (1988, Ljubljana) 1393–1397.

Pesnikov odnos do slovenščine.

1352. Srebot Rejec T., M. Tavzes, Intrinsic vowel duration and frequency in Standard Slovene, Računalniška obdelava jezikovnih podatkov (4; 1988; Portorož). Zbornik (1988, Ljubljana) 137–153.

1353. Tavzes M., b. št. 1352.

1354. Tokarz Emil, Zagadnienia łączliwości nominów actionis we współczesnym języku słowenskim, Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura (1988, Ljubljana) 367–474.

Povzetek v slovenščini.

1355. Toporišič Jože, Družbenostna vprašanja slovenskega (knjižnega) jezika, Slovenski koledar (1988, Ljubljana) 37–44.

1356. Toporišič Jože, Pinjinščina ali kako pisati kitajska imena po domače, NRazgl XXXVII/24 (1988) 754.

1357. Toporišič Jože, Tvorbeni model slovenskega knjižnega naglasa, SR 36/2 (1988) 133–180.

Povzetek v angleščini.

1358. Toporišič Jože, Tvorbeni model slovenskega knjižnega naglasa, SSJLK XXIV (1988) 67–82.

1359. Horvat Jože, Dve paradigmi časnikarskega jezika, NRazgl XXXVII/20 (1988) 604–605.

1360. Černigoj Ksenija, Učiteljev govorni vzor kot sredstvo spodbude, JiS XXXIII/7–8 (1987–88) 212–223.

1361. Čok Lucija, Po poti jezika in kulture k družbeni dvojezičnosti, Primorska srečanja XII/84–85 (1988, Nova Gorica) 537–539.

1362. Delovna skupina za jezik v gospodarstvu in turizmu, Pod slobodnim soncem, Lipov list XXX/12 (1988, Ljubljana) 348.

1363. Schellander Anton, Sodobni slovenski jezik na Koroškem: vprašanja govornega sporazumevanja, jezikovnega znanja in jezikovne rabe v dvojezični situaciji, Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura (1988, Ljubljana) 261–275.

Povzetek v nemščini.

1364. Šivic-Dular Alenka, Temeljna načela pri pisanju slovenskih zemljepisnih imen, JiS XXXIV/1–2 (1988–89) 3–14.

Povzetek v angleščini.

1365. Šumi Nada, Konservacija igralčevega govora, Maske IV/10–11 (1988, Ljubljana) 93–94.

b) Zgodovina jezika, dialekti, objava in obravnava starih besedil

1366. Blaznik Pavle, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500. 2. N–Ž, Založba Obzorja, Maribor 1988, 575 str., 8° (Historična topografija Slovenije. 2.)

1367. Greenberg Marc L., Slovar prekmurskega govora, SR 36/4 (1988) 452–456.

Ocena: France Novak, Slovar beltinskega prekmurskega govora, Pomurska založba, Murska Sobota 1985.

1368. De Courtenay Jan Baudouin, v. 6p. 1399.

1369. Zuanella Božo, Slovenski priimki v občini Garmak, Dom XXIII/1–17 (1988, Cividale).

1370. Zuanella Božo, Slovenski priimki v občini Srednje, Dom XXIII/18–22 (1988, Čedad).

1371. Jakopin Franc, O priimku Jergel, Rodna gruda XXXV/2 (1988, Ljubljana) 41.

1372. Jakopin Franc, Osebna mena v zgodovini Slovencev, SSJLK XXIV (1988) 49–53.

1373. Jakopin F[Franc], T[tomo] Korošec, T[ine] Logar, S[tane] Suhadolnik, O krajevnih imenih v izolski občini, JiS XXXIII (1987–88) 240–242.

Glej št. 1391.

1374. Jesenšek Marko, Pomenske funkcije nedoločnika, nameniinika in pasivnih konstrukcij v Kremplovih Dogodivščinah štajerske zemlje, Časopis za zgodovino in narodopisje, n.v. XXIV/2 (1988, Maribor) 200–215.

Povzetek v nemščini.

1375. Keber Janez, Leksikon imen. Izvor imen na Slovenskem, Mohorjeva družba, Celje 1988, 479, 8°.

1376. Keber Janez, Volk – preneseni, frazeološki in simbolični pomeni, Mohorjev koledar (1988, Celje) 108–111.

1377. Klinar Stanko, Slovenska zemljepisna imena v angleških besedilih, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1988, 130, 8°.

1378. Korošec T[omo], v. бр. 1373.

1379. Kotnik Bertrand, Ta hiša je . . . , Družina in dom 39/1 (1988, Celovec) 12, 39/2 12, 39/3 12, 39/5 12, 39/6 12, 39/7 12, 39/8 12, 39/9 12, 39/10 12.

O hišnih imenih v vaseh Ščedem, Vršta vas in Zg. Vesca na južnem Koroškem.

1380. Kunaver Jurij, Zemljepisna imena v visokogorskem svetu in njihova uporaba na primeru Rombona in Goričice, Pokrajina in ljudje na Bovškem. Zbornik (1988, Ljubljana) 125–131 + zemalj.

1381. Lausegger Herta, Interakcija odraslih z najmlajšimi v slovenskem plajberškem govoru, Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura (1988, Ljubljana) 277–287.

Povzetek v nemščini.

1382. Logar T[ine], v. бр. 1373.

1383. Merku Pavle, Volčji grad, Podpeč, Primorska srečanja XII/79 (1988, Nova Gorica) 61.

1384. Merku Pavle, Naklo, Pliskovica, Ponikve, Primorska srečanja XII/87–88 (1988, Nova Gorica) 677.

1385. Merku Pavle, Svetniki v slovenskem imenoslovju, Mladika XXXII/1–10 (1988, Trst) priloga.

Str. 1–36 (Abel – Elisabeth). Se bo nadaljevalo.

1386. Merku Pavle, Senadole, Primorska srečanja XII/84–85 (1988, Nova Gorica) 564–565.

1387. Merku Pavle, Tomaj, Primorska srečanja XII/82–83 (1988, Nova Gorica) 356–357.

1388. Merku Pavle, Ustje, Vipava, Primorska srečanja XII/84–85 (1988, Nova Gorica) 459–460.

1389. Merku Pavle, Še enkrat o krajevnem imenu Mavhinje. Linu Legiši v spomin, SR 36/1 (1988) 121.

Glej: Pavle Merku, Antropotoponimi sloveni sul Carso, Est Europa 1, Udine 1984.

1390. Merše Majda, Besedotvorni pomeni izsamostalniških glagolov v Dalmatinovi Bibliji, SR 36/4 (1988) 375–397.

Povzetek v angl.

1391. Morato-Vatovec Jelka, Vprašanje poimenovanja naselij in zaselkov v izolski občini, Jis XXXIII (1987–88) 127–128 + ov. III.

Napake v leksikonu Slovenska krajevna imena, Cankarjeva založba, Ljubljana 1985. – Glej št. 1373.

1392. Mrdavšič Janez, Krajevna in domača imena v Črni na Koroškem in njeni širši okolici, Koroška osrednja knjižnica „Dr. Franc Sušnik“, Kulturna skupnost, Raziskovalna skupnost koroških občin, Ravne na Koroškem 1988, 93, 1 zvd, 8°.

1393. Narat-Šrekl Jožica, Izdaje slovenskih protestantskih piscev v jubilejnih letih, Jis XXXIII (1987–88) 174–184.

Poročilo.

1394. Novak France, v. бр. 1367.

1395. Orožen Martina, Narečje in knjižni jezik, SSJLK XXIV (1988) 5–17.

1396. Papež Viktor, Nekaj pripomb k slovenskemu prevodu zakonika cerkvenega prava, Cerkev v sedanjem svetu XXII/5–6 (1988, Ljubljana) 87–90.

1397. Povše Ivana, Oblikoslovje v govoru Šmarja pri Jelšah, SR 36/3 (1988) 251–266. Povzeteq v angleščini.

1398. Prunč Erich, Urban Jarnik (1784–1844). Textologische Grundlagen und lexikologische Untersuchung seiner Sprache, Verlag Hermagor as/Mohorjeva, Klagenfurt/Celovec 1987–1988, 3 zv., 8°. 1. Kritische Edition der Gedichte und Übersetzungen, 1988, 352; 2. Wortschatzanalyse, 1988, 372; 3. Konkordanz der Gedichte und Übersetzungen, 1987, 630 (Studia Carinthiaca Slovenica).

1399. Skubic Mitja, Jan Baudouin de Courtenay, MATERIALI per la dialettologia e l'etnografia slava meridionale (za južnoslovansko dialektologijo in etnografijo, IV, Testi popolari in prosa e in versi raccolti in Val Natisone nel 1873) Ljudska besedila v prozi in verzih, zbrana v Nadiških dolinah leta 1873. Inediti, pubblicati a cura di (Pripravila za prvo objavo Liliana Spinozzi Monai ... 1988, Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 167–168.

Poročilo.

1400. Skubic Mitja, Slovenska krajevna imena. Par Franc Jakopin et al. (Cankarjeva založba), Ljubljana 1985, 358, Linguistica XXVIII (1988, Ljubljana) 164–166.

Ocena.

1401. Smole Vera, Poimenovanja za cvetnonedeljsko butaro, Traditiones XVII (1988, Ljubljana) 327–335.

Povzeteq v nemščini.

1402. Steenwijk Han, Sestav naglašanih samoglasnikov v belskem govoru, SR 36/4 (1988) 331–337.

Povzeteq v angleščini. – Bela (San Giorgio/V Bili) v Reziji.

1403. Suhadolnik S[tane], v. бр. 1373.

1404. Toporišič Jože, Besedni germanizmi v Trubarjevem Catechismusu, SR 36/1 (1988) 109–119.

Povzeteq v angleščini.

1405. Cvetek Minka, Bohinjski govor, JiS XXXIV/1-2 (1988-89) 34-41.

1406. Čujec Stres Helena, Bovški govor in nekatere njegove posebnosti ter različno poimenovanje na Bovškem, Pokrajina in ljudje na Bovškem. Zbornik (1988, Ljubljana) 109-116.

1407. Čujec Stres Helena v sodelovanju z Milošem Šulinom, Slovar besed bovškega narečnega govora, Pokrajina in ljudje na Bovškem. Zbornik (1988, Ljubljana) 133-171.

1408. Čušin Branko, Lebrant (piskus etimološke razlage imena potoka), Mohorjev koledar (1988, Celje) 35-36.

1409. Šivic-Dular Alenka, K normiranju slovenskih zemljepisnih imen, SSJLK XXIV (1988) 55-66.

1410. Šulina Miloš, v. бр. 1407.

c) Strokovni in splošni slovarji, terminologija

1411. Adamič France, Poročilo o delu za slovensko tehniško terminologijo, Terminologija: načela, normiraje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 110-114.

Sa literaturom.

1412. Adamič Štefan, v. бр. 1436.

1413. Brece Sonja, v. бр. 1434, 1435.

1414. Vidovič-Muha Ada, Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih vzv, SSJLK XXIV (1988) 83-91.

1415. Gjurin Velemir, Iz besedišča Dalmatinovih Registrov I: geslo vamp, SR 36/3 (1988) 308-310.

1416. Dolenc Milan, Slovensko medicinsko, veterinarsko-medicinsko in farmacevtsko besedišče, ki ni več v rabi, Zdravstveni vestnik 57/9-10 (1988, Ljubljana) 354.

1417. Držečnik Janko, Kontinenca in retencija pa še kaj, Zdravstveni vestnik 57/9-10 (1988, Ljubljana) 354.

1418. Žmavc Janez s sodel. Franca Krajnčiča in Franceta Mlakarja, Tehniški slovar za ceste. Slovenski, nemški, angleški in francoski izrazi, Skupnost za ceste Slovenije, Društvo za ceste Ljubljana, Ljubljana 1988, 155, graf. prikazi, 8°. (Skupnost za ceste Slovenije in Društvo za ceste Ljubljana. 7.)

1419. Jakopin Franc, Pohlin in Gustman kot leksikografa, Leksikografija i leksikologija - Zbornik radova (1988, Sarajevo) 35-43.

Резиме на немачком.

1420. Kozar Lojze, Vilko Novak, O slovarju knjižne prekmurščine, Stopinje (1988, Murska Sobota) 92-96.

1421. Košir-Malovrh Polona, Besedišče slovenskega jezika ali besedišče publikacij v slovenskem jeziku, SR 36/3 (1988) 303-308.

Ocena: Besedišče slovenskega jezika, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša SAZU, Ljubljana 1987.

1422. Košmrlj-Levačič Borislava, v. бр. 1434, 1435.
1423. Krajačič Franc, v. бр. 1418.
1424. Kržišnik Erika, Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Slava II/2 (1987–88, Ljubljana) 143–162.
1425. Kroupová Libuše, Vladimír Mejstřík, Věra Petráčková, K některým otázkám spojitelnosti adjektiv (na základě lexikografické praxe, zejména SSJČ a SSKJ), Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura (1988, Ljubljana) 351–358.
Povzetek v slovenščini.
1426. Leder Zvonka, Terminološka zalaganja u Sloveniji, Terminologija: načela, normiranje, usaglašavanje rada (1988, Beograd) 91–103.
Са словеначког превела Жежефа Среботњак.
Са литературом.
Резиме на француском.
1427. Lesarska terminološka komisija pri ZDIT GL SRS, Gradivo za tehniški slovar lesarstva. Področje: sušenje lesa, Les XXX/1–12 (1988, Ljubljana).
1428. Mejstřík Vladimír, v. бр. 1425.
1429. Mlakar France, v. бр. 1418.
1430. Novak Andrej, v. бр. 1434, 1435.
1431. Novak Vilko, v. бр. 1420.
1432. Novak Vilko, Slovar stare knjižne prekmurščine. Poskusni snopič, ZRC SAZU, Ljubljana 1988, 73 str. 8°.
1433. Novak France, Leksikografija in leksikologija v slovenski reformaciji, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 125–134.
Резиме на немачком.
1434. Angleško-slovenski slikovni slovar, Oxford-Duden-Cankarjeva založba. Uredil uredniški odbor Sonja Berce, Milena Hajnšek-Holz, Borislava Košmrlj-Levačič, Andrej Novak, Clarendon Press, Oxford; Mladinska knjiga, Ljubljana 1988, 862, 8°.
1435. Nemško-slovenski slikovni slovar. Oxford-Duden-Cankarjeva založba. Uredil uredniški odbor Sonja Berce, Milena Hajnšek-Holz, Borislava Košmrlj-Levačič, Andrej Novak. Nemško besedilo so uredili Dieter Solf in drugi sodelavci uredništva Dudna v Mannheimu, Bibliographisches Institut, Mannheim; Cankarjeva založba, Ljubljana 1988, 854, 8°.
1436. Pavlin Rudi, Štefan Adamič, Rizičnost, Zdravstveni vestnik 57/1 (1988, Ljubljana) 34–35.
1437. Pulp and paper industry. Technical dictionary English, German, French, Slovenian, Serbocroatian, Jelka Kadunc, editor, translated by Jelka Kadunc in co-operation with Stane Bonač, Demeter Prelovšek (Slovenian index), Sadeta Aničič, Milorad Bukvić (Serbocroatian index), 1st ed., Industrijski biro, Ljubljana 1988, 135 str., 4°.
1438. Petermann Jürgen, Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV). Nekaj osnovnih vprašanj vloge frazeologije v slovarju, Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura (1988, Ljubljana) 301–310.

Povzetek v nemščini.

1439. Petráčková Věra, v. бр. 1425.

1440. Pogačnik-Orel Irena, Vprašanje ekvivalentov v Kastalec-Vorenčevem latinsko-slovenskem rokopisnem slovarju iz začetka 18. stoletja, Leksikografija i leksikologija — Zbornik radova (1988, Sarajevo) 81–88.

Резиме на француском.

1441. Premk Francka, Problematični hebraizem sela pri slovenskih protentantskih piscih, Leksikografija i leksikologija — Zbornik radova (1988, Sarajevo) 115–124.

Резиме на немачком.

1442. Soban Darinka, „Lidocaine, občasna arterija in komplajens“, Zdravstveni vestnik 57/7–8 (1988, Ljubljana) 339–340.

1443. Suhadolnik Stane, Prizadevanja za Prešernov slovar, Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura (1988, Ljubljana) 325–336.

Povzetek v angleščini.

1444. S. F., Pulp and paper, petjezično. Tehnološki slovar Industrijskega biroja, NRazgl XXXVII/22 (1988) 666.

Poročilo.

1445. Hajnšek-Holz Milena, v. br. 1434, 1435.

1446. Humar Marjeta, Tipologija v Slovar slovenskega knjižnega jezika nesprejetega besedišča, Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura (1988, Ljubljana) 311–324.

Povzetek v angleščini.

1447. Černelič-Kozlevčar Ivanka, Reševanje besednovrstnih vprašanj v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura (1988, Ljubljana) 289–300.

Povzetek v nemščini.

1448. Štular P., Nova klasifikacija načinov varjenja in sorodnih postopkov z definicijami, Varilna tehnika XXXVII/4 (1988, Ljubljana) 128.

XI. Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрватског и ког страног језика)

1449. Averbakh Y., Small chess dictionary. Kleines Schachwörterbuch. Pequeno dicionario de ajerdez. Petit dictionnaire des echecs. Malyj šahmatnyj slovar'. Mali šahovski rečnik, 2. izd., Šahovski informator, Beograd 1988, 151.

1450. Barac-Grum Vida, v. бр. 1482.

1451. Benešič Julije, Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od Preporoda do I. G. Kovačića, za tisak priredili Josip Hamm, Milan Moguš, Josip Vončina, sv. 8, nepokolebljiv — onaj, JAZU, Razred za suvremenu književnost — Globus, Zagreb 1988, 1613–1848.

1452. Benešič Julije, Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od Preporoda do I.G.Kovačića, za tisak priredili Josip Hamm, Milan Moguš, Josip Vončina, sv. 9, onakav — porcpsti, JAZU, Razred za suvremenu književnost — Globus, Zagreb 1988, 1849–2084.

1453. Benešić Julije, Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od Preporoda do I. G. Kovačića, za tisak priredili Josip Hamm, Milan Mogaš, Josip Vončina, sv. 10, pocrveniti – prehrana, JAZU, Razred za suvremenu književnost – Globus, Zagreb 1988, 2085–2320.

1454. Benson Morton, Srpskohrvatsko-engleski rečnik, 2. prerađeno i dopunjeno izd., Prosveta, Beograd 1988, LXV, 769.

1455. Васиљевић Миливоје, в. бр. 1471.

1456. Vitas Duško, в. бр. 1484.

1457. Vončina Josip, в. бр. 1451, 1452, 1453.

1458. Грицкат-Радуловић Ирена, Проблеми описне лексикографије, Глас САНУ, Одељење језика и књижевности 13 (1988, Београд) 7–13.

1459. Грицкат-Радуловић Ирена, Речник Српске академије наука и уметности, Глас САНУ, Одељење језика и књижевности 13 (1988, Београд) 25–40.

1460. Гушић Сједалија, Рјечници у рукописима на оријенталним језицима у Историјском архиву Сарајево, Гласник Архива и Друштва архивских радника Босне и Херцеговине 27 (1987, Сарајево) 135–138.

1461. Dikro O., в. бр. 1466.

1462. Динић Јакша, Речник тимочког говора, СДЗБ XXXIV (1988) 7–335.
Резиме на енглеском.

1463. ***, Duden – hrvatsko ili srpsko-engleski slikovni rečnik, Cankarjeva založba, Zagreb 1988, 868.

1464. Илић Бранко, Izbor pojmova iz turizma (srpskohrvatsko-engleski), Prevodilac VII/I (1988, Beograd) 91–98.
Глосар.

1465. Jembrih Alojz, Govori iz enklave. Leksikalno gradivo gradišćanskohrvatskega jezika, NRazgl XXXVII/10 (1988) 335–336.

Poročilo: Elizabeta Palković s sodel. Mihaele Vlašič in Matilde Knor, Wortschatz des Burgenländischkroatischen, Wien 1987.

1466. Katnić-Bakaršić Marina, Više tradicije, manje modernosti, O. Dikro, C. Todorov, Enciklopedijski rečnik nauke o jeziku, Prosveta, Beograd 1987, Oslobođenje (24.2.1988, Sarajevo) 9.

1467. Lončarić Mijo, в. бр. 1482.

1468. Ljubović Amir, Lexicon Heptaglotton, spomenik i priručnik, Odjek XLI/II (1988, Sarajevo) 23.

Приказ.

1469. Mamić Mile, в. бр. 1482.

1470. Matešić Josip, Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1988, 690.

1471. Милутиновић Светлана, Васиљевић Миливоје, Топографско-историјски речник Подриња, Годишњак Међуопштинског историјског архива 22 (1988, Шабац) 101–181.
1472. Mihevc-Gabrovac Erika, V Zagrebu je izšla prva knjiga osemjezičnega slovarja, Vestnik XXII (1988) 115–116.
Poročilo: Osmojezični enciklopedijski rječnik. I. A–E, JLZ „Miroslav Krleža“, Zagreb 1987.
1473. Moguš Milan, в. бр. 1451, 1452, 1453.
1474. Moguš Milan, Osvrt na Perkovićev rječnik, Forum XXVII, LVI/9 (rujan 1988, Zagreb) 256–264.
1475. Никчевић Војислав П., Његош у свијетлу лексикографије, Овдје XX/234 (новембар 1988, Титоград) 6–7.
1476. Остојић Бранислав, Вук Карадић и први лексикографски радови у Црној Гори, НССУВД 17/1 (1988) 317–328.
Резиме на енглеском.
1477. Остојић Бранислав, Вук Карадић и први лексикографски радови у Црној Гори, Овдје XX/225 (фебруар 1988, Титоград) 12–13.
1478. Parnwell E. C., Njemačko-hrvatski ili srpski slikovni slovar, Cankarjeva založba, Zagreb 1988, 96.
1479. Predojević Ljubomir, Englesko-hrvatski ili srpski pomorski poslovni rječnik, Otokar Keršovani, Opatija 1988, 896.
1480. Reizer Zora, в. бр. 1482.
1481. Речник српскохрватског књижевог и народног језика: МОИРЕ — НА-КЛАПУША, књ. 13, Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски језик, Београд 1988, VIII, 800.
1482. Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, urednik Božidar Finka, obrađivači Vida Barac-Grum, Mijo Lončarić, Mile Mamić, Zora Reizer, Antun Šojat, knjiga druga, sv. 4: hiršavski – kalati, JAZU – Zavod za jezik IFF, Zagreb 1988, 1–240.
1483. Sabo Olga, Modeli definicija imenica u Rečniku srpskohrvatskog književog i narodnog jezika, ROJP-4 (1988, Ljubljana) 385–391.
1484. Sabo Olga, Vitas Duško, Mogućnosti osavremenjivanja izrade rečnika na primeru Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, ROJP-4 (1988, Ljubljana) 375–385.
1485. Стијовић Светозар, Његошева лексика у односу на Вукову норму, НССУВД 17/1 (1988) 329–334.
Резиме на руском.
1486. Talanga Tomislav, Markiranje gramatičkoga roda njemačkih imenica u našim dvojezičnim rječnicima, SJ XVII/2–3 (1988) 148–156.
Резиме на њемачком.
1487. Тановић Илијас, Руско-српскохрватски и српскохрватско-руски рјечник, Свјетлост, Сарајево 1988.

1488. Todorov C., в. бр. 1466.
1489. Finka Božidar, в. бр. 1482.
1490. Hamm Josip, в. бр. 1451, 1452, 1453.
1491. Šimundić Mate, Rječnik osobnih imena, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1988, 572.
1492. Šojat Antun, в. бр. 1482.

XII. Биографије, аутобиографије и сл. грађа

1493. Ajeti Idriz, Eqrem Çabej dhe studimet e gjuhësisë shqiptare, GjASShF 17 – 1987 (1988) 19–32.
Резиме на француском.
1494. Ajeti Idriz, Eqrem Çabej dhe studimet e gjuhësë shqiptare, SNGjLKSh 13 (1988) 157–167.
1495. Altimari Francesco, Kontributi i Eqrem Çabejt në studimin e dialekteve të arbëreshëve të Italisë, SNGjLKSh 13 (1988) 175–180.
Са библиографијом.
1496. Andoljšek Ivan, Ob 70-letnici smrti Stanislava Škrabca, Mohorjev koledar (1989, Celje) 51–54.
1497. Bajcinca Isa, Eqrem Çabej dhe shqipja e njësuar letrare, SNGjLKSh 13 (1988) 181–183.
1498. Бернштейн С. Б., Портреты моих современников. Миллий Герасимович Долобко (1884–1935), ЗбМСФЛ XXXI/1 (1988) 7–22.
На руском.
1499. Brlek Mijo, в. бр. 1534.
1500. Buchholz Oda, Për rolin e Eqrem Çabejt në fushën e ballkanistikës, GjASShF – 1987 (1988) 33–39.
Резиме на француском.
1501. Buchholz Oda, Për rolin e Eqrem Çabejt në fushën e ballkanistikës, SNGjLKSh 13 (1988) 169–173.
1502. Васильев Љупка, Сећања на професора Владимира Мошина, АП 10–11 (1988–1989) 283–286.
1503. Vidovič-Muha Ada, Ob življenjskem jubileju prof. dr. Brede Pogorelec, JiS XXXIII/4 (1987–11) 93–96.
1504. Vončina Josip, в. бр. 1534.
1505. Vugrinec Jože, Franc Temlin – prvi prekmurski prevajalec, Prevajalci Pomurja in Porabja (1988, Ljubljana) 11–13.

1506. Gabrovec Stane, Slovníčar besede in prerok besede, Celovski zvon VI/19 (1988, Celovec) 63–66.

Jakob Šolar (1896–1968).

1507. Damjanović Stjepan, Opširnost bez površnosti, Podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića, Biblioteka ličnosti (povodi, knj. 1), Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, Zagreb 1988, 102.

1508. Zloković Maksim, Dr Vaso Tomanović, profesor univerziteta i naučnik (povodom 90-godišnjice rođenja i 60-godišnjice naučno-pedagoškog rada), Boka 19 (1987) 305–322.

Рад садржи и библиографију В. Томановића.

1509. Ивановска Гордана, Со почит кон делото на проф. Крум Тошев, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 431–437.

Прказ за научен собир одржан по повод на 10-та годишнина од смртта на К. Тошев.

1510. Jakopin Franc, Jan Baudouin de Courtenay – korespondenca z Jankom Kotnikom 1915/16, JiS XXXIII/5 (1987–88) 143–150.

1511. Јовановић-Стипчевић Биљана, Љубомир Стојановић и археографија, АП 10–11 (1988–1989) 273–280.

Резиме на руском.

1512. Kurelac Miroslav, Vladimir Mošin (1894–1987), ZZPZ 15(1988) 149–155.
In memoriam.

1513. Мишовић Драгутин, Зачетници југословенске балканологије (Копитар-Вук-Миклошич), Овдје XX/234 (ноембар 1988, Титоград) 8.

1514. Moder Janko, Peter Dajko – prevajalec Svetega pisma, Prevajalci Pomurja in Porabja (1988, Lubljana) 15–25.

1515. Мокиенко В. М., Проничев В. Г., К шестидесятилетию проф. П. А. Дмитриева, ЗбМСФЛ ХХХI/2 (1988) 189–200.

Хроника.

1516. Nazor Anica, Vladimir Mošin (9. X 1894.–3. II 1987.), Slovo 38 (1988, Zagreb) 109–112.

In memoriam.

1517. Nazor Anica, Ivan Dujčev (1. V 1907.–24. IV 1986.), Slovo 38 (1988, Zagreb) 113–115.

In memoriam.

1518. Николовски Атанас, Професорот Крум Тошев (1912–1976) – основоположник на методикатата на наставата по македонски јазик и литература во средните училишта, со посебен осврт на методиката по граматика, Зборник во чест на Крум Тошев, 44–57.

1519. Nosić Milan, Jan Kollár o Josipu Završniku, Dometi 21/5–6 (1988, Rijeka) 283–286.

1520. Проничев В. Г., в. бр. 1515.

1521. Putanec Valentin, Mjesto Della Belle u povijesti hrvatske leksikografije, Mogućnosti XXXVI/11–12 (studeni–prosinac 1988, Split) 979–983.

1522. Rashiq Nikolla, Eqrem Çabej – njeriu që më së shumti dinte për shqiptarët dhe për popujt e tjerë të Ballkanit (1908–1980), Gjuha shqipe VII/2 (1988, Prishtina) 99–100.

Изворни текст објављен *Око*, Загреб, 13. септембар 1980.

Рубрика „Годишњице“.

1523. Skaza Aleksander, Jože Sever. Zapis ob šestdesetletnici, JiS XXXIV/3 (1988–89) 71–72.

1524. Smailović Ismet, Muhamed Hevaji Uskufi kao leksikograf, Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 61–71.

Резиме на енглеском.

1525. Стаматоски Трајко, Мислата и акцијата на Мисирков, MJ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 341–349.

Реферат одржан на свечаниот собир на МАНУ и Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, по повод 60-годишнината од смртта на Мисирков.

1526. Stipčević Aleksander, Dr. Kruno Kerstiq (1905–1987), GJASShF – 1987 (1988) 359–360, Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 78–79.

In memoriam.

1527. Urbańczyk Stanisław, С. Б. Линде – негов значај за словенску филологију, НССУВД 17/1 (1988) 83–89.

Резиме на руском.

1528. Fekete Egon, Joakim Stuli – poslednji hrvatski leksikograf dopreporodnog perioda (dosadašnja istraživanja) Leksikografija i leksikologija – Zbornik radova (1988, Sarajevo) 55–60.

Резиме на немачком.

1529. Фелешко Казимир, Алфред Заремба (1921–1988) ЗбМСФЛ XXXI/1 (1988) 183–186.

In memoriam.

1530. Filipović Rudolf, Petar Guberina, JAZU, Filologija 15 (1987–1988, Zagreb) 1–3.

1531. Finka Božidar, Antun Šojat o 60. obljetnici života i 30. obljetnici znanstvenoga rada, RZJ 14 (1988) 5–8.

1532. Ханцић Изет, Вук и Копитар, Мостови 20/103–104 (1988, Пљевља) 21–25.

1533. Horvat Sonja, Jože Gregorič in njegov slovar kostelskega govora. Ob osemdesetletnici rojstva, JiS XXXIV/3 (1988–89) 73–76.

1534. Šimunović Petar, Mijo Brlek, Leksikograf Joakim Stulli (1730–1817), Djela JAZU, Razred za filološke znanosti, knj. 60. Zagreb 1987, 443, Za tisak priredio prof. dr J. Vončina, Anali XXVI (1988) 261–263.

Приказ.

XIII. Библиографија

1535. ***, Bibliografija znanstvenih i stručnih radova Antuna Šojata, RZJ 14 (1988) 9–14.
1536. Goçi Ibrahim, Bibliografija e veprave të gjuhësise (1950–1987), GJASShF – 1987 (1988) 349–356.
Библиографија лингвистичких радова (1950–1987).
1537. Kranjec Marko, Alenka Logar-Pleško, Anka Sollner-Perdih, Slovenistika v letu 1986. Bibliografski pregled, JiS XXXIII/4 (1987–88) 107–123.
1538. Kujundžić Enes, Raznovrsno egzaktno–naučno nasljeđe, U povodu izdanja prvog sveska Kataloga znanstvenih rukopisa Egipatske nacionalne biblioteke u Kairu, Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 241–246.
1539. Kurelac Miroslav, Bibliografija radova Vladimira Mošina, ZZPZ 15 (1988) 157.
1540. Logar-Pleško Alenka, в. бр. 1537.
1541. Milić S., Bisera Nurudinović, Bibliografija jugoslovenske orijentalistike 1918–1945, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XIII, Sarajevo 1986, 296, Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 311–312.
- Приказ.
1542. Milić Svetlana, Pregled izdanja Orijentalnog instituta sa bibliografijom radova u njima (1975–1985), Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 211–240.
1543. Митева Димка, Библиографија на трудовите на Одделението за лексикологија и лексикографија во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, Мах 5(1988) 215–239.
1544. Mulaku Latif, Pedagog i palodhshëm i arsimit dhe punonjës i dalluar në fushën e gjuhës shqipe (Neumorni pedagog prosvete i istaknuti radnik na polju albanskog jezika), Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 8087.
Библиографија Мехди Бардија поводом 60 година живота и пензионисања.
Рубрика „Годишњице“.
1545. Nurudinović Bisera, в. бр. 1541.
1546. Otašević Đorđe, Bibliografija stručnih rečnika, leksikona, enciklopedija i radova o terminologiji 1, Prevodilac VII/1 (1988, Beograd) 64–89.
1547. Otašević Đ[orđe], Bibliografija stručnih rečnika, leksikona, enciklopedija i radova o terminologiji 2, Prevodilac VII/2 (1988, Beograd) 51–65.
1548. Оташевић Ђорђе, Библиографија стручних речника, лексикона, енциклопедија и радова о терминологији 3, Преводаилац VII/3 (1988, Београд) 62–76.
1549. ***, Petar Guberina: Popis radova (1937–1988), JAZU, Filologija 15, (1987–1988, Zagreb) 5–10.
1550. Ribarova Zdenka, Dodaci bibliografiji Josefa Kurza, Slovo 38 (1988, Zagreb) 101–107.
1551. Sollner-Perdih Anka, в. бр. 1537.
1552. Спасић Љиљана, Прилози библиографији југословенске лингвистике на страни (VII). За период од 1967–1974. године, ЗбМСФЛ XXXI/1 (1988) 209–223.

1553. Fetahu Emine, Bibliografija e punimeve të botuara në revistën "Gjuha shqipe" viti I–VI (1982–1987), Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 89–100.

1554. Čar-Drnda Hatidža, Bibliografija radova Alije Bejtića, Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 203–210.

1555. Šimenc Stanko, Bibliografija deo o teoriji pouka slovenskega jezika in književnosti v osnovni in srednji šoli 1977–1987, Jis XXXIII/5 (1987–88) ov. III–IV, XXXIII/6 ov. IV, XXXIV/3 79–ov. IV.

XIV. O становништву

1556. Bor Matej, Jožko Šavli, Ivan Tomažič, Veneti, naši davni predniki, Editiones Veneti, Ljubljana; Večer, Maribor 1989, 524, 8°.

Tudi jezikoslovno.

1557. Vekarić Nenad, Primjena tablica ascendenata u historijskoj demografiji, Anali XXVI (1988) 223–236.

Rezime na engleskom.

1558. Grafenauer Bogo, O izboru slovenskih prednikov I., Primorska srečanja XII/82–83 (1988, Nova Gorica) 298–309; XII/84–85, 409–417, XII/87–88, 616–623.

O teorijah Mateja Bora in Joška Šavlija o avtohtonosti Slovencev in o sorodnosti slovenščine z venetščino. – Pogovor je pripravil Branko Marušič.

1559. Jelić Roman, Stanovništvo Islama Grčkog godine 1709, ZR XXXVII/5–6 (rujan–prosinac 1988) 549–553.

1560. Margetić Lujo, Vinodolska općina i njezino stanovništvo („kmeti“), Dometi 21/12 (1988, Rijeka) 763–772.

1561. Tomažič Ivan, v. br. 1556.

1562. Tošić Đuro, Dubrovačka porodica Hranković, Anali XXVI (1988) 87–101.

Резиме на енглеском.

1563. Šavli Jožko, v. br. 1556.

XV. Разно

1564. Ajeti Idriz, Në njëqindvjetorin e lindjes së Henrik Bariqit (Povodom stogodišnjice rođenja Henrika Barića), Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 71–77.

Рубрика „Годишњице“.

1565. Alaburić Jelica, Seminar o teoriji i praksi terminološkog rada, Prevodilac VII/2 (1988, Beograd) 35–38.

Приказ међународног семинара „Теорија и пракса термилошког рада“ (Москва, 26.–28. јануар 1988).

1566. Aličić Ahmed S., Problemi osmanistike s posebnim osvrtom na izdavanje izvora, Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 251–257.

1567. **Andonovski Hristo**, *Abecedar – The Primer for the Macedonian Children in Aegean Macedonia*, MR XVIII/1 (1988) 5–10.

Предговор кон македонските издание.

1568. **Antunović Goranka**, **Muhvić-Dimanovski Vesna**, *Folia linguistica, Acta Societatis Linguisticae Europaeae, Tomus XXII/1–2*, Berlin 1988, ed. by R. Filipović, SOL 7, 3/2 (1988) 100–103.

Приказ.

1569. **Вајџинца Isa**, *Shkolla e parë shqipe dhe shqipja letrare (Prva škola na albanskom i albanski književni jezik)*, *Gjuha shqipe* VII/1 (1988, Priština) 68–70.

Поводом стогодишњице прве школе на албанском језику.

Рубрика „Годишњице“.

1570. **Бернштейн С. Б.**, в. бр. 1601.

1571. **Božović Rade**, *Tuđice kao bogatstvo jezika*, КњЈ 2 (1988) 153–158.

1572. **Brabcova Radoslava**, *Prve Jagičeve veze s češkom slavistikom*, *Istra* 26/4 (1988, Pula) 27–34.

1573. **Брозовић Далибор**, **Вук Стефановић Караџић и јужнословенски народи**, *Književni jezik* 17/1 (1988, Sarajevo) 1–12.

Резиме на руском.

1574. **Buljovčić Josip**, *Razmišljanja o jezičkim dometima sakupljačkog rada Balinta Vujkova*, *Rukovet* 34/72/2 (1988, Subotica) 150–155.

1575. **Велев Илија**, *Зборник со интернационални студии за кирилметодијевистиката, Tisuću i sto godina od smrti Metodijeve, Ćirilometodsko kulturno-književno nasleđe u Hrvata*, Zagreb 1986–1988, ЛЗБ XXXV/6 (1988) 83–87.

Приказ.

1576. **Велјановска Катерина**, XVIII и XIX семинар за македонски јазик, литература и култура, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 424–427.

Хроника.

1577. **Vidaković-Petrov K.**, *Naučni skup o književnom prevođenju, Prevodilac* VII/1 (1988, Beograd) 45–47.

Хроника скупа „Књижевни превод: теорија и историја“ одржаног у Београду.

1578. **Видоески Божићар**, 35 години на сп. „Македонски јазик“, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 354–363.

Реферат одржан на свечениот собир на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, по повод излегувањето на јубилејниот 35. број на списанието.

1579. **Вукомановић Славко**, в. бр. 1637.

1580. **Вукомановић Славко**, *Језик, друштво, нација, Побједа 8024–8054* (април–мај 1988, Титоград).

1581. **Гард Пол**, *Дјело Вука Караџића према типологији односа језика и културе, Putevi* 1 (1988, Banja Luka) 5–16.

Напомена: Часопис је обилежен као књига XXXVIII/7–8 за 1987, али је Редакција одлучила да овај број објави као редовни први број за 1988. годину.

1582. **Grajevci Fadil**, *Verpimtaria kërkimore-shkencore e Institutit Albanologjik në trevjeçarin 1986–1988, Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 101–106.*

Хроника.

1583. **Damjanović Stjepan**, *Vatroslav Jagić o Istri, Istra 24/4 (1988, Pula) 5–12.*

1584. **Damjanović Stjepan**, *Jagićevi putokazi (Uz 150. obljetnicu rođenja velikog slavista), SL 27–28 (1988–89) 11–13.*

1585. **XX семинар за македонски јазик, литература и култура 7–27.08.1987 година, Скопје-Охрид, Предавања, 5–12.**

Хроника.

1586. **Драгин Гордана**, *Лењинградски симпозијум посвећен двестагодишњици рођења оснивача савременог српскохрватског књижевног језика Вука С. Караџића, ЗбМСФЛ XXXI/1 (1988) 186–190.*

Хроника.

1587. **Žagar France**, *Ob šestdesetletnici Stanka Kotnika, JiS XXXIII/7–8 (1987–88) 211–212.*

1588. **Žibreg Ivona**, *Linguistics Abstracts, ЗбМСФЛ XXXI/2 (1988) 214–215.*

Приказ.

1589. **Igličar Albin**, *Enakopravnost jezikov pri sprejemanju in objavljanju zveznih zakonov, NRazgl XXXVII/22 (1988) 666.*

1590. **Исајев И. М.**, *Међународни помоћни језик есперанто, Преглед LXXVIII/2–3 (1988, Сарајево) 281.*

1591. **Islamaj Shefkije**, *Kontribut i çmueshëm në fushën e onomastikës, GjASShF - 1987 (1988) 340–346.*

Приказ саопштења и дискусија Научне трибине Албанолошког института у Приштини, објављених у часопису „Gjuha shqipe“ VII/1 1987.

1592. **Islamaj Shefkije**, *Rezultate dhe detyra të reja në fushën e terminologjisë, Gjuha shqipe VII/1 (1988, Priština) 63–67.*

Хроника научне сесије са темом „Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi“ одржаног 28. и 29. јануара 1988. у Приштини у организацији Албанолошког института.

1593. **Јакимовска Маја**, *Книга студије за Климент Охридски, Климент Охридски: Студиј, Изд. одбор за одбележување на 1100-годишнината од доаѓањето на Климент во Охрид и формирањето на Охридската школа за словенска култура и писменост, Скопје 1986, ЛЗб ХХХV/6 (1988) 89–94.*

Приказ.

1594. **Jan Zoltan**, *Slovenščina na zahodni meji, JiS XXXIII/7–8 (1987–88) 244 + ov. III.*

О študiju slovenistike na tržaški univerzi.

1595. **Jahnichen Manfred**, *O značenju Jagićevog djelovanja u Berlinu, prev. M. Horvat-Katičić, Istra 26/4 (1988, Pula) 52–55.*

1596. **Jovanović Tamara**, Dvadeset prvi kongres TESOLA, Miami Beach, Florida, 21–25. travnja 1987, SJ XVII/1 (1988) 70–73.

1597. **Katičić Radoslav**, Dalek put Vatroslava Jagića, Forum XXVII, LVI/10–11. (listopad–studeni 1988, Zagreb) 419–429.

1598. **Кип Маријана**, Научен собир „Јазичнете појави во Битола и Битолско делеска и во минатото“, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 414–417.

Хроника.

1599. **Кнежевић Богић**, Злоупотреба филозофско-класне функције језика у самоуправању, Овдје XX/235 (децембар 1988, Титоград) 6.

1600. **Kovač Zvonko**, Slovanske vzajemnosti. Deseti mednarodni slavistični kongres v Sofiji, NRazgl XXXVII/20 (1988) 616.

1601. **Конески Блаже**, С. Б. Бернштейн, Константин-Философ и Мефодий. Начальные главы из истории славянской письменности, Москва 1984, 165, 8°, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 365–366.

Приказ.

1602. **Копитовић Зоран**, Слависти из Гетингена, Универзитетска ријеч XVIII/238 (мај 1988, Титоград) 27.

1603. **Коробар-Белчева Марија**, Шеста југословенска ономастичка конференција, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 421–424.

Хроника.

1604. **Kostallari Androkli, Mansaku Seit, Palokë Daka** (16. III 1925–15. XII 1987), Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 101–102.

In memoriam.

1605. **Kushevski Voislav**, A testimony of the Existence of the Macedonian People, MR XVIII/1 (1988) 11–19.

Говор по повод промоција на „Абецедарот“.

1606. **Лашкова Лили**, Вуково дело у контексту других словенских књижевних језика, НССУВД 17/1 (1988) 67–76.

Резиме на руском.

1607. **Mansaku Seit**, в. бр. 1604.

1608. **Matasović Ranko, Vilhelm fon Humbolt**, Uvod u delo o kavi jeziku i drugi ogledi, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1988, SOL 7,3/2 (1988) 97–99.

Приказ.

1609. **Meу Jacob L.**, в. бр. 1634.

1610. **Миловска Добрила**, в. бр. 1642.

1611. **Митева Димка**, XII конгрес на југословенските слависти – несомнен подем на научната и наставната работа во областа на нашите јазици и литература, ЛЗб XXXV/6 (1988) 113–116.

Хроника.

1612. Митева Димка, XVII изборно собрание на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 427–428.

Хроника.

1613. Mihaljević Milan, LITTERAE SLAVICAE MEDII Aevi: FRANCISCO VENCESLAO MAREŠ SEXAGENARIO OBLATAE, Herausgegeben von Johannes Reinhart; Verlag Otto Sagner, München 1985, 427, Slovo 38 (1988, Zagreb) 125–138.

Приказ.

1614. Mišeska-Tomić Olga, в. бр. 1635.

1615. Мишеска-Томиќ Олга, Еден значаен меѓународен лингвистички собир во регроспектива, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 417–420.

За 19-та годишна научна конференција на Европското лингвистичко друштво, Охрид 1986.

1616. Mulaku L[atif], Pllana Sh[efqet], Nga Kongresi Ndërkombëtar mbi Arbëreshët. Kontribute të rëndësishme shkencore. GjASShF – 1987 (1988) 333–336.

Хроника Меѓународног конгреса за језик, историју и културу Албанаца у Италији одржаног 25. и 26. јуна 1988. на Универзитету у Манхајму.

1617. Muratagiç-Tuna Hüsniye, Vuk'u Hatırlarken (Prisećajući se Vuka), Çevren XV/63 (1988, Priština) 111–115.

Поводом 200-годишњице рођења Вука Караџића.

1618. Muhvić-Dimanovski Vesna, в. бр. 1568.

1619. Novak Vilko, Prispèvek k zgodovini slavistike. Materialien zur Geschichte der Slawistik in der Steiermark. Bearbeitet von E. Prunč und L. Karničar inter Mitarbeit von E. Krainz. Graz 1987. 168, JiS XXXIV/1–2 (1988–89) 46.

Порочило.

1620. Обрадовић Радмила, Годишњак Савеза друштава за примењену лингвистику Југославије, број 7–8, Сарајево, 1983–84, Studia philologica 1–2/1986 (1988, Priština) 110–112.

Приказ.

1621. О отвореним друштвеним проблемима нашег језика, Оцене са стручног састанка Института за српскохрватски језик, НЈ XXVIII/1–2 (1988) 5–7.

1622. Perić A[leksandar], Simpozijum o jeziku i kulturi, Prevodilac VII/3 (1988, Beograd) 54–55.

Приказ симпозијума „Језик и култура“ – Охрид, 27–29. мај 1988.

1623. Petrič Ernest, Енакоправност уградних језиков SFRJ. „Logika“ zmotni razlag in nesmiselnih izpeljav, NRazgl XXXVII/19 (1988) 568–569.

1624. Пецо Асим, Уз Вуков јубилеј, II, Венац (1987/1988, Г. Милановац) 38–41.

1625. Pllana Sh[efqet], в. бр. 1616.

1626. Pogorelec Breda, Stroka in politika. Dvanajsti kongres Zveze slavističnih društev Jugoslavije, Novi Sad, 7–9. september 1988, NRazgl XXXVII/18 (1988) 551–552.

1627. Požgaj-Hadži Vesna, Lingvistični časopis SOL, SR 36/4 (1988) 457–458.

Poročilo o številki 3 in 4 letnika 1987.

1628. Polovina Vesna, Simpozijum o lingvističkoj teoriji, Prevedilac VII/3 (1988, Beograd) 52–53.

Приказ симпозијума „Лингвистичка теорија и методологија“ (Београд, 12–13. априла 1988).

1629. Поповић Александар, Нека запажања о Турцима, Албанцима и Јужним Словенима муслиманске вјере у дјелу Вука Караџића, Путеви 1 (1988, Banja Luka) 85–97.

Напомена: часопис је означен као књига XXXVIII/7–8 за 1987, али је Редакција одлучила да овај број објави као редовни први број за 1988. годину.

1630. Потреба заштите ћирилице (Научно веће Института за Српскохрватски језик), НЈ XXXVIII/1–2 (1988) 8–10.

1631. Putanec Valentin, Hrvatska leksikografska izdanja tiskana u Varaždinu i neposrednoj okolici (16–19 st.), RZZR 2 (1988) 459–475.

Резиме на француском.

1632. Radovanović Milorad, Conference: „Language Planning and political Development“ (Werner-Reimers-Stiftung, Bad Homburg, FRG, 27–31 July, 1987), ЗМСФЛ XXXI/1 (1988) 190–192.

Хроника.

1633. Radovanović Milorad, Politique et aménagement linguistiques, ЗМСФЛ XXXI/2 (1988) 211–213.

Приказ: Textes publiés sous la direction de Jacques Maurais, Gouvernement du Québec, Conseil de la langue française (Collection L'ordre des mots, Le Robert, Paris, 1987).

1634. Radovanović Milorad, Jacob L. Mey (ed.), Language and Discourse: Test and Protest. A Festschrift for Petr Sgall. Amsterdam/Philadelphia, 1986, ЗМСФЛ XXXI/1 (1988) 205–208.

Приказ.

1635. Radovanović Milorad, Olga Mišeska Tomić and W. Shuy (eds). The Relation of theoretical and applied Linguistics, New York/London, 1987, ЗМСФЛ XXXI/1 (1988) 200–205.

Приказ.

1636. Radojičić Sofka, Sarajevski slavistički dani, Zbornik radova, II–III, Сарајево 1987, Књижевни језик 17/2 (1988, Сарајево) 126–127.

Приказ.

1637. Радуловић Зорица, Синтетичка студија о језику, Славко Вукомановић, Језик, друштво, нација, Југословенска ревија, Београд 1987, Омладински покрет 166 (март 1988, Титоград) 26.

Приказ.

1638. Raka Fadil, Rëndësia e Konsultës gjuhësore të Prishtinës (1968), Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 85–91.

Рубрика „Годишњице“.

1639. Raka Fadil, Rëndësia e Kongresit të Manastirit (1908) për formimin e gjuhës së përbashkët letrare shqipe (Značaj Bitoljskog kongresa (1908) za formiranje jedinstvenog albanskog književnog jezika), Gjuha shqipe VII/2 (1988, Priština) 88–98.
Рубрика „Годишњице“.
1640. Računalniška obrada jezikovnih podatkov (ROJP-4), zbornik IV. konference, Portorož 3.10.–7.10.1988, Institut „Jožef Stefan“, Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, Ljubljana 1988, -501.
1641. Reinhart Johannes, в. бр. 1613.
1642. Рибарова Зденка, Добрила Миловска, Одбележувањето на 1100-годишнината од смртта на словенскиот учител Методиј во Македонија, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 409–414.
Хроника. Библиографија на прилозите објавени во 1985 г. во СРМ.
1643. Rizvić Muhsin, Vukova sveska sarajevske Prosvete, Odjek XLI/19 (1988, Sarajevo) 9–11.
Приказ.
1644. Rotar Janez, Pismo Frana Ramovša o jeziku in narodu, NRazgl XXXVII/9 (1988) 286.
Pismo Želmíri Gašparíkovi.
1645. Ротар Јанез, Словенски аутори и ћирилица, НССУВД 17/1 (1988) 307–316.
Резиме на англиском.
1646. Sedaj Engjëll, Vepra e Pjetër Bogdanit si përkthim (Me rastin e 300 vjetorit të vdekjes së P. Bogdanit – 1630–1689), Gjuha shqipe VII/3 (1988, Priština) 92–100.
Рубрика „Годишњице“.
1647. Simić Radoje, Vukove napomene o njemačkom jeziku i književnosti, Književni jezik 17/1 (1988, Sarajevo) 29–37.
Резиме на њемачком.
1648. Славева Лиција, „Бревно“ на Хтетовскиот манастир од првите години на владеењето на крал Стефан Душан, МЈ XXXVI–XXXVII (1985–1986/88) 122–135.
1649. Spaho Fehim Dž., Jugoslovenski naučni skup o problemima osmanistike sa posebnim osvrtom na izdavanje izvora, Prilozi za orijentalnu filologiju 37 (1988, Sarajevo) 247–250.
1650. Srhoj-Čerina Ljubica, Novi svezak Radova Filozofskog fakulteta u Zadru (Radovi Filozofskog fakulteta 8 Zadru 26/26, Razdio filoloških znanosti 16, 1986/1987), Jezik 35/5 (lipanj 1988, Zagreb) 155–157.
Рубрика „Осврти“.
Приказ.
1651. Станић Милица, Вук и ми, Обележја XVIII/1 (1988, Приштина) 5–9.
Поводом 200-годишњице рођења Вука Караџића.
1652. Стевановић Михаило, в. бр. 1660.
1653. Суботић Јелисавета, Зборник радова о Вуку Стефановићу Караџићу, ЗбМСФЛ XXXI/2 (1988) 205–210.

У издању сарајевског Института за књижевност под датим насловом објављена је 1987. ова књига која садржи 80 реферата југословенских научних радника, поднесених на научном скупу у Сарајеву (9–11. VI 1987).

Приказ.

1654. **Танасић Срето**, Зборник радова о Вуку Стеф. Карацићу, Путеви XXXVIII, Бања Лука, новембар–децембар 1987, односно јануар–фебруар 1988, Књижевни језик 17/4 (1988, Сарајево) 242–245.

Приказ.

1655. **Twardzik Waclaw**, Ponovo o Jagićevim odnosima s poljskom znanosti, prev. Neda Pintarić, Istra 26/4 (1988, Pula) 35–51.

1656. **Tekavčić Pavao**, SOL – Lingvistički časopis: br. 2–4 (1986–1987), ЗМСФЛ XXXI/1 (1988) 193–199.

Приказ.

1657. **Toporišič Jože**, Jezikoslovje s simpozija Obdobja 8, SR 36/4 (1988) 437–449.

Oсena: Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura. Ljubljana 1988. (Obdobja 8.)

1658. **Toporišič Jože**, Slavistično zborovanje v Mariboru 1988, NRazgl XXXVII/22 (1988) 669–670.

Glej Boža Krakar-Vogel, Dopolnilo, in Peter Kolšek, Opomba, prav tam št. 23, str. 705.

1659. **Тошић Борисав**, Славистички зборник, књига I, Београд, 1986, 128. Књижевни језик 17/2 (1988, Сарајево) 122–125.

Приказ.

1660. **Ђорин Божо**, Михаило Стевановић, Од Вука до Белића и даље, КњЈ I (1988) 91–94.

1661. **Filipović R.**, в. бр. 1568.

1662. **Hadžimejlić Jasna**, Sedma onomastička konferencija, Priština 6–9. X 1987. godine, Književni jezik 17/1 (1988, Sarajevo) 64–66.

Приказ.

1663. **Humbolt Vilhelm fon**, в. бр. 1608.

1664. **Čubelić Tvrtko**, Slavistički kongresi i političko-kulturni trenutak, HСтв. XXVII/1–4 (1988) 72–76.

1665. **Shuy Roger W.**, в. бр. 1635.

Библиографију уредила *Олга Сабо-Јерков*

РЕГИСТАР

РЕГИСТАР РЕЧИ И СИНТАКСИЧКИХ КОНСТРУКЦИЈА

- аблатив**
 с предлозима *paга, pas* (алб.), синт. 23
- акузатив**
 с предлогом *без*, синт. 26
 предлогом *пѣ* (алб.), синт. 22
 с предлозима *у* и *на*, синт. 22
 с предлозима *mbi, nën* (алб.), синт. 23
 с предлозима *над, под, пред, за*, синт. и сем. 22–23, 27
- arzân*, етим. 63–67
arzôvan, етим. 63, 64, 67
аризати, етим. 66
- бедняжка** (рус.), именица, прев. 58
bedg- (темематски), етим. 99
bedro (темематски), етим. 99
 без, предлог, синт. 26
bolna (темематски), етим. 99
borgzda (темематски), етим. 93
въгъ (темематски), етим. 94
- вокали**
 о, графија, фон. и ист. јез. 31, 32
 у, графија, фон. и ист. јез. 32
- впреди** (рус.), прилог, прев. 55, 56
- въ-** (прасл.), на почетку речи, рефлeksi, фон. и ист. јез. 36
- въ-** (прасл.), на почетку речи, рефлeksi, фон. и ист. јез. 36
- * **въс-** (прасл.), на почетку речи, рефлeksi, фон. и ист. јез. 36
- gvězda** (темематски), етим. 104
- глаголски наставци**
 императив, морф. и ист. јез. 42
 презент, морф. и ист. јез. 41, 42
- golъ* (темематски), етим. 102
golěнь (темематски), етим. 99
golqъbъ (темематски), етим. 105
гъгпъ (темематски), етим. 100–101
- датив, морф. и ист. јез.** 39, 40
 датив циља, синт. и сем. 24
 датив циља без предлога, синт. и сем. 24
- двенадцать** (рус.), број, прев. 54, 55
 детерминација, обавезна, синт. 11
dolga (темематски), етим. 103
 * *drevъ* (темематски), етим. 98–99
- за, предлог, синт.** 23, 24, 27
- за ге, предлошка конструкција, синт.** 25
- за на, предлошка конструкција, синт.** 25
- за преко, предлошка конструкција, синт.** 25
- за у, предлошка конструкција, синт.** 25
- заменице, показне**
 проширене секундарним -ем, морф. и ист. јез. 41
 проширене сонантом -j, морф. и ист. јез. 41
- * *zvон* (темематски), етим. 97–98
zobъ (темематски), етим. 94
zopa (темематски), етим. 94–95
zqbъgъ (темематски), етим. 99
- именице а-деклинације**
 датив једнине, морф. и ист. јез. 39
 локатив једнине, морф. и ист. јез. 39
 императив, 2. лице једнине, морф. и ист. јез. 42
- инструментал, морф. и ист. јез.** 40
 без предлога, у социјативном значењу, синт. 19, 21, 22
 инструментал оруђа, синт. 19, 20, 21
 с предлогом *с*, синт. 19, 20, 21
 с предлозима *над, под, пред, за*, синт. и сем. 22–24, 27
- источнохерцеговачки говори, дијал.** 30, 43
- јат** (прасл.), рефлeksi, фон. 29, 43
 -jd- (прасл.), рефлeksi, фон. и ист. јез. 36
јотовање, фон. и ист. јез. 36
јекавско јотовање, фон. и ист. јез. 38

- новије јотовање, фон. и ист. јез. 37
 новије јотовање, хронологија, ист. јез. 37, 38
 прво јотовање, фон. и ист. јез. 36
 прво јотовање, хронологија, ист. јез. 36, 37
 -jt- (прасл.), рефлекси, фон. и ист. јез. 36
- к, предлог, синт. 24
 карте од игре, синт. 17
 карши, предлог, синт. 26
 кимерски језик, етим. 115—116
 Кимерци, етим. 109—115, 116—117
 кмет од села, синт. 17
 код, предлог, сем. 25
 конструкције с акузативом
 га+acc (алб.), синт. 26
 конструкције с генитивом
 od+gen (алб.), синт. и сем. 17, 18
 од+ген (схј.), синт. и сем. 16—17, 18
 конструкције с дативом
 к+дат, синт. 24
 конструкције с номинативом
 ге+ном (схј.), синт. 25
 tek+nom (алб.), синт. 25
 контактна зона, црногорска, балк. 16
 критеријум блискости значења, према Холцеру, етим. 91
 критеријум броја синонима, према Холцеру, етим. 91
 критеријум дужине корена, према Холцеру, етим. 90
 критеријум значењског обима, према Холцеру, етим. 91
 критеријум оштрине корена, према Холцеру, етим. 90—91
 критеријум потврђености праиндоевропског предлошка, према Холцеру, етим. 91
 критеријуми за просуђивање етимологија, према Холцеру, етим. 90
 *kгоъ (темематски), етим. 96—97
- l (слоготворно) (прасл.), фон. и ист. јез. 33, 34
 рефлекси, фон. и ист. јез. 33, 34, 43
 -l (прасл.), фон. и ист. јез. 34
 рефлекси, фон. и ист. јез. 34
 l' (l палатално), фон. и ист. јез. 38
 лице, сем. 1, 7—10
 личност, сем. 7—9
 loboda (темематски), етим. 95
 локатив, морф. и ист. јез. 38, 39, 40
 с предлозима о, по, при, синт. 22
 с предлозима у и на, синт. 22
- људи, сем. 1, 2
- mbi, предлог (алб.), синт. 23, 27
 модел N(Nom)+marker+N(Gen), синт. 19
 mьstь (темематски), етим. 102
- на, предлог, синт. 22
 над, предлог, синт. 23, 24, 27
 назвали
 ę (прасл.), фон. и ист. јез. 31
 q (прасл.), фон. и ист. јез. 31
 nē, предлог (алб.), синт. 22
 неко, сем. и синт. 1, 7, 8, 9
 nēn, предлог (алб.), синт. 23, 27
 неодређеност, спецификована/неспецификована, терм. 8
 нешто, сем. и синт. 7
 номинатив, морф. и ист. јез. 40
 с предлогом без, синт. 26
- од, као аблативни предлог, синт. 18
 у конструкцијама с ген., синт. 16—17
 опозиција социјатив/инструментал оруђа, синт. 19
 особа, сем. 6—10
- падешки наставци
 датив једине именица а-деклинације, морф. и ист. јез. 39
 датив плурала, морф. и ист. јез. 40, 41
 инструментал плурала, морф. и ист. јез. 40, 41
 локатив једине именица а-деклинације, морф. и ист. јез. 39
 локатив једине мушког и средњег рода, морф. и ист. јез. 38
 локатив плурала, морф. и ист. јез. 40, 41
 номинатив једине мушког рода, морф. и ист. јез. 40
- рага, предлог (алб.), синт. 23, 27
 паронимија, сем. и лекс. 69
 рас, предлог (алб.), синт. 23, 27
 под, предлог, синт. 23, 24, 27
 појединац, сем. и синт. 1, 5, 6
 полисемија, сем. и лекс. 69
 полугласници
 меки (прасл.), рефлекси, фон. и ист. јез. 32
 прасловенски, фон. и ист. јез. 32
 тврди (прасл.), рефлекси, фон. и ист. јез. 32
- рогъ (темематски), етим. 103
 пред, предлог, синт. 23, 24, 27
 предлошке конструкције, синт. 25
 презент, 1. лице једине, морф. и ист. јез. 41, 42
 према, предлог, сем. 25
 при, предлог, синт. и сем. 22, 25

- прилози, проширени сонантом -ј, морф. и ист. јез. 41
 прокъ (темематски), етим. 100
 просо (темематски), етим. 93—94
 пут, предлог, сем. 25
 рѣт- (темематски), етим. 102
 рѣт- (темематски), етим. 102
 рѣто (темематски), етим. 97
 рѣти (темематски), етим. 104—105
- референција и сл., терм. 2
 рѣан, етим. 63, 67
- свереть (темематски), етим. 100
 свегѣръ (темематски), етим. 96—97
 свободѣ (темематски), етим. 101
 синкретизам падежа
 номинатив и вокатив у руском језику,
 прев. 58—61
 сѣгъ (темематски), етим. 101—102
 слободѣ (темематски), етим. 101
 смѣгѣ (темематски), етим. 95—96
 социјатив, синг. 19, 20, 21
 без предлога, синг. 19, 21
 ствар, сем. и синг. 7
 супрај, предлог, синг. 26
 сѣгѣ (темематски), етим. 95—96
- тѣог- (темематски), етим. 97
 тѣгѣ (темематски), етим. 103
 темематски гласовни закони, етим. 88—89
 темематски језик, етим. 87, 88
 толиѣ (темематски), етим. 98
 трѣтѣ (темематски), етим. 100, 102
 *тукѣ (темематски), етим. 103—104
 тѣма (рус.), именица, прев. 57, 58
 тѣсто (темематски), етим. 96
 тѣшити (темематски), етим. 98
 телѣ (темематски), етим. 98
- у, предлог, синг. 22, 25
- х, сугласник, фон. и ист. јез. 35, 36
 у штокавским говорима, фон., ист. јез.,
 дијал. 35, 36
 харѣан, в. арѣан, етим. 63, 64, 66
 харизати, в. аризати, етим. 66
 харизо (грч. *χαριζω*), етим. 65
 хомографија, сем. и лекс. 69
 хомонимија, сем. и лекс. 69, 80—83
 пуна, сем. и лекс. 69
- хомофонија, сем. и лекс. 69
 хомоформија, сем. и лекс. 69
- чакавски говори, дијал. 43
 рефлекс прасл. -l < -lъ, фон., ист. јез.,
 дијал. 34
 човек, сем. и синг. 1, 2, 4, 5
- штокавски говори
 датив јединице именица а-деклинације,
 хронологија, ист. јез., морф., дијал. 39
 датив плурала, хронологија, ист. јез.,
 дијал. 40
 императив, хронологија, морф., ист.
 јез., дијал. 42
 инструментал плурала, хронологија,
 ист. јез. и дијал. 40
 локатив јединице именица а-деклина-
 ције, хронологија, ист. јез., морф., ди-
 јал. 39
 локатив јединице мушког и средњег
 рода, хронологија, ист. јез., морф.,
 дијал. 39
 локатив плурала, хронологија, ист. јез.,
 дијал. 40
 новије јотовање, фон., ист. јез., дијал.
 37, 38
 прво јотовање, фон., ист. јез., дијал. 36,
 37
 презент, хронологија, морф., ист. јез.,
 дијал. 42
 промена -jd- > -d- / -jt- > -ĉ-, фон.,
 ист. јез., дијал. 36
 рефлекс прасл. -l < -lъ, фон., ист. јез.,
 дијал. 34
 рефлекс прасл. l (слоготворног), фон.,
 ист. јез., дијал. 33, 34
 рефлекси прасл. полугласника, фон.,
 ист. јез., дијал. 32, 33
 рефлекси прасл. скупине ѡъ-/ѡъ-, фон.,
 ист. јез., дијал. 36
 фонема h, фон., ист. јез., дијал. 35, 36
- ѣ, в. под јат
 ѣдго (темематски), етим. 99
- ѣ (прасл.), рефлекси, фон. и ист. јез. 31
- ѣ (прасл.), рефлекси, фон. и ист. јез. 31
 ѣдго (темематски), етим. 105

РЕГИСТАР ИМЕНА

- Абаев, В. И. 107, 109, 111, 119
 Авербах, Ю. 264
 Агбунов, Б. 117
 Adamič, France 262
 Adamič, Štefan 256, 262
 Adorno, Theodor W. 168
 Ajduković, Jovan 177
 Ajeti, Idriz 18, 28, 195, 212, 213, 267, 271
 Aktaş, Şerif 195
 Alaburić, Jelica 238, 271
 Alexander, Ronelle 28
 Алексић, Радомир 83
 Aleksić-Hill, Branimirka 168
 Алексова, Гордана 168
 Alerić, Danijel 217, 238
 Alimusaj, Niman 195
 Alirejsoviq, Edina 195
 Aličić, Ahmed S. 271
 Alishani, Alajdin S. 195
 Altimari, Francesco 267
 Андерш, И. Ф. 185
 Andoljšek, Ivan 267
 Андонов, Киро 255
 Андоновски, Христо 272
 Андрић, Никола 81, 85
 Anić, Vladimir 159, 218, 223
 Антонић, Ивана 168
 Antunović, Goranka 168, 195, 272
 Аргировски, Мито 213, 242
 Арсенијевић, Нада С. 195
 Арсова-Николик, Лидија 242
 Асенова, Петя 161
 Атанасов, Петар 162
 Атанацковић, Лаза 82, 84
 Ahmetaj, Ibrahim 194
 Ahmetaj, Mehmet 194, 195
 Ahmeti, Xhavit M. 199
 Бабанова, Екатерина 168, 169
 Babić, Marko 196
 Бабић, Сава 177, 189
 Babić, Stjepan 159, 218, 223
 Бабовић, Милосав 53, 56
 Badalić, Josip 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61
 Bajcinca, Isa 196, 267, 272
 Бакотић, Лујо 82, 83
 Ballata, Zeqirja 196
 Balota, Mate 228
 Bamgboze, A. 169
 Бандић, Душан 169
 Baotic, Josip 223
 Barac-Grum, Vida 189, 264
 Bardhi, Mehdi 165, 196
 Barić, Eugenija 218, 223
 Barthes, Roland 169
 Bartholomae, Chr. 102
 Bartulić, Josip 230
 Basara, Anna 185
 Basara, Jan 185
 Баскић, Радмила 165, 238
 Batur, Enis 196
 Bašić, Nataša 223
 Begolli, Menduh 177, 180
 Bednarek, Adam 185
 Bejta, Murat 169, 196
 Bekoš, Andrej 169
 Bekési, Imre 196, 204
 Beli-Genc, Julijana 182
 Белић, Александар 31, 34, 35, 36, 37, 39,
 40, 41, 42, 43, 66
 Belosteneć, Joanis 71, 73, 83
 Benešić, Julije 264, 265
 Benson, Evelyn 196
 Benson, Morton 83, 196, 265
 Berani, Shaqir 196
 Берић, Весна 189
 Beriša, Anton 197
 Berisha, Fetah 196
 Berisha, Rrustem 197

- Бернштейн, С. Б. 163, 185, 267, 272
 Betti, Emilio 169
 Bešlagić, Šefik 230
 Bilinić-Zubak, Jasna 197
 Birinxhiku, Naxhi 197
 Birnbaum, Henrik 13, 27
 Бицевски, Трпко 255
 Бјелановић, Живко 189
 Biaznik, Pavle 259
 Блок, Александар 53, 54, 55, 57
 Blaku, Murat 213
 Бован, Владимир 228, 242
 Bogaj, Halil 197
 Божовић, Раде 197, 272
 Бојић, Миладин 231
 Бојковска, Стојка 242, 243
 Bokshi, Besim 213
 Boldocki, Samuel 182
 Бондарко, А. В. 169
 Bor, Matej 271
 Борисављевић, Драган 228
 Boryś, Wiesław 185, 189
 Bosto, Sulejman 169
 Brabcová, Radoslava 239, 272
 Bradić, Olga 239
 Brala, Želimir 218
 Branković-Krafft, Dušica 237
 Bratanić, Maja 197
 Bratulić, Josip 231
 Browne, Wayles 189
 Брачић, Стојан 169, 182
 Брборић, Бранислав 223
 Brese, Sonja 262
 Brlek, Mijo 267
 Brovina, Avni 197
 Broz, Ivan 73, 79, 80, 83
 Brozović, Dalibor 31, 33, 43, 185, 213, 256, 272
 Бугарски, Ранко 169, 177, 223, 239
 Budor, Karlo 169
 Budziszewska, Wanda 163
 Bujas, Željko 197
 Булатовић, Б. 55, 56
 Буљовчић, Јосип 237, 272
 Бурзан, Мирјана 177
 Bucholz, Oda 22, 163, 213, 267

 Vaillant, André 293
 Weiss, Daniel 5
 Vajs, Nada 189
 Walde, A. 92
 Walter, Hilmar 162
 Wambach, Michel 212
 Vandevelde, C. 177, 178
 Варбот, Ж. Ж. 94, 95
 Varel, Francisco 169

 Васиљев, Јџупка 214, 267
 Васиљевић, Миливоје 265, 266
 Васић, Вера 223
 Васић, Смиљка 169, 217
 Vekarić, Nenad 271
 Велев, Илија 272
 Velikanović, Iso 81, 82, 85
 Велјановска, Катерина 243, 272
 Велчић, Мирна 169
 Вендина, Т. 185
 Vencl, Ljubica 239
 Veselaj, Nuhi 212
 Веселинов, Иванка 230
 Видаковић-Петров, Кринка 272
 Видановић, Ђорђе 169, 170, 174
 Vidović-Muha, Ada 256, 262, 267
 Видоески, Божидар 185, 188, 243, 272
 Wild Bićanić, Sonia 169
 Винавер, Надежда 239
 Винавер, Станислав 55, 56, 57, 60, 61
 Vinca, Nuhi 212
 Vince, Zlatko 218
 Vince-Marinac, Jasna 215
 Vinja, Vojmir 189
 Visković, Kazimir 170
 Wüster, Eugen 239
 Витас, Душко 265, 266
 Витез, Г. 55, 57
 Витић, Зорица 215
 Влајић-Поповић, Јасна 63—68, 163, 185, 186, 189, 239
 Влахов, С. 177
 Vojvoda, Stjero 170
 Војводић, Дојчил 182
 Voltić, Josip 73, 74, 80, 85
 Vončina, Josip 228, 231, 232, 265, 267
 Vončina, Marta 165
 Воронина, И. И. 17, 27, 212
 Vrančić, Faust 70, 85
 Врљић, Стојан 170, 182
 Vugrinec, Jože 267
 Вујанић-Ледницики, Мирјана 232
 Вујановић, Тешо 223
 Вујичић, Драгомир 190
 Вујовић, Лука 15—22, 25, 26, 27
 Вујовић, Слободан 232
 Вукић, Миомир 232
 Вукићевић, Миленко 47, 48, 49, 50, 51
 Вукмановић-Мојсиловић, Биљана 165
 Вуковић, Борислав 177, 182
 Вуковић, Гордана 190
 Вуковић, Јован 31, 34, 35, 36, 37, 44, 83
 Вукомановић, Милан 223
 Вукомановић, Славоко 170, 224, 272
 Vukušić, Stjepan 218
 Вулетић, Бранко 236

- Вучетић, Зорица 212
 Vučić, J. 170, 173
 Вучковић, Петар 218
 Вучковић, Радован 236
 Gaál, Karoly 228
 Gabrić-Bagarić, Darija 190
 Gabrovec, Stane 268
 Гавриловска, Соња 243
 Gazić, L. 199
 Galli de'Paratesi, Nora 199
 Galton, Herbert 163, 186, 243
 Гамкрелидзе, Т. В. 93, 94, 99, 119, 121
 Gaonac'h, Daniel 177
 Гарашанин, Илија 47, 48, 49, 51
 Garde, Paul 272
 Gadža, Mate 224
 Gashi, Salih T. 199
 Goebi, Hans 200
 Gega, Xhevat 199
 Geckeler, Horst 199
 Gendre, Renato 199
 Георгиев, Владимир 13
 Георгиевски, Георги 243
 Георгиевски, Михајло 244
 Grzegorzczkova, Renata 186
 Guillaume, Gustave 170
 Gimbutas, Marija 116
 Gladić, Vinko Aldo 177
 Glovacki-Bernardi, Zrinjka 170, 200
 Gluhak, Alemko 224
 Гоголевски, Станислав 244
 Gołąb, Zbigniew 111
 Golobič, Marjan 177
 Gombocz, Wolfgang L. 170
 Gomlih, Klaus 178
 Gorani, Hajrullah 200
 Горелов, А. Е. 54
 Gospodnetić, Jugoslav 218
 Gostl, Igor 170, 190, 200, 217
 Goçi, Ibrahim 196, 200, 270
 Гошић, Невенка 190, 215
 Grabar, Biserka 215
 Grajčevci, Fadil 273
 Granić, Jagoda 170
 Грантовский, Э. А. 107, 113
 Grafenauer, Bogo 271
 Greenberg, Marc L. 186, 215, 259
 Грицкат, Ирена 13, 27, 232, 265
 Грковић, Јасмина 232
 Грковић, Милица 33, 190
 Grmič, Vekoslav 256
 Grozdanić, Sulejman 200
 Grochowski, Maciej 170, 186
 Grčanas, Tomislav 170
 Guberina, Petar 84
 Gudelj-Velaga, Zdenka 237
 Гуржанов, Гоце 244
 Гудков, Владимир 218, 219
 Gušić, Sjedalija 265
 Дабић, Богдан Ј. 170, 190, 224
 Dalewska-Greń, Hanna 3
 Далматова, Галина 182
 Дамјановић, Ђуро 219
 Damjanović, Stjepan 268, 273
 Dhamo, Todi 198
 Даничић, Ђура 34, 39, 40, 42, 43, 65, 81, 83, 97
 De Bray, R. J. A. 244
 De Courtenay, Jan Baudouin 259
 Дебељаковић, Миланка 224
 Девић-Романова, Валентина 182
 Davis, Margaret 198
 Della Bella, Ardelio 71, 72, 73, 83
 Demiraj, Shaban 163, 198
 Demiri, Avdi 198
 Depoli, Guido 198
 Derrida, Jacques 170
 Десницкаја, А. В. 161, 162
 Десподова, Вангелија 163, 215, 244
 Дешић, Милорад 237
 Diklić, Zvonimir 237
 Ducrot, Oswald 171, 265
 Dumézil, G. 107, 114
 Dimec, J. 256
 Димитрова, Нина 186, 244
 Димитрова, Стефана 186
 Димитровски, Тодор 244
 Димова, А. 157
 Динић, Јакша 265
 Dürrigl, Marija-Ana 219
 Долгополов, Ј. К. 56
 Dolenc, Milan 262
 Domschke, Michael 182, 183
 Доне, Александар 186
 Донева, Љубинка 244
 Doria, Mario 190
 Доровски, Иван 244
 Doçi, Rexhep 198
 Дошлић, Мишо 178
 Draga, Nail 199
 Драгин, Гордана 273
 Драгићевић, Ристо 124, 125
 Драгичевић, Милан 228
 Дрвошанов, Васил 244
 Držečnik, Janko 262
 Dudok, Miroslav 182
 Дукова, Уте 163
 Dular, Janez 256
 Дуличенко, А. Д. 219
 Dulčić, J. i P. 64
 Dunatov, Rasio 219
 Дураковић, Мирјана 224

- Дуриданов, Иван 162
 Đuro, Ilo 199
 Đurović, L. 219
 Gjevori, Mehmet 200
 Đokaj, Đ. 15, 28
 Ђокић, Радослав 224
 Ђорђевић, Милан 171
 Ђорђић, Стојан 224
 Ђукановић, Владо 132, 165, 171, 224
 Ђукановић, Јован 199
 Gjurin, Velemir 256, 262
 Ђуровић, Радосав 228
 Aitchison, Jean 171
 Ellis, John 171
 Elson, Mark J. 219, 245
 Ефремова, Т. Ф. 186
 Žagar, France 273
 Žanić, Ivo 171
 Žepić, Stanko 212
 Žibreg, Ivona 273
 Живановић, Ђорђе 217, 224
 Живковић, Момчило 171
 Живковић, Н. 65
 Žic Fuchs, Milena 171, 219
 Žmavc, Janez 262
 Zajmi, Abdulah 196, 212
 Закревская, Я. 186
 Зарковић, Јован 178
 Zah, Franja 48, 49, 50, 51
 Zahidi, A. I. 212
 Zahirović, Šaban 212
 Zduńska, H. 185, 186
 Зенчук, В. Н. 237
 Зечевих, Весна 228
 Zumberi, Abdullah 212
 Златковић, Драгољуб 65, 242
 Злоковић, Максим 268
 Змајевић, Андрија 133–138
 Znika, Marija 171, 219
 Sollner-Perdih, Anka 270
 Zuanella, Božo 259
 Zupitza, E. 100
 Ibrahim, Sami 213
 Иванов, В. В. 93, 94, 99, 103, 105, 106, 119, 121, 161
 Иванова, А. 157
 Иванова, Клементина 215
 Иванова, Олга 245
 Ивановић, Иван 66
 Ивановска, Гордана 268
 Iveković, Franjo 73, 79, 80, 83
 Ивић, Милка 1–11, 190, 219, 224
 Ивић, Павле 14, 20, 22, 27, 31, 33, 35, 37, 41, 43, 44, 75, 186, 217, 224, 232, 239
 Igličar, Albin 273
 Икономов, Васил 256
 Илиевска, Красимира 245
 Илиевски, Петар Хр. 213, 245
 Piiescu, Maria 202
 Илић, Ана 178
 Илић, Бранко 265
 Ipson, Robert 202
 Илчев, С. 157
 Ymeri, Mariana 212
 Ymeri, Hasan 212
 Ingold, Felix Philipp 171
 Iričanin, Gordana 239
 Исаев, М. И. 59, 273
 Islamaj, Shefkije 196, 202, 273
 Islami, Nebi 178
 Islami, Hivzi 202
 Ismajli, Rexhep 202, 203, 213
 Ичин, Корнелија 178
 Јака, Ymer 203
 Јакимовска, Маја 273
 Jacob, Pier 171
 Jakopin, Franc 259, 262, 268
 Jambrešić, Andrija 71, 72, 73, 84
 Jan, Zoltan 273
 Jahnichen, Manfred 273
 Јанковић, Срђан 203, 231
 Јањић, Душан 224
 Јањићих, Момчило 219
 Jarm, Vida 239
 Јахић, Dževad A. 224, 242
 Јашар-Настева, Оливера 162, 163, 164, 186, 246
 Јевремовић, Светлана 239
 Jedrzejko, Ewa 246
 Ježić, Mislav 219
 Jelić, Roman 271
 Jelkać, Vladimir 171
 Jembrih, Alojz 231, 265
 Јерковић, Вера 215, 232
 Јерковић, Јован 146, 190, 224
 Jernej, Josip 171
 Jesenšek, Marko 259
 Јовановић, Гордана 190
 Јовановић, Ксенија 239
 Јовановић, Младен 178
 Јовановић, Ранко 82, 84
 Јовановић, Тамара 274
 Јовановић, Томислав 158
 Јовановић-Стипчевић, Биљана 186, 215, 232, 268
 Јовић, Душан 145, 146, 171, 219, 232
 Јовић, Љубомир Ив. 219, 242
 Јовићевић, Радојица 191

- Јовковић, Љиљана 239
 Јоган, Маса 256
 Јокановић-Михајлов, Јелица 171, 237
 Јордановски, Јордан 171
 Јordache, Roxana 202
 Јosipović, Višnja 178
 Јошић, Неђо 165
 Јurišić, В. 64
 Јusuf, Süreyya 212
 Јutronić-Tihomirović, Dunja 172
- K**
 Kadunc, Marta 182
 Kajtazi, Xhavit 203
 Kalinski, Ivan 228
 Калнынь, Л. 185, 186
 Kalogjera, Damir 225
 Кангрга, Јован 63, 84
 Capouillez, J. M. 178
 Caragiu-Marioteanu, Matilda 164
 Karadža-Garić, Mevlida 225, 240
 Караџић, Вук Стефановић 63, 67, 73, 75,
 76, 77, 78, 79, 83, 84, 94, 139, 140, 141,
 232
 Karolak, Stanisław 186
 Carpentier, J. 178
 Kasumović, Ahmet 236
 Kasumović, Ismet 203
 Kattenbusch, Dieter 203
 Катих, Реља В. 147, 148, 149, 150, 157
 Katičić, Radoslav 87, 89, 90, 109, 112, 159,
 160, 172, 219, 232, 274
 Катнић-Бakaršić, Marina 182, 236, 265
 Coward, Rosalind 172
 Кауџић Ваџа, Majda 256
 Кашић, Јован 146, 191, 232
 Квапил, Душан 178
 Keber, Janez 260
 Kedveš, Georg 29
 Kekez, Josip 242
 Kelmendi, Ahmet 203, 205
 Kelmendi, Tafil 203
 Kenda-Jež, Sargmen 256
 Кировски, Панче 256
 Kirchoff, Hans-Joachim 178
 Киршова, М. П. 233, 237
 Киселиновски, Стојан 246
 Кислев, Н. А. 233
 Киш, Маријана 246, 274
 Клаић, Bratoljub 82, 83, 84
 Клајн, Иван 172
 Клепикова, Г. П. 163
 Клетников, Ефтим 247
 Klinar, Stanko 182, 260
 Klopčič, Mile 55
 Kluge, Rolf-Dieter 56
 Knezović, Pavle 191
 Knežević, Anto 187
- Кнежевић, Богић 225, 274
 Knobloch, J. 96
 Kovač, Zvonko 274
 Ковачевић, Марко 178
 Ковачевић, Милош 219, 220, 225
 Ковачевић, Радмила 233
 Ковачек, Божидар 225
 Kovačec, August 191, 213
 Kozar, Lojze 262
 Колева, Красимира 163
 Kolenić, Ljiljana 191
 Koliqi, Hajrullah 203
 Kolka, Aleksandar 172
 Komárek, Miroslav 187
 Комненовић, Павле 240
 Komšić, Ivo 172
 Kondić, Dragica 238
 Конески, Блаже 162, 247, 274
 Конески, Кирил 247
 Conrad, Joseph L. 240
 Кончаревић, Ксенија 165, 238
 Копитовић, Зоран 274
 Копривица, Верица 183, 225
 Кобор-Белчева, Марија 247, 274
 Korošec, Tomo 257, 259, 260
 Cortelazzo, Manlio 197
 Cortès, Jacques 172
 Корубин, Благоја 247
 Kostallari, Androkli 162, 274
 Kostić, Vesna 179
 Костов, Владимир 247
 Костомаров, В. Г. 187
 Котарчић, Љубомир 147, 148, 157, 215, 231
 Kotnik, Bertrand 260
 Koshi, Neshet 199, 203
 Košir-Malovrh, Polona 262
 Košmrlj-Levačić, Borislava 263
 Košuta, Leo 233
 Krajncić, Franc 262, 263
 Krakar-Vogel, Boža 257
 Kramarić, Ivica 225
 Kranjec, Marko 165, 270
 Krasniqi, Bajram 203
 Krasniqi, Sheremet 203
 Krause, Sabina 162
 Kržišnik, Erika 263
 Kržišnik-Košek, Erika 257
 Krtezi-Tunaligil, Čemail 203
 Kryeziu, Bahtijar 204
 Kryeziu, Ilhami 204
 Križ, Jadranka 238
 Cristal, David 172
 Krnjević, Hatidža 242
 Kroupová, Libuše 263
 Krstić, Kruno 84, 203
 Kujović, D. 204

- Kujundžić, Enes 270
 Кумбуровски, Ѓорѓи 247
 Kuna, Herta 191, 215, 240
 Kunaver, Jurij 260
 Kunst-Gnamuš, Olga 172, 257
 Kunjina-Aleksander, I. 55, 56
 Kurelac, Miroslav 268, 270
 Куркина, Л. В. 95, 100, 103
 Kući, Sedat 204
 Кушевски, Војислав 274

 La Stella, E. 204
 Лазих, Милорад 215
 Laznibat, Velimir 228
 Лаинович-Стојановић, Надежда 179, 183, 240
 Lysaght, T. A. 216
 Ламбић-Божовић, Љиљана 165
 Lánčz, Irén 204
 Laskowski, Roman 187
 Laussegger, Herta 260
 Лашкова, Јили 162, 274
 Lewaszkievicz, Tadeusz 163
 Levinger, Jasna 172
 Leder, Zvonka 263
 Lenček, Rado L. 257
 L'Hermitte, René 220
 Leskien, August 40, 41, 42, 44
 Lehiste, Ilse 217
 Lehfeldt, Werner 29—45, 30, 34, 38, 43, 44
 Лештарић, Српко 204
 Lian, Andrew-Peter 179
 Lipovec, Albinca 257
 Lipovec Torkar, Irena 179
 Lisac, Josip 185, 187, 229, 233
 Leach, Edmund 172
 Logar, Tine 186, 187, 259, 260
 Logar-Pleško, Alenka 270
 Лома, Александар 121, 191
 Lončarić, Mijo 229, 265
 Lopina, Vjera 191
 Lloshi, Xhevat 204, 213
 Lubaš, Władisław 172
 Ludvik, Dušan 55
 Lukežić, Iva 229, 233
 Lukenda, Marko 240
 Лупачова, Л. И. 173, 220

 Ljubović, Amir 265
 Магарашевић, Георѓије 139
 Мажолис, В. 104
 Mažuranić, Ivan 73, 77, 80, 84
 Majdić, Viktor 257
 Mayrhofer, Manfred 97
 Malić, Dragica 233
 Mamić, Mile 233, 265
 Мано-Зиси, Катарина 216

 Mansaku, Seit 204, 274
 Margetić, Lujo 271
 Mardešić-Cetin, P. 64
 Mareš, František Václav 87, 216, 233, 247
 Маринчак, В. А. 173
 Marić, Ana 183
 Марков, Борис 247, 248
 Марковић, Мирјана 220, 238
 Маројевић, Радмило 53—62, 159, 160, 173, 179, 183, 191, 225, 242
 Martinet, André 204
 Martinov, Zlatoje 179
 Мартиновски, Цветко 179
 Masurszak, Bernd 204
 Masurszak, Ursula 204
 Matasović, Ranko 274
 Mathesius, B. 60
 Matešić, Josip 84, 233, 265
 Матијашевић, Јелка 183, 220
 -
 Matičević, Ivica 173
 Matulina-Jerak, Željka 173, 183, 204
 Maturan, Humberto 173
 Machek, V. 92, 93, 97, 101, 104, 106
 Mahkota, Tina 182, 183
 Matzenauer, A. 67
 Mey, Jacob L. 274
 Mejštřik, Vladimír 263
 Mekuli, Hasan 205
 Menac, Antica 82, 84
 Melvinger, Jasna 220
 Merku, Pavle 257, 260
 Меркулова, В. А. 97
 Merše, Majda 260
 Metaj, Plez 205
 Mehdiu, Feti 204
 Mehmeti, Ismail 204, 207
 Мечковска, Н. Б. 183
 Meštrović, Zrnka 191
 Mikalja, Jakov 71, 84
 Mikić, Pavao 183
 Mikulić, Gordana 205
 Milani Kruljac, Nelida 229
 Милановић, Бранко 4
 Milekić, S. 173
 Milenković, Andrijana 240
 Müllenhoff, K. 112
 Müller, Barbara 257
 Милетић, Бранко 16, 17, 19, 20, 22, 23, 25, 27
 Миливојевић, Младен 147, 148
 Милидраговић, Милица 179
 Милинковић, Љубо 183
 Милинковић, М. 55
 Милић, Светлана 270
 Милићевић, М. Ђ. 63
 Miličević, Davor 236

- Миловска, Добрила 274, 277
 Милосављевић, Богољуб 220
 Милутиновић, Коста 233
 Милутиновић, Светлана 266
 Mindak, Jolanta 163, 173, 248
 Минова-Гуркова, Јилјана 248, 249
 Миновић, Миљивоје 220
 Минчева-Игнатова, Ангелина 163
 Миовски, Мито 249
 Митева, Димка 249, 270, 274, 275
 Митков, Маринко 249
 Мићовић, Драгутин 225, 268
 Михајловић, Велимир 157
 Michaik, Frido 229
 Michaiczuk-Naxha, Mirosława 183
 Mihaljević, Milan 216, 233, 275
 Mihaljević, Milica 220, 240
 Mihevc-Gabrovac, Erika 266
 Мишеска-Томић, Олга 275
 Младеновић, Александар 47–51, 123–127,
 138, 142, 144, 145, 146, 233, 234
 Младеновић, Живомир 234
 Mlakar, France 262
 Moguš, Milan 234, 266
 Moder, Janko 257, 268
 Мокиенко, В. М. 268
 Mollova, Mefküre 191
 Момчиловић, Весна 205
 Morato-Vatovec, Jelka 261
 Москов, Моско 163
 Мошин, Владимир 216, 231, 249
 Moszyński, Leszek 187, 249
 Mrdavšič, Janez 261
 Mrkonjić, Tomislav 216, 234
 Мршевић-Радовић, Драгана 191, 220, 225
 Mujaj, Hasan 205
 Mulić, Malik 187
 Mulaku, Latif 163, 196, 205, 270, 275
 Mulaku, Ragip 205, 206
 Munishi, Rexhep 206
 Muratagić-Tuna, Husniye 275
 Murati, Qemal 196, 206, 214
 Murillo, Julio 179
 Murtezai, Ekrem 207
 Mustafa, Avzi 249
 Muftić, Teufik 205
 Мухвић-Димановски, Весна 272, 275
 Mušović, Abdulah 183

 Nazor, Anica 216, 268
 Nakrst, Janja 257
 Narat-Šrekl, Jožica 261
 Nartnik, Vlado 257, 258
 Настев, Божидар 214
 Neweklowsky, Gerhard 229, 258
 Nevenić-Grabovac, Darinka 207
 Неделковска, Татјана 250

 Недељковић, Д. 56
 Nejebauer, Aleksandar 184
 Naylor, Kenneth E. 187, 234
 Ненадовић, Матија 143–146
 Ненадовић, Љубомир П. 143, 144, 146
 Nehring, Gerd-Dieter 207
 Нерознак, Владимир 163
 Nesimi, Remzi 214
 Nyberg, H. S. 113
 Николић, Вера 179
 Nikolić, Vidan 192
 Николић, Владимир 66
 Николић, Светозар 216
 Николовски, Атанас 250, 268
 Никольский, Л. Б. 173
 Никчевић, Војислав П. 234, 266
 Ницолова, Руселина 187
 Novak, Andrej 263
 Novak, Vilko 258, 262, 263, 275
 Novak, France 261, 263
 Новаков, Предраг 207
 Новаковић-Стефановић, Невенка 165
 Novšak, France 207
 Nosić, Milan 268
 Nuorluoto, Juhani 139–142
 Nurudinović, Bisera 270
 Nuhju, Vejsel 207
 Nushi, Pajazit 207

 Његош, Петар Петровић 124–127
 Nyomárkay, István 221

 Обрадовић, Радмила 275
 Obrenović, Joviša 173, 174
 Окиљевић, Војислав 179
 Окука, Милош 221, 235
 Omerza, Anton 179
 Ondruš, Šimon 118
 Orež, Petar 192
 Orešnik, Janez 258
 Orožen, Martina 261
 Остојић, Бранислав 192, 221, 225, 235, 266
 Оташевић, Ђорђе 221, 240, 270
 Откупшиков, Ю. В. 93
 Otrębski, J. 94

 Павић, Милорад 325
 Павковић, Васа 81, 84
 Pavlin, Rudi 263
 Павлова, М. 157
 Павловић, Радослав 225
 Paliga, Sorin 192
 Pallotino, Massimo 207
 Пандев, Димитар 250
 Панцова, Виолета 173
 Пантелеева, Христина 163
 Parahagi, T. 65

- Papež, Viktor 261
 Papić, Marko 207
 Parnwell, E. C. 266
 Partridge, Monica 221
 Pašnerová, Ludmila 187
 Pedersen, Holger 95
 Пеев, Коста 250
 Пеева, Танка 250
 Пекова, Милена 179
 Perier, O. 178, 179
 Перић, Александар 179, 240, 275
 Перић, В. 226
 Перић, Јелена 180
 Perić Polonijo, Tanja 173
 Перовић, Љубица 240
 Petrović, Slavica 173
 Petermann, Jürgen 263
 Peti, Mirko 173, 221
 Petráčková, Věra 263, 264
 Petrić, Ernest 275
 Петровић, Драгољуб 16, 17, 19, 20, 22, 25—
 27, 187
 Petrović, Ivanka 216, 235
 Петроска-Бешка, Виолета 250
 Пецо, Асим 29, 35, 36, 37, 38, 40, 43, 44,
 174, 192, 221, 226, 229, 236, 275
 Пешикан, Андреј 165
 Пешикан, Митар 192, 226, 251
 Пешић, М. 55, 56, 59, 60
 Пижурица, Мато 15, 16, 17, 20, 28, 133—
 138, 226
 Pintarić, Neda 174, 221
 Пипер, Предраг 129, 174, 187
 Pisani, Vittore 104, 207
 Pisarkowa, Krystyna 188
 Питулић, Валентина 242
 Piana, Włodzimierz 214
 Plamenatz, Ilija P. 84
 Plana, Shefqet 207, 275
 Плиније 112
 Pogačnik-Orel, Irena 264
 Pogorelec, Breda 258, 275
 Poghirc, Cicerone 163
 Podbevšek, Katja 258
 Požgaj-Hadži, Vesna 238, 275
 Pokorny, J. 92
 Polak, S. 60
 Polić, Branko 82, 84
 Половина, Весна 174, 240, 276
 Poljak, Đurđica 207
 Поп-Атанасов, Горги 251
 Popper, K. R. 90
 Попов, Б. 13, 27, 192
 Попова, Фанија 251
 Поповић, Александар 276
 Поповић, Гордана 180
 Поповић, Ђ. 63
 Поповић, Иван 34, 44, 66
 Поповић, Јован Стерија 139
 Поповић, Љубомир 235
 Popović, Milenko 184
 Поповски, Григори 174
 Potrč, Matjaž 174
 Povše, Ivana 261
 Pranjković, Ivo 221
 Првуловић, Борислав 238
 Предојевић, Љубомир 266
 Preinerstorfer, Rudolf 251
 Прелић, Младена 180
 Premk, Francka 264
 Pretnar, Tone 258
 Прилепчански, Венко 251
 Prolić, Haris 174
 Проничев, В. Г. 268
 Prunč, Erich 261
 Пуповац, Милорад 174, 214
 Puratić, Željko 237
 Putanec, Valentin 192, 269, 276
 Радић, Првослав 192, 221, 251
 Радовановић, Милорад 174, 226, 276
 Радовановић, Микрослав 241
 Радовић-Тешић, Милица 174
 Радојичић Софка 276
 Радловић, Зорица 174, 222, 276
 Радновић, Ристо 165
 Raife, Mensur 180
 Раевский, Д. С. 107, 113, 114
 Reizer, Zora 266
 Рајић, Јован 141
 Рајић, Љубиша 226
 Reinhart, Johannes 277
 Reiter, Norbert 162
 Raka, Fadil 208, 276, 277
 Ракић, Станимир 188, 217
 Ramazan, Hysa 208
 Ramić, Jusuf 208
 Rahimi, Shukri 208
 Rača, Shkëlzen 207
 Рачева, Марија 163
 Rašić, Nikola 269
 Рашовић, Саво 188
 Rebić, Čedomir 238
 Ременик, Г. А. 57
 Реметић, Слободан 146, 188, 229
 Renard, Raymond 180
 Ressel, Gerhard 184, 241
 Ressel, Svetlana 241
 Rrecaj, Kajtas 208
 Rešetar, Milan 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41,
 42, 43, 44
 Рыбаков, Б. А. 117
 Ribarova, Zdenka 188, 216, 251, 270, 277

- Reed, John 54
 Rizvić, Muhsin 226, 235, 277
 Ризовски, Живко 251
 Ризојевић, Ранко 231
 Ристески, Стојан 251
 Ристић, Светомир 63, 84
 Ристић, Снежана 174
 Ристовски, Блаже 216, 251
 Roberge, Claude 208
 Ровинский, П. А. 14, 15, 28
 Rode, Matej 180
 Родић, Никола 192
 Rozwadowski, Jan 109, 115, 116
 Rožgaj-Hadži, Vesna 226
 Rožić, Vat. 82, 84
 Роксандић, Драго 226, 227
 Romanova, A. A. 208
 Росандић, Драгутин 238
 Rostohar, Pavel 238
 Rotar, Janez 277
 Rubach, Jerzy 188
 Rugova, Ibrahim 208
 Rudan, P. 229, 230
 Runje, Petar 235

 Sabljak, Tomislav 81, 82, 84
 Сабо, Олга 266
 Савић, Бранислава 180
 Sawicka, Irena 163, 208, 252
 Sadiku, Zeqir 208, 214
 Саздов, Томе 256
 Sajama, Seppo 174
 Salopek, Damir 227
 Самарџија, Марко 222
 Svane, Gunar 42, 44
 Sedaj, Engjell 208, 209, 277
 Sedláček, Jan 13, 28
 Sejdiu, Shefki 209
 Sekereš, Stjepan 193
 Селищев, А. М. 14, 15, 28
 Szemerényi, O. 101
 Senčar, Majda 209
 Sesar, Dubravka 227
 Сибиновић, Миодраг 55
 Сикимић, Биљана 163, 164
 Sylá, Fazli 180, 210
 Šilić, Josip 159, 227
 Силјаноски, Велко 209, 252
 Simeon, Rikard 81, 85
 Симић, Радоје 209, 217, 227, 235, 237, 241, 277
 Синдик, Надежда Р. 216
 Širanić-Bonifačić, Nives 209
 Skaza, Aleksander 269
 Скатов, Н. 54
 Skok, Petar 64, 67, 85, 93, 121
 Skubic, Mitja 209, 261

 Skukalek, P. 55
 Славева, Лидија 216, 231, 252, 277
 Славић, Милена 241
 Slamnig, Ivan 55
 Slamnig, Svevlad 180
 Слалпшак, Светлана 193
 Smailbegović, Esma 242
 Smailović, Ismet 175, 193, 222, 227, 269
 Smole, Vera 261
 Snell-Hornby, M. 209
 Snoj, Jože 258
 Soban, Darinka 264
 Соболев, А. Н. 13–28, 163, 229
 Sović, Ivan 238
 Sokolowski, Jan 188
 Soldatić, Dalibor 180, 241
 Спасић, Александар И. 180
 Спасић, Драгана 210
 Спасић, Љиљана 165, 270
 Спасов, Александар 188, 252
 Спасов, Људмил 252
 Spahi, Agim 209
 Spaho, Fehim Dž. 277
 Srebot-Rejec, Tatjana 184, 258
 Srhoj-Šerina, Ljubica 277
 Стакић, Милан 188, 193
 Стаматоски, Трајко 252, 269
 Станић, Милица 222, 277
 Stanić, Sjelimir 193
 Stankiewicz, Edward 175
 Станковић, Богољуб 184
 Станковић, Радоман 235
 Станковска, Љубица 253
 Stanovnik, Majda 181
 Станојчић, Живојин 222, 227
 Stančić, Ljiljana 241
 Starčević, Zoran 184, 235
 Statovci, Drita 210
 Стевановић, Михаило 10, 16, 19, 20, 22, 23, 25, 28, 81, 85, 222, 277
 Стејић, Јован 139–142
 Steenwijk, Han 261
 Степановић, Предраг 229
 Стерјовски, Александар 253
 Stefanija, Dragi 181
 Stefanllari, Ilo 210
 Стефановић, Невенка 235
 Стефановска, Патриша Марш 175
 Стијовић, Светозар 127, 266
 Štirpčević, Aleksandar 210, 269
 Стојановић, Андреј 181, 227, 241
 Стојановић, Славко 175
 Стојановски, Александар 253
 Стојичић, Токо 227, 230

- Стојнић, Мила 57, 58, 175
 Стојчевска-Антиќ, Вера 216, 253
 Strabon 114, 115
 Странаковић, Драгослав 48, 49, 50, 51
 Stullii, Joakim 73, 74, 79, 85
 Суботин, Тајјана 217
 Суботић, Јелисавета 235, 277
 Sulejmani, Fadil 210
 Sulojdžić, A. 230
 Suhadolnik, Stane 259, 261, 264
- Табаковић, Весна 181
 Tavzes, M. 258
 Tavzes, Svetana 241
 Talanga, Tomislav 266
 Танасић, Сreto 165, 278
 Танасковић, Дарко 227
 Tanis, Asim 210
 Tanović, Ilijas 266
 Tanoski, Franjo 222
 Thau-Knudsen, Erica 163
 Tafra, Branka 193
 Таховски, А. 65
 Twardzik, Waclaw 278
 Težak, Stjepko 230
 Текавчић, Равао 210, 211, 278
 Телия, Б. Н. 175
 Теодосијевић, Мирјана 211
 Тереножкин 116
 Терић, Гордана 175
 Teunissen, Margarita 253
 Täschner, Fr. 94
 Tibawi, A. L. 211
 Thieme, P. 106
 Tir, Mihai 184, 227
 Тодоров, Тодор А. 163
 Тодоров, Цветан 267
 Тодорова-Цвеиќ, Илина 175
 Тодоровски, Гане 55, 59
 Tokarz, Emil 258
 Tomažič, Ivan 271
 Thomaj, Jani 213, 214
 Томановић, Васо 193
 Томашевић, Марија 181
 Toralli, Nikollë 211
 Topolińska, Zuzanna 163, 185, 188, 230, 236, 253
 Toporišič, Jože 258, 259, 261, 278
 Топоров, Владимир 105, 106
 Totoni, Menella 211
 Точанац, Душанка 184
 Тошић, Борисав 181, 184, 278
 Тошић, Ђуро 271
 Тошић, С. 173, 175
 Тошовић, Бранко 184, 222, 237, 238
 Трајковић, Живојин 188
 Трајковић, Радован В. 184
- Трајковски, Кирил 254
 Trako, Salih 211
 Trenkner, Peter 211
 Тростинска, О. Н. 173, 175
 Тростинска, Р. И. 82, 84, 184
 Трубачев, О. Н. 93, 95, 101, 102, 104, 105, 117, 118
 Tuda, Rahmi 211
 Turina, Zvonimir 64, 81, 85
- Čerić, S. 188
 Cimochoowski, Waclaw 197, 214
 Ђирилов, Јован 83
 Cioganescu, A. 65
 Ђорић, Божо 222, 227, 278
 Čosić, A. 173, 175
 Qosja, Rexhep 207
 Čosović, Stevo 236
 Љупић, Драго 193, 227, 230, 236
- Угринова-Скаловска, Радмила 217, 254
 Udvari, István 193
 Užarević, Josip 73, 77, 80, 84, 237
 Ujes, Dubravka 211
 Urbańczyk, Stanisław 269
 Усикова, Р. П. 214, 254
 Ushaku, Ruzhdi 211
- Falińska, Barbara 189
 Faska, Helmut 189
 Vasmer, Max 65, 111, 112, 113, 115, 121
 Фекете, Егон 269
 Feldek, Lj. 55
 Feleszko, Kazimierz 3, 236, 269
 Ferenczi, Viktor 181
 Fetahu, Emine 271
 Fehmiu, Arsim 199
 Filipan, Božena 193
 Филипова-Байрова, М. 65
 Филиповић, Миленко 63
 Filipović, Muhamed 175
 Filipović, Rudolf 175, 269, 278
 Fink, Željka 227
 Finka, Božidar 81, 82, 83, 230, 267, 269
 Flora, Radu 193
 Флорин, С. 181
 Фортунатов, Ф. Ф. 99
 Franić, Ante 228
 Frančić, Anđela 193
 Frau, Giovanni 193
 Fraenkel, Ernst 97, 100, 104
 Friggieri, Oliver 254
 Friedman, Victor 163
 Frisk, H. 95
 Furlan, Metka 193
 Fučić, Branko 217, 231

- Habdelić, Juraj 71, 84
 Hadrovics, Laszlo 84, 236
 Hajdaraj, Adem 201
 Hajnšek-Holz, Milena 264
 Hajra, Hajrullah 201
 Halilović, Senahid 230
 Halimi, Mehmet 201
 Halimi, Halit 175
 Hamm, Josip 217, 267
 Hamiti, Sabri 201
 Hamp, Eric P. 163, 194, 202
 Handžić, Izet 269
 Harmatta, J. 114
 Haruni, Sejfedin 202
 Hafizović, Mesud 201
 Hadžidedić, Zlatko 175
 Hadžiefendić, Remzija 237
 Hadžimejlić, Jasna 278
 Хаџић, Јован 139
 Nevaji Uskufi, Muhamed 84
 Хeжман, Сава 214
 Херодот 112, 113, 115, 117
 Hill, Peter 162
 Hirst, Graem 176
 Hysa, Ramazan 199
 Hlavsa, Zdeněk 189
 Хлебeц, Борис 241
 Holtzer, Georg 87–122
 Horvat, Jože 259
 Horvat, Sonja 202, 230, 269
 Houtragers, H. P. 81, 84
 Hoxha, Skënder R. 202
 Hrale, Milan 181
 Hrašte, Mate 64, 81, 83, 84
 Hrdlička, Milan 181
 Христов, Георги 163
 Hudeček, Lana 236
 Humar, Marjeta 264
 Humbach, Helmut 106
 Humboldt, Wilhelm von 176, 278

 Svetek, Minka 262
 Цветковски, Владимир 254
 Цветковски, Живко 254
 Свјетковић Курељeс, Vesna 197
 Цивьян, Т. В. 254
 Цојнска, Ралица 163
 Црепајaц, Љбиљана 163
 Crnković, Gordana 176

 Čabej, Ekrem 198
 Čale, Frano 194
 Čampar, Dragovan 181, 197
 Čar-Drnda, Natidža 271
 Чаркић, Милосав Ж. 237
 Čaušević, Ekrem 198
 Чашуле, Илија 254, 255

 Černelič-Kozlevčar, Ivanka 264
 Černigoj, Dejan 181
 Černigoj, Ksenija 259
 Četta, Anton 198
 Чингова, Павлина 255
 Čitaku, Flutura 198
 Čović, Branimir 56, 181, 184
 Čok, Lucija 259
 Čubelić, Tvrtko 278
 Čujec Stres, Helena 262
 Чундева, Нина 255
 Čušin, Branko 262

 Khavit, Ahmeti M. 212
 Цукески, Александар 255

 Shabani, Naxhi 209
 Šavli, Jožko 271
 Šalamun-Biedrzycka, Katarina 181
 Schaller, H. W. 13, 28, 163
 Šamić, Jasna 210
 Schaub, Ines 228
 Шаумјан, С. К. 172
 Šaur, Vladimir 163
 Шведова, Н. Ю. 189
 Швейцер, А. Д. 176
 Шeвић, Радмила 184
 Шeво, Александар 176
 Šega, Lidija 181
 Schellander, Anton 259
 Šema, Isak 209
 Šepić-Tomin, Anton 64, 85
 Šetka, Jeronim 81, 82, 83, 85
 Šivic-Dular, Alenka 259, 262
 Shigemori-Bučar, Chikako 176
 Šimek, Marija 241
 Šimenc, Stanko 271
 Šimundić, Mate 267
 Šimunović, Petar 64, 84, 194, 230, 269
 Шипка, Данко 69–85, 176, 194, 222, 223,
 241
 Шипка, Љбиљана 241
 Шипка, Милан 209, 228
 Šito, Daria 194
 Schütz, J. 39, 41, 44
 Shjao, Kuifen 184
 Škara, Danica 176
 Škarić, Ivo 181
 Škerlep, Andrej 176
 Škiljan, Dubravko 176
 Škuljević, Željko 177
 Skhurta, G. J. 18, 21, 28
 Schlieben, B. 177

- Šović, Ivan 230
Šojat, Antun 231, 236, 267
Šojat, Olga 236
Шокларова-Љоровска, Германија 255
Šokota, Mirjana 230
Šoljan, Antun 55
Schramm, G. 109, 115, 116, 120
Штавланин-Ђорђевић, Љубица 231
Steinke, Klaus 162
Štambuk, Anuška 241
- Stolz, Benjamin 236
Štular, Pavel 241, 264
Шћепановић, Михаило 165
Shuy, Roger W. 278
Šulek, B. 73, 77, 78, 79, 85
Šulina, Miloš 262
Šumi, Nada 259
Šumić-Riha, Jelica 177
Šupuk, Ante 231

Регистар израдио *Владо Ђукановић*

